

KOROŠKI

svižinar

RAZGLEDI RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XXXVI, št. 4 Ravne na Koroškem, 25. november 1986 Cena 20 din

Domovini za
rojstni dan
naše iskrene
čestitke

45-letnica izgnanstva

Andrej Logar

Ob dnevu republike

Dan, ki ga slavimo, je med najpomembnejšimi mejniki v zgodovini naših narodov in narodnosti, še posebej pa v zgodovini našega delavskega gibanja. In čeprav je takšno slovesno razmišljanje ob slehernem prazniku utemeljeno, je zaradi časa, ki ga živimo, tudi priložnost za kratek razmislek o njem in nas samih.

Jugoslovansko idejo povezujemo z največjimi Slovenci, Trubarjem in Cankarjem, posebej z drugim, ki je že tudi s socialnega, razrednega vidika poudarjal svetlost ideje o združitvi jugoslovanskih narodov. Povezujemo jo tudi z velikimi ljudmi drugih narodnosti, posebej z Dimitrijem Tucovićem, ki je prav tako opredelil jugoslovansko idejo v smislu, v kakršnem deluje ali naj bi delovala danes. Naši narodi so že v svojih koreninah vselej nosili odprtost za enakopravno skupno življenje. Iz zavesti o trdnosti skupnih korenin je rastle tudi zavest o skupni usodi, slutnja jamstva, morda celo edine resnične varnosti v skupnosti bratov sorodne krvi in dejanj.

Toda AVNOJ se ni oziral samo nazaj, v preteklost, temveč je bil obrnjen tudi naprej — v prihodnost. Ustvaril je tradicijo, na katero smo ponosni, dal pa nam je tudi zgled, kako se je treba odzivati klicu časa. AVNOJ je bil tisto največje dejanje v zgodovini naših narodov in narodnosti, da so postali gospodar v svojem domu, na svoji zemlji, da so za vselej presekali popkovino tujih sil, ki so dolga stoletja vladale na Balkanu, izkoriščale naravno bogastvo in obračale socialne, nacionalne, verske in druge razlike sebi v prid ter jih izrabljale za svojo nadvlado.

AVNOJA ne bi bilo, če ne bi bilo kočevskega zbora in drugih podobnih zborov volje in zavesti naših narodov, njihovega boja za svobodo in lepši jutri. Toda tudi posamezni zbori, najsi so bili še tako veličastni, bi bili, kot bi rekel Oton Župančič, razlita in razškrpljena voda, če se ne bi povezali in utrdili v avnojske temelje. Takrat smo dobro vedeli in čutili, da brez samoodločbe ni svobode, in brez svobode ni človeka, ni življenja, ki bi bilo res življenja vredno. Udejanjili smo staro jugoslovansko idejo v njeni nepopačeni vsebini. Tudi slovenski narod je z njo in v njej uresničil največ svoje prave zgodovine: najprej vznik naroda kot političnega subjekta, nato pa tudi svoj socialni in narodnostni razvoj z vsemi znamenji zunanje veljave vred. Odločilno nam je pri tem pomagal Sperans, ki je s svojo knjigo »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja« risal eksistenčno podobo slovenskega naroda in njegov boj za »prostor pod soncem«. Z njo je presekala gordijski voz slovenskega narodnega vprašanja.

V naši štiridesetletni zgodovini nam je uspelo bolj razviti le eno stran samoupravljanja — decentralizacijo, ne pa tudi njegove druge strani — samoupravne integracije. Soglašamo z mnenjem, da si integracijo vse preveč predstavljamo samo politično in državno-upravno, kot da ekonomska integracija brez »asistenc« državnih organov sploh ni mogoča. V resnici bi se moral širiti prostor za take oblike medsebojnega povezovanja in sodelovanja, da, tudi z bliževanja, ki ne bodo vedno opremljena z državno štampiljko. Toda to je že razprava o socializmu in smereh njegove graditve. Danes se ne sprašujemo več: socializem da ali ne, temveč se sprašujemo po vsebini socializma in smereh njegovega razvoja. Ali hočemo takšnega, ki ločuje delovne ljudi od upravljanja z delom, druž-

tretji srbski Jugoslovani in tako naprej, medtem ko je precej takih, ki hočejo biti Jugoslovani brez narodnosti ali žele biti jugoslovansko narodnostno opredeljeni. V tem ne more biti nič narobe, dokler se nihče ne poskuša dvigniti nad druge in se prikazovati superiornega. Če bi, na primer, kdo hotel razglasiti jugoslovansko narodnost kot edino mogočo perspektivo, medtem ko bi druge narode prikazoval kot nekaj manjvrednega, bi to bilo nesporno zelo škodljivo, reakcionarno, neavnojsko dejanje, kot je brez dlake na jeziku večkrat poudaril Edvard Kardelj. Socialistična jugoslovanska zavest ni nasprotje demokratične narodne zavesti, temveč je njena nujna internacionalistična dopolnitev!

V AVNOJ in njegovo ustanovitev je vtakana stoletna izkušnja upornih in svobodoljubnih narodov. To je izkušnja, na nek način še tako aktualna za današnjo rabo, ki pravi, da si moraš pomagati sam, da se ne moreš upirati na mešetarske interese vladajočih, odtujenih narodu in ljudstvu, če nočeš, da ne bo sadov tvojih upov in krvi tpečih in pobitih spet ogrozilo vse tisto, kar je vsem jugoslovanskim narodom v preteklosti prineslo toliko gorja in zastonosti. Ko so v usodnem mesecu aprilu 1941. leta Hitlerjeve in Mussolinijeve fašistične horde tako rekoč čez noč zbrisale staro Jugoslavijo iz geografske in politične karte Evrope in ko je bila izrečena smrtna obsodba zaslužnjem jugoslovanskim narodom, je bil AVNOJ tisti, ki je odprl pot v svobodno novo življenje. S tem se je tedaj pričelo povsem novo poglavje, povsem novo zato, ker je ob tej do tedaj največji katastrofi človeštva, vzelo usodo naroda v svoje roke ljudstvo samo — se pravi njegove najnaprednejše sile. V vsej preteklosti, ob mnogih pomembnih in velikih zgodovinskih prelomnicah, je bila naša usoda v rokah drugih. Edina organizirana politična in moralna sila, ki je preživela ta zlom, je bila Komunistična partija Jugoslavije, ki je v tej zgodovinski prelomnici prevzela nase vso odgovornost. Zavedajoč se te svoje odgovornosti je pozvala k osvobodilnemu boju in okrog svojih vrst združila vse patriotične napredne sile. Najširše ljudske množice so izkazale Komunistični partiji zaupanje ne samo zaradi njene odločnosti in sposobnosti organizirati odpor jugoslovanskih narodov in narodnosti, temveč tudi zato, ker so bile prepričane, da je vodilna vloga Komunistične partije v NOB edino resnično poročstvo, da se staro življenje, da se stara Jugoslavija ne more nikdar več povrniti.

Letos praznujemo naš skupni praznik v času zahtevnih družbenoekonomskih razmer, nadaljevanja borbe za dosledno izva-

beno lastnino, dohodkom in ima v sebi idejo centralistične državne oblasti, ali želimo takega, ki nenehno krepi družbeni položaj delovnega človeka, ki razširja razsežnosti njegove svobode in demokracije v družbi. Seveda hočemo drugega, toda tega lahko ustvarjajo samo enakopravni narodi in narodnosti in svobodni ljudje, katerih akcija ni, kot bi rekel Boris Kidrič, akcija avtomatov, temveč visoka oblika zavestnega opredeljevanja, kritičnega ustvarjalnega razmišljanja in, ko gre za delovanje ekonomskih zakonitosti, tudi spoznane nujnosti.

So ljudje, ki imajo nekakšno nostalgijo po nekdanji monolitnosti družbe. Eni od oblik izkrivljene monolitnosti smo leta 1948 pod vodstvom komunistične partije in tovariša Tita rekli odločni, v svetu tako dobro znani zgodovinski NE. Tudi danes se moramo otresti iluzij o kakršnikoli podobni monolitnosti, kajti tudi širše v svetu se je čas za kaj takega in podobnega že iztekkel. Zato moramo sprejeti Jugoslavijo tako, kakršna je: polna objektivnih, legitimnih različnosti. Najprej: različni smo si že po tem, da so eni slovenski, drugi hrvaški,

janje dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije, zaostrenih mednarodnih razmer, pa tudi sredi poglobljene analize uresničevanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja. To je čas, ko prehajamo v vse bolj odločilno obdobje borbe za svojo gospodarsko, socialno in družbeno stabilizacijo na osnovah socialističnega samoupravljanja. Čeprav so že vidni nekateri začetni spodbudni rezultati stabilizacije, kot je povečana stopnja gospodarske rasti in izvoza, je še veliko nakopičenih problemov in protislovij, ki terjajo in bodo terjali tudi v prihodnje maksimalne napore vseh delovnih ljudi in občanov, da bomo izšli iz te bitke še močnejši, še enotnejši. Pri tem je razveseljivo spoznanje, da prevladuje zaupanje in prepričanje v naše lastne sile, da smo odvisni predvsem od lastnega dela. Hkrati pa nas izredno visoka inflacija, ki je še vedno ne obvladujemo, zaostajanje OD in standarda v nekaterih strukturah samo zgovorno, pa vendar resno opozarjajo, da so glavni napori za ozdravitev gospodarstva in stabilizacije šele pred nami.

Gospodarske težave in protislovja, ki so se nakopičila kot posledica poslabšanja splošnih ekonomskih razmer v svetu, pa tudi našega slabega gospodarjenja v preteklosti, niso le ekonomsko, pač pa globoko družbeno in moralno vprašanje, zato v naših razmerah ne more biti resnične stabilizacije brez odločne usmeritve k nadaljnjemu razvoju in utrjevanju socialističnega samoupravljanja.

Predvsem pa gre tudi za sposobnost in pripravljenost organiziranih socialističnih sil na čelu z ZK za krepitev samoupravnega in produkcijskega položaja delavcev, ter za ustreznejšo kadrovske politiko.

Predvsem razumljivo je, da boljših rezultatov ne bomo dosegli brez več znanja in sposobnih kadrov; ciljev stabilizacije brez vlaganj v znanje in kadre torej ne moremo uresničiti. Če upoštevamo še dejstvo, da gre v svetu za hiter tehnološki razvoj in napredek, si zaostajanja za nobeno ceno ne smemo dovoliti. Zato razmišljanja nekaterih, češ, da zaostrene gospodarske razmere onemogočajo načrtovanje dolgoročne kadrovske politike, niso v duhu naših skupnih prizadevanj. Prav nasprotno, sedanji zahtevni časi zahtevajo, izzivajo in spodbujajo vse tiste, ki znajo, ki so pripravljeni za bitke za stabilizacijo, za samoupravljanje.

Dejstvo je namreč, da se oblast združenega dela ne more uveljaviti spontano, ne more se obdržati, če se uveljavi samo kot ekonomska ali celo državnopolitična oblast. Res smo v situaciji, ki jo smemo poimenovati kriza, toda bila bi prevelika poenostavitev naših današnjih razmer, če bi jih primerjali z dramatičnimi družbenimi protislovji predvojnega in medvojnega obdobja, s takratno razredno družbeno strukturo in mednarodnimi razmerami.

Toda današnji čas je na določen način vendarle podobno usoden. Še vedno smo obremenjeni z ostanki starih odnosov. No-

va in odločilna po svoji razsežnosti je problematika gospodarske krize — domače in svetovne — in nova je zaostritev temeljnega družbenega protislovja med državno lastninskimi in družbeno lastninskimi konceptom našega nadaljnega družbenega razvoja. To spoznanje je bistveno za kontinuiteto in nadaljnji razvoj naše družbe, njenih proizvodnih sil in socialistične samoupravne demokracije. V takšnih razmerah sta položaj in aktivnost Zveze komunistov še kako pomembna. Zveza komunistov v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja ni partija, ki razpolaga z oblastjo v imenu razreda, marveč partija, ki je odgovorna za revolucionarne perspektive, za kontinuiteto in utrjevanje socialističnega samoupravljanja. Kjer koli pa komunisti smo — v SZDL, v ZB, v ZSS, v ZSMS, v delavskih svetih, samoupravnih in družbenopolitičnih skupnostih — smo odgovorni za izvajanje Programa ZK, za uveljavitev ustavnih načel, za uveljavljanje zakona v združenem delu, za dosledno izvajanje programa ekonomske stabilizacije; odgovorni smo pred Zvezo komunistov, tudi in predvsem kot celotna Zveza komunistov pa smo odgovorni pred ljudmi, ki so nas delegirali, izvolili in nam s tem izrazili svoje zaupanje. Zgodí se, da vedno ne opravičimo danega nam zaupanja, zato se potem tudi ne smemo čuditi in politizirati dejstva, če naši delegati ne dobijo podpore za svoje delo v raznih telesih. Tem bolj je danes nujno, da opravimo z vsemi partikularizmi, oportunitizmom, ki ne uveljavlja v množstvu pluralizma samoupravnih interesov, skupnih in strateških interesov časa.

V tem je naša slabost, ki je ni zaznati samo v Zvezi komunistov, temveč je lastna tudi frontno organizirani socialistični zvezi. Sedanji čas — z vsemi zahtevnimi političnimi, kulturnimi, socialnimi, gospodarskimi problemi — terja strnitev vseh ustvarjalnih sil slovenskega in tudi širše jugoslovanskih narodov.

Socialistično samoupravljanje, njegova humanistična vsebina, je interes velike večine naših delovnih ljudi in občanov. Dokazuje se s tem, da se vse bolj širijo in bogatijo oblike dela SZDL, da delovni ljudje vse bolj odgovorno delajo, se borijo za proizvodnjo in izvoz ter si prizadevajo ohraniti raven in kvaliteto storitev v zdravstvu, šolstvu in drugih dejavnostih. Procesi in spopadi, ki jih danes živimo, so v svojem najelementarnejšem bistvu boj za napredek za preraščanje v novo kvaliteto našega razvoja, spopad s starim, preživelim, ki se brani in želi ohraniti pozicije in svoj monopolni položaj.

To je v bistvu razredni boj v današnjih razmerah, oziroma boj za socialistično samoupravljanje, ki v vsem svojem bistvu stremi k humanizmu, demokraciji in svobodi. Tudi pred našim pragom marsikdaj nismo počistili z ostanki preteklosti in z vsemi tistimi, ki bi želeli ohraniti monopolni položaj in pozicije pri odločanju o presežnem delu, če ravno zmoremo kar od-

ločno kazati na druge. Seveda so na tak način in v takšnih razmerah, kar je povsem razumljivo, razočarani tisti, ki so si predstavljali naš socializem, kot nekaj, kar je hitro uresničljivo, kot nekaj idealnega, ki so upali na družbeni razvoj brez protislovij in preprek. Revolucionarnega razvoja nikoli ni mogoče jemati kot lahкотen sprehod po svetli in široki cesti socializma, ker takšne poti ni, je le iluzija tistih, ki sedaj razočarani in z meščanskimi elementi vred zapadajo v nihilizem in brezperspektivnost. Kdor misli, da se je v kritičnih in težavnih letih, ki so pred nami možno skriti v brlog, se moti.

Motijo se tudi tisti posamezniki, ki brez vsake utemeljitve lastnega stališča napadajo vse obstoječe in hkrati za spremembo razmer ne naredijo ničesar, razen tega, da zahtevajo razrešitev stvari čez noč. Socialistična zveza in Zveza komunistov ne misli, da bi se moral opletati okrog jedra našega socialističnega razvoja svetniški sij. Danes nam je kaj podobnega še manj potrebno kot kdaj koli prej.

Toda prav tako ne moremo in ne bomo dovolili, da bi se v imenu izkrivljenega prikazovanja posameznih dogodkov, razvrednotilo vse tisto, kar smo v revoluciji dosegli. Stara zgodovinska resnica je, da družba, ki dovoli razvrednotiti lastno preteklost, kaj hitro tudi izgubi perspektive svoje prihodnosti. Takšnim težnjam se je nujno potrebno argumentirano postaviti po robu, čeprav kritiki na take razprave le neradi pristanejo, saj običajno nimajo niti osnov svojih programov.

V zadnjem času smo priča pojavom nezadovoljstva delovnih ljudi in občanov nad stanjem v kakršnem smo. Čeprav moramo biti pozorni do teh zadev, gre pri vsem tem tudi za neko mero pozitivnega nezadovoljstva, bi lahko rekli. To nam na nek način pomaga premagovati preveč ukoreninjeno predstavo, da so zgolj ozki krogi ali forumi poklicani za spreminjanje razmer. Potrebni so nam tisoči in tisoči novih aktivistov, po zavzetosti in pripravljenosti enaki tistim, ki jih je imela Komunistična partija pred vojno, torej tistim za katere ni bilo nepremagljivih ovir.

Na koncu: Jugoslavija je kot nositeljica politike neuvrščeniosti zgled, kako naj medsebojno človeško in narodno upoštevanje in spoštovanje sploh poteka. Ta refleks, ki ga kažemo navzven, mora veljati tudi navznoter, kajti kako naj pričakujemo zaupanja in vere, če bomo navzven demokratični in široki, navznoter pa ozki in nezaupljivi drug do drugega, bodisi s tem, da malikujemo razlike v svoji samozadostnosti, bodisi da poskušamo z gorjačo vse spraviti v en kalup. Socialistično samoupravljanje je navsezadnje nosilec demokratičnosti v najboljšem smislu: od vsakega posameznika navzgor v demokratično združbo ljudstev in narodov kot nosilec najtesnejše človeške bližine.

Pavle Žaucer-Matjaž

V petek, 31. oktobra, je v Ljubljani nepričakovano umrl naš častni občan Pavle Žaucer-Matjaž. V svojem življenju je bil tov. Žaucer od tistih let, ko mladenič prerašča v moža pa do svoje smrti usodno povezan s Koroško.

V počastitev spomina tov. Žaucerja je bila v torek, 4. 11. 1986, v naši občini žalna seja skupščine in organov družbenopolitičnih organizacij, kjer je o liku Matjaža govoril tov. Mrdavišič na pogrebni slovesnosti naslednji dan v Ljubljani pa se je v imenu naše občine in Koroške regije od tov. Žaucerja poslovil sekretar predsedstva OK ZKS Ravne na Koroškem tov. Logar Andrej.

Objavljamo tudi pismo, ki smo ga z žalne seje poslali pokojnikovi ženi in otrokom.

PAVLE ŽAUČER-MATJAŽ

18. 12. 1914—31. 10. 1986

Osemnajstega decembra bi Pavle Žaucer-Matjaž, častni občan naše občine, častni krajan Kotelj in Leš, praznoval svoj dvainsedemdeseti rojstni dan. Na vseh naših zadnjih srečanjih je bil tako poln delovne vneme in načrtov, da smo si obetali še dolga leta plodnega sodelovanja z njim. Niti pomislili nismo, da bi se lahko tako kmalu zgodilo, kar se je, zato nas je novica o njegovi smrti še toliko bolj presenetila in prizadela. Praznine, ki je nastala z njegovo smrtjo, se bomo prav šele zavedeli, toda spomin nanj nas bo spodbujal, da bomo po svojih močeh poskušali uresničiti, kar smo skupaj načrtovali in kar bo izhajalo iz uresničenih načrtov, saj ustvarjalno snujoča misel nosi v sebi kali novih zamisli in nalog. Ostati zvest takemu izročilu, razbirati iz njega nauk in spodbude, pa je obenem tudi najdostojnejši način ohranjanja spomina na človeka, vrednega, da sledimo njegovemu zgledu. In Pavle Žaucer-Matjaž — se je iz bajtarskega otroka, ki mu je vojno ujetništvo po prvi svetovni vojni vzelo očeta, ob skrbni materi, ki mu je želela lepše življenje, z lastno revolucionarno dejavnostjo izoblikoval v takega človeka.

Potem ko se je s priložnostnimi deli in inštrukcijami prebil skozi revščino dijaških let na mariborski klasični gimnaziji, se je zavestno odločil za študij agronomije, »da bi s svojim znanjem pomagal kmečkemu človeku do boljšega življenja«.

Utrjenega in preverjenega so po štirih letih skojevskega staža leta 1936 sprejeli v Komunistično partijo. Tej je ostal vse življenje neomajno zvest. Uresničevanju njenih ciljev je nesebično posvetil vse svoje moči, znanje in dragocene življenjske izkušnje.

Kot organizatorja študentskih narodnoobrambnih taborov ga je revolucionarna pot že med leti 1938—1940 pripeljala na Koroško. Dolga desetletja pozneje se domačini še vedno spominjajo njegovih be-

sed in misli, izrečenih v letih, ko se je že prožil plaz druge svetovne vojne. V srečanjih z našimi ljudmi in kraji so takrat pognale prve korenine Matjaževe velike ljubezni do Koroške.

Leta 1937 mu je CK KPH zaupal nalogo pošiljanja prostovoljcev v Španijo. Takrat se je v Parizu prvič srečal z Josipom Brozom — Titom. Tudi Pavle bi bil rad med borce internacionalnih brigad, a ga je Partija potrebovala doma in se je vrnil.

Sledile so aretacije in zapori.

Ko je razdivjani pohlep oholega nemškega nacizma segel preko mej Avstrije in z njo vred nemškemu rajhu priključene Koroške tudi po vsej Sloveniji in Jugoslaviji, za Pavleta in njegovo mater doma ni bilo več prostora. Nemci so ju pregnali v Srbijo, kjer se je Pavle takoj priključil narodnoosvobodilnemu gibanju. Postal je obveščevalec, pa partizan, komisar slovenske čete Ivana Cankarja, udeleženec več velikih bojev prve proletarske, udeleženec igmanskega pohoda... Mater, ki jo je imel zelo rad, pa so ubili četniki.

Poleti 1942 je prišel v Kočevski Rog in na zimo preko Štajerske spet na Koroško. Takrat so se začele spletati vezi, ki so Pavla Žaucerja trajno spremenile v našega koroškega Matjaža. Prepričljiva moč njegove besede, tehtna preudarnost in razumevanje, moč udarne slovenske partizanske pesmi, predvsem pa seveda odmevi uspešnih partizanskih akcij to in onkraj nekdanje in sedanje državne meje so budili med Korošci ustrahovano in marsikdaj tudi že omajano narodno zavest, narahljano vero v zmago pravice, zaupanje v lastne moči. Odpor se je krepil. Prvi koroški četi so sledili bataljoni in udarna moč koroškega partizanstva je prerasla v Grupo koroških odredov. Širila se je mreža odporniških organizacij in njihovih odborov, rasli in razvijali so se poganjki nove ljudske oblasti. Prepričljiva moč in vabljava usmerjenost gibanja sta si utirali pot celo med nemško govoreče koroške deželane.

Za vso to rastjo bo tudi zgodovina tega obdobja odkrivala skrb, delo in organizacijske sposobnosti Pavla Žaucerja-Matjaža, člana SNOO in SNOS, člana PK KPS za severno Slovenijo, sekretarja oblastnega komiteja KPS za Koroško. Živo ljudsko izročilo bo še naprej tkalo legendarno pripoved o Matjažu in vsej njegovi partizanski tovarišiji.

Po vojni je Matjaž do leta 1947 ostal na Koroškem in s skupino tovarišev poskušal rešiti sadove narodnoosvobodilnega boja, ki so jih v svojih nečednih špekulacijah prezrli in izdali celo nedavni medvojni zavezniki. Po tem letu je opravljal najrazličnejše visoke in odgovorne funkcije. Bil je, med drugim, pomočnik zveznega ministra in minister v slovenski vladi, poslanik FLRJ na Nizozemskem, sekretar okrajnega komiteja v Slovenjem Gradcu, republiški in zvezni poslanec, direktor Kmetijskega inštituta Slovenije, član republiške kon-

ference SZDL, CK KPS... in — član Sveta federacije.

Vse te visoke in odgovorne funkcije pa niso nikoli prekrile temeljnih značajskih potez njegove osebnosti, ki so se kazale v njegovi odkritosti, skromnosti in širinah razumevanja človeških stisk in težav, v njegovi široki ljudskosti.

Kjerkoli je bil, vedno in povsod je ostal in ostal zvest Koroški. Kot dolgoletni predsednik osrednjega odbora koroških partizanov, kot iniciator in urednik Vestnika koroških partizanov, kot marljiv in natančen publicist si je vneto prizadeval, da bi ostali veliki dogodki oboroženega boja na Koroškem kar se le da živo in natančno dokumentirani in opisani.

Z vso zanj značilno vneto in gorečnostjo se je posvetil organiziranju in spodbujanju branja za Gašperjevo bralno značko. Zavzel se je za pisanje in izdajanje literature, ki bi bralcem predstavila ne samo narodnoosvobodilni boj, to najslavnejšo obdobje koroške zgodovine, temveč tudi preteklost, sedanost in perspektive Koroške in koroških Slovencev.

In prav zamejska Koroška in zamejski koroški rojaki — naši ljudje, »ki si tam za Karavankami prizadevajo, da bi ostali Slovenci«, so s smrtjo Pavleta Žaucerja-Matjaža izgubili enega največjih zaveznikov in soborcev za svoje pravice.

Žal pa je prezgodnja smrt Pavlu Žaucerju-Matjažu preprečila, da bi izpolnil še eno veliko poslanstvo, h kateremu smo ga nagovarjali nekateri njegovi sodelavci in prijatelji. Prepričani smo bili, da bi lahko s svojim globokim poznavanjem koroške problematike tako osvetlil narodnoosvobodilni boj na Koroškem, kakor tega ne bo znal in ne bo mogel nihče drug. Prigovarjali smo mu, naj razširi svoje zapiske, jih dopolni, zaokroži in izda knjigo o Koroški. Menda se je končno odločil. Začel bi bil pisati, a ga je smrt prehitela in Slovenci smo prikrajšani za njegova dragocena pričevanja.

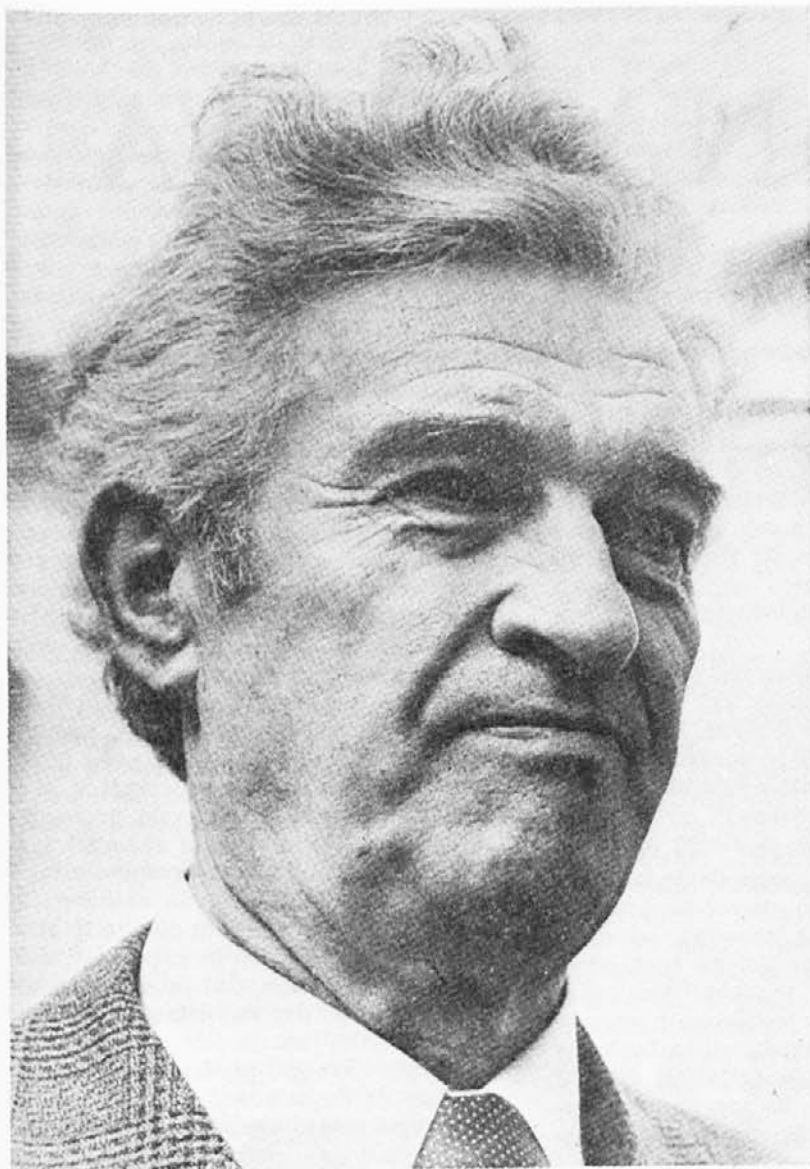
Vsega, kar je snoval, ne more postoriti nihče drug, tisto pa, kar lahko storimo tudi drugi, bomo poskušali postoriti. Hvaležni smo mu za vse. Iz dragocenih pobud se bomo napajali in nadaljevali pot, ki nam jo je nakazal.

J. Mrdavišič

Dragi tovariš MATJAŽ

V svojem dejavnem življenju si se zmeraj zelo rad odzival klicu vesti s Koroške, ki si ji bil zvest skoraj 50 let, zato nas je hudo pretresla kruta resnica, da te ni več med nami.

V prvem viharju okupacije se je koroško ljudstvo sklonilo kakor viharniki v gori. Potem je prišla legenda, podobna otroški pripovedki — legenda o Matjažu. Stara Jerca v Prevaljški občinski ubožnici je mislila, da kralj Matjaž v resnici obstaja. Srečna je bila, da ve za skrivnost. Za nič ne bi izdala, kdo ji je to povedal, ho-

Pavle
Zaucer-Matjaž

tela je verjeti, da ga je sama srečala v Peci, čeprav v Peci še nikoli ni bila.

Ta legenda velja za tebe, naš dragi Matjaž, velja bajtarskemu sinu iz Selnice ob Dravi, ki ti je bilo življenje proletarsko in ki ti ni nič drugega svetilo na pot kot tiha materina skrb.

Že na gimnaziji si se odločil in ko si še kot študent prihajal v naše kraje praktičiraj na Javornik, Prevalje in Leše, si motril našo deželco kot socialist in komunist. Tako si se pritolkel iz daljnje Srbije skozi sovražno mrežo sem gori pod Peco in Uršljo goro in si prišel kakor v domači kraj. Spominjajo se te v dolgi pelerini, sam s svojim spremljevalcem in skupaj s soborci si v nemal srca za boljši jutri na partizanskih domačijah pri Florinu v Topli pa vse tja do selskega Dolarja in do Obirskega, Peršmanove domačije na Železno kaplo, do Olševe in še dlje. Prebil si poletne in zimske noči pod smrekami in v skritih zavetjih, lesni mož in Matjaž, koroška podoba upanja in odrešitve. Takrat se je pravzaprav spočela legenda o Matjažu in takega smo te vedno radi sprejeli medse. Zato še danes skorajda ni domačije, na obeh straneh meje, kjer se ne bi živo spominjali tvojega imena. To pa je izraz spoštovanja, ki gre le malo ljudem. Že prva ravenska delovna brigada si je ob gradnji gimnazije nadela tvoje ime. Vedno si se živo zanimal za vse dogodke na Koroškem — žena Andrina ti je bila zvesta spremljevalka na prelepih koroških poteh. Prist-

ne in tople stike si gojil z vsemi, ki si jih srečal, zato si nam bil tako blizu in zato smo te imeli radi.

Z zapisi, uvodnimi besedami, nasveti in drugim publicističnim delom si skoraj vsak dan klesal svojo sled v podobo teh naših krajev; Koroški si bil zvest do zadnjega diha, skrbel si za širše zasnovano kulturno rast, prepleteno z izročili NOB in naše socialistične revolucije. Gašperjeva bralna značka, ki smo jo skupaj zasnovali, bo trajen spomenik tvojih prizadevanj, da povežeš izročilo revolucije s sedanjostjo in jih tako preneseš na mlade rodove. Prav tako kot mnogi tudi ti nisi nikoli mogel čisto preboleti, da je del koroške ostal izven meja matične domovine, zato si bil še tembolj vesel, ko si spoznal, da je Gašperjeva bralna značka pognala globoke korenine rasti tudi med zamejskimi Korošci.

Nekdanji koroški partizani in njim bližni z obeh strani sosedskih dežel ter naša mladina, smo radi zvedeli in dobivali novice o partizanskem Matjažu, o neutrudnem Pavlu Zaucerju, ki je v nas vedno vzbudil misel na samega sebe, na lastno koroško bit, pa čeprav na čase v hudih dneh.

Tvoja pripoved nas še sedaj spominja na Tvoje plemenite vzgibe, na ljubezen in veliko navezanost na našo koroško deželo. Vedno, kadar si bil med nami, si bil Matjaž, naš dober prijatelj, svetovalec in tovariš. In tako si se tudi sam počutil, saj si nam ob enem naših zadnjih srečanj

dejal: »Nikakor pa ne bom pozabil, da ste me Korošci vzeli za svojega.«

Zaradi vsega tega se ti, dragi Matjaž, vsa Koroška ob tem težkem slovesu še zadnjič globoko in spoštljivo priklanja v zadnji pozdrav. Vemo, da bodo sadovi tvojih plemenitih del trajno živeli v sedanjem in v vseh prihodnjih koroških rodovih.

Ženi Andrini in svojcem pa ob nenadomestljivi izgubi izrekam globoko in iskreno sožalje vseh Korošcev.

Slava ti, naš dragi tovariš Matjaž!

Andrej Logar

MATJAŽEVI ŽENI ANDRINI IN OTROKOM

Delovni ljudje in občani, borci, pionirji in mladina občine Ravne na Koroškem, zbrani na žalni seji v spomin na našega častnega občana — koroškega borca Pavla Zaucerja-Matjaža, prenašamo prek tega komemorativnega zbora izraze iskrenega sožalja Matjaževi ženi Andrini in njegovim svojcem.

Žalostna vest, da smo izgubili našega velikega prijatelja, v zgodovinskih trenutkih tudi vodnika, je med Korošci posebej globoko odjeknila. Matjaža imamo namreč za svojega. Nedvomno so tudi Koroška in njeni ljudje nezlomljivo prirasli k srcu temu človeku širokega značaja, neutrudnemu borcu za svobosčine ljudi. Zgodovinska krivica, prizadejana Koroščem, ni mogla zgrešiti njegovega čuta za pravičnost. Zgodovinsko je bilo tudi obdobje, ko je kot organizator osvobodilnega boja Matjaž v teh krajih izbojeval eno najpomembnejših zmag v svojem življenju. Pristnost njegovega pristopa do ljudi in čut za demokratično vodenje so bile odlike, s katerimi si je pridobil spoštovanje in zaupanje Korošcev. Kot aktivist osvobodilne fronte, vojaški voditelj in zgledni komunist je zapustil na naših tleh neizbrisne sledi. Zato še danes skorajda ni domačije, na obeh straneh meje, kjer se ne bi živo spominjali njegovega lika. To pa je izraz spoštovanja, ki gre le malo ljudem.

Matjaža so neštete vezi priklenile na Koroško tudi v svobodi. Rad je prihajal med nas, radi smo ga sprejemali. Vsa leta smo se od njega učili. Kot izkušen revolucionar je znal v vsakem trenutku z besedo in predvsem z osebnim zgledom pokazati, kako za splošni narodni in ljudski interes ni preveč nobena žrtev. Pridobitve NOB smo v štiridesetih letih Korošci skupaj z Matjažem ravno zato še dogradili. Ponosni smo na ta razmerja, na katerih je slonela tudi močno izražena volja naših ljudi ob njegovem imenovanju za častnega občana občine Ravne na Koroškem ter častnega krajana Kotelj in Leš.

Težko je ob takšnih trenutkih delati načrte za naprej. Pa vendar lahko z vso odgovornostjo zagotovimo, da bomo izročila Matjaževega dela vgradili v vsa naša prizadevanja tudi v prihodnje. V tem naj bo naša oddolžitev prijatelju in častnemu občanu in v tem naj bo tudi spomenik njegovemu spominu.

Ravne na Koroškem,
Titov dom, 4. novembra 1986

LETA IZGNANSTVA

(zapisi iz dnevnika in spomini)

UVOD

Ko naj bi ob visoki obletnici napisal nekaj besed o izgnancih leta 1941, sem se znašel kar v škripcih. Čeprav sem na eni strani čutil dolžnost ustreči potrebi, da se otmejo pozabi dogodki izpred petinštiridesetih let, ki so bili šele uvod v rastoče hitlerjevsko nasilje pri nas, pa se mi je vseeno ob tem postavljalo več vprašanj:

Kako naj bi se lotil tega pisanja po tolikem času? Ali bom zmozel spraviti kaj skupaj v pičlih nekaj mesecih? Sicer pa, ali niso tega storili ali bi mogli storiti že drugi, bolj večji peresa?

Po daljšem premišljanju sem si rekel: »Bom pa poskusil. Saj o izgnanstvu in o dogodkih pred njim in okrog njega, vsaj na našem koncu Koroške, res še ni bilo napisanega ali objavljenega kdo ve kaj. Vrste pričevalcev teh dogodkov so se že močno razredčile in tako je izbira padla pač name.

Da, čas beži, spomini blede, priče odhajajo.

Koliko bi o preživetem mogli povedati kak Karel Doberšek, prevaljski učitelj, delavski buditelj in komunist, pa njegova hčerka Mira, moja nekdanja sošolka iz mežiške meščanske šole. Kaj vse bi lahko napisal Mrdavšičev Lipi iz Črne, ki mi je še v izseljeniških dnevih, v njihovi Cernici zaupal in prebral več skrivoma in sramežljivo napisanih, globoko občutenih črtic. Pa še Josip Hergouth, priljubljeni nekdanji ravnatelj mežiške meščanske šole — in še drugi. A jih ni več.

Na srečo se mi je ohranil dnevnik, ki sem ga pisal vsa leta izgnanstva v Srbiji in sem ga našel v zapuščini umrle matere šele pred nekaj leti. Prve dni, ko so nas odpeljali od doma čez Št. Vid nad Ljubljano in pot v Srbijo, sem vpisal v dnevnik takoj po prihodu v Orašje pri Varvarinu. Dnevnik se končuje jeseni štiriinštiridesetega leta, ko mi je obenem z bratoma in drugimi tovariši bilo mogoče oditi v partizane. Čeprav je pisan skopo, pa vseeno predstavlja dokumentirano kroniko bivanja v izgnanstvu. Stikov in povezovanja med izgnanci, kratke opise razmer v Srbiji, kakor smo jim bili priče in kolikor smo jih zmogli dojemati in si jih razlagati.

Razumljivo bo najbrž, da v dnevnik, ki sem ga sproti skrival, nisem mogel vpisovati vseh dogodkov podrobno, niti ne vsega, kar smo doživljali, še manj pa stvari širšega družbenopolitičnega ali vojaškega pomena. Temu kot mlad fant niti nisem bil dorasel, ne dovolj dozorel za globlje spoznavanje in oceno vsega okoli nas. Poleg tega za daljše pisanje niti ni bilo časa in papirja. Vrhu tega je nad nami vseskozi

lebdela negotovost, ali ne bodo spet prišli Nemci, nas ponovno odgnali iz dokajšnje prostosti drugam — raztepli družino po svetu in nam namenili drugačno usodo. Na drugi strani pa smo živeli sredi četniške strahovlade, v naraščajoči bojzani, kaj bo z nami ob koncu, spričo ocen, ki so nam jih dajali, češ: »Svi Slovenci su komunisti i za Tita.«

Iz dnevnika objavljam le zapise tistih dnevov, ko se je zgodilo kaj posebnega, nasproti vsakdanji enoličnosti. Od skupno 1225 vpisanih datumov je podanih 194, kar predstavlja dobro šestino vsebine dnevnika. Pri posameznih datumih pristavljam k besedilu dnevnika še razširjen opis.

Morda se bo komu zdelo, da je iz dnevnika podano še vseeno preveč nepomembnih dogodkov. Vendar navadna, od sveta in burnejših dogodkov tistega časa odrezana družina, živeča v »zabačenem« selu Orašje v Šumadiji, kaj posebno pomembnega, razen svoje vsakdanjosti in borbe za preživetje, res ni mogla doživljati. Skušal sem opisati pač toliko, da sem zadostil namenu osvežiti svojcem, znancem-izseljenecem in tistim, ki bi jih utegnili to bolj zanimati, kako smo preživljali izgnanski vsakdan. Kako smo se Slovenci na našem koncu Srbije razmeroma dobro povezali, bodisi z osebnimi stiki, bodisi po pošti. Prav tako smo si izmenjavali — kolikor je bilo mogoče — seveda cenzurirano pošto s sorodniki in znanci, ki so ostali doma v Sloveniji in drugod. Ta pošta pa je lahko vsebovala samo navadne in osebne vesti in le tu in tam kak namig o drugem. Zato smo — vsaj mi — mogli imeti o splošnih razmerah in razvoju dogodkov v Sloveniji, tako tisti pod nemško, kot oni pod italijansko okupacijo, le zelo nejasne predstave.

Ob drugem vprašanju, ki se mi je postavljalo, sem se obotavljal še delj. Namreč: Ali naj skušam popisati tudi razmere doma pred izselitvijo, ob prihodu in pred prihodom Nemcev? Seveda, kakor sem jih doživljal in ocenjeval sam, s svojimi očmi. Ali naj se dotaknem tudi vprašanj, ki so se meni, našim v družini, a najbrž tudi mnogim drugim, postavljala že takrat, pa še pozneje, vse do danes: Kaj je privedlo mnoge bivše prijatelje, sosede, znance, do tega, da so ravnali in se obnašali tako, kot so se?

Če se naj spustim vsaj v bežen poskus ravnanja posameznikov in takratnih razmer v domačem kraju, bo pač treba v imenu resnice in za spomin mlajšim nekoliko odgrniti tančico pozabe, ne meneč se za morebitne zamere. Ne glede na to, da bi morebiti marsikdo rekel: »Ali je res treba po toliko letih brskati po neprijetnih spo-

minih in znova opozarjati na stvari, ki so na srečo že utonile v pozabo?« Saj je po svoje tak opis kočljiv tudi zato, ker so nekateri že prav kmalu, drugi pa pozneje spoznali svojo zablodo in postajali celo simpatizerji in sodelavci prebujajočega se narodnoosvobodilnega gibanja. Bili pa so seveda tudi taki, ki so, videč neizogibni propad fašizma, šele na koncu začeli obratovati plašče svojega prepričanja.

Gotovo so mnogi pri nas na Koroškem, v preteklosti toliko izpostavljeni nasilnemu raznarodovanju ali po izkustvu težkih razmer in politične razcepljenosti v bivši Jugoslaviji, nasledli hitlerjevski propagandi o novem redu, o socialni enakosti vseh slojev. Zlasti oni iz vrst brezposelnih, ki so tedaj takoj dobili delo in zaslužek. Še več pa jih je klonilo spričo nasilja in strahu za bodočnost. Živeti in preživljati družino pa je bilo treba. Saj je spočetka kazalo, da si bo Hitler za vedno uklonil vso Evropo. Razumljivo je, da si tedaj vsak posameznik ni mogel predstavljati drugačnega razvoja dogodkov. Ljudje so bili ob prevratu preprosto zgubljeni. V takih razmerah popolnega političnega razsula in odsotnosti organizirane opore in usmeritve pa je največ vredna le osebna, notranja trdnost posameznega človeka. Te pa je tedaj, leta 1941, mnogim manjkalo.

Nazadnje sem vseeno menil, da ne bo odveč, če to pripoved zaokrožim še z nekaj zgodbami in poskusom opisa razmer, kakor smo jih doživljali v Mežici, preden so nas izgnali.

Kljub želji po dokumentarnosti sem s pravimi priimki in imeni iz te dobe navedel le nekatere osebe, druge pa le z začetnicami ali brez njih.

Besedilo dnevnika iz Srbije objavljam, razen prej omenjenih okrajšav, brez sprememb, tako, kot sem jih tedaj zapisal. Tudi druge opise iz Srbije skušam podati kar se da verodostojno, brez izpuščanja ali olepševanja dejstev, kar sicer dandanašnji radi počenjajo pri podobnih opisih. Menim, da bi ti spomini izgubili precej svoje vrednosti, če bi ravnal drugače.

Upam, da mi še živeči izgnanci ali njihovi svojci ne bodo zamerili, če bom pri opisu bodisi šaljivih ali resnejših dogodkov čisto odkrit in jih povedal tako, kot smo jih čuli ali doživeli v resnici.

Kljub težavam, ki smo jih prestajali, pa globoka hvaležnost za toplo gostoljubje, ki nam ga je dajala Srbija kot dežela, razne njene ustanove, ki so z nami imele opravka, ni nič manjša. Predvsem pa ne bo nikdar ugasnil spomin in zahvala mnogim ljudem odprtega srca, med katerimi nam je bilo usojeno preživeti drugo svetovno vojno.

Zgodbi o izgnanstvu dodajam opis partizanskih dni s tovariši iz Slovenskega bataljona Prve krajiške brigade. Pri pisanju tega poglavja o odhodu na sremsko fronto so bili v oporo nezanesljivemu spominu naslednji viri: Moja ohranjena tri pisma svojem iz Kruševca, Beograda in Šida ter knjiga Slovenski bataljon prve krajiške proleterske udarne brigade. Oris bojne poti in spomini (Samozaložba odbora tega bataljona, Ljubljana 1980).

***

Ti spomini ne računajo na to, da bi jih kdo imel za leposlovje ali za poskus strokovne, zgodovinske raziskave in ocenjevanja tiste dobe. So pač le skromna kronika ožjega življenjskega okolja pred izgnanstvom in med njim in opis osebne usode enega od mnogih, tedaj še mladih izgnancev.

Seveda pa vse, kar je zapisano, le niso samo spomini, spočeti takrat, v letih 1941—1945. V zapis so se iz želje po boljši osvetlitvi posameznih dogodkov vpletla tudi poznejša spoznanja ali pa dokumentirani podatki, ki so se mi odkrili šele po prihodu domov, ali pa še pozneje. Predvsem o tistem, kar se je dogajalo v Mežici leta 1941.

RAZPAD

Dnevi pred velikim tednom devetnajststoenainštiridesetega leta so bili polni mračnega pričakovanja. Fašistična Nemčija je že bila zasedla pol Evrope in kazalo je, da bo zdaj zdaj tudi po nas. Dogodki po beograjskem puču so dokazali, da se bliža čas obračuna tudi za malo, uporno Jugoslavijo.

Decembra poprej sem dopolnil osemnajst let in kmalu bi se mi izteklo leto in pol dela v žerjavski rudniški električni delavnici. Nekdanji stari, ob gornjem koncu topilnice, kjer so danes nekakšna skladišča. Še malo in domov bi prinesel zaenkrat še manjši, a težko pričakovani prvi zaslužek. Nekateri mladi pomožni delavci, ki smo se priučevali elektrikerskem poklicu, smo morali takrat delati leto in pol zastoj. Pa še veseli smo lahko bili, da so nas v časih, ko za zaposlitev ni bilo lahko, pri mežiškem rudniku hoteli „gor vzeti“. Za šolanje na srednji tehnični šoli, kamor sem si takrat želel, ob nadaljnjem šolanju brata in dveh sester, zaenkrat ni bilo denarja. Tja bi poskušal pozneje, ko bi si nekaj privarčeval.

S starejšimi delavci smo se lenobno pomikali po Žerjavu in politizirali. Delo nam ni šlo od rok. Še naš stari, vedno renčeči mojster Černko je bil nekam tih in zamišljen. Nič nas ni priganjal kakor vedno poprej.

Čeprav sem bil z jugoslovanstvom v takratnem uradnem smislu besede skregan — „ujedinjenje“ pod Karadorđevićovo kruno je bilo v nasprotju z mojim, v domači vzgoji pridobljenim verovanjem v stvar samostojnejše Slovenije — mi je bilo pred bližajočim se propadom vseeno tesno pri srcu. Žal mi je bilo Jugoslavije, naj je bila takšna ali takšna. Boljša je bila še vedno od fašističnega škornja. Kakšna bo poslej usoda domovine? Kaj bo z našo družino? Kaj bodo naredili z očetom, z materjo, kaj

bo z bratom in sestrami, kaj bo z menoj? In potem se je začelo.

V ponedeljek, 7. aprila, so se zaslišali prvi strelji od meje pri Rehtu navzdol. Oglašale so se puške in strojnice. Jugoslovanske so jim odgovarjale. V torek se je tipanje napadalcev pospešilo. Spominjam se še dobro: nemški rafali so si sledili bolj pogosto, strelji njihovega orožja so se mi zdeli rezkejši in vse bliže so prihajali. Jugoslovanski iz bunkerjev pod Kajžarjevimi, pri kopaljšču, mimo Pustnika proti Poleni, so doneli bolj zamolklo in počasneje. V sredo so utihnili. Vendar šele potem, ko so jih utišale granate nemških protitankovskih topov, ki so morali priti na pomoč. Še danes se vidijo njihove sledi na bunkerjih, sredi parka pred kopaljščem in drugod.

Ko smo prihajali tisto veliko sredo, devetega aprila 1941. leta, okrog štirih popoldan iz kleti in drugih zaklonišč na mežiške ceste, je tam že mrgolelo zelencev. „Tu so torej in nič se ne da pomagati,“ me je prešinilo.

Gibčno so skakali iz oklepnikov in drugih vozil, stoječih na trgu, okrog lipe. Sami mladi, postavni fantje, ki so se namerili pod Hitlerjevimi vodstvom zavojevati in zaslužiti svet. Okrog njih pa polno zija in otrok. Premnogi so jih opazovali z neprikritim občudovanjem in ponosom, kot bi hoteli reči: „Pa ste le prišli! Čakali smo vas. Saj smo z vami. Vaši smo!“ Čeprav jih večina, vsaj mlajših, ni znala nemško.

Osvajalci že gonijo skupaj jugoslovanske ujetnike. Veliko jih ni, saj je večina ubežala že poprej ob vesteh o splošnem razsulu vojske in njene komande. Nekaj med njimi je ranjenih. V prikolici motocikla pripeljejo ranjenega jugoslovanskega vojaka, z razmesarjeno glavo. Del čeljusti mu manjka. Pri zavesti je še in topo zre predse. Takoj ga odpeljejo naprej. Gledam te naše izmučene in neprespane vojake, vse revne spriče toliko številnejših in z moderno tehniko opremljenih Nemcev. V mislih jih občudujem: „Bog ve, od kod z juga ste, pa ste tu na severni meji, daleč od doma, vseeno storili svojo dolžnost, čeprav sami, brez višjega vodstva.“

Kar v tem vrvenju pristopi z druge strani ceste k meni, ki sem stal nekoliko odmaknjen, s počasnimi, preudarnimi koraki rudniški uradnik F. P. Obraz mu je žarel od nekakšnega zanosa in občudovanja. Z rahlim nasmeškom mi reče pokroviteljsko: „Vidiš, Štefi, sedaj, kaj so Nemci, kaj smo mi. Pa ne vi, Slovenci in Jugoslovani!“ Obnemel sem in nerodno mi je postalo. Nekaj zato, ker me je presenetil ta gospod, ki se z mano, še skoraj mlečnozobcem, poprej ni kdaj pogovarjal, sedaj pa je iz vse množice izbral ravno mene za svojo izpoved. Še bolj pa zato, ker je še nekaj dni poprej, ko je ob beograjskem puču bila v Mežici organizirana povorka, korakal v sokolskih vrstah in vzklikal kralju Petru in Jugoslaviji. „Izdajalec,“ sem si mislil, „ali nisi tudi ti sin slovenske matere, ali nisi, odkar pomnim, sodeloval povsodi, kjerkoli se je v kraju kaj prirejalo, pri telovadnih nastopih, na kopaljšču, pri smučarji! Ali si vse to počenjal zgolj zato, da si si pri rudniški gosposki prislužil boljši kos kruha. Sedaj pa, ko nastopa drug gospodar, boš brez sramu zavrgel svoj kraj in dosevanje prepričanje?“

Tedaj sem prvič dobesedno občutil, kaj je to izdajstvo. A v kratkem ga mi je bilo doživeti še veliko več.

Kako hitro se je vse končalo!

Vedel sem: Končal se mi je en svet in začel se bo drugi. Minila je mladostna vaška idilika, minile so winetovske dogodivščine na Brdnikovem, konec je tovarišije pri odbojki, pri plavanju in smučanju, kjer smo se srečevali mladi, ne meneč se za strankarske razprtije med starejšimi. Kaj vse bo še prinesel ta novi red?

Zelenci pa so širokoustno razkazovali zijaalom orožje in opremo. Spet drugi so si z bahavimi kretnjami mazali na kruh za nas takrat novo odkrito margarino, češ: „Le glejte, vi, ušivi Jugoslovani, kako mi jemo in kako smo bogati!“

Pa smo videli Mežičani, da je bil njihov kruh veliko slabši od našega. Po naših domovih so bile pripravljene ta teden še velikonočne potice, klobase, svinjske krače in druge dobrote. Naše trgovine so bile še polne vsega in tudi živilskih kart nismo poznali. Kljub temu so prenekatere oči gledale to margarino kot prečudežno jed novega rajha.

In ravno pri jedi so ošabni zavojevalci na naših tleh izgubili morda svoj prvi, čeprav le besedni dvoboj. Bilo je nekako tako:

Nemških vojakov je bilo veliko, zato so jih nastanili začasno tudi po bližnjih kmetijah. Pa se je skupinica zapletla v besedo z Encijevo Lizo in ji dopovedovala o značilnostih in prednostih novega reda. Najzgovornejši Nемец je zaključil svoje predavanje z besedami:

„Bei uns so: Wir arbeiten viel, essen wir aber wenig.“ (Pri nas je tako: Mi delamo veliko, a malo jemo.)

Liza pa mu je zabrusila nazaj:

„Bei uns ist aber so: Wir arbeiten weniger, essen wir aber gut!“ (Pri nas je pa tako: Mi delamo manj, jemo pa dobro.)

Vendar pa prihod okupatorja nikakor ni bil samo epizoda. Med prebivalci Mežice so padle tudi žrtve. Vsem narodno zavednim in onim, ki so okupatorja pričakali s simpatijami, je postalo jasno, da gre poslej zares. Vojna pač ne prizanaša in terja svoje.

Tedaj je podleglo pet domačinov. Rudi Zimmerl, sin trgovca, je pohitel z avtom na mejni prehod Holmec, osvajalcem naproti. Ko je segel v žep in hotel pokazati svojo kulturbundovsko legitimacijo, je počil strel. Rudi se je zgrudil. Ubil ga je nemški vojak, misleč, da sega Rudi po pištolo. Namesto srečnega stiska rok z „osvoboditelji“ je od njih dočakal smrt.

Pred vhodom v rudnik na Glančniku je zadelo nadpaznika Franca Orišnika in Jakoba Goloba. Skupil jo je še rudar Ivan Kolar, ko je šel med napadom po cesti ob Meži. Tudi otrokom ni bilo prizaneseno. Rudija, rejca pri Kompanu, še šolarja, je zadelo v trebuh. Radovedno je skozi okno gledal napadajoče Nemce. Ti pa niso poznali šale.

Precej ranjenih in nekaj padlih je bilo tudi med jugoslovanskimi vojaki. Ti so se, kljub razsulu višje komande in umiku glavnine s težjim orožjem, kar pogumno upirali. Prav hrabro so se zadržali grani-

Nemška kolona na poti skozi Mežico proti Žerjavu, 9. aprila 1941 — pred restavracijo na Poleni

čarji z bližnjih karavil pri Rehtu in na Štengah, pa tudi orožniki z mežiške postaje. Saj so dva dni zadrževali nemške izvidnice, preden je udarila glavčina. Na patrolnem obhodu, v bližini karavle na Štengah, je bil ranjen žandarmerijski komandir Tomanič. Ta je še pred vdorom Nemcev po nalogu komande razbil opremo na mežiški pošti, kjer je bila upravnica njegova žena. V Žerjavu so prav tako po nalogu komande, v kateri očitno niso bili vsi kapitulanti, razstrelili vse tri tamkajšnje rudniške elektrarne: hidrocentralo na Meži ob topilnici, dizelsko centralo in termocentralo. Tudi ob vseh treh mežiških hidrocentralah, Polena, Pustnik in Torče so bile nastavljene mine za razstrelitev. Vendar niso šle v zrak, saj se je poveljstvo umaknilo že kar kmalu po prvih strelah na meji, najbrž misleč, da bodo Nemci že v ponedeljek udarili z vso silo. Nekateri strojniki teh central so pozneje razglašali, da so mine odstranili oni sami, boječ se, da bi brez toka jamo zalila voda, rudarji pa bi ostali brez dela.

V prodoru skozi Mežico proti Žerjavu so Nemci kot zadnjega osvojili bunker pri Orišniku na Poleni. Ni se vdal prej, dokler ni zadel vanj dobro pomerjen topovski strel s ceste pri rudniški restavraciji. Tam je padel en jugoslovanski vojak, dva sta bila ranjena, dva pa sta zbežala v bližnji gozd. Ko so napadalci prihiteli do tega bunkerja, je nemški oficir zlezal na vrh in skozi lino vrgel vanj še ročno granato. Tedaj je počil iz gozda strel, oficir se je prekucnil in obležal na tleh. Ljudje vedo povedati, kako so tedaj Nemci zatrjevali, da tolikšnega odpora kot tod, ni bilo zlepa na celi 'dravski fronti'.

OD DOMA

V soboto, 5. julija 1941.

Ob 9. h napoved za odhod — ob 10. h v avtomobilu, odhod ob 3/4 na 2. h. Holmec—Pliberk—Šmihel—Dobrla ves (med potjo 1/4 h odmora) — Zelezna Kapla. Odmor 1 h.

Po krasni cesti v serpentinah na vrh prelaza Jezersko, odmor 1/2 h. Navzdol v Jezersko—Kokra—Preddvor—Kranj—Št. Vid

ob 3/4 na 7. h zvečer. Pregled — v sobe. Spali v sobi, Belegschaft 6.

***

4. julija 1941 sem bil še na delu v Žerjavu. Okrog sedmih zjutraj prihiti mojster Cernko v delavnico in pove, da mora Pavle Cesar takoj domov, prišli da so Nemci, ki jih bodo odpeljali v internacijo. Tudi obratovodja našega elektroobrata inž. Miro Baraga z družino in delavniški tovariš Maks Stumpfl, ki sta že nekaj časa zaprta v Celovcu, gresta. Po prihodu iz službe domov sem izvedel, da se je začelo tudi v Mežici. Sosedje Kavtičnikove in prof. Antona Pavliča so že odpeljali, pa še nekaj drugih družin. Jutri bomo gotovo na vrsti tudi mi. Odločil sem se, da zjutraj ne grem na delo, čeprav bi naredil plavega. Družina bo tako vsa doma. Saj bomo starejšega brata Janeza laže doklicali iz rudniške uprave na bližnji Poleni, kjer je bil zaposlen v računovodstvu. Nič prav nismo vedeli, kako bo vse skupaj potekalo, ali se naj na kaj pripravljamo in ali bomo sploh smeli kaj vzeti s seboj. Ali pa jih morda še ne bo jutri?

Zvečer smo tiho posedali po kuhinji. Nikomur ni bilo do jedi, ne do besede. Le mama s sestrami je imela več opravkov. Po svoji ženski naravi so pač bolj od moških čutili potrebo, da bi bilo treba nekaj storiti. A kaj?

Ko so mlajše sestre z ihtečo babico odšle spat v njeno sosednjo hišo — saj v našem stanovanju ni bilo dovolj postelj za vseh sedem otrok, je postalo še tiše. Potem je oče nenadoma vstal, šel v sosednjo sobo, kjer je stal klavir. Vsedel se je zanj in tiho zaigral. Kot tolikokrat poprej, ko je muzicalal ure in ure, vse od najzgodnejše mladosti, kar sem vedel zase — sem ga tudi tokrat ves zamaknjen zavzeto poslušal. Prišla je še mama in drugi. Zapeli smo Nmau čez izaro. In čutili smo, kako s pesmijo, ki je je bila hiša vselej polna, opravljamo svojo slovesno zaobljubo in slovo.

Zjutraj sem poležal malo delj, čeprav sem bil buđen z drugimi vred. Hotel sem vsaj malo užiti slast zavesti, da mi na de-

lavnik ni treba že zgodaj oditi na zastoj-ski, pet kilometrov oddaljeni šiht.

Naenkrat začutim nemir in ropot. Že prihiti v sobo mama in plane v jok: 'So že tu!' Rezka, osorna povelja gestapovcev so ukazovala, da se moramo pripraviti v eni uri. S seboj da lahko vzamemo vsak žlico, skledo-porcijo, najnujnejšo obleko, nekaj posteljnine, odeje, hrano za nekaj dni in na vsako osebo največ 500 din. Ker nas je bilo v družini devet s staršema vred, težkoč z denarjem nismo imeli. Namesto dovoljenih 4500 din smo spravili skupaj le 3700 din. Tudi kovčkov nismo imeli dovolj. Zato smo največ stvari stlačili kar v vreče, nahrbtnike in torbe. Gestapovci so budno zasledovali, kaj vse jemljemo s seboj. Ko so povedali, da babica, mamina mati, ki se je pisala Hribar, ne bo odpeljana z nami, smo skušali kako stvar na hitro spraviti v njeno hišo. Pa nismo smeli prenesti ničesar, ne obleke, ne pohištva, ne hrane, ki smo je imeli razmeroma še precej, ne drobnarij, ne družinskih spomin-kov. Ko je sestra jemala iz omare ženske plašče, jih je gestapovec polovico vrgel nazaj. Med drugimi tudi lep mamin zimski plašč, da je bila celo izgnanstvo brez njega.

Prav tedaj so se na cesti po naključju ustavili z vozom Kunčevi voli, in hlapec, ki jih je vodil, je pogledal, kaj neki se tukaj pri zlahti dogaja. Brž povprašamo gestapovce, če lahko naložimo na voz klavir, češ, da je last Kunčevega Jožeta, maminega svaka. Dovolili so. Z nekaj mimoidočimi brž odvijemo noge in naložimo težak klavir na voz. Del najdragocenejših not, ki jih je bilo sicer dve polni omari, pa hitro vržemo na ročni voziček, ki ga je ravno takrat peljal mimo nekdo od Čorejeve družine. To je bila edina reč, ki se nam je ohranila in nas ob vrnitvi, čez štiri leta, pričakala. Vse drugo v stanovanju je šlo za povzdigo nemškega Rajha in pa v roke drugih ljudi, ki jih ni bilo sram prilastiti si preostalega plena.

Gestapovci so postajali že nestrpni in vse bolj so priganjali: 'Schneller, schneller, gemma, gemma...!'

Jokajoča babica nas je vse po vrsti objela in prekrizala po čelu in že smo se znašli otovorjeni s svojo kramo na cesti.

Še pogled nazaj na skrušeno babico, na rojstno hišo, na trg pred cerkvijo in na opuščeni 'britof' za njo — prizorišče toliko otroških iger, na Brdnikov les v ozadju, ki nam je pozneje in vse do nedavna — doraščajočim dajal zavetje ob mladostnih norčijah in podvigih.

Obdani s stražarji in gestapovci smo odšli navzdol, proti središču kraja, kjer je bilo ob lipi na avtobusni postaji med gostilnoma Toff in Vivod določeno zbirališče. Kar precej ljudi je bilo tega dne po cestah, saj so menda Nemci pozivali prebivalstvo, naj pride pogledat, kako bodo odhajali nasprotniki zmagovitega Rajha.

Solze na licu so se kmalu posušile. Sprva nas je bilo pred pogledi sram naše neboj-ljenosti. Nato se je zbudila uporna kljubovalnost in ponos v zavesti, da nismo nikomur storili ničesar žalega, da nismo nobeni zločinci in da je naš greh le v tem, da smo zavedni Slovenci.

Večina oči nas je spremljala sočutno. Nekateri so od sramu odmaknili pogled ali sklonili glavo. Precej pa jih je kazalo ne-

prikrito navdušenje, kot bi hoteli reči: 'Tako, tako, sedaj pa imate svoje slovenstvo in jugoslovanstvo. Prav vam je...'. In so hlapčevsko, odobravojoč prikimavali gestapovcem.

Na trgu je že stal zastražen srednje velik avtobus in veleli so nam spraviti se vanj s prtljago vred. Ura je bila okrog desetih dopoldne. Nato so gonili še druge družine ali posameznike. Le tu in tam so stražarji dopustili, da se je približal kak znanec, spregovoril nekaj tolažilnih besed in segel komu v roko. Nekateri so spraševali, če imamo s seboj kaj jesti, saj se je dan prevesil že čez poldne in otrokom so se že oglašali želodci. Tedaj je bližnji pek prinesel štiri hlebe lepo zapečenega svežega kruha in ga podal nama z bratom: 'Vzemite, da boste imeli za po poti, ko vas je toliko otrok.' Že sva ga hotela vzeti, ko je to opazila mama in strogo zaklicala: 'Ne, ne smeta vzeti, nočemo nemškega kruha!' Potem je pek ponudil kruh še drugim v avtu, a ga nihče ni maral, in odnesel ga je nazaj.

Ura je kazala že čez eno in po cesti od Glančnika navzdol se je vsula množica rudarjev in drugih delavcev, ki so prihajali z dopoldanske izmene. 'Morda se bom lahko še poslovil od kakega znanca, prijatelja, ko bo šel mimo,' sem si dejal. Res jih je nekaj pristopilo. In že sem videl s hitrimi koraki prihajati tudi Rudijska, mogoče najbližjega vrstnika iz otroštva, vse skozi sošolca, od otroškega vrtca do izstopa iz meščanske šole, ko je šel v Ljubljano na srednjo tehnično šolo. Čeprav iz nemškutarske družine, kjer so doma med seboj po večini govorili le nemško, je kot otrok z bratom in sestro vseeno telovadil pri Sokolu. Pozneje, ob odraščanju, pa ga je tovarištvu povsem pripeljalo v krog družbe, ki smo se z odbojko in drugimi športniki poskušali ukvarjali 'na divje' sami, a dokaj uspešno. Saj smo redno premagovali druge skupine. Zadnje leto je Rudi sicer postal bolj vase zaprt. Očitno je padel pod vpliv organizirane petokolonaške propagande. Kar naprej je prenašal in razkazoval različne nemške časopise in revije s Stuckami in Messerschmiti na naslovnih straneh, ki so opevale zmagovalne fašistične pohode po Evropi. Na vsak način nam je hotel dopovedati, da je prihodnost sveta le v sijajni nemški tehniki, v hitlerizmu in sploh vodilni vlogi nemštva v svetu. Mi pa smo se mu smejali, ga dražili, mu na vse mogoče načine spodbijali njegove utemeljitve ter mu dokazovali, da gor in nasilje nikakor ne moreta trajno zmagovati. Da bo bodočnost vedno na strani pravice in revnih. Da se bo slovenstvo in jugoslovanstvo utrjevalo naprej, kljub sedanji fašistični premoči. Da Angležev in Amerikancev Nemčija gotovo ne bo premagala. Tu pa je še neznanška, skrivnostna Rusija. Od razpada Jugoslavije naprej je Rudi prekinil vsak stik z mano in nami. Očitno je bil to tudi nalog okupatorjevih oblasti, krajevni hitlerjevskih veljakov, v krog katerih je spadal tudi njegov oče. Ne spomnim se, da bi od tedaj dalje spregovorila kaj več besedi, razen nekaj fraz, če je nanese, da sva se srečala.

Vseeno sem pričakoval, da se bo Rudi usmeril proti meni, ki sem stal pred avtomobilom, saj me je gotovo že opazil. Mor-

da se ne bova nikdar več videla, a toliko sva bila skupaj od najbolj ranih otroških let. Tudi sam sem se že nekako nameril mu naproti. Rudi pa se je zdrznil, pogledal vstran, kot da ne bi opazil, kaj se tu dogaja, še bolj pospešil korak in izginil med ljudmi. Požrl sem slino. Škoda.

Malo pozneje je prišel iz delavnice na Glančniku, kjer se je prvo leto učil za elektricarja, Rudijski brat Tonči. Nekaj let mlajši od njega, se najbrž še ni zavedal resnosti dogajanja in navodil, ki jih je gotovo poznal. Najbrž podzavestno, je hitro pristopil, stegnil roko in rekel: 'Taj pa servus, Štefan.' 'Servus, Tonči,' sem mu odvrnil. Potem je hitro odšel.

Padla so povelja za odhod. Avto je zabrnel. Množica je vzvalovala. Le redki so si upali pomahati v pozdrav. Opazili smo, kako se je na oknu bližnje gostilne počasi malo odgrnila zavesa in pokazal se je obraz starejšega, že osivelega znanca. Sladkoben, a resen smehljal mu je preletaval po licih. Najbrž si ni mogel kaj, da ne bi na svoje oči videl, kako odhajajo, tudi po njegovem priporočilu, ljudje, ki so se mu morda nekoč zamerili. Res se z njim odhajajoči nikdar niso več srečali. Saj je, po čudni poti usode, čez nekaj let končal v taborišču, pokončan od ljudi, ki jim je sprva vneto služil.

Avto se je premaknil. Poleg onih, ki so mahal v slovo, so spet drugi preteče žugali in vzklikali Hitlerju. Še A. J. se je hotel izkazati, a ker je znal preborno nemško, je zavpil kar po slovensko: 'Še kame-nja bi zalučal za njimi!'

Farovška kuharica Kristina, že priletna, zavedna, srborita Primorka iz bližine Vipave, ki je prišla na Koroško za stricem, nekdanjim župnikom Premrujem, pa je vstala, pomahala skozi okno in zapela —

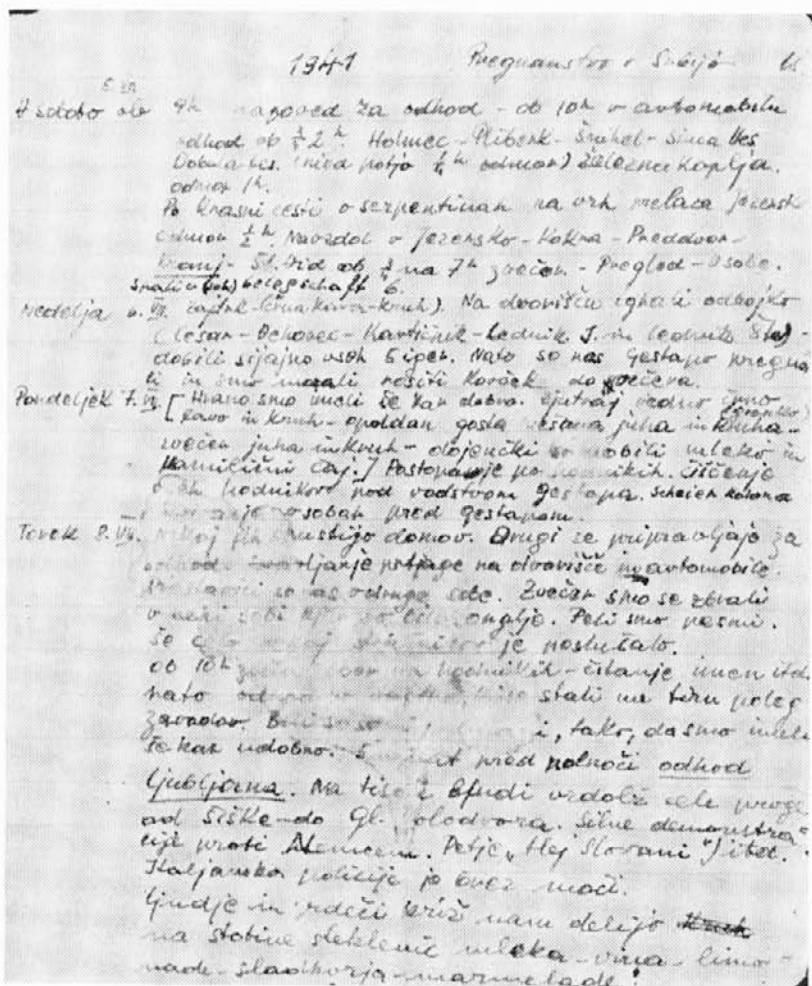
mi pa za njo: 'Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo, nazaj še pridemo.' Nato pa je še hitro zavpila: 'Potem boste pa vi šli!' In vsi smo se odobravojoče zasmejali, ne meneč se za mrke stražarje.

Prvič smo se ustavili v Pliberku, na trgu. Nabralo se je nekaj zijal. Posamezni so se nam smejali in nas zasramovali. V spremstvu policajev se je prikazala neka gospa, z zvišeno, uradno držo. Gestapovci so ji nekaj dopovedovali, ona pa si nas je z zanimanjem ogledovala. Zdelo se mi je, da je tista, ki je na shodu — Appelu v Mežici pred nedavnim govorila poleg Kreisleitnerja Grumma, ko sta oznanjala, kako srečni da smo lahko v Mežiški dolini, ko je končno napočila ura osvoboditve.

Drugi postanek je bil nekaj naprej od Zitare vasi, na Miklavčevem ali na Miklauthhoffu. Gestapovci so s papirji vstopili v graščino. Iz razgovorov spremljevalcev smo dojel, da je govora o nekem Maier Kaubitschu. Hlapci in dekle, ki so imeli opravka okrog gospodarskih poslopij in po dvorišču, so nas zvedavo opazovali in v svojem 'kuchldeutsch' žargonu metali nesramne opazke. Čez nekaj časa pride iz gradu v spremstvu gestapovcev starejši gospod in še nekaj moških ter žensk. Tudi ti so nas premerjali z očmi in zaničevalno pogledovali. Čulo se je nekako: 'To so torej tile Slovenci in ušivi Jugoslovani, ki se jih bomo končno očistili.' Pa še nekaj o über der Karawanken. Šele pozneje smo ugotovili, da smo imeli priložnost spoznati samega mogočnega Maier Kaubitscha, vodjo Heimatbunda in enega očetov izseljevanja, ki je imel tu svoje veleposestvo.

Naprej je pot vodila skozi Zelezo Kaplo, kjer so se ga spremljevalci kar lepo napili. Od tam pa na vrh Jezerskega prelaza. Bilo je jasno in toplo vreme. Na trenutek se mi

Prva stran dnevnika

je dozdevalo, kot da se peljemo na izlet. Ob pogledu na Kamniške planine, ožarjene v popoldanskem soncu, sem se živo spomnil planinskega podviga izpred dveh let. Tedaj smo, še skoraj otroci, slabo opremljeni, z napol praznimi nahrbtniki in le z nekaj dinarji v žepu, kljub rotečemu nasprotovanju staršev, prav iz Mežice v nekaj dneh prirajžali skozi Logarsko dolino, čez Okrešelj, Skuto, Kokrsko sedlo, mimo Golnika na Brezje in Bled. Z bratom, prijateljem Ferdom, je bil z nami še Rudi, ki pa me danes ni več poznal.

V Kranju, vrh klanca, kjer se cesta nagne navzdol, k mostu čez Savo, pelje avtobus bolj počasi. Izpred bližnje gostilne se odlepita na motorju fanta, vozita tesno z nami in dajeta znake, naj odpremo okno. Nato sprašujeta, od kod smo, če vemo, kam nas peljejo itd. 'Ne vemo, kam, morda v Srbijo,' odgovarjamo. Pogovor opazijo stražarji in zahtevajo, da okno takoj zapremo. Fanta na motorju pa sta spretno izginila. Mi smo si pa mislili: 'Še so ljudje, ki se zanimajo za nas. Tukaj, na Gorenjskem, so gotovo bolj zavedni kot v naših krajih. To so očitno znamenja, da se Slovenci ne bomo kar tako vdali!'

Proti Ljubljani se peljemo po takrat novi, betonski cesti, o kateri smo poprej že slišali, videl pa je ni še nihče. Nam, navajenim le prašnega makadama, se je zdela sila imenitna in nekak znanilec novih, modernejših dni bodoče civilizacije, ki nekoč mora priti.

Pred škofovimi zavodi z gimnazijo v Št. Vidu avtobus obstoji. Kar gneča je, saj ves čas prihajajo novi. Razkladamo in zbiramo vsak svojo prtljago. Nato nas razporede po sobah, kjer so ob stenah ležišča na slami. Ko se nekako vgnezdimo na odrejenih mestih, starejši z najmlajšimi zaskrbljeno obsele. Mladi pa gremo previdno na ogled po hodnikih in sosednjih sobah. Srečujemo in pozdravljamo se z znanci iz sosednjih krajev. Že samo mojih bivših sošolcev iz meščanske šole je veliko. Tu sta Cesarjev Pavle in Maks Štumpf — oba delovna tovariša iz električne delavnice. Doberškova Mira in Ivan Kugovnik s Prevalj, Urbančičev Srečko iz Podpece. Srečam še Logarjevega Rudija, dobrega telovadca in kolesarja iz Mušenika, pa še veliko drugih. Dolgčas nam, kaže, ne bo in kar nekam bolj korajžni postajamo. Pravkar prihaja številna, pol kmečka, pol rudarska Mrdavšičeva družina iz Črne, s kopico že odraslih in manjših otrok. Staro, hromo babico in hromega, malega Stanka nosijo. Ljudje se spoštljivo umikajo na polnih hodnikih. Še celo nekateri stražarji pomagajo utirati pot.

Ob mraku, po večerji, poležemo. Ne moremo prav zaspati. Misli begajo, premlevajo dogodke in vtise prvega dne. Ob polnoči se zdrznem: 'Ali se mi sanja ali je res,' pomislim. Začuje se pretresljivo vpitje in kriki, najprej tiše, nato glasneje, pa zopet podjemo. To traja morda kake pol ure, zdaj pa se mi cela večnost. Da bi le že ponehalo. Tudi drugi šo budni. V skrbeh dvigajo glave. Bojimo se, da se ne bi zbudili otroci. K sreči vpitje ni preglasno, nekateri ga morda niti ne čujejo. Saj prihaja iz nekkih oddaljenih prostorov v kletih, kjer morda zaslišujejo in pri tem zapornike mučijo.

Zjutraj si o tem potihlo pripovedujemo. Zaprepani smo. Večina takih glasov v življenju še ni čula. Tudi mučenj doslej sami nismo doživeli, le grob odnos in zasramovanje. Spraševali smo se, ali morda tudi nas čaka še kaj takega?

To se je ponavljalo vseh nekaj dni, kar smo bili v Št. Vidu. Vedno okrog polnoči. Domnevali smo, da opravljajo Nemci ta mučenja namenoma v tem času, da nas zastraše in svare pred preveliko samozavestjo.

Pozneje smo spoznali, da so bili ti kriki, najsi so se nam zdeli takrat še tako grozni, le skromen izraz nasilja, ki je doletelo še bolj nesrečne. Saj je nasilje bilo stalni sestavni del in poglavitno orožje ustrahovanja nemških nadljudi nad podjarmljenimi ljudstvi širom Evrope.

***

Nedelja, 6. VII.

Zajtrk (črna kava in kruh). Na dvorišču igrali odbojko (Cesar, Vehovec, Kavtičnik, Lednik J. in Lednik Š.). Dobili sijajno vseh 5 iger. Nato so nas Gestapo pregnali in smo morali nositi kovčke do večera.

***

Po zajtrku tavamo po obsežnem poslopu zavodov, ogledujemo skozi okna okolico in ugibamo z znanci, kam nas bodo odpeljali in kaj nas čaka. Potem stopimo s tovariši ven, na prosto, na veliko dvorišče s parkom in športnimi igrišči. Kar zagledamo v kotu ograjenega stadiona odbojarsko igrišče. In že se je znašla od nekod tudi žoga. Pričnemo jo odbijati. Prihajali so gledalci-taboriščniki z vseh strani, da se na soncu ob igrišču in odbojki nekoliko sproste in odlože težke misli o negotovi bodočnosti.

Naenkrat se znajde druga ekipa postavnih, nekoliko starejših fantov od nas, doma iz Gorenjske, okrog Jesenic, Kamnika in tam okoli. Pogodimo se za igro v znamenju Mežica — Gorenjska. Ljudje, bilo jih je vse več, so uživali v igri. Odbojkarji na obeh straneh pa smo dali vse od sebe, kakor bi hoteli s to igro pokazati moč slovenskega naroda, obenem pa s tem izraziti svoj odpor do nasilja, storjenega nad nami. Še sicer mrki in osorni stražarji s kljukastimi križi na rokavih so se primaknili in s schön, schön, dajali priznanje. Res je bila ta igra, tako se mi je zdela, prelepo doživetje za mlade odbojkarje in tako simbolično slovo od nedavne, s športom prežete mladosti v domačem kraju.

Igra je bila ravno na višku, nagibala se je v prid končne zmage Mežice, saj smo prejšnje nize tudi že dobili, kar je nekaj rezkih žvižgov in povelj prihajajočih oficirjev in gestapovcev razpršilo množico. Nas igralce pa so odgnali za kazen prenašati opremo nekkih novodošlih nesrečnikov vse do večera. Seveda fašistom ni bila povšeči igra in zabava, ki se je spreminjala kar v malo manifestacijo Korošcev in Gorenjcev.

Spominjam se, da je v gneči, ko so nas razganjali, neki starejši moški — že kakih 70 let je moral imeti — po videzu nekdanji profesor ali kaj podobnega, zbežal k ograji, kjer se mu je na zunanji strani približevala ženska srednjih let. Verjetno

njegova sorodnica. Hlastajoče sta si nekaj pripovedovala. Starček je bil čisto iz sebe in videti je bilo, da bo skušal preplezati ograjo in uiti, čeprav je bilo očitno, da temu nikakor ne bo kos. Tedaj ga zagledajo stražarji. Popadejo ga in med udarci surovo odženejo. Le kakšno usodo je čakal?

Med gestapovci v Št. Vidu je bilo precej Kočevskih Nemcev, ki so seveda dobro obvladali slovenščino. Zato so se zdeli okupatorju gotovo zelo uporabni pri delu z izgnanci, med katerimi jih precej nemščine ni obvladalo.

***

Ponedeljek, 7. VII.

Hrano smo imeli še kar dobro. Zjutraj vedno črna, grenka kava in kruh. Opoldan gosta, mešana juha in kruh — zvečer juha in kruh. Dojenčki so dobili mleko in kamilični čaj. Postopanje po hodnikih. Čiščenje vseh hodnikov pod vodstvom gestapa. Scheier kolona. Skrivanje v sobah pred gestapom.

***

Po družinah nas kličejo in v vrstah stopamo k nekakšnim komisijam z izpraševalci in zapisnikarji. Sprašujejo nas natančno o poreklu družine, kaj so bili in od kod so izvirali starši in dedje staršev itd. Vsakega izrecno vprašajo po narodnosti. Odgovorimo, da smo Slovenci in da so Slovenci bili tudi naši predniki. Ko starejši brat menda za komisijo preveč odločno poudari, da je Slovenec, ga bližnji gestapovec nevoljno odrine. Sicer pa je bilo opaziti očiten trud izpraševalcev, da bi našli kakršnokoli povezavo, vsaj v daljnem sorodstvu, ki bi kazala na nemški izvor. Najbrž so ob takih 'ponudbah' nekateri le klonili, saj so naslednji dan posamezne družine spustili nazaj domov.

Tega dne smo se nekaj malega tudi nasmeljali. Na obisku v bližnji sobi smo zagledali v krogu zaskrbljene družine fanta, znanca, debeluščka iz bližnjega kraja, ki je bil leto poprej v oskrbi v mežiškem župnišču, ko je tu obiskoval meščansko šolo. Znano je bilo, da je veliko pojedel in to se mu ni skrivalo, saj je tehtal kot odrasel človek. V zvezi s pregledi na komisijah se je govorilo, da bodo morda nekatere družine tudi ločevali in jim odvzemali otroke. Mati je vedno lačnemu fantu ravno podajala ogromen kos kruha, namazan z mastjo — še iz s seboj prinesene zaloge. Fant se je z vidnim tekom zagnal vanj in nas hudomušno pogledoval s polnimi usti. Mati pa je tarnala vsa v solzah. Sedaj ga nam hočejo pa vzeti. Ga pa ja ne morejo kar tako, saj je vendar naš. Brat Janez pa narajeno resno: 'Seveda je vaš, saj ste ga vi redili.' In vsi z mammo vred prasnemo v smeh.

***

Torek, 8. VII.

Nekaj jih spustijo domov. Drugi se pripravljajo za odhod. Spravljanje prtljage na dvorišče in v avtomobile. Prestavili so nas v druge sobe. Zvečer smo se zbrali v neki sobi, kjer so bile orgle. Peli smo pesmi. Še celo nekaj stražarjev je poslušalo.

Ob 10. h zvečer zbor na hodnikih — čitanje imen itd. Nato odhod v vagone, ki so stali na tiru poleg zavodov. Bili so sami pulmani, tako da smo imeli še kar udobno.

5 minut pred polnočjo odhod. Ljubljana. Na tisoče ljudi vzdolž cele proge od Šiške do glavnega kolodvora. Silne demonstracije proti Nemcem. Petje 'Hej Slovani' itd. Italijanska policija je brez moči. Ljudje in rdeči križ nam delijo na stotine steklenic mleka, vina, limonade, sladkorja, marmelade. Naš vlak pa čisto tiho. Nismo jim smeli odgovarjati. Cela Ljubljana je vrela. Zalog. Italijanska meja. Množice ljudi. Zopet nam delijo vse mogoče reči. Tiho se jim zahvaljujemo.

***

Po večerji, ko smo čakali na hodnikih na zbor za odhod, opazimo v neki sobi orgle. Najbrž je bila tu nekdanja pevska soba zavodov. Z bratom poskusiva, kako donijo. Potem greva k očetu, da bi kaj zaigral. Dolgo ga nagovarjamo, a noče. Tudi mama ne pusti. Potem ga nagovarjajo še drugi: 'Pojdite, zaigrajte, mi bomo pa zapeli.' Končno ga le vzdignemo. Za zvoki orgel vzvalovi slovenska pesem. V hipu je soba nabit polna, polni so tudi hodniki do nje. Kot bi vrele iz srca, se vrste: Kje so tiste stezice, Nmau čez izaro, Lipa zelenela je in še druge. Vse poje tiho, vdano. Oči se leskečejo v medli luči, iz njih je brati skrb: Ali gremo res v izgnanstvo, ali so vesti o Srbiji le pretveza in nas čaka kaj hujšega? Morda strel, morda plinska celica?

Nemški stražarji se primaknejo. Nič ne negodujejo, zavzeto poslušajo, kot bi mislili: 'Pa le niso taki divjaki, ti Slovenci. A kaj se da storiti, če so sami krivi in nočejo z nami.'

Kako uro traja naše petje. Nato piščalke naznanijo zbor. Pomirjeni odhajamo in se postavljamo v vrste na hodnikih. Gestapovci čitajo imena s seznama našega transporta. Obenem nam razdele evidenčne kartončke. Nanje moramo vpisati za vsako osebo priimek in ime in evidenčno številko. Naša družina je dobila številke od 241 do 249. Moja številka je bila 244. Kartončke na vrvi smo si morali obesiti okrog vratu. Z enakimi kartončki je bilo treba opremiti še vsak kos prtljage.

Potrjeno je, da gre transport na dolgo pot v Srbijo. Naš transport je imel številko III. Poleg Korošcev iz Mežiške doline, dravograjskega okoliša in Libelič, ki nas je bilo okoli 370, so nam prideleni še Litijčani — kakih 15 družin.

Vlak je neslišno potegnil. Nikdar prej se še nisem peljal v tako velikih in udobnih vagonih. Snopi isker so švignili mimo oken. Živo so mi prišli na misel Župančičevi verzji 'Pošastno sopihajoč, kot demon vlak gre v noč', ki smo se jih še pred kratkim tako z odporom gulili v šolskih klopih. Sedaj pa se mi zdi, da čutim njihovo globino. In naprej... 'Ob bregu se vije Ljubljana, vsa z mesecem posejana...'

Da, Ljubljana. Kmalu bomo tam. Šele dvakrat poprej mi je bilo dano obiskati jo. Navajenemu od otroštva le vaškega okolja, se mi je zdela čudovita, tako s svojim urenim mestnim videzom, kot iz zavesti, da je tu po minuli Karantaniji novo središče slovenstva. Doživljal sem jo v nekaki romantični narodnostni vzvišenosti. Saj se je obakrat, ko sem bil tu, kar trlo množic. Bilo je zbranih na tisoče ljudi z vseh koncev Slovenije, plapolalo je nešteto zastav

Tretja stran iz seznama III. Transporta iz Št. Vida v Srbijo. Pripise o bivališčih sem napravil pred leti za muzej ljudske revolucije v Slovenj Gradcu. Celoten, po naključju ohranjen seznam hranijo tam

Konid	Josef	233	} iz Podpece - Helene
	Božena	232	
	Johanna	233	
	Sophie	234	
	Marie	235	
	Stoophanno	236	
Kautschitoch	Pr	561	
	Angela	562	
	Matan-Joh	563	
	Angelina	564	
Kerzianik	Admna	4165	
	Julliana	566	
	Marin	567	
	Irma	568	
	Anton	569	
Kobold	Rudolf	392	
	Maria	393	
	Pattjana	394	
Kubar	Johann	400	} iz Crne
	Anna	401	
	Slavica	410	
Vlpaueh	Wilhelm	25	} iz Mežice
	Maria	26	
Likar	Leonard	70	
	Aljozeta	71	
	Miroslav	72	
	Johanna	73	
Lučnik	Maria	74	
Logar	Rudolf	172	} iz Mežice - Crne
Lučnik	Baba	239	
	Anna	240	} iz Zetjara
Sevčan	Johann	241	
	Maria	242	} iz Mežice
	Johann	243	
	Stefan	244	
	Karjona	245	
	Maria	246	
	Dožina	247	
	Anna	248	
	Josef	249	
Labodig	Ernst	403	} iz Prevalj
	Josefina	404	
	Triska	405	
	Priska	406	
Karstovot	Stanka	27	
Mečnik	Johann	28	
	Milica	29	
Kasaj	Josef	116	
	Maria	117	
	Anton	118	
	Antonija	119	} iz Zetjara
Minar	Maria	174	
	Simon	175	
	Rudolf	176	} iz Zetjara
	Antonija	177	
Mliar	Ernst	178	} iz Podpece - Helene
Pukov	Stefan	250	
	Margareta	251	
	Johanna	252	
	Margareta	253	
	Alcibander	254	
	Maria	255	
	Emil	256	
	Vladimir	257	
	Maria	258	

in praporov. Z vseh koncev so odmevali zvoki pihalnih godb. Brhka dekleta in mamice, pa tudi starejše ženske v narodnih nošah so mahale z robčki. Nešteto strumnih telovadcev, gasilcev je nastopalo v svojih slavnostnih uniformah in krojih. Na vseh oglih so prodajali sladoled in ponujali 'malinovac kao led', ki nas kljub ledu v njem ni mogel odžejati v poletni vročini.

Danes pa sem pričakoval tiho, v spanje pogreznjeno, tudi zaslužjeno Ljubljano. 'Le tu in tam bomo morda videli kakega italijanskega vojaka ali stražarja. Kakšni so le nasproti Nemcem', sem pomislil. Večina v vlaku že dremlje po sedežih, saj je že globoka noč. Jaz pa bom pričakal Ljubljano ob oknu. Morda se bom spomnil, kod smo pred leti hodili. Videl pa se bo nemara tudi grad in nebotičnik?

Že vznikajo iz teme prve predmestne hiše. Pripeljemo na Šišenski kolodvor. Toda ali je to mogoče? Vse je razsvetljeno in polno ljudi. Vzklikajo nam. Stojimo nekaj minut. Vlak počasi pelje proti glavnemu kolodvoru.

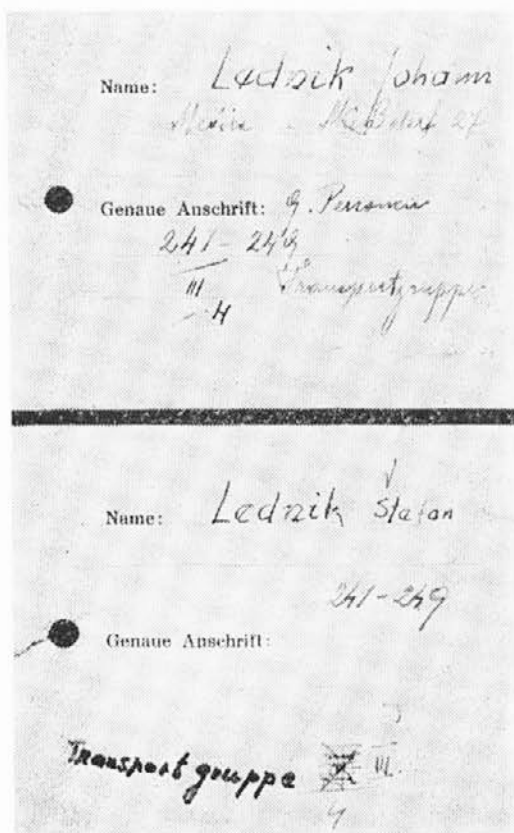
Z vlakom se vsa množica spusti v tek, mnogi so na kolesih, vsi hite za nami. Na ulicah vzdolž proge vse valovi od vzklikanja, množičnega skandiranja, prepevanja. Tisoči zapojejo Hej Slovani. Ne tako številni italijanski policaji so kar zgubljeni. Nič ni videti, da bi hoteli ali mogli kaj vplivati na dogajanje. Množica prihrumi čez peron, prav do našega vlaka. Spodbujajo nas: 'Bratje, z vami smo. Še bo svoboda. Vzdržite...' Poleg drugih, že v dnev-

niku napisanih reči, nam dajejo tudi zavojčke s sukancem, gumbi, šivankami in podobnim, kar nam bo prišlo zelo prav, saj je večina na te drobnarije v naglici pozabila.

Nemški stražarji so razjarjeni. Čutijo, da so tu v drugi državi in da nimajo več prave besede. Vendar nam le ne prepovedo jemati ponujenih reči. Prepovedo pa nam govoriti z Ljubljančani. Zato je vlak povsem tiho. Tudi na peron stražarji ne stopajo. Predvsem stoje ob vratih in stopnicah vagonov ter pazijo, da se ne bi morda kdo izmuznil iz vlaka. Zdi se mi, da je bilo govora o tem, da je neki moški vseeno ušel?

Čeprav ne smemo na glas kazati svojih čustev, smo vseeno vzhičeni in ponosni, da nas je slovenska prestolnica pričakala in spremila tako pogumno, revolucionarno. Zopet smo živo začutili, da najbrž tu že mora biti poleg spontane ljudske volje še neka organizacija, ki te ljudi vodi, spodbuja, povezuje. Saj je videti vse pomešano: od mladine, študentov, oseb v skromnejših oblekah, revnejšega videza, do lepo oblečenih meščanov, gosposkega videza. Kar čutilo se je, da se je tu vse ljudstvo strnilo v enoten odpor proti okupatorju. Še bolj pa smo se čudili, kako je mogoče pod italijansko okupacijo živeti še v toliki prostosti in tako javno izražati svoja narodnostna in politična čustva. Pod Nemci kaj takega ni bilo mogoče nikjer.

Tako me je Ljubljana še v tretje navdušila. Meni in vsem našim so se ti prizori vtisnili v zavest in srce za vedno.

Evidenčna kartončka izgnancev iz St. Vida

Sreda, 9. VII.

Zopet Nemčija. Zidani most — zjutraj ob 3/4 na sedem Zagreb. Nobenega sočustvovanja do nas. Na Savskem kolodvoru deli Rdeči križ toplo mleko in kavo. Nekaj Slovencev nam maha v slovo. Sisak, prve štorklje. Vožnja po dolgočasni in enolični Slavoniji. Približno ob enih Slavonški Brod. Onkraj Save zagledamo prve minarete. Prekladanje prtljage na automobile. Odhod na dvorišče stare vojašnice (2 km). Rdeči križ deli kavo. Odhod na parnike, ki so nas prepeljali preko Save, kajti mostovi so porušeni. Parniki so precej veliki (30 m). Bosanski Brod. Postaja zgrajena čisto v orientalskem slogu. Nobenega reda in discipline. Železnica je ozkotirna (srečamo g. Češmiga in še par Slovencev). Na postaji čakamo več ur. Ob 7. h zvečer smo se vkrcali na vlak. Vagoni so razmeroma še kar lepi. Ob 8. h zvečer odhod. Kmalu smo zaspali (ležali smo kar na tleh) in se zbudili šele v Sarajevu.

***

V Zagrebu nas je pričakalo hladno, megljeno jutro. Vsi trdi in neprespani smo hvaležno sprejemali toplo mleko ali črno kavo, ki nam jo je sicer brez besed in pod nadzorstvom stražarjev delil Rdeči križ. Tukajšnji železničarji in ustaši nas mrko in neprijazno pogledujejo. Neki slovenski železničar nam pripoveduje o terorju, ki vlada na Hrvaškem. Kar odleže nam, ko vlak potegne.

V Bosanskem Brodu sem prvič začutil dih Orienta. Odraslemu v okolju nekakega togega srednjeevropskega reda in stroge krščanske vzgoje, ki je vsako reč postavljala na svoje mesto, kjer je bilo vse natančno odredeno, kaj se sme in kaj se ne sme, se mi je vse tukaj zdelo silno zanimivo in nenavadno. Množice na kolodvoru so se v neredu prelivale sem in tja. Vsi so govorili in kričali povprek. Vsak, ki je imel

kakršnokoli uniformo, ali vsaj kapo od nje, je nekaj komandiral, a vseeno ni nihče nikogar poslušal ali ubogal. Prvič smo slišali tudi množično, sočno preklinjanje z južnjaškimi psovskami in izrazi, ki jih doma nikakor nisi smel čuti, še manj pa izgovarjati. Cele gruč ljudi so posedale ali polegale po peronu kolodvora, ali pa tudi kar po tleh v okolici. Opremljeni so bili s culami, pisanimi bisagami, ob materah so se stiskali polnagi otroci. Mnogi so imeli s seboj tudi male živali, kokoši, gosi, race, purane, tudi prašičke. Nismo se mogli načuditi, ko je tu in tam kdo zavihtel po par kokoši ali prašička čez rame in ga tako za eno nogo prenašal, ta pa je to kar vdano prenašal. Posebno zanimive so se nam zdele turške noše, fesi, turbani, moške hlače, ki se jim je zadnja plat povešala do kolen. Pa pisane ženske, košate hlače — dimije, njihovi zastrti obrazi, kjer so izpod rut tiho zrle temne oči. Nisem se mogel ubraniti smeha. Spomnil sem se na pripovedi iz knjig Križem po Jutrovem, V gorah Balkana, ki sem jih še do nedavna tako s slastjo požiral. Sedaj pa na lastne oči doživljam nekaj tega vzdušja.

Ko je sonce zašlo in je že padal prvi mrak, se izza obzorja prikaže velika, rdeča luna. Zdelo se mi je znatno večja od lune doma. Ko je priplavala do mošeje z minaretom in z njo na nebesnem obzorju upodobila značilen muslimanski motiv, se nisem mogel zadržati. Vzhičen sem zaklical: 'Ata, mama, glejte, Turki, Turki!'

'Ali boš tiho,' sta resno odvrnila, zatopljena v svoje skrbi. Jaz pa sem silil naprej: 'O, kaj bi rekli bica, če bi to videli, ko so nas tolikokrat strašili s Turki, kadar otroci nismo ubogali.'

Spomnil sem se, kako so jadikovali nad nama z bratom: 'O, juj, juj, kako boste le živeli, ko niste za delo, ko bo še tako hudo na svetu. Vi ja ne veste, kako hudo je bilo, ko so prihajali Turki pa ko je po Evropi robantil Napoljon.'

'Kar okrog bi letala in samo polma* vama roji po glavi,' je naju kregala. Vse čase je babica neprestano naštevala, kaj vse bi bilo treba postoriti okrog hiše in za vzdrževanje sicer skromnega družinskega gospodarstva, s kokošmi, kozo, prašiči, brez katerega, se nam je tedaj zdelo, družinam nikakor ni mogoče shajati. Če že drugega opravila ni našla, pa je v železni rezervi vedno obstajala potreba po drveh. Vedno se je našel kak kos odpadnega, starega lesa, 'rhenino' ga je imenovala, ki bi ga bilo treba sežagati. Z bratom pa sva bila vprežena v ministrantovsko službo že od zgodnjih otroških let. Te so se vsak dan pričenjale že pred šesto uro zjutraj; nato zvonjenje čez dan do večera. Zlasti iz nedelj, ki so bili drugi otroci vsaj šole in domačih opravil prosti, so napravile, kot se je nama zdelo, pravo suženjstvo. Zato sva vedno res gledala, kje bi se dalo pobegniti od teh obveznosti, vsaj za kratek čas, v prostost tovarišije.

Sedaj pa, naenkrat čudno. Že odkar smo v vlaku in čeprav nas peljejo neznanu kam, se vseeno počutim bolj sproščene, samostojnejšega. Čutim, kako pojemajo v teh nenavadnih razmerah avtoriteta staršev in spone njihovega vpliva. Vidim, da

* Zoga.

oče in mati postajata, odtrgana od utečnega domačega okolja, vse bolj nebogljenana.

Obmolknem. Saj uvidim, da staršem res ne more biti do romantike.

Vlak, ki smo se vanj vkrcali v Bosanskem Brodu, ni vozil samo nas, izgnancev, ampak so se z njim peljali tudi drugi, redni potniki, domačini. Zdi se mi, da je skupina, ki smo bili v njej, prišla v dokaj čist vagon. V njem je že sedelo nekaj bolje oblečenih ljudi. Ti so nas z zanimanjem opazovali, vendar nihče ni spregovoril kake besede. Morda so se bali nemških stražarjev, ki so po dva ali trije spremljali vsak vagon. Meni je takoj padla v oči velika razlika med redkimi, po evropskem kroju oblečenimi domačini, ki so bili vsi napravljeni zelo fino, snažno in so delali vtis visoke gospode. Na drugi strani pa množica preprostih ljudi, v revnejših narodnih nošah ali pa v kombinaciji narodnih noš s ponošnimi kosi civilnih oblačil. Precej jih je bilo v raztrganih civilnih oblekah, zanemarjenega videza, s pošvedranimi obuvali ali bosih, moški neobritih obrazov. Že na prvi pogled je bila opazna velika razlika med množico sirotinje — rajo in gospodo. Pogrešali smo vmesno glavnino ljudi srednjega stanu, ki je prevladovala pri nas doma, opravljenih sicer ne bogato ali elegantno, toda vseeno urejeno in snažno.

Posebno zanimiv se mi je zdel v našem vagonu sveže obrit, odišavljen, debel gospod v fini, temni obleki, s črnimi, lakastimi čevlji, brezhibno belo srajco in rdečo kravato. Na glavi je imel rdeč fes s črnim snopičem. 'Ta je gotovo musliman, Turrek?', smo ugibali. Prav dostojanstven in dobrodušen se mi je zdel in nikakor si nisem mogel predstavljati, kako so njegovi predniki šele pred tremi veki vihteli bridke handžarje nad ubogimi kristjani po naših krajih.

Ko se vlak premakne, opazujemo nekaj časa skozi okno, dokler ne pade noč, za nas nenavadno pokrajino in prizore. Zlasti na postajah s tuje zvenečimi imeni, kjer skušamo razbrati, v katero smer se peljemo. Vrste se majhne, skromne bosenske hiše z nič kaj pravimi gospodarskimi poslopji okrog sebe, naselja z mošejami, tu in tam kak zakasneli pastir s čredo na poti v vas, pa kak jezdec na konju ali osličku.

Na neki postaji se srečamo z vlakom, ki pelje v nasprotno smer, na sever. V njem so ustaši, vojaki Nezavisne države Hrvatske, v čistih, novih uniformah. Precej med njimi je razigranih, vzklikajo, da gredo na rusko fronto. Drugi pa le potihom zro skozi okna.

***

Četrtek, 10. VII. 1941. Sarajevo.

Na postaji smo dobili kavo in vsak hlebčič kruha iz čiste bele moke. Čakali smo eno uro. Nato pelje železnica v hrib in okoli celega Sarajeva. Mesto je ogromno. Leži v dolini med dvema hriboma. Polno je mošej z minareti. Pogled na Sarajevo je nekaj edinstvenega. Železnica pelje nato v silni višini med stenami proti Srbiji. Nekaj časa se vozimo ob Drini. Povsod samo skalovje. Višegrad—Užice. Bližamo se Šumadiji. Vožnja postaja bolj zanimiva. Na postajah nas pozdravljajo prvi izgnanci, Slovenci, ki so tukaj že po en mesec. Tudi Srbi nam

mahajo. Čisto drugače kot skozi Hrvatsko in Bosno. Od Sarajeva do Užic smo prevozili okoli 150 tunelov. Ob 11. h ponoči v Mladenovcu. Moramo izstopiti in se preseliti na širokotirno železnico, v živinske vagoni, v katerih je silno smrdelo. Ura je bila pol dvanajstih ponoči. Polegli smo kar po tleh.

***

V Sarajevo smo se pripeljali ob kakih treh zjutraj, ko je še ležal jutranji mrak. Mesto se še ni prebudilo. Po zaužitem zajtrku, z nenavadno dobrim kruhom, ki so ga nam na postaji razdelili, smo pri stražarjih izprosili dovoljenje, da smo lahko na bližnji postajni pipi natočili vode v steklenice. Zelo prav so nam prišle steklenice, v katerih so nam Ljubljanci podarili razne pijače. Saj je teh že zmanjkalo, a čez dan je v vlaku pritiskala julijska vročina.

Nad mestom je še ležal mrak, ko smo krenili naprej. Ozkotirna železnica, se nam je zdelo, da rije strmo navzgor. Kar nekako sredi med hišami in dvorišči. Ko se pričnemo dvigati pod pobočje Trebeviča, se nam odpre lep razgled na mesto z mige-tajočimi nešetimi lučmi. V daljavi zagledamo takrat še znameniti sarajevski nebotičnik, ki so ga po Ljubljani zgradili še v Beogradu in tu. Nekaj časa še štejem mošeje. Čudno se mi zdi, da so nekatere, manjše, kar lesene. Iz bližnjih minaretov že odmevajo čudni, zavijajoči glasovi mujezinov, ki pozivajo pravoverne k jutranji molitvi. 'Kot v tisoč in eni noči,' sem pomislil.

Nato zapeljemo vse više med skalovje. Tuneli se vrste. V Višegradu ustavimo. Josip Hergouth, ki je nekaj študiral v Beogradu, nam je v šoli veliko pripovedoval o zanimivostih in lepotah južnih pokrajin Jugoslavije. Tudi sedaj je z vidnim zanimanjem gledal naokrog in nabiral vtise. Prosil je nemške stražarje, po večini so bili to dedci že v letih, po dolgi poti že dokaj utrujeni in nekam so se že omečili, če lahko izstopi iz vlaka na peron.

'Zakaj?' so vprašali.

'Zato, da bom lahko rekel, da sem bil res tu, kajti če gledam le iz vlaka, ne bi mogel reči, da sem bil res v Višegradu.'

Dovolili so mu in obraz mu je zažarel v vidnem zadovoljstvu, ko je pogledoval proti mestu in Drini z znamenitim Sokolovičevim mostom. To se je ponovilo še v Užicah, Požegi, Čačku.

Zavijemo proti Lazarevcu. Naš mali vlak se nam je zdel kot igrača. Nekako igrivo, ovinkasto speljana proga, kot kolovoz, kar sredi med valovitimi polji in travniki, navzgor in navzdol, vzbuja nekakšno prešernost. Zdi se mi, da se v nas spreminja razpoloženje, popušča napetost, vladajoča vse od doma, skozi Št. Vid, skozi Hrvatsko in Bosno. Saj čutimo, da prihajamo v pokrajino, ki bo zaenkrat pomenila naš novi dom. Prvi vtisi so ohrabrujoči. Tudi izgnanci, večinoma iz Maribora in Celja, ki smo jih srečevali na prejšnjih postajah, so kar razpoloženi. In kar je najvažnejše — svobodni. Nič tudi ni opaziti okupatorjevih uniform, razen na večjih postajah. Vse življenje in uprava je, kot je videti, v domačih, srbskih rokah.

Zopet je noč. Strmimo skozi okna. Nenadoma se obrne Kóvačeva mama iz Žer-

java k našemu očetu in reče: 'Čujte, Lednik, ali ne vidite, koliko vojakov je zunaj. Pa vsi imajo bajonet auf!' Mladi pa se zasmemo: 'Saj to niso vojaki. Le sredi med visoko koruzo se vozimo.'

Omenim naj še, da se je v Bosanskem Brodu, ko smo se preselili na ozkotirno železnico, naš transport razcepil na dva dela. Saj so na tej progi vozili manjši, krajši vlaki. Oba dela transporta sta poslej potovala ločeno naprej.

***

Petek, 11. VII. 1941.

Vozimo se ob Moravi. Jagodina—Paraćin—Čičevac. Tukaj nas čaka prek 100 vozov s seljaki. Naložili smo prtljago in se odpeljali v Varvarin (6 km). Sprejeli so nas zelo prijazno. Dobili smo fino kosilo s pečenko in vsak hleb kruha. Nato so nas razdelili po vaseh. Mi se odpeljemo v 10 km oddaljeno Orašje. Stanujemo poleg župnišča. Imamo izvir slatine (prej je bila tovarna za slatino). Imamo dve sobi. Spi-mo na slamnjačah. Prvi dan na golih tleh. Gospa pop nam je skuhalo juho.

***

Prvi del transporta je krenil iz Mladenovca že ponoči. Naš pa šele proti jutru. Okrog osmih smo v Jagodini. Na postaji mahamo znancem, ki so prispeli sem že bolj zgodaj in se izkrcavajo iz vlaka. Tudi prijatelj Ferdo s starši je med njimi. 'Kdaj se bomo spet videli in kam peljejo naprej nas,' se sprašujemo.

Čez uro ali dve, na postaji Čičevac, je konec tudi naše poti. Nekako okrog desetih dopoldne mora biti, ko vlak obstoji. Gestapovci in stražarji kriče: 'Aussteigen, schnell, schnell!' (Izstopite, hitro, hitro.) V nekaj minutah smo na peronu, s prtljago vred. Naenkrat so se Nemci izgubili. Nekaj časa je vse tiho, ostali smo sami. Nismo opazili, kdaj in kako so nas predali predstavnikom srbskih oblasti. Toda tedaj že pristopajo domačini, ki so poprej stali z vpregami nekoliko oddaljeni in molče opazovali naše izkrcavanje. Že smo v prvih razgovorih z njimi. Laže se sporazumevamo mlajši, bolj večji srbohrvaščine iz šole. Seljaki, vsi v ljudskih nošah, s šajkačami, v opankih, z vozovi v kravjih vpregah, pa z nekakšnimi dvokolesnimi kočijami — čezami, s konji, se nam zde kot ljudje iz pravlje o kraljeviču Marku. Živahno in prijazno nas prevzemajo na svoja vozila in pomagajo nakladati prtljago. Njihova mehka, sočna, hitra govorica, polna nam doslej nevajenih izrazov in rečenic, se nam, Korošcem, bolj zadržanega in počasnega vedenja, zdi nekaj čisto posebnega. Kar v zadregi smo.

Dolga kolona voz se premakne po ravni, prašni cesti, proti 6 km oddaljenemu Varvarinu, srezkemu mestu. Občudujemo mogočni, jekleni most čez Moravo. Že smo na prostranem trgu. Veliko ljudi je zbranih, zdi se mi, da je na ta dan tam tudi pijaca — tržni dan. Posebno srednješolska mladina in študenti sprašujejo, kako je v Sloveniji pod Nemci, kod so nas gonili, kaj vse smo preživeli, od kod smo doma? Nekateri starejši so bili pri vojaki v Sloveniji in ti govore: 'Znam ja gde je Slovenija. Bio sam ja u Mariboru ili u Kranju.'

Nekateri pa zamenjujejo Slovenijo s Slavonijo in govore o Osijeku, Vinkovcih.

Odpeljejo nas na neko večje dvorišče, kjer so bile postavljene mize in klopi. Postrežejo nam z dobrim kosilom. Nekdo, menda srezki načelnik, spregovori. Pozdravlja nas, govori o bratstvu med Srbi in Slovenci, pa o nesreči, ki je doletela državo. Izreka nam dobrodošlico in upanje, da bomo skupaj kmalu doživeli svobodo. Ne spominjam se več, ali je kdo od Slovencev odgovoril na ta lepi pozdrav in se zahvalil za čudoviti sprejem. Verjetno pa.

Seljaki iz okoliških vasi Temniškega sreza že čakajo z vozovi, da nas odpeljejo. Izgnanske družine dodeljujejo glede na velikost vasi. Našo družino in Luko Libnika z ženo, ki sta brez otrok, dodelijo v selo Orašje. Precej družin, zlasti onih iz Litije, ostane kar v Varvarinu. Nimamo še predstave, kod vse bomo razkropljeni, kake bodo razdalje med nami in sploh, kako se bo razvijalo naše življenje v bodoče. Kaka bo prva noč?

POGLED NAZAJ

Ko so se nam po prvem pretresu ob izgonu iz domačega kraja in nasilni prekinitvi nekdanjega mirnega, podeželskega življenja razmere ustalile, je nekako sama od sebe nastala potreba po ureditvi vtisov, osvetlitvi in razlagi doživetij in registraciji ravnanja posameznih ljudi.

Sprva je med nami, izgnanci, pa tudi sicer v domači javnosti v Srbiji prevladovalo prepričanje, da bo vojne kmalu konec. Da bodo zavezniki Angloamerikanci, zlasti sedaj, po vstopu Sovjetske zveze v vojno, premagali Hitlerja v dveh do treh mesecih. Z gotovostjo smo računali, da se bomo vrnili domov še pred zimo 1941/42.

Eno od prvih opravil nam je bilo, med drugim, sestaviti kolikor se je dalo točen seznam opreme in vse imovine, ki smo jo pustili doma. Menili smo, da nam bo tak popis že kar kmalu koristen. Morda je pobuda za tak popis prišla celo od drugod?

Ob naštevanju in vpisovanju podatkov smo se seveda z radostjo spominjali tistih predmetov, ki so nam bili posebno pri sre. Tako sem se sam najbolj bal za usodo še novih, »pravih, fabriških« smuči, sploh prvih čisto mojih. Dotlej sva imela z bratom v španoviji le doma izdelane. Pa za bleščečo jazz trobento, na katero se še nisem naučil igrati. Oboje sem si kupil šele tik pred kapitulacijo, za prvi lastni zasluženi denar, ko sva s prijateljem Pavletom prejšnje poletje pri Jeklu v Koprivni napeljevala elektriko.

Sestavljanje tega seznama je bila zato vsem zaželena priložnost s hrepenenjem se spominjati doma. Zato smo ga večkrat dopolnjevali. Se ob tem šalili, če je kdo kakemu svojemu posebej dragemu predmetu pripisoval prevelik pomen, ali če ga je naredil še čisto novega, čeprav je bil že star. Oče je bil kar natančen, ko je zapisoval k posameznim predmetom: nov, malo rabjen, ali star toliko in toliko. Pa smo se nekoč ob tem zasmeli, ko mu je Janez rekel: »Pozabili smo vpisati knjigo Nasveti za hišo in dom, ki je še popolnoma ne-rabljena, čeprav jo imamo že vse čase.«

Nadaljnje opravilo, ki je predstavljalo pravzaprav neizčrpen vir snovi za razgo-

vore in nas je zaposlovalo vseskozi, pa je bila obravnava našega poprejšnjega življenja in dogodkov v domačem kraju. Ob tem pa zadržanje in obnašanje posameznih ljudi, znancev in drugih, ki se nam je zdelo prav neverjetno. Saj so premnogi čez noč zamenjali svojo kožo. Precej se jih je izkazalo za hinavce ali strahopetneže. Mnogi so kljub nenavadnemu svojemu velikemu jugoslovanstvu stisnil rep med noge, nekateri pa so se povsem udinjali Hitlerju. Tako se nam je zdelo posebej zanimivo, zakaj so iz Mežice izgnali samo te družine, ki so jih, in ne še številnih drugih, ki so bile politično tudi v ospredju in ki so imele uradno jugoslovanstvo takorekoč v svojem zakupu.

Kar za dolžnost sem si štel zapisati vsaj na kratko in s šifriranimi okrajšavami posamezne dogodke, da se ne bi pozabili. Kot da bi s tem izpolnjeval kako posebno poslanstvo po reku: Narod naš dokazuje hrani. Morda bodo ti zapisi kdaj še prav prišli, sem si mislil.

S posebno vnemo sem se lotil izdelave seznama nemčurjev, hitlerjancev. Seveda po stanju v začetku julija 1941, ko smo bili še doma. Pri ocenah od ena do pet, pri čemer smo petico prisodili najbolj strupenim, smo sodelovali vsi v družini, kakor smo posamezne poznali vsak po svoji strani. Čeprav so na seznam prišli le najbolj vidni, se jih je nabralo kar lepo število. Kdor bi ta seznam pregledoval takoj po osvoboditvi ali danes, si nikakor ne bi mogel predstavljati, da je bilo res tako, kakor je bilo. Saj smo pri mnogih, ki so bili označeni z visokimi ocenami, že v letih 1943-44 pripisali vprašaje, ko smo ob skopih vesteh od doma izvedeli, da so nekateri v nemških zaporih in taboriščih, ali pa celo v gošči. Po prihodu domov pa bi bilo treba domala kar tričetr tega seznama prečrtati, tako so se stvari zasukale drugače.

Čudili smo se, kako se je marsikdo takoj prve dni okupacije pod vplivom razmer spremenil čez noč, samo da bi zaščitil svojo kožo in si prislužil zaupanje pri novih oblastnikih. Ker neverjetno se nam je zdelo, koliko so se spremenili nekateri, nekdanji tako mirni, dobronamerni vaščani. Kako so postali posamezni naenkrat oholi, strupeni. Saj so ob vsaki priložnosti hoteli tudi na zunaj prikazati svojo vdanost okupatorju s tem, da so do posameznikov ali družin, ki so prišle na tako imenovano črno listo, postali nesramni in jih pri oblasteh še dodatno tožili za resnične ali izmišljene zločine.

....

Oče, ki je bil organist v mežiški župni cerkvi, obenem pa poslovođa v trgovini 1. delavskega konzumskega društva, je imel širok krog znancev in prijateljev. Saj je poleg cerkvenega pevskega zbora vodil še zbor Prosvetnega društva »Peca«, njegov tamburaški zbor, pevski zbor planinskega društva, ki je nastopal ob posebnih priložnostih in v katerem so sodelovali pevci ne glede na strankarsko pripadnost. Sodeloval je v razširjenem sestavu rudniškega salonskega orkestra, ki je nastopal na splošnih kulturnih prireditvah, organiziranih v kraju na nadstrankarski osnovi. Tako v konzumu, kamor je prihajalo dosti ljudi, predvsem delavcev in kmetov, kot pri pevskih in orkestrskih vajah, ki so bile večkrat tudi pri nas doma, so pogosto poli-

tizirali in obravnavali zadeve iz domače in svetovne politike. Slednje posebno zadnja leta pred vojno, ko se je pojavil nemški in italijanski fašizem in ko so se po časopisju poleg Hitlerja in Mussolinija pojavljala še druga imena, kot Göring, Goebels, Chamberlain, Daladier, Roosevelt in druga. Tako tudi poprej ob italijanskem napadu na Abesinijo, ko je oče in z njim vsi doma, vneto navijal za Hajle Selasija.

Oče je ob vsaki priložnosti ognjevitto nasprotoval fašizmu in posebej Hitlerjevemu namenu narediti iz Slovanov sužnje, Slovence in Slovenijo pa sploh zbrisati z zemljevida. Tako je govoril v svoji vnemi tudi še prve dni po vdoru Nemcev v konzumu, dokler niso tega zaplenili, zaprli, ko so si poprej člani zaplombne komisije, domačini, nakradli blaga zase. Pri svojih protestih proti nemškemu nasilju je pogosto vpletal tudi te besede, kot: »Se bo prišla svoboda in še bo prišel čas, ko bomo lahko zvonili na svobodni gosposvetki zvon.«

To zvonjenje pri Gospe sveti je njemu, kot nam otrokom, vrgel v obraz marsikateri domačin, kot te je srečal, pa čeprav dober družinski znanec.

Krog oseb, s katerimi smo se nekdaj družili, se je hipoma skrčil. Prišli smo pod policijsko nadzorstvo in s takimi te ni bilo dobro videvati ali govoriti.

Že na veliki petek, 11. aprila 1941, so prišli gestapovci, med njimi Krautov Maks iz Bistrice pri Pliberku, v župnišče in kot prvega Mežičana grobo aretirali dekana Janeza Hornböcka, koroškega rojaka iz St. Janža v Rožu, najprej kaplana v Pliberku in od 1917. leta župnika v Mežici. Čez nekaj dni so odpeljali še kaplana Antona Bošteleta. Tiste dni je prišla v župnišče tudi neka ošabna ženska iz Pliberka, funkcionarka NSDAP. Ob prihodu se je v veži razkoračila, dala roke v bok in zmagoslavno dejala:

»So, jetz sind aber wieder wir da!« (Tako, sedaj smo pa zopet mi tukaj.)

V mislih je imela, kot se je izrazila, epilog k izgonu Volkswehra, 28. maja 1919. Ti so poprej za nekaj dni potisnili malgajevece nazaj iz Koroške proti Štajerski. Takrat so vdrli tudi v mežiško župnišče, vse razbili in požgali. Župnik, njihov velik nasprotnik in član Narodnega sveta za Mežiško dolino, pa jim je malo prej, skupaj s takratnim začasnim mežiškim organistom, poznejšim skladateljem Lukom Kramolcem, komaj ušel v Ljubljano. Ko ga niso dobili, so se znesli nad njegovo sliko, jo prebodli z bajonetom in obesili v župnijski pisarni.

Tokrat jim ni imel kam uiti. Odpeljali so ga v Dachau, kjer so ga že poleti 1942 pokončali. Govorilo se je, da so ga, že vsega shiranega od zasliševanja in mučenja, nazadnje utopili v sodu vode.

Tudi sedaj so vse sledi slovenstva v župnišču temeljito uničili. Tako kot leta 1919, so zopet požgali knjižnico in ves arhiv, razen matičnih knjig.

Konzum je bil zaprt, cerkvenih opravil ni bilo več. Oče je ostal brez dohodkov, izoliran. Vzrok, da ga niso zaprli z drugimi vred v Celovcu, je bil bržkone v njegovi bolezn, ko je bil zadnje pol leta pred kapitulacijo na pol v bolniškem staležu in odtlej vse bolj priklenjen na dom.

Tudi otroci smo kmalu občutili, kako se nas nekateri znanci in prijatelji izogibljejo. Izostajati so začeli poprej tako pogosti

medsebojni obiski sošolcev in sošolk. Nas, mladih pa to ni preveč motilo. Še vseeno nas je precej ostalo v zvesti tovarišiji. Na bližnjem »britofu« smo še vseeno igrali odbojko kot poprej. Ob nedeljah pa muzicirali v improviziranih zasedbah in peli. Brat Janez pri klavirju, sestri Mica in Greta na violino, ki sta se jo naučili na mariborskem učiteljišču, na violino včasih še prijatelj Pavle Cesar iz Žerjava, Ferdo na tamburaški bisernici, jaz pa sem brenkal na tamburaško berdo. Manjkali so bobni in te si je nameraval kupiti prijatelj Mirko Podojsteršek čimprej. Vnemali smo se za malo jazz zasedbo in kovali načrte, kako bi prišli do instrumentov. Janez je imel v mislih klavirsko harmoniko, Ferdo saksofon, Mirko že omenjene bobne. Sam pa sem jazz trobento že imel.

Nemčurjem in vohunom, ki so nas opazovali, zbiranja mladine pri nas, petje slovenskih pesmi in igranje tedanjih domačih ali tujih šlagerjev seveda ni bilo povšeči. Nekega takega dne se hipoma odpro vrata in v sobo stopi Pratnekerjev Hanzi. »Tako, tako,« je preteče rekel, »vi se pa tu kar lepo po slovensko zabavate.« Mi smo pa hitro zaigrali neko nemško koračnico, ki jo je poslušal do konca. Nato je z dolgim nosom odšel.

Kar prve dni so Nemci pri Keupu uredili nekako oskrbovalno ali socialno postojanko s kuhinjo za »lačne Jugoslovane«. Tu so kuhali znameniti »Eintofgericht« (enolončnico), o kateri smo čez mejo čuli že poprej, in ga zastoj delili. Obisk pa ni bil velik, saj so domačini bili siti boljše hrane. Zgolj iz »pripadnosti« Hitlerju in iz podrepništva so tja hodili jest le vidnejši nemčurji, med njimi celo imovitejši rudniški uradniki, in hvalili, kako dober da je ta nemški Eintofgericht.

Sestre iz te postojanke — večinoma doma onstran meje okrog Pliberka, pa so hitele, tako kot drugi funkcionarji, ki so prišli v kraj, pomerjati pri čevljarjih — še dobro založenih z jugoslovanskim usnjem, po več parov škornjev. Pa tudi iz trgovin so za njimi kopnele bogate zaloge hrane in tekstila, plačane z njihovimi piškavimi markami.

V Mežici je čez noč postal človek številka ena Franz Pratneker, posestnik na bivšem grofovskem posestvu Stržovo. V kraju je sicer živel šele nekaj let, a si je s skrbnim delom in umnim gospodarstvom pridil kar čedno čredo govedi in v mežiško mlekarno vsak dan pripeljal precej mleka. Hčerka Heda in njen mlajši brat Hanzi, ki sta obiskovala meščansko šolo, pa sta bila sošolca mojih sester. Pratneker je prej nekaj let živel kot gozdarski oskrbnik grofa Thurna na Godčevem pod Uršljo goro. Še poprej je kot gozdar služboval po Bosni. Žena je bila Avstrijka in je slovenščino obvladala le za silo. Sicer pa je bila prijazna ženska in skrbna gospodinja.

Pratneker je bil postavljen ali izvoljen za političnega Ortsgruppenleiterja nacionalsocialistov v Mežici. Znano je bilo, da je pripadal članstvu NSDAP že poprej in je na naše mejno področje gotovo moral priti s pomočjo in po navodilih pete kolone. V letu 1943 ga je za njegovo nacistično delovanje in zločine nad slovenstvom doletela na pragu domače hiše kazen iz par-

tizanske puške. Žalostna naravna smrt je doletela še pred koncem vojne tudi njegovega sina Hanzija, gestapovca.

Za nemškega župana so postavili Rudolfa Stoparja, posestnika, gostilničarja, prevoznika s konji, lastnika mlina in kovačije, iz starodavne hiše krajevnih veljakov. Županskih poslov je bil že kar navajen. Le da je bila hitlerjevska županska čast v kaj čudnem nasprotju z njegovimi prejšnjimi občinskimi funkcijami. Saj je bil vseskozi odbornik in županski kandidat na listi jugoslovanske nacionalne stranke — JNS. V letih 1927—1930 je občino upravljal vladni komisar, ko je oblast razpustila občinski odbor, poprej v rokah socialistov. Ob enem je onemogočila takratnega voditelja delavstva, učitelja Vinka Möderndorferja. Po minuli Živkovičevi diktaturi in ponovni vladavini JNS na občini so socialisti zmagovali na volitvah 1. 1933. Tudi po tem času, vse do kapitulacije Jugoslavije, je bil Rudolf Stopar spet odbornik in županski kandidat na opozicijski listi JNS, ob podpori angleške rudniške uprave in mogočnega mežiškega sokolskega društva, katerega član je vseskozi bil.

V prostorih njegove gostilne so bile vse seje sokolskega odbora, tudi še zadnja, tik pred vdorom Nemcev. Pri njem so gostovale še mnoge druge politične in podobne organizacije, kot stranka JNS, Kolo Jugoslovanske sester, Planinsko društvo itd. Tu so prirejali razne zabave, družabne večere, tombole, zaključke smučarskih tekmovanj. Tu je bilo družabno shajališče učiteljstva, rudniških uradnikov in vseh, ki so bili na takratni uradni jugoslovanski nacionalni liniji. Sicer pa med ljudmi Rudolf Stopar kot oseba ni bil na slabem glasu.

Nekoliko drugačnega se je izkazal njegov mlajši brat Mirko, Fric, absolvent Celjske rudarske nadzorniške šole in uradnik pri rudniku. Tudi on prijeten družabnik in sposoben organizator, je bil povsodi zraven, kjer se je kaj prirejalo. Sodeloval je pri rudarski godbi, bil je vadiatelj pri Sokolu, vodja smučarjev pri Sokolu in pri Planinskem društvu. Zadnja leta, vse do konca, je bil celo podstarosta Sokola. Še eno zadnjih sej njegovega odbora, pred propadom Jugoslavije, je vadiatelj pri RD propadom Jugoslavije, je v odsotnosti staroste vodil on. Leta 1934 mu je celo pripadla čast, da je bil izbran v delegacijo mežiškega Sokola, ki je sodelovala na pogrebni svečanosti ubitega kralja Aleksandra Karadžordževića v Beogradu.

Po prihodu Nemcev je stopil odločno v njihove vrste. Morda je bil organiziran član NSDAP in pete kolone že poprej in je vedril kot tak vsa leta tako rekoč v središču »nasprotnega« tabora. V vseh akcijah nove oblasti je sodeloval kot eden najodločilnejših članov. Takoj po vdoru okupatorja je v času, ko do jeseni še ni bilo puka v šolah, vodil prve tečaje nemščine za mladino in odrasle. Postal je gestapovec, se pozneje preselil na službovanje v Celovec. Tam je sodeloval pri obravnavah in zasliševanjih zaprtih in v taborišče odgnanih domačinov kot poznavalec ljudi in razmer v gornji Mežiški dolini.

Najbrž se imajo številni člani mežiškega Sokola in bivše nacionalne stranke zahvaliti le osebnemu prijateljstvu in dolgoletnemu sodelovanju z obema Stoparjema, da niso bili zaprti ali izgnani že kar od za-

četka, v letu 1941, ko so bili na udaru najbolj izpostavljeni Jugoslovani. Saj bi sicer iz tega kroga, zlasti rudniških srednjih in višjih uslužbencev, inženirjev, ki so bili vrh vsega še vsi priseljeni iz drugih delov Slovenije — kar je bil že sam po sebi eden od pogojev za izselitev — moralo biti z učiteljstvom vred izseljenih precej več družin, v primerjavi z izselitvami v drugih krajih. V bližnjem Žerjavu, precej manjšem kraju, kjer takih osebnih zvez ni bilo, so izselili skoraj vse tamkaj stanujoče rudniško vodstvo, ki je bilo obenem tudi vodstvo zelo aktivnega sokolskega društva. Najbrž pa so Nemci odstopali od izгона nekaterih strokovnjakov tudi zaradi potreb rudnika.

V taki medsebojni povezavi, oziroma ščititju od preteklih »grehov«, je najbrž najti tudi razlago, da se je nekje založen našel po vojni del arhiva mežiškega Sokola od leta 1936 do 1941. Nemci so namreč takoj po prihodu od družtev in organizacij pod pretjno najstrožje kazni zahtevali oddajo arhivov. Zaplenili pa so seveda tudi vso drugo njihovo imovino. Arhive društev in knjižnice, ki so jih imeli tako Sokol kot Svoboda-Vzajemnost, Prosvetno društvo »Peca«, so zažgali. Tudi bogati knjižnici osnovne in meščanske šole so uničili. Tako v Mežici ni ostalo kaj prida pismenih sledi o delovanju nekdanjih društev med obema vojnama, razen, kar se je ohranilo v zasebnih rokah. Tudi sokolski arhiv je gotovo bil izročen celoten. Vendar, kot rečeno, je njegov zadnji del nekdo dal na stran. Verjetno zato, da ni prišel v roke gestapu, ko je ta najbrž tudi iz takega gradiva ugotavljal funkcije in delovanje posameznikov v Jugoslaviji. Saj bi v znatni meri kompromitiral tako Stoparje kot samega tajnika, izročitelja arhiva, ki je sam čez noč postal, ali pa je bil že poprej, zvest hitlerjanec, enako kot načelnik te organizacije.

Vsa teža odgovornosti za jugoslovansko, narodnoobrambno in vzgojno delovanje Sokola in njegove protifašistične akcije, kot so bila npr. predavanja in strelske vaje v okviru društvenega vojnega referata, sodelovanje v nočnih patrolah in opazovanje in pripravljanje nemčurskih aktivnosti, je padla pretežno le na samega starosta Sokola, Stanka Vončina, rudniškega uslužbenca, sicer pa primorskega begunca iz Idrije.

Njegov poseben greh je bil sklic zborovanja-proslave ob beograjskem puču 27. marca 1941 pred tedanjim sokolskim domom v gradnji, to je današnjim Narodnim domom v Mežici. Res da je bila ta proslava predvsem v znamenju prevzema oblasti v roke kralja Petra II. in je poziv zanjo najbrž prišel iz višjih sokolskih vodstev. Vendar je pomenilo to zborovanje vseeno pogumno dejanje upora. Posebno, če upoštevamo napeto stanje v deželi, naraščajočo hitlerjevsko propagando in odkrite grožnje, podprte z nemško vojsko na bližnji meji nad Mežico.

Po proslavi je v mraku tega dne, po poprejšnjem dogovoru z organizacijami v kraju, krenila iz zbirališča pred rudniško upravo na Poleni povorka v Mežico. V njej so za rudarsko godbo poleg Sokolov korakali še člani fantovskega odseka Prosvetnega društva, šolska mladina z učitelji, gasilci, predstavniki občine, drugi državni

uradniki in vojska. Saj je bilo tu že nekaj let nastanjenih pri gradnji bunkerjev in kot posadka več sto vojakov.

Padla je prav temna noč. Topel pomladanski jug je vel, zato je bilo v vrhovih dreves čutiti neki nemir. Tedaj še ni bilo cestne razsvetljave, le tu in tam je na križiščih svetila kaka luč. Prižgane baklje v sprevodu pa so simbolično naznanjale plamen bližajoče se druge svetovne vojne. V napetem in pritajenem vzdušju smo vzklikali parole o svobodi in Jugoslaviji. Čuli so se tudi klici »živio Moskva«. Saj so tedaj, ob nemoči Anglije in Francije nasproti Hitlerju in Mussoliniju, oči in upanja mladih, zavednih, bile uprte predvsem na vzhod.

Na trgu, pred rudarskimi »hauzi«, se je povorka ustavila. O težkih časih, ki so pred nami, in o potrebi zaupanja v svoje moči in bodočnost je spregovoril ravnatelj meščanske šole Josip Hergouth. Množica ga je nemo poslušala. Večini je legala tesnoba v srce.

Na tem istem prostoru, to je na današnjem Trgu svobode, je bilo doživeti v pičlem mesecu dni dve tako različni sliki in s tako različnim zadržanjem nekaterih. Najbolj sem si zapomnil dva, ki sta še ta večer vzklikala kralju Petru in Jugoslaviji. Eden od njiju je že čez slaba dva tedna, devetega aprila, ob vdoru Nemcev, kraj lipe, ki še stoji, pristopil k meni in spregovoril spredaj opisane izdajalske besede. Drugi pa je na zborovanju-Appelu, ki ga opisujem pozneje, ob SA himni, ves napet, slovesno dvigal roko v nacistični pozdrav.

Čeprav je splošno znano, da so fašisti na Koroškem izgnali predvsem zavedne Jugoslovane, med njimi zlasti duhovščino in izobražence, pa je najbrž po posredovanju Stoparjev uteklo tej usodi skoraj vse mežiško učiteljstvo. Iz osnovne šole ni bil izseljen nihče, čeprav so bili med njimi skoraj vsi sokolski funkcionarji in vadiitelji — med njimi je bila celo tudi žena Mirka Stoparja. Iz meščanske šole pa so odvedli samo ravnatelja in profesorja Antona Pavliča, ki pa je v kraju živel šele dobre pol leta.

Ob teh ugotovitvah se spominjam dogodka iz prvih let osnovne šole. Tedaj nam je neki učitelj pri pouku zatrjeval, da bomo nekoč v Sloveniji govorili le srbohrvatsko, saj bomo postali Jugoslovani, in da bomo Slovenci izginili. Prvi koraki k temu, da so že naslovi na žigih, na poštah, na železniških postajah, razni formularji, napisani tudi v srbohrvaščini ali v cirilici. Čeprav sem bil še otrok, sem vneto ugovarjal, da jezik in narod ne more kar tako izginiti. Upirala se mi je njegova razlaga, čeprav takrat na uradni liniji. Tudi ta, vrhu vsega še rezervni oficir, ki se je ob državnih praznikih, na Vidov dan in na Ujedinjenje 1. decembra, tako postavljaj v slavnostni uniformi, je po okupaciji lepo pozabil na nekdanje veliko jugoslovanstvo.

Manj je bilo te spremembe zameriti posameznim mežiškim »naprednjakom«, ki so imeli žene nemškega porekla. Ti so že vseskozi v družinskem krogu z otroki po večini govorili le nemško. A to jih ni motilo v službi, čeprav je bilo rudniško vodstvo ob sprejemanju ljudi v službo zelo izbirčno glede njihove politične pripadnosti, niti pri delovanju v raznih jugoslovanskih organizacijah. Tako je še na predzadnji seji mežiškega Sokola, 15. 2. 1941, kot stoji v za-

pisniku, brat S. predlagal... da se na predlog godbenikov salonskega orkestra rudniške godbe sklene ustanovitev sokolskega orkestra. Oni člani, ki niso sokoli, bodo sodelovali kot gostje z isto disciplino. Sklep je bil z navdušenjem sprejet. Brat starosta se zahvaljuje bratu S...

No, čez dva meseca je brat S., član NSDAP, že vneto vadal te godbenike »Die Fahne hoch« in druge nacistične koračnice.

Podobno povezavo in medsebojno ščitenje od sledi preteklega delovanja je bilo opaziti po prihodu Nemcev tudi pri nekaterih vidnejših mežiških socialnih demokratih, med katerimi so se posamezniki v Möderndorferjevih časih prištevali menda celo k taktatni mežiški organizaciji KP (glej npr. Koroški Fužinar, št. 4/1981, sestavek: Prispevek k zgodovini delavskega gibanja v Mežiški dolini).

Pri starejših, ki so imeli korenine svojega otroštva še v času stare Avstroogrske, je bil narodnostni del njihovega političnega prepričanja itak sila zamegljen. Saj so taktatna socialistična vodstva na koroških tleh vodile tudi slovenskega delavca le v nemške vode. In v taki združbi slovenstvo ni imelo kaj iskati. Zato vprašanj političnih razmer na Koroškem nekdanj in v obdobju med obema vojnama in še pozneje ni umestno gledati in presojsati zgolj po kopitu razmerij v ostali Sloveniji, kjer narodnostno vprašanje še zdaleč ni bilo na tolikšnem prepihu kot tu.

Vodstvo mežiške socialne demokracije je ostalo po razbitju Möderndorferjevega revolucionarnega tabora idejno močno okrnjeno. Möderndorfer, sam izredno zaveden Slovenec, begunec iz Zilske doline, je imel sodoben, napredno izoblikovan pogled na rešitev narodnostnega vprašanja v bivši Jugoslaviji. To priča na primer tudi citat iz volilnega programa pred skupnim nastopom njegovih bernotovcev in komunistov na volitvah v oblastno skupščino leta 1927, ko je na listi KP v dravogradskem okraju kandidiral skupaj z Lovrom Kuharjem (glej o tem npr. v knjigi F. Klopčič: Desetletja preizkušnja. Spomini, DZS, Ljubljana 1980, stran 308).

Poleg tega je angleško rudniško vodstvo tedaj potegnilo še drugo taktično potezo. Najprej so nekaj desetih razboritejših delavcev odpustili. Ti so morali s trebihom za kruhom na tuje, ali pa so se prebijali v revščini s priložnostnimi zaslužki doma. Drugim, sposobnejšim iz socialdemokratskega vodstva, so ponudili lažja in bolje plačana dela raznih strojnikov, nadzornikov, posamezne pa so potegnili celo v pisarne. Na tak način so jih politično nevtralizirali ali pa celo pritegnili v vrste nacionalne stranke.

Vedeti pa je treba, da pri mežiškem rudniku, v primerjavi z velenjskim ali zasavskimi, plače niso bile slabe. Menda so bile celo med najvišjimi v državi. Kdor je tedaj dobil tu delo, je bil lahko zelo zadovoljen. Zato je bil pritisk za službami v Mežici velik. Sem so želeli in prihajali od vsepovsod drugod. Tako strokovnjaki kot delavci.

Mlajši, dozorevajoči v razmerah politično razcepljene Jugoslavije, mnogi med njimi brezposelni vse do leta 1941, pa so tako pričakovali v »novem redu« več socialne enakosti in videli v nemški državi pač pri- vlačnejšo, višje organizirano družbo, na-

sproti »balkanizmu« v Jugoslaviji. Ob tem se ni odveč spomniti na podobna občutja na Koroškem že v plebiscitni dobi, pred dobrima dvema desetletjema.

Vsi ti pač najbrž niso na veliko razglabljali o politični teoriji in narodnostnem vprašanju, ampak so želeli predvsem delo, ne glede na to, kdo ga bo dal.

Ko sva govorila pred leti z nekdanjim, že pokojnim funkcionarjem mežiške Svobode-Vzajemnosti, ki je pred vojno občasno opravljal kurirsko zvezo in prenašal pošto za krajevno organizacijo KP — čeprav sam ni bil njen član — mi je na vprašanje, kako to, da njemu ni bilo treba vstopiti v nobeno nacistično formacijo, kamor so silili sicer vse, odkritosrčno povedal: »O, saj so me nadlegovali bivši strankarski kolegi, ki so prestopili na nemško stran. Pa sem jim zapretil, da bom razglasil o njihovem nekdanjem članstvu in delovanju, če me ne bodo pustili pri miru.

Gotovo, da precej teh socialdemokratov poslednje desetletje ni bilo deležno prave politične vzgoje in usmeritve. Vse bolj podlegajoč vplivu pete kolone, so ostajali narodnostno razdvojeni, ali pa so postali, kljub čistemu slovenskemu poreklu, izraziti nasprotniki slovenstva in jugoslovantva. Na drugi strani pa so ti menda kar enačili pojma socializem in nemški nacionalsocializem. Nekateri so postali vodilni okupatorjevi sodelavci. Že ob napadu na Mežico 3. aprila 1941 in še pozneje, so jih partizani nekaj likvidirali.

Vpogled v zasedbo raznih drugih nacističnih funkcij, kot so bili Blockleiterji, vidnejši člani SA ali SS, tudi zelo zgovorno priča, iz katerih krogov so se ti največ rekrutirali.

Ob takem razpletu ni čudno, da so se leta 1941 naenkrat znašli v skupnem, nacističnem taboru in v složnem sodelovanju mnogi bivši mežiški socialdemokrati in posamezni vidnejši člani Jugoslovanske nacionalne stranke, ki so si bili poprej vsa leta najhujši rivali pri političnem delu, tako za oblast v občini kot pri društvih.

O teh razmerah sva z očetom v Srbiji večkrat govorila in ob tem ugotavljala, kdo je na Koroškem ostajal najbolj trden nasproti nemštvu. Videla sva, da je tako onstran meje kot pri nas v Mežiški dolini na braniku slovenstva stal izmed množic — razen duhovščine, posameznikov iz vrst izobraženstva in drugih slojev, še najbolj kmečki človek. Naravno zvezan s svojo zemljo, odvisen predvsem le od dela svojih rok, v podzavesti obogaten z izročilom in izkušnjami prednikov in odklanjajoč v svojem starokopitništvu moderno in napredek, ki mu je pomenil predvsem podleganje tujcu, ponemčevanju.

V oporo taki presoji in v ilustracijo koroškega kmečkega značaja in trdobočnosti, ki je stoletja kljubovala nemštvu, smo se v daljni Srbiji večkrat spominjali tehle dveh dogodkov:

Pri kmetu Enciju nad Mežico so imeli pred vojno dva mlada bika, ki se pri vpregi nista hotela prav uravnati. Kar naprej sta vlekla oje vsak na svojo stran, namesto da bi ubogala in potegnili naprej.

Gospodar Tevž, ki je politiko kar sledil, je z omalovaževanjem in nekim naravnim odporom spremljal razvoj dogodkov in bahavo, kričaško junačenje Duceja in Führerja pri sosedih.

Pa se je spomnil in enega bika krstil za Mussolinija, drugega pa za Hitlerja. Pri opletanju z bičem si je sedaj po mili volji lahko dajal duška nad njuno mogočnostjo.

Ob nakupih v konzumu ali pa v gostilni je pri politiziranju, večkrat pošteno okajen, kot je mogel biti, na ves glas razkladal o tem krstitju, v zabavo navzočim. Ob prihodu Nemcev pa se je bilo bati, da ga bo kdo za njegovo norčevanje ovadil. A jim na srečo menda ni prišlo na uho.

Družina Encijevih je ostala trdna tudi pozneje, ob njihovi najtežji preizkušnji. Po napadu na Mežico so ponoči 4. aprila 1943 umikajoči se partizani pri njih pustili smrtno ranjenega komandanta 1. koroškega bataljona, Franca Pasterka-Lenarta. Zjutraj tega dne je pri njih umrl. Čez dva ni so ga — tik pred policijsko hajko, ko so čuli zanj, zanesli od hiše na bližnjo pot, kjer so ga Nemci pri preiskavi terena »našli«. Kljub grožnjam, ko so jih imeli postavljene ob zidu domače hiše pred brzostrelkami, cela družina z otroki vred ni izdala ničesar.

Nekega dne, prve dni okupacije, je prišel k očetu v konzum po nakupih Libnikov Toma, gospodar na srednje veliki kmetiji Onkraj Meže. Ko je odhajajoč ravno stopil na prag, ga je zagledal mimoidoči Ortsgruppenleiter Pratnecker. Podal mu je roko in hotel napeljati razgovor, da bi pogruntal, kako kaže glede novega reda kaj pri Tomi. Vprašal ga je kar po slovensko:

»No, gospod Libnik, kako se pa kaj vam zdi sedaj, ko imamo novo, nemško oblast?«

Pričakoval je, da bo Toma, kot večina drugih vprašanih, ponižno hvalil novi red, ali pa se vsaj nerodno izmikal nenadnemu in nevarnemu vprašanju. Toma pa je stegnil, kot po navadi, ko je s kom govoril, svojo dolgo, od dela zgarano desnico, jo sukal pred Pratneckerjevim nosom in odvrnil z rahlim nasmehom kar naravnost:

»Čujte, a vete kaj. Štaka avženga pa nikr ne more dovgo tavrati. Što pa že ne bo državo.«

Pratnecker je osupnil, se obrnil in brez besed odšel. V Srbiji smo izvedeli, da sta tako Toma kot njegov brat Franc kmalu med prvimi preminila v nacističnem taborišču, eden v Dachauu, drugi v Celovcu.

....

Iz zapiskov, narejenih v Srbiji, navajam nekaj prigod iz prvih dni okupacije in jih zaokrožujem s potrebnimi dopolnili:

— Neki dan je stari H., sicer dober znanec, srečal brata Janeza in strica Jožeta, ko sta šla iz službe na Poleni. Izzivalno ju je pogledal in z dvignjeno roko pozdravil »Heil Hitler«. Ko mu nista odgovorila z nacističnim pozdravom, pa jima je zaklical: »A vama gre pa roka bolj trdo gor!«

— Nekdanji sošolec in prijatelj S. F., ki tedaj še besedice ni znal nemško, je nama z bratom ob prvem srečanju grozeče dejal: »Zdaj bosta morala vidva pa drugače govoriti, zdaj smo pa mi!«

— Ključavničar R. F. meni v službi v Žerjavu na cesti: »No, a tvojga ta starega pa še niso odgnali, ko je govoril, da bo šel na Gosposveto zvoniti!«

— Miha Ladinik in S. F., oba dobra očetova znanca, ko sta ga srečala: »No, sedaj bomo pa lahko šli na Gosposveto zvonit.« In sta se pristrčno smejala.

— Neko nedeljo, prve dni po prihodu Nemcev, nas je precej madih prepevalo v Žagmojstrovih gostilni slovenske pesmi. To pa ni bilo prav nemčurjem, ki jih je bilo nekaj v sosednji sobi. Pa prirobanti Maks Potočnik, da bo že kmalu drugače, zraven pa je vpletal gosposvetki zvon.

— Neka ženska V. iz Črne očetu začudena: »A vi ste še tu. Vas so pa ja menda že ustrelili. Cela Črna govori.«

— Nekega popoldneva smo igrali odbojko na »britofu«. Poleg naju z bratom še Ferdo, Franc Vehovec in Gustav Jankovič, oba trgovska pomočnika v bližnji trgovini. Mimo pride s konjsko vprego Pratneckerjev Hanzl. Ko nas zagleda, brezskrbne, prihiti bliže in ko mu nismo posvetili pozornosti, ki jo je najbrž, čeprav mlajši od nas, pričakoval v svoji hitlerjanski pomembnosti, je zapretil: »Ali res nimate kaj drugega početi?« Mi pa smo odgovorili, da smo svoje šihite že opravili. On pa svareče: »O, bomo mi že še našli drugega dela za vas!«

— Stari Pratnecker očetu, ko ga je vprašal, ali lahko računa na kako službo, ker je sedaj brez dela, zasmehljivo: »Če boste pridno molili, bo morda kaj, ali pa ne.«

In drugič: »Veste, vi ste čudno začrnjeni. Zelo vas tožijo. Vsak dan prihajajo.«

— Bivši sošolec Nanti Reš mi je zaupno povedal, naj se pazimo, ker je izvedel, da smo pod policijskim nadzorstvom za internacijo.

— G. F. in drugi so prve dni okupacije širili vesti, da je oče med nemškim napadom z zvočnikom delal propagando za Jugoslavijo, kar seveda ni bilo res.

— Rudi Obertauč in drugi znanci, med njimi tudi sošolec F. Š. (pozneje kot partizan ujet in odpeljan v taborišče), so vohunili za nami, kje hodimo, s kom se družimo, kdo prihaja k nam.

— Bivši prijatelj S. A. (pozneje žrtev taborišča) in še nekateri drugi so razglašali, da smo Janez, Ferdo, Štefan, Rudolf Gallob, Adolf Logar in še drugi jugoslovanski prostovoljci in da smo streljali na Nemce, ko so napadali Mežico.

Da bi streljali na Nemce med napadom, seveda ni bilo res. To krivdo so nemčurji, med njimi posebno Marička Kos, hoteli naprtiti tudi nekaterim drugim zavednim osebam v kraju. K temu jih je morda navedlo nekaj rafalov, ki so padli med napadom iz bližnje orožniške postaje.

Na prostovoljstvu pa je bilo nekaj resnice. Nekaj dni pred začetkom vojne je brat od nekod prinesel vest, da se bodo zbirali prostovoljci, ki bi se skupaj z jugoslovansko vojsko umikali proti Šentvidu nad Šoštanjem. Tudi sam sem se v žerjavski električni delavnici o tem pogovarjali s tovarišema Maksom Štumpflom in Pavlom Cesarjem. Saj so tudi tam načrtovali umik. Za tako sodelovanje nas je bilo pripravljeno več fantov izmed onih, ki so že nekaj časa poprej bili organizirani v opazovanju nemčurjev, prijavljanju sumljivih znakov in na nočnih patrolah. Sploh smo se mladi iz zavednih družin že leto dni sem začeli bolj povezovati, ne glede na strankarsko pripadnost staršev in sodelovanje v različnih društvih. Čutili smo, da se bo treba strniti v obrambi proti grozečemu fašizmu.

Tako se spominjam zadnje »rudniške« smučarske tekme februarja 1941 iz Helene čez Štenge v Mežico. Na njej so se leta sem

dobivali smučarji iz vseh rudarskih krajev, od Šmelca, Helene, Žerjava, Črne do Mežice. Po tekmi je bila v dvorani pri Stoparju zbrana tudi vsa rudniška elita, ki je prireditelj vodila. Pa se vsede inž. Branko Diehl, znan kot komunist in nič kaj »hoch«, kot so mogli biti drugi do navadnih delavcev, in zaigra Oj ta soldaški boben. Naenkrat nas je polno mladih okrog njega in zapojemo. Nato še Slovensko nosimo zastavo in zanjo damo svojo kri, z refrenom... s fašisti ven, s fašisti ven, svobodo vsem, svobodo vsem...

To petje pa ni bilo povšeči vodilnemu inženirju in kar hitro je zahteval, da smo prenehali. Najbrž se je bal vpliva Diehla na mlade.

Z bratom in Ferdodom smo kljub nasprotovanju staršev imeli pripravljene nahrbtnike in obleko za odhod, ko je brat izvedel, da z našim prostovoljstvom ne bo kaj. Vojaška komanda da je v razsulu in da nas ne sprejme. Kot rudniški uslužbenec je imel občasno dolžnost dežurati v telefonski centrali na Poleni, ki je imela povezavo s hidrocentralo Pustnik. Tam v bližini pa je bilo poveljstvo mežiške vojaške obrambe. Zato je prenašal telefonska sporočila in tudi sicer imel stike z nekim mladim oficirjem, ki mu izdajstvo višjega vodstva ni šlo v račun.

Nekateri mladi pa se s takim kapitulantstvom tudi naprej nismo pomirjali. Ne da bi imeli prave predstave o nemški moči in bodočem razvoju, smo čutili pripravljenost, da bi se čež čas vseeno bilo treba podati v akcijo. Saj se vendar ne bodo povsodi tako sramotno predali. Gotovo se bo nekje začelo.

Tiste dni, po razsulu, je za pobeglo vojsko ponekod ostalo precej orožja. Tako je kmet Naveršnik pravil očetu v konzumu, da je na njegovem skednju kakih deset jugoslovanskih pušk in precej streliva. Isto mu je povedal tudi kmet Jakopičev Maks. Pogovarjali so se, kaj bi bilo s tem orožjem narediti. Z bratom in Ferdodom, ki smo za to vedeli, smo svetovali, naj orožje kam poskrijejo, češ, da bo morda kmalu prav prišlo.

Skrivnost o tem orožju sem zaupal v službi zavednemu prijatelju Ivanu Hercoju iz Črne, elektricarju, ko sem mu nekega dne pomagal pri delu na podstrešju raz-

streljene dizelske centrale v Žerjavu. Tudi on je bil mnenja, da bo do upora gotovo prišlo in da bo orožje potrebno. Nato sva se dogovorila, da bomo skušali orožje iskati še naprej. Obljubila sva si, da bova prvo pištolo, ki nama bo prišla v roke, obdržala zase, naslednjo pa, kdor jo prej dobi, izroči drugemu.

22. aprila 1941, enajst dni po zavzetju Mežice, so si domači hitlerjanci v svojem zmagovalstvu privoščili posebno naslado.

Na šolskem dvorišču je v zelenici že nekaj let rasla mlada, vitka lipa, tedaj visoka kakih šest metrov. Pod njo se je vkopan v zelenico napol dvigal iz nje na kvader, približno z metriskimi stranicami oklesan kos svinčeve rude. Na sprednji strani je imel vdeleno marmorno ploščo s spominskim zapisom, da je ta lipa posvečena mlademu, bodočemu kralju Petru II. Menda je bilo nekako spominsko posvetilo na pergamentu, s podpisimi občinskih odbornikov in drugih, vstavljeno tudi v notranjost te svinčene klade. Lipo so vsadili kmalu po atentatu na kralja Aleksandra leta 1934 v Marseillu. Pobuda za postavitve je prišla iz vrst jugoslovanskih nacionalnih krogov. Pri izvedbi in na proslavi pa so sodelovale vse krajevne organizacije, občina, rudniško vodstvo, osnovna in meščanska šola, rudarska godba, gasilci in drugi. Čeprav veliko prebivalcev ni bilo za tedanje vladavino pod Karadžordževići, je ta lipa vseeno predstavljala simbol slovenstva in slovanstva. Spominjam se, da smo na proslavi tedanji člani »zbornega petja« na meščanski šoli pod vodstvom Josipa Hergoutha občuteno zapeli med drugim »Lipa zelenela je« in »Gospa sveta«, ki se začena nekako tako: ... Tužno zvon od Gospe svete klenka...

Slovenska spominska lipa je pomenila nemčurjem velik madež v podobi Mežice. Zato so se namenili odstraniti jo na posebno poudarjen način, obenem pa priti do vstavljenega posvetila.

Tistega dne je neki kurir prinesel pisni poziv, naj se oče ob 16. uri popoldne zgleda na dvorišču meščanske šole zaradi važnega razgovora. Tam je že bilo zbrano vodstvo krajevne politične oblasti na čelu z Ortsgruppenleiterjem Pratneckerjem in njegovim sinom Hanzijem. Oče si je zapisal na vabilo, da so bili zraven še Lenart Kasnik,

Herr Lednik Johann, Geschäftsleiter

«iess.

wird aufgefordert den 22. 4. 1941 um 17 h nachmittags im Hofe der Bürgerschule zu erscheinen.

Gegenstand: Wichtige Besprechung.

«iess, am 22. April 1941.

Der politische Ortsgruppenleiter:

Pratnecker

Adolf Hrietz, S. F., M. F., pa še več drugih. Pa tudi gledalcev ni manjkalo, saj so bili povabljeni, da pridejo pogledat, kako se bo Mežica znebila te sramote.

Ni znano, po kakšnem ključu so bili sem pozvani le tile grešniki: poleg očeta še Josip Hergouth, Stanko Vončina, Miloš Mlakar in Franc Gornik, slednja odbornika v društvu Sokol.

Pratnecker je zbranim najprej naredil divji, žaljivi nagovor, jim grozil in očital jugoslovanstvo in slovensko propagando, ki da tu na Koroškem nima kaj iskati. Nato so jim razdelili pripravljeno orodje, krampe in lopate, ter jim ukazali lipo izkopati. Ker fizičnega dela po večini niso bili navajeni, jim je delo šlo bolj počasi od rok. Vmes so se prisotni krohotali, jih zasramovali in uživali v ponižanju nekdanjih uglednih krajanov. Padale so opazke: »Dol s Slovenci, dol z Jugoslavijo, dol s Srbijo«. Očetu so še posebej oponašali gosposvetski zvon.

Ko je bila lipa izkopana, so jo veleli dvigniti in ponesti s šolskega dvorišča po glavni cesti, skozi vso Mežico, do občinske pisarne v središču kraja. Množica jih je med smehom spremljala.

Sestra, ki jo je mama poslala od doma za očetom, ki ga nekam dolgo ni bilo nazaj, je jokajoč opazovala, kaj se dogaja. Lipa je bila kar precej težka in peterica jo je komaj nosila. Očetu, ki ga je že med kopanjem kar naprej popadal težak kašelj, je bilo rečeno, da lahko nosi tanjši konec lipe, na vrhu. Ko tudi tega ni zmožgel, mu je pomagala sestra. Tudi njena pomoč je bila prešibka in vrh se je povešal po tleh. Tedaj se je spozabil sam Hanzl, zagrabil vrh in ga naprej nesel namesto očeta in sestre.

Zanimivo pa je, da pri tem dogodku ni bilo blizu župana Stoparja in njegovega brata Frica, podstaroste Sokola, ki bi jima kopanje te lipe po njunih bivših jugoslovanskih funkcijah in kot podpisnikoma na posvetilu tudi prisodilo. A sta očitno imela slabo vest pred bivšimi tovariši.

Z bratom sva za dogodek izvedela šele zvečer. Ob pogledu na skrušenega očeta sva se komaj brzdala, da nisva storila kaj nepremišljenega, ne glede na posledice.

Sestra ne more pozabiti sladkega nasmeha nekega moškega, ki je užival, gledajoč to ceremonijo, in so se njene oči ob tem srečale z njegovimi, ravno ko so zavijali z lipo z dvorišča. Še po osvoboditvi, kadar je nanese, da sta se srečala, ji je umikal s slabo vestjo pogled, čeprav je kasneje sam dodobra izkusil trpljenje v fašističnih taboriščih. Toda tedaj, leta 1941, je bilo pač tako!

Živo se spominjam velikega nemškega zborovanja, Apella na trgu v središču kraja, pred rudarskimi »hauzi«. Tja so pozvali vse prebivalce, češ, da je udeležba strogo obvezna. Plapolale so hitlerjevske zastave, okna so bila okinčana s smrekovimi venci, nešteto kljukastih križev vsepovsod. Godba je igrala nacistične koračnice. Rjoveče, posnemajoč Hitlerja, je spregovoril Kreisleiter Grumm iz Velikovca. Plakati so oznanjali: »Miesstaler und Miesstalerin. Die Stunde des Befreiung ist gekommen!« (Mežičani in Mežičanke, ura osvoboditve je prišla.) V tem geslu se je odvijal ves zbor. Višek je dosegel, ko je

godba zaigrala SA himno »Die Fahne hoch«. Vsi v uniformah in v civilu so hipoma dvignili roke v strumni fašistični pozdrav in zapeli za godbo. Sam roke nisem hotel dvigniti, čeprav so nemčurji izrecno opazovali, kdo jo bo dvignil in kdo ne. Sklenil sem pri sebi: »Če me v tem trenutku popadejo in odvedejo, roke pa ne dvignem.« Tudi brat Janez in prijatelj Ferdo poleg je nista. Smrtno bled je stal nekoliko osamljen ravnatelj Josip Hergouth. Tudi on roke ni dvignil, čeprav vsem na oči. Pa morda še kdo drug, ki ga nisem opazil.

Še danes pa mi je pred očmi neka oseba, prej pomembnejši uradnik, jugoslovanski nacionalist, pa rezervni oficir, kako na vidnem mestu stoji ves napet in z odločno dvignjeno roko. Kot da bi se hotel pred vsemi izkazati, čeprav bi se lahko skrivil v množici.

Pozneje, po vojni, bi mu marsikdaj, ko se je zopet pojavljal v ospredju, najraje zaklical: »Hej, ti heroj! Spomni se raje, kako si takrat, leta 1941, dajal zgled slovenski mladini s fašističnim pozdravom, da si si reševal kariero, ki ti je bila najvažnejša. Tebi, kranjskemu Janezu, pa se res ne bi bilo treba tako ponižati, tudi za ceno aresta ne, pred koroškimi nemčurji!«

Med govori in po njih pa so valovili dolgi, kričavi vzkliki: »Sieg heil, Sieg heil, Sieg heil!« Ob njih pa vedno roke gor. Domačin Maks Potočnik pa je kar na svojo roko stopil naprej in zavpil nekako izven protokola: »Genuck lange haben uns die Serben seckiert, nieder mit der Serben!« (Dovolj dolgo so nas Srbi sekirali, dol z njimi.) »Nieder!« je odmevalo v množici.

...

V Mežici, kot tudi v sosednjih krajih, so Nemci kmalu izvedli popis prebivalstva. Obenem so ljudi pregledovale posebne, rasne komisije, sestavljene iz »strokovnjakov« in gestapovcev, ter jih razvrščale po svojih merilih. Družine so spraševali po sorodnikih, njihovem izvoru oziroma rojstnem kraju, deželni pripadnosti. Ali je kdo sam ali od svojcev prišel od drugod, se preselil sem iz Štajerske, Kranjske, Primorske itd. Prednike in sorodstva so hoteli ugotoviti za več rodov nazaj, dokler se je kdo spomnil. Vsakdo se je moral izreči tudi o narodnosti. Najbolj je seveda bilo zaželeno, da bi se vsi prijavi za Nemce. Vendar jih mnogo, posebno priseljenih ali mlajših, nemškega jezika ni obvladalo. Ti so bili uvrščeni v neko drugo skupino, ki so jo menda imenovali Volksdeutsche. Pregled in popis je bil menda merodajen tudi za to, kako legitimacijo bo kdo dobil.

Ta pregled je očitno služil tudi za prvo selekcijo glede rasnega očiščevanja in registracije nezaželenih družin. V tem času so odpeljali tudi večino slaboumnih ali telesno nerazvitih oseb.

Pri popisu so pomagali domači sodelavci, ki so poznali ljudi in razmere, dajali komisiji dopolnilne podatke in najbrž tudi odločilna mnenja. Obenem pa so tolmačili onim, ki se zaradi neznanja jezika s komisijo niso mogli sporazumeti sami. Glavno besedo je imel pri tem Fric Stopar, pri zapisnikih pa so pomagali še drugi.

Nemški režim je takoj po prihodu na oblast hitlerjevcev in ob razvijanju svoje rasne teorije močno pospeševal rojstva.

Povzdigovali so materinstvo in družine s številnejšimi otroki so posebno cenili.

Ko je stopila pred komisijo naša družina, je tudi bila deležna pozornosti in odobravanja. Saj nas je bilo sedem otrok. Od najmlajšega, Jožeta, pri štirih letih, do devetnajstletnega Janeza. Trije fantje in štiri dekleta. Starša sta dobro obvladala nemščino. Očitno smo dobro prestali pregled in ustrezali njihovim kriterijem. Kljub temu, da sta oče in mati izjavila, da smo Slovenci, da nimamo nemškega sorodstva tudi v prejšnjih kolenih ne, nam je menda hotela dati komisija pozitivno oceno. Bilo je prav nerodno, ko je Fric namigoval komisiji, da tega ne sme storiti. Ko ga ti menda niso razumeli, je le uspel končno potegniti nekoga od komisije v stran in mu očitno dopovedoval, da je naša družina predvidena za odpis in da nikakor ne more dobiti nobene legitimacije. Na glas si tega vpričo nas, sosedov, najbrž le ni upal izreči. V komisiji pa so zmajevali z glavou: »Schade, schade« (škoda, škoda). Pri dogodku je sodeloval še drug domačin in ponižno pritrjeval Fricvim argumentom.

Že davno mi je neki znanec pripovedoval dogodek iz leta 1941, ko so ga gestapovci peljali z zasliševanja nazaj domov. Na nekem ovinku, že blizu kraja, je bila cesta na debelo posuta z gramozom, zato je tam avto peljal čisto počasi. Ravno tedaj je nasproti pripeljal s kolesom prej omenjeni Fricov sogovornik. Hitro je skočil s kolesa, ga položil na cesto, se postavil strumno v pozor in s stegnjeno roko pozdravil na ves glas: »Heil Hitler!«

Toliko bolj sem se začudil, ko sem pred leti v drugem kraju srečal v ambulantom pregledu borcev tega hitlerjevskega sodelavca iz leta 1941, ko nisem vedel, da si je na račun nekakšnega poznejšega sodelovanja pridobil celo članstvo v Zvezi borcev.

Pri teh popisih in v teh dneh pa se je zgodilo še veliko takega, kar se danes zdi prav neverjetno.

Neki vidnejši socialdemokrat in delavski zaupnik je na popisu na vprašanje o narodnosti, ne meneč se za navzočnost mlajšega sodruha, ki rodu ni zatajil, odločno izjavil: »Natürlich, wir sind alle Deutsche, Deutsche. Jawohl!« (Seveda, mi smo vsi Nemci, Nemci, da.) Žena, že pri Freuenschaft in v drndlnu, je to smehljaje le še potrdila. Tudi ta je pozneje spoznal svojo zablodo, ali pa začutil priložnost za pravočasno prekrmarjenje na drugo stran, ko je uvidel, kam se nagiblje zmaga. Postal je simpatizer NOV in temu gibanju kar pomagal. Po vojni pa je bilo njegovo veliko nemštvo kar takoj pozabljeno.

Drug zanimiv dogodek mi je pred leti pripovedoval prijatelj, tudi izgnanec in soborec v partizanih v Srbiji. Tedaj študenta iz zavedne učiteljske družine ga je srečal fant, komaj odrasel osnovni šoli. Predrzo je stopil predenj in mu z dvignjeno roko zavpil: »Heil Hitler!« Ta pa: »Ti, fant, če mi ne izgineš takoj, ti bom eno primazal okrog ušes!«

No, pri prvem povojnem srečanju v domačem kraju pa je ta fant nosil že partizanske oficirske našitke.

Takih zgodb, žalostnih ali smešnih, s poznejšimi spreobrnjenji ali brez njih, je seveda še brez števila. Oni, ki so jih doživ-

ljali med okupacijo doma, jih najbrž vedo še veliko več.

Ob spominjanju na te čase se je danes le čuditi, kako lahek in nekritičen je bil ponekod prehod celo od Hitlerjevih županstev, blockleiterstev, od zvestobe okupatorjevemu orožju do poslednjih dni, od paradiranja v enotah Hitler Jugend z njihovimi bobni in emblemi, do položajev in priznanj pozneje.

Kako malo velja površna ali koristolovska pripadnost kaki ideji, stranki in posesti njene legitimacije in kako je v dneh resničnih preizkušenj največ vredno le tisto dobro in trdno v značaju posameznega človeka.

Tako se je nazadnje zgodilo iz opisanih domnev in morda tudi iz drugih razlogov, da je bilo iz Mežice izgnanih leta 1941 razmeroma malo družin. Med izgnanimi pa so bile — tako v Mežici kot v drugih krajih doline, tudi posamezne družine, ki politično niso bile izpostavljene, ampak so postale žrtve osebnega sovraštva in maščevanja. Hoteli so se jih znebiti nekateri sosedi ali bivši sodelavci. Pa so jih, ko se je pokazala tako ugodna priložnost, očrnil pri nacističnih komisijah.

SRBIJA

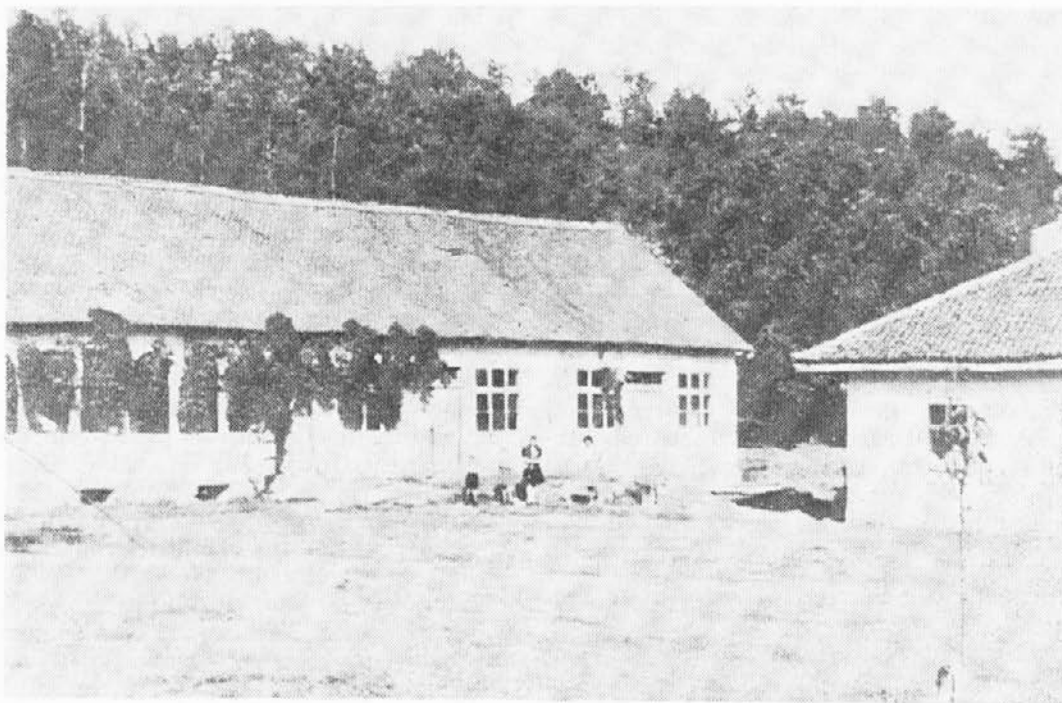
Prvi vtisi in poskus opisa razmer, ki smo se v njih znašli

Naši družini in Luku Libniku z ženo, zavednemu rudniškemu delavcu, Maistrovemu borcu na Koroškem, je bilo dodeljeno bivališče v opuščeni zgradbi nekdanje polnilnice in uprave Oraške slatine. Kar pred hišo na dvorišču je bila vsajena v zemlji ročna vodna črpalka, iz katere je pritekala dokaj dobra kislavoda. Mimoidoči popotniki, pa tudi domačini — vaščani, so jo pogosto pili ali pa si jo natakali v steklenice za domov. Te vode smo se še pozneje velikokrat s hvaležnostjo spominjali in ji pripisovali zasluge, da nam je v največji meri pomagala ohranjati zdravje spričo neredne in slabe prehrane vsa leta izgnanstva. Navajeni od doma hladne, bistre vode iz mežiškega šumca, smo se tukajšnje navadne vode iz plitvega, odprtega vodnjaka, ki je vrhu vsega stal še ob bližnjem stranišču in gnojišču, kar se da izogibali.

Pretežni del zgradbe je obsegala manjša proizvodna dvorana z betonskim podom in še vgrajeno celotno strojno opremo polnilnice, z malim dizelskim motorjem, dinamom in drugimi pripravami. Vse skupaj je menda mirovalo že okrog deset let, saj se prodaja vode ni izplačala.

Zgradba je bila, kot večina drugih tu, grajena v skeletu iz lesenih tramov. Vmesni deli sten pa so bili zapolnjeni z letvami, šibjem, deloma z nežgano opeko iz prsti ter ometani s prav tako malto iz prsti, pomešano s slamo in plevami. Tako obdelane stene so bile popleskane z apnom.

Stanovanjski del zgradbe je bil tudi zapuščen. Le enojna okna niso imela več vseh šip in tudi sicer niso tesnila, enako ne vrata. Razen večje mize v prednjem prostoru, namenjenem za kuhinjo, druge opreme stanovanje ni premoglo. S pomočjo občine smo si nekje sposodili manjši,

Zgradba kisle vode v Orašju, kjer je prebivala naša družina

pločevinasti štedilnik, kakršni so bili tu med prebivalstvom pretežno v uporabi. Imenovali so jih »šporet«. Tega smo morali čez nekaj časa vrniti.

Pri ureditvi in prvem opremljanju bivališča je precej pomagala srečna okoliščina — bližina polnilnice slatine. Tu se je našlo nekaj stolov, zabojev, desk, žebeljev, delovna miza s primežem. Vse to je velikodušno dovolil uporabljati oraški pop Aleksander Jančič, v čigar oskrbništvu je spadala tudi zgradba s kislavodo.

Vaška cerkva v bližini, z župniščem, zgradbo kisle vode in drugimi gospodarskimi poslopji in zemljišči, je tvorila nekakšen osamljen, manjši zaselek, oddaljen od vasi Orašje kake pol kilometra. Nad cerkvico je v bregu ležalo pokopališče, spodaj, proti cesti in okrog cerkve so se razprostirali manjši travniki s skupinami košatih lipovih, murvinih dreves ter orehov. Na drugi strani ceste, proti potoku, Kalenički reki, so ležale lepe, velike njive in vrt, spadajoče vse k tej župniji — parohiji.

Vse to posestvo, že kar veleposestvo za razmere ondotnega razdrobljenega zemljiškega gospodarstva, je bilo last in podružnica kakih 25 km proti zahodu oddaljenega samostana — manastira Kalenič.

Zemljišča so bila dana v uporabo popu na »pol«, kar je pomenilo nekaj najemniški odnos, takrat tu v splošni rabi. Najemnik je namreč obdeloval polja sam, sam dajal tudi semena. Ob žetvi pa je bil dolžan polovico pridelka oddati lastniku. Pop seveda osebno ni obdeloval polja, pri tem so mu pomagali vaščani, po nekkih utečenih služnostih. Stalno pa je imel zaposlenega slugo Dima, sicer tudi vaščana iz Orašja, ki je pomagal še pri cerkvenih opravilih. Pri gospodinjstvu in pri živini, v vrtu, pa je pomagala služiteljica Milojka, že starejša ženska iz vasi.

Sicer pa tu za slovenske kmečke domačije tako značilnih hlapcev in dekel ni bilo opaziti. Saj so imeli pri vsaki hiši dovolj svojih ljudi. Industrije ali drugih delovnih mest v bližini ni bilo. Zato je večina domačega prirastka ostajalo v vasi. Od hiše so odhajale drugam pretežno le

dekleta, za snajke. Družine so živele po večini še v nekakšnih rodovnih skupnostih — zadrugah, kjer je imel glavno besedo ded kot »najstariji«. Sinovi, potomci so si zemljo delili. Tu ni bilo v navadi, da bi posestvo podedoval le en sam naslednik. Na tak način so že tako nevelika posestva postajala vse manjša. Nekatero družino so imele le še po pol hektara zemlje. Posestvo, ki bi bilo sposobno preživljati le eno družino, je moralo dajati kruh več družinam. Precejšen del prebivalstva je bil zato kar obubožan. V Orašje, kamor smo prišli mi, je tedaj obstajalo le nekaj trdnjših gospodarstev, precej pa je bilo »sirotinje«, kot so jo imenovali.

Vas je štela morda kakih tisoč petsto prebivalcev. Ležala je na koncu Temniške ravnine, oddaljena 10 km od srezkega mesta Varvarina. Od Bačine naprej, velike vasi, že kar mesteca — imela je pošto za vsa okoliška naselja, zdravnika, nekaj trgovin in obrtnikov, vpeljan tržni dan — pijaco, in je ležala 4 km od Orašja proti Varvarinu — je ravnina začela prehajati v valovit svet, prepreden z lepimi polji. Ta se je naprej dvigal v poraslo hribovje proti Džerdželinu in predgorju Juhorja. Desno od Orašja, gledajoč proti Varvarinu, je ležala skrita med bregi vas Cernica, kjer so živeli Mrdavšičevi iz Črne, levo proti pobočju Juhorja pa Izbenica, ki pa ji izgnancev niso dodelili. Dalje od Izbenice je životarilo slikovito cigansko naselje Sovaja.

Naprej od Orašja je v kake 8 km oddaljenem Kršinu živela družina šolskega upravitelja Miheva iz Podpece. Tja je bila dodeljena še Urbančičeva družina, tudi iz Podpece, ki pa se je lahko, ker je bil oče iz Horjula, čez nekaj mesecev vrnila v Ljubljansko pokrajino. Sicer pa je večina izgnancev našega dela transporta iz Koroške in iz Litijske prebivala v samem Varvarinu. Drugi pa še v Bačini, Maskarah, Bošnjanih, Obrežu ob Moravi, Toljevku in drugod.

Naš zaselek je ležal v kake 200 m široki in 500 m dolgi kotlinici, ki se je naprej od vasi vse bolj ožila, dokler ni prešla v klišuro proti vasi Toljevku in naprej proti

Krčinu. Na obeh straneh so se dvigale vzpetine, ki so zapirale razgled. Brž za našo hišo je v breg rasel manjši akacijev nasad — bagrenjak. Više naprej pa se je dvigal cerov (hrast, dob) gozd, imenovan branik. Ta gozd, eden redkih tukajšnjih obsežnih gozdov, tudi z velikimi, starimi drevesi, je prav tako spadal k samostanskemu posestvu. Pop si je bil iz njega upravičen napravljati drva za svoje potrebe. Že kar spočetka naj omenim, da je ta branik pomenil tudi za našo družino pravo srečo, saj bi brez njega težko prišli do drv, za vsakdanje življenje tako nujno potrebnih. Za drva je bilo namreč tukaj prav težko. Pravih gozdov, razen omenjenega branika, daleč naokrog ni bilo kaj prida. Večji gozdovi, raztezajoči se v pogorje hriba Juhorja, pa so spadali pod državno gozdno upravo. Precej vaških gospodarstev gozda sploh ni imelo.

Od doma vajeni obilja drv ob kmečkih domačijah in bajtah, neredko naravnanih še okrog in okrog hiše, da so iz njih kukala le okna, smo se sprva prav spraševali, s čim neki tukaj kurijo za kuho in ob zimskem mrazu. Drvarnic in napravljenih zalog drv ni bilo videti. Pri nas so imele knapovske ali obrtniške družine tudi po 20 ali več metrov na točno mero zrezanih in skrbno zloženih drv. Eno poglavitnih opravil po »šihču« ali ob dopustu je predstavljalo pri nas ravno napravljanje drv. Knapovski očetje so se po večini zadrževali v prostem času največ v »uti«. Te so pogosto urejevali še v nekakšne priročne delavnice. Ute se postajale ob rudarskih blokih tudi družabna zbirališča. V njih ali ob njih se je kvartalo, debatiralo, kadilo. Po količini vnaprej pripravljenih drv se je pogosto sodila tudi skrbnost ali veljava posameznega knapovskega očeta.

Da bi tukaj za drva uporabljali prave drevesne hlode, skorajda ni bilo videti. Takega lesa je celo za gradbene namene močno primanjkovalo. Večinoma so kurili kar s šibjem, grmičevjem, kakšnim podrtim sadnim drevjem, z akacijevimi vejami ali tanjšimi debli, pa tudi s suho koruzno slamo.

To kurjavo pa so prinašali ali prevažali s polja in okolnih hribov tudi kar sproti. Le pred zimo so si pripravili večjo zalogo te kurjave. Niso pa je vnaprej zrezali ali scepili in zložili. Po večini so jo nasekali kar za vsak ogenj sproti, dostikrat kar ženske same. Čeprav včasih še mokro ali surovo šibje je v tukajšnjih štedilnikih za čuda kar gorelo. To bi se našim domačim, glede drv razvajenim gospodinjam, zdelo čisto nemogoče. Tudi ročnih žag, kakršne so uporabljali pri nas doma pri vsaki hiši, nismo opazili. Glavno orodje pri lesu je predstavljala zgolj sekira na dolgem toporišču. Sekire so imeli izključno one s podaljšanim rezilom, v obliki naših mesaric. Ozkih sekir ni bilo videti. Enako ne posebnih čakovtnal za sekanje. Drva so sekali kar na kakem brunu ali debelejši veji na tleh.

Starodavna oraška parohijska cerkva Sv. Jovana Krstitelja je slovela kot manjša božja pot. Na oraški sabor ali na druge cerkvene praznike, ki so trajali tudi po tri dni, je prihajalo po več tisoč ljudi iz širne okolice. Peš in z vozovi. Saj je bila tukajšnja kislava voda znana daleč naokrog. Pri-pisovali so ji tudi zdravilno moč. Videvati

je bilo ženske, ki so ob njej dvigovale krila in se pod njim spoštljivo škropile z vodo.

Cerkev je zgradil v 13. stoletju knez Milutin iz rodu Nemanicev. Temačna notranjost, z debelimi zidovi, je vzbujala kar tesnobo, če si si jo ogledoval sam. Mlajši brat Jože in sestra Anka si brez spremstva starejših vanjo nista upala. Plašile so ju slikovite freske na stenah, s prizori, ko Turki s sabljami obglavljajo kristjane in s podobnimi motivi.

Prvi vtisi, ki sem jih nabiral z opazovanjem pokrajine, naselij, prebivalcev, njihovega načina življenja, so bili sila pestri. Posebno zato, ko smo se naenkrat znašli tudi za tukajšnje razmere v precej odmaknjenem selu Orašje. Saj smo tako nanagroma prišli iz čisto drugačnih razmer v razvijajočem se rudarskem kraju v povsem kmečko pokrajino, v okolje z drugačnimi šegami, z drugačno ljudsko dušo.

Zanimivo je bilo prisluhniti govoric, pogovorom med domačini, kakšna snov je prevladovala, kako so pogovori potekali. Pri živahnih pogovorih ali prerekanjih je znaten delež izrečenih besedi pripadal sočnim kletvicam. Pri tem so si naštevati vso sorodstveno lestvico, od majke naprej, pa tudi najvišnje telesne organe do glave, ust, oči itd. Mi, ki smo sprva te izraze jemali dobesedno, se nismo mogli načuditi, kako se je moglo v vsakdanji pogovorni jezik preprostih ljudi usidrati toliko plevela.

Enako sočno so se včasih dajale tudi ženske med sabo. Posebno se nam je zdelo nenavadna rečenica, ko je ena zarotila drugo in pri tem klicala na pomoč samega boga, npr.:

... da bog da, da ti crkne krava ... ali
... da bog da, da ti umre majka ...

Drugače od vajenega in nenavadno se nam je zdelo tudi vsakdanje vaško življenje. Rodovitna zemlja bi najbrž lahko dajala še veliko več, če bi bila obdelana bolj napredno. Gnojenja ni bilo opaziti dovolj, saj hlevskega gnoja z nastiljanjem živini načrtno menda niso pridelovali. Od govedih volov skoraj ni bilo videti. Večino vseh del pri prevozi, oranju na polju so opravljale kar krave. Seveda so bile zato pretežno mršave in so dajale le pičle mere mleka. Pogosto smo videli, da so jim za krmo vrgli kar otep suhega koruznega trsja. Konji, ki so jih premgli premožnejši — navadno le po enega — so služili bolj za prevoze z enosnimi koleslji — čezami, manj pa za prevoze tovorov ali za poljska dela. Gospodarstva so bila usmerjena pretežno v poljedelstvo. Zato travnikov ni bilo videti preveč, zlasti v ravnini ne.

Od pomladi dalje, ko so se pričela poljska opravila, pa do jeseni, ko so spravljali pridelke, so odhajale skozi vas dolge procesije na polja, v vinograde, na brda v gozd, na pašo. Na stotine ovac z ovni na čelu in s pastirji ob strani, vsaka družina z vozom, v njih ženske in otročad. Dekleta in starejše so po večini nosile s sabo preslice z volno in konopljo, ki so jo spotoma ročno predle. Možje in fantje z obvezno sekuro v roki ali za pasom. Snajke po večini z motikami.

Tedaj je bila v teh krajih navada, da so kmečke hiše domače fante oženile že kar s sedemnajstimi leti ali še mlajše. Nekateri taki zakonski možje, še skorajda v puber-

Pastirica (risba)

teti in nedorasli, so bili poleg svojih žena, ki so bile obvezno nekaj let starejše, že povsem razvite, močne, videti prej kot otroci poleg svojih mater. Zdelo se mi je, da so te mlade snajke predstavljale glavno delovno silo pri najtežjih delih na poljih in v vinogradih. Poleg tega je snajka morala prinesiti k hiši še čim bogatejšo doto — miraz, da si je družina s tem opomogla. Najbolj zaželeni so bili zlati dukati, perilo, posteljina, volna, kak del pohištva in podobno.

Zvečer, ob mraku, se je karavana vračala. Že od daleč je bilo čuti drdranje vozov, topotanje tisočev parkljev in kopit, vpitje nad čredami. Kadar je vladala suša in so bile ceste prašne, je celo kolono ovijal več kilometrov dolg oblak prahu. Po deževju, ko so poti ostajale nekaj časa prekrte z lepljivim blatom, se je sprevod pomikal počasneje.

Hrano so na te pohode nosili za cel dan s seboj.

V času, ko je večina mlajšega življa odšla iz vasi, je tu zavladovala kar tišina, zlasti v poletni, dnevni pripeki. Le zjutraj in ob večerih je bilo pred občino ali zadrugo videti gruče starejših mož in očancev, ki so posedali ali polegali po stopnicah ali pa tudi kar po tleh, kadili in modrovali, zavedajoč se svoje moške pomembnosti. Sprva njihovih kretenj z glavo nisem razumel, saj so pomenile ravno narobe, kot pri nas doma. Če so pritrjevali, obenem z besedami ako, ako, so z glavo odkimali. Ob nikalnici jok, jok, pa so prikimali.

Tudi pri prehrani in oskrbi z njo so se nam zdele navade precej drugačne. Narezanega kislega zelja ni bilo videti. Ponokod so okisali kar cele glave. Vlaganja ali vkuhanja sadja, zelenjave ni bilo opaziti. Veliko so sušili paprike, ne pa sadja. Tudi marmelade niso pripravljali, dasi so tu uspevale dobre slive. Priprave prekajenega mesa na kose, kakršne smo bili vajeni doma, nismo videli, t. j. šunk, krač in podobnega. Ravno tako ne salam ali klobas. Če so meso nasolili in posušili, so največ delali tako imenovane vešalke. To so bili na tanke trake narezani kosi mesa, obeše-

ni in posušeni na zraku ali v dimu — zato vešalke.

Vinogradov in zato dobrega vina ni manjkalo. Najbolj rajširjena pijača pa je bilo žganje, in to mehko in tvrdo. Mehko, za katero smo tu prvič slišali, je bilo pač milejše, žgano le enkrat. Kot pri nas doma, je predstavljalo kuhanje žganja opravilo predvsem za starejše moške.

Kruha, bodisi pšeničnega, mešanega ali rženega — rž je bila tu sploh manj poznana — na vasi niso jedli pogosto. Pravili so mu kisli kruh. Bel kruh, bolj v obliki poglač ali kolačkov, je bil na mizi le ob praznikih, slovah, porokah, ob pogrebi itd. Vsakdanji kruh je predstavljala tedaj zvečine proja. To je na mleku ali na vodi, ponekod tudi z jajci primešan in v ponvi, na masti, na hitro pečen koruzni hlebec, kot nekakšen debelejši omet. Projo so pekli vsak dan sproti, ponekod tudi po večkrat, za vsak obrok posebej. Sicer pa so med vsakdanje jedi poleg proje spadale razne čorbe, pogosto pasulj z mesom ali brez, s slanino ali brez, zelje z mesom, sarme, nadevane paprike. Veliko so pojedli domačega kravjega ali ovčjega sira s papriko in čebulo. Vsakdanja hrana je bila razmeroma skromna, razen ob praznovanjih, ko so pripravili vsega v izobilju. Od pečeni prašičkov do pečene perutnine. Od sveže zelenjave so pojedli največ paprike, paradižnika, stebela obeh čebul, bele in črne. Posebno cenjena je bila mlada čebula z gomoljem vred. Solat, pripravljeneh na naš način, posebno pa v tolikšnih količinah, kot so bile v navadi pri nas na Koroškem, niso poznali. Nam, ki smo spomladi nabirali regrat in si ga pripravljali, če je bilo le kaj olja, ali pa »špehovega«, kot pravimo na Koroškem, se niso mogli načuditi ter so govorili:

»Pajz bogati, pa ovi Slovenci jedu i travu.«

Krompir, ki je v slovenskem jedilniku predstavljal enega stebrov prehrane, tukaj ni imel take vloge. Ravno tako ni bilo opaziti na tukajšnjem jedilniku v Sloveniji tako razširjenih močnatih jedi in testenin.

Tedaj sem bil v letih, ko sem komaj kako leto poprej odložil knjige Karla Maya. Zato sem na vse skupaj sprva gledal nekako skozi oči njegovih romantično opisanih dogodivščin na Balkanu. Dežela in življenje v njej se mi je zdelo na prvi pogled še močno pod vtisom stoletnega turškega jarma. Očitno se mi je zdelo, da se kljub dobri zemlji in naravnim bogastvom Srbija še ni mogla razviti na višjo stopnjo, tako v pogledu industrializacije kot kmečkega gospodarstva, urejenosti naselij, bivališč, komunalne opremljenosti, urejenosti cest itd. Saj so deželo, komaj se je otrsela turškega jarma, ponovno zadele strahote balkanskih vojn in prve svetovne vojne.

Tako razen omenjene stare cerkvice v Orašju, ki je izvirala še iz dobe pred turskim vpadom, večjih zgradb ali drugih gradenj javnega značaja, stran od glavnih prometnih tokov, ki bi pričale o življenju naselij izpred dveh, treh vekov, ni bilo videti. Le stare vodenice — mlini so dajale vtis neke ohranjene starinske vrednote. Vse drugo pa je bilo videti razmeroma mlado in skromno.

Poleg omenjenih težav pa je kmečko prebivalstvo in nastajajoči proletariat v industrijskih krajih in mestih izžemala še

domača buržoazija in zelenaši. Zato ni bilo čudno, da je vladal med tako imenovano gospodo in mestnim življem na eni strani ter med kmečkim prebivalstvom na drugi strani velik prepad. Enak prepad je vladal, kot se mi je zdelo, tudi v odnosih vasi do višjih državnih oblasti, od sreza navzgor. Čul sem večkrat pogovore med višjimi uradniki, ko so omalovažujoče govorili o vaščanih in pravili, da je za njih potreben samo bič. Vaške občinske uprave so razne ukrepe in naredbe oblastev pogosto bojkotirale ali pa jih izvrševale le z odporom ter zamudami. Nekaj posledic teh nasprotij smo občutili tudi mi na svoji koži.

Solska obveznost je bila tu štiriletna. Veliko starejših pa v šolo ni hodilo, ali pa le eno, dve leti. Zato je bilo še precej nepismenih, posebno med ženskami.

Romantika prvih vtisov pa je hitro splahnela. Pojavile so se skrbi, ki sta jih seveda najbolj občutila oče in mati, čeprav med vsemi v novih razmerah najbolj nemočna. Oče zaradi svoje bolezni in nezmožnosti za kakršnokoli delo ali za organizacijo, tu povezano z daljšo peš hojo, ko je bilo na vse strani daleč. Mati pa sprva zaradi težje prilagodljivosti na novo okolje in zaradi neznanja jezika. Saj smo jo še nedavno poprej dražili, kadar je nas odraščajoče preveč usmerjala z nasveti in prepovedmi, da še nikjer po svetu ni bila, da je najdelj prišla le do bližnje Brusnije, kamor so hodile mežiške gospodinje zet praprot za svinjsko steljo.

Kako bo mogoče živeti, nahraniti devet ust, kako bo mogoče oskrbeti ali vsaj pošivati oblačila, kolikor smo jih imeli s seboj, kako bo mogoče prati in vzdrževati skromno perilo, kako bo s posteljino, s čim se bomo pokrivali, ko bo mráz?

Prve dni nam je nekaj obrokov hrane skuhalo popova žena Branka, »popadija«, ki nam je tudi pozneje veliko pomagala, prav tako kot njeni hčerki. Starejša, Mico, je imela ob našem prihodu 16 let, mlajša, Olga, pa 14 let. Z njima so zlasti sestre kmalu spletle trdno prijateljstvo in družbo, ki je obema družinama vseskozi pomenila lepo medsebojno dopolnilo družinskega življenja.

Tedaj je še, kot sem že omenil, med nami izgnanci in tudi drugače v javnosti vladalo prepričanje, da bo vojne konec že čez nekaj mesecev in da bomo pred zimo že doma. Ta optimizem o skorajšnjem koncu vojne nas večine izgnancev nikoli ni zapustil. Nikdar si nismo mislili, da bomo ostali doli več kot morda še pol leta. A vedno so se ta pričakovanja razblinila, toda vseeno smo se še naprej vdajali nestvarnim upom. Zato tudi je vse naše življenje potekalo v neki začasnosti in neurejenosti, češ, teh nekaj mesecev bomo pa že nekako prestali. Če bi vedeli vnaprej, da nam bo spodaj ostati več let, bi si kljub težavam življenje verjetno le skušali urediti drugače.

Srbske oblasti (srežka načelstva) so dala občinam nalog, da morajo oskrbeti izgnance z najnujnejšim. To je z osnovno hrano in s stanovanjem ter vsaj z zasilno opremo. Potem se je računalo, da si bodo nekateri lahko poiskali poklicno zaposlitev, obrtniki bi se vključili v tukajšnje obrti ali pa bi se osamosvojili. Drugi pa bi morda pomagali pri domačih opravilih in si tako prislužili nekaj hrane še sami. Precej iz-

gnanskih družin so tvorili starejši ljudje, ali vsaj že v zrelih letih. Večina teh za težja fizična dela ni bila več sposobna, pa tudi kmečkih opravil ni bila vajena. Najlaže so se znašli oni, ki so bili izgnani kot posamezniki, brez družin, in mlajši s poklici.

Oskrba izgnanskih družin, ki so jo organizirali po navodilih sreza po posameznih krajih našega okoliša, je bila v večini primerov, upoštevajoč razmere, kljub težavam zadovoljiva. Vse do konca so skrbeli zanje. Zlasti v samem Varvarinu, kjer so imele nekatere družine srečo, da so jih naselili v nedavno dograjeno, a še ne obratujočo ambulanto, pravzaprav najmodernejšo zgradbo v mestu.

Ponekod je bilo manj sreče. Tudi pri nas. Posebno s prehrano se je zataknilo že kar spčetka. V občinskem vodstvu je imelo glavno besedo nekaj bogatih kmetov, ki za tujce — izgnance niso imeli razumevanja. Obleženi v svoja normalna oblačila bi v Varvarinu ne vzbujali nikakršne pozornosti. Tu pa smo se nekaterim zdeli gospoda in ne reveži. Posamezniki so govorili, da ne moremo biti reveži, če smo obleženi v mestna oblačila, če smo vsi obuti v čevlje, oni sami pa le v opanke, velik del leta pa so večinoma kar bosí. Da bi veljal za reveža, bi moral biti pač čisto strgan. Poleg tega se je v našo oskrbo vpletel še nekdo, ki je ščuval župana proti nam. Saj smo pozneje zaupno izvedeli, da so v vasi za izgnance že pred našim prihodom zbrali precej koruze, pšenice, krompirja, fižola pa tudi masti. Prijatelji so nam pripovedovali, koliko so takrat sami prispevali. Mi pa smo od tega dobili zelo malo in še to le po številnih mučnih razpravah z županom in tajnikom na občini. Vse to kljub intervencijam sreza. Po vasi se je pozneje govorilo, da so izgnansko žito tedaj jedle svinje tega vplivnega človeka. Tudi novo posodo so menda priskrbeli za izgnance. A tisti, ki nam bi jo moral izročiti jo je obdržal zase, nam pa je prinesel nekaj starih, obtočenih loncev.

Čudno se je izkazala ta občinska uprava leta 1942, ko je srez poslal na občine okrožnico, da bi lahko dodelili izgnanskim družinam proti plačilu nekaj pšenice. Naša občina pa je odgovorila, da to ni potrebno, češ da smo preskrbljeni, čeravno smo tedaj zelo stradali. Ko smo za akcijo izvedeli od drugih izgnancev, smo sami poslali na srez vlogo, ki pa je bila šele po dolgih prekanjih na občini na srezu ugodno rešena.

Zaradi zanimivosti ali večje pestrosti naj opišem zgodbo, ki je leta 1941 krožila med Slovenci in vzbujala smeh.

Neki domačin je izgnancu, nekdanjemu imovitemu lesnemu trgovcu oporekal, da bi mogel biti revež, saj se govori, da je menda prinesel s seboj v Srbijo sto tisoč dinarjev. To pa je tedaj pomenilo, kljub razvrednotenju dinarja, že kar celo premoženje. Lesni trgovec, starejši mož, ki srbskega jezika ni bil vajen, pa mu je z brusil nazaj, koroško pogrkujoč:

»Druže, gospodine, vi ste ja magarič. Če bi ja imao sto tisuču hiljadu dinarju, vas še pogledam ne!«

Dokler je še trajal denar, prinešen s seboj od doma, smo do živeža laže prišli. Trgovine v kraju ni bilo, vse je bilo treba kupovati na trgu v Bačini ali v Varvarinu. V vasi včasih tudi za denar nisi mogel

dobiti ničesar. Saj je tedaj vladala obvezna oddaja žita in ga zato kmetje niso radi prodajali. Ko je denarja zmanjkovalo, je bilo treba misliti na drug vir preživetja. Na zaposlitev ali na denarno pomoč od doma, iz Slovenije, če bomo uspeli vzpostaviti stik z njim. Saj je bilo očitno, da s priložnostnim delom po domačijah vse družine in bolnega očeta ne bo mogoče preživljati.

Nekateri so tedaj predlagali, da bi nas starejše otroke porazdelili po hišah, kjer bi delali za hrano in tam živeli. Tega pa starša nikakor nista hotela pustiti, saj bi se s tem družina razbila, odrezali bi se od njiju in od mlajših sester in brata in od skupnega življenja. Kdo naj bi skrbel, če bi se to uresničilo, za preostalo za delo nezmožno družino. Saj je bilo treba vsako reč prinesiti k hiši na hrbtu ali na rokah. Žito, ki smo ga dobili ali kupili, je bilo treba sproti nositi v oddaljene mline. Pozimi, ko je zmrzovalo, ali poleti, ko ni bilo dovolj vode v reki, v 4 km oddaljeni parni mlin v Bačino. Pa oskrba z drvni in drugo!

Očetu se je ob slabi prehrani ter prestanih težavah kot tuberkuloznemu bolniku — ter od skrbi — stanje vse bolj slabšalo. Vse pogosteje je legal v posteljo, posebno je trpel pozimi v mrazu. Nadenj in tudi na druge pa so prihajale še druge bolezni, ko smo postajali vse manj odporni. Tako je mama pozneje prebolevala skorbut in so ji izpadli vsi zobje. Imela je čez glavo skrbi z gospodinjstvom, kaj bo dala v lonec, s krpanjem oblek, perila, s tako pomankljivimi pripomočki, s pranjem brez mila, pa še z vzgojo male Anke, ki je jeseni začela obiskovati šolo, in še z manjšim Jožetom.

Starejše tri sestre so se v vasi še najbolj vživele, hodile so na dnino k nekaterim srčno dobrim kmečkim družinam, zlasti ob sezonskih delih, in za plačilo prinesle še kaj za dom.

Z bratom Janezom sva imela sprva precej opravka z ureditvijo stanovanja, s pohodi na občino in na srez zaradi oskrbe in drugega, ko smo iskali stike z drugimi izgnanci in z iskanjem zaposlitve. Največ časa pa nama je vzelo pripravljanje drv za kurjavo. Sprva sva s popovim dovoljenjem po braniku nabirala na tleh ležeče dračje in odpadle veje, jih napravljala v butare in vlačila ali nosila domov. Ko je teh zmanjkalo, sva iskala posušena drevesa in z njih lomila suhe veje. Ko so pošle tudi te, sva plezala na drevesa in lomila suhe veje prav do vrha. To pa je bilo zamudno in nevarno opravilo. Ko se je približevala prva zima in sneg, ki je padel leta 1941 že zelo zgodaj, je bilo očitno, da s tako, sprotno oskrbo ne bo šlo več. Vej pa je že tako zmanjkalo. Prosili smo popa, da nam je dovolil posekati nekaj manjših, suhih dreves, hrastov in bukev, raztresenih po vseh straneh branika. Posodil nama je še potezno, tesarsko »cug« žago in sekuro. Obe orodji sta bili topi, nabrusiti pa ju nisva imela kje. Zato sva z napravljanjem drv napredovala le počasi. Težave sva imela s cepljenjem hlodov, ko sva bila z eno samo sekuro precej nemočna, čeprav sva si pomagala z lesenimi zagzdami. Tri, štiri metre dolga polena sva nato znosila do doma. Tu pa sva jih s topo žago zamudno rezala na čoke in jih nacepila. Tako smo napravili nekaj metrov drv.

Pri tem opravilu na dvorišču sva imela pogosto obiskovalce. Mimoidoči so naju spraševali, kaj neki delava, ali bodo to res le drva, ali ni škoda tega lesa. Ko smo jih zložili pod streho na veži, jih je marsikdo prišel pogledat na svoje oči, češ, da na vasi govore, koliko da imamo drv. Mnogi so zmajevali z glavo, kakšno razkošje je neki to. Ti izgnanci pa res ne morejo biti reveži, če imajo toliko drv kot nobena hiša naokrog.

Pozneje, ko je brat Janez 1943 dobil zaposlitev v Beogradu, sem ostal za drva sam. To mi je vzelo največ časa, saj sem jih pomagal napravljati tudi za popove. Lahko bi celo rekli, da sem pretežno vso dobo izseljenštva kar predvaril.

Z zaposlitvijo ni šlo lahko. Vendar se je nekaterim izgnancem le posrečilo, da so jo dobili. Zlasti profesorji, nekateri učitelji ali uradniki. Najbolje so odrezali tisti, ki so bili večji kakega ročnega, strokovnega dela ali obrti. V tistem času se je iz večjih mest priselilo precej ljudi k sorodnikom na deželo, v vasi in manjša mesta, kjer je bilo laže za oskrbo. Obenem pa niso bili toliko na očeh nemškimi in Nedičevim oblastem. Vsi ti so predstavljali višek delovne sile. Poleg tega je prišlo še precej beguncev, pravoslavcev iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine. To je predstavljalo še dodatno obremenitev za matično Srbijo.

Tedaj se je vse močneje razvijala črna borza, ki je po svoje prispevala zaradi preplačevanja k podražitvam blaga. Največ so trgovali z žitom, mesom, mesnimi izdelki, jajci, tekstilom in drugim. Črnborzijanci so kupovali to blago na trgih in po vaseh ter jo vozili v industrijske kraje, predvsem pa v Beograd. Kljub prepovedim in pogostim racijam je posel cvetel. To je bila priložnost, ki se je je poslužil še marsikateri izgnanec, posebno tisti, ki so imeli izkušnje z mesarskimi veččinami in trgovanjem.

Naš sosed Luka Libnik, doma na Libnikovi kmetiji nad Mežico, je še iz mladosti dobro poznal tesarska dela. Znal je na-

praviti tudi lesene vijake — »šraufe«, kakršne je videti pri kmečkih stiskalnicah — »prešah«. Bratoma Hrastoma, izgnancema, ki sta imela nekaj denarja, je prišlo na misel, da bi si omislila stiskalnico za olje iz bučnih in sončničnih semen. Luka je tako stiskalnico napravil in se je kar obnesla. Nato jih je naredil še več v okolici Varvarina in Rekovca. Tudi nekateri drugi izgnanci so si s tem poslom zagotovili zasilno existenco vso dobo v Srbiji.

Precej bivših strokovnjakov in uslužbencev mežiškega rudnika je imelo srečo, da jih je — po svoji izbiri — nekdanji obratovodja topilnice v Žerjavu inž. Viktor Fettich, ki so ga Nemci preselili in postavili za vodjo rudnikov svinca v Zletovo v Makedonijo, potegnil v službo v ta rudnik. Le mesec po prihodu v Srbijo so že odpotovali v Probištip. Prej so bili ti večinoma nastanjeni v Levačkem srezu, v Rekovcu in njegovi okolici. Iz našega sresa sta odšla le rudarski inženir Viktor Sosič z ženo iz Krčina in Pavle Cesar ml., elektrikar iz Varvarina. Tudi sam sem, enako kot najbrž še nekateri bivši rudniški delavci ali profesionisti, pričakoval, da bom morda prišel v to skupino, vendar menda ni bilo mogoče.

Iz nadaljnega opisa bo razviden poneprečen poskus zaposlitve v rudniku premoaga Aleksinac. Kljub dobrim zvezam prek strica Jožeta od doma v Trepčo, kjer je bil še nedavno prej deset let zaposlen kot vodja jamomerstva pri rudniku Kopaonik, nam zaposlitve zaradi neurejenih razmer tudi tam ni bilo mogoče dobiti.

Luka Libnik, ki je poprej delal v rudniški izbiralnici rude, je končno na srečo dobil zaposlitev v rudniku antimona v Loznici, ko je uvidel, da z životarjenjem v Orašju, čeprav brez otrok, ne gre več naprej. Prav tam je pozneje našel delo še Urh Gorinšek, bivši mežiški kovač v Stoparjevi kovačnici. Iz Obreža, kjer je živel Gorinšek, pa se je že poprej preselila v Loznico, k sinu, ki je bil tam zaposlen kot rudarski nadzornik še iz časov bivše Ju-

ЛЕГИТИМАЦИЈА ЗА ИЗБЕГЛИЦЕ
FLÜCHTLINGSAUSWEIS

T

Бр. 60609/а
№

Пород. и крштено име: Ледник, Марија
Vor- und Zuname:

Занимање: домаћица
Beruf:

Датум и место рођења: 1897. Межика
Datum und Geburtsort:

Датум и место прелаза у Србију: 11. VII. 1941. Београд
Datum und Grenzübergangsort:

Место настањења: Орашје
Wohnungsort:

Ова легитимација важи до опозива.
Gültig bis auf Widerruf

17. III. 1941

Потпис и печат власника
Unterschrift und Stempel

Faksimile legitimacije za izgnance v Srbiji

goslavije, Knezova rudarska družina iz Mežice.

Ko je postalo očitno, da oče na kakršnokoli zaposlitev že zaradi bolezni ne more računati, je s pomočjo Rdečega križa v Beogradu dosegel invalidsko pokojnino. To je bilo mogoče, ker je bil zavarovan pri Pokojninskem zavodu v Ljubljani in postopek tako ni šel prek nemških uradov. Delovne dobe je imel le 25 let, zato je pokojnina znašala samo 1247 din mesečno. V bivši Jugoslaviji bi bil to že kar lep denar, tukaj pa je zaradi razvrednotenega dinarja ob nastopu okupacije in zaradi rastoče inflacije postajal vse manj vreden. Vseeno pa nam je pomenil od začetka edini lastni dohodek. Saj brez denarja pač nikakor ni bilo mogoče živeti.

Čez nekaj časa, ko se je vzpostavila poštna zveza z domom v Sloveniji, je uspelo stricu Jožetu bodisi prek znancev v Trepčici ali prek nekaterih beograjskih firm pošiljati kar precejšnjo denarno pomoč. Saj je bil tečaj marke, ki so jih zaslužili doma, nasproti srbskemu dinarju kar ugoden. V Srbiji pa hrana ni bila na karte in kdor je imel tu dovolj denarja, je lahko kar v redu živel.

Leta 1943 je brat Janez končno dobil s stričevno pomočjo službo kot knjigovodja pri firmi Antimon AG v Beogradu. Odtlej je družini največ pomagal on, tako z denarjem kot s kakim kosom oblačil ali drugimi rečmi, če jih je mogel stakniti kje, kot: milo, olje, sladkor.

Prva leta so nam pomenile dragoceno pomoč tudi podpore Rdečega križa iz Ljubljane, bodisi v denarju ali v tekstilu. Omeniti moram tudi zgledno skrb, ki so jo izgnancem posvečale v okviru možnosti domača, srbska oblastva in uradi, čeprav je imela dežela sama svojih problemov dovolj. Od Komisariata za izgnance smo dobivali tekstilne karte in podobno. Pri tem komisariatu smo leta 1943 dosegli, da sta bili sestri Greta in Mica sprejeti na brezplačno oskrbo v internat za izgnanska dekleta ter sta lahko nadaljevali šolanje na učiteljskišči. Najprej v Kragujevcu, nato v Beogradu. S hvaležnostjo se spominjamo srezkega načelnika v Varvarinu, ki se je ob začetnih težavah in zapletih okrog naše oskrbe močno zavzemal za reševanje problemov. Večkrat se je kljub polni predsobi čakalcev spustil v razumevajoč pogovor, se zanimal za naše življenje itd.

Od leta 1944 dalje je uspelo od doma iz Mežice, s stričevimi in bratovimi zvezami v Beogradu, dobiti tudi kak paket. V njih so nam pošiljali manjše kose oblačil, perila, kar smo najbolj potrebovali, kajti bili smo že čisto strgani. Dražje, npr. svilene predmete, ki so bili tukaj zelo cenjeni, smo lahko ugodno zamenjali za hrano ali prodajali.

Nekaj sreče v prvih, najtežjih letih, smo pri oskrbi čakali jeseni 1942, ko nam je kaludžer Sergije iz Kalenića poklonil kakih 700 kg koroze z njihove samostanske njive. Tedaj so jim hoteli del koroze odvzeti občinski in Dražinci. Leta 1943 pa smo končno dobili del te njive od samostana v svojo uporabo oziroma v obdelavo. Posejali smo koroze in če ne bi bilo pozneje velike povodnji, ki je uničila polovico letine, bi je imeli dovolj za vse naslednje leto. Tedaj smo začeli rediti tudi pujska in kokoši.

Morda bi lahko dobili to samostansko njivo v obdelovanje že poprej, pa najbrž to nekemu ni bilo prav. Mišljenje, da bi nas lahko samostanska posest z našim lastnim delom sama preživljala, ne da bi kraj moral še kaj posebej prispevati, je najbrž prevladovalo pri občinskih možeh in v vasi že kar spočetka — tako domnevam. To bi bila res najbolj naravna ter enostavna rešitev. V tem je najbrž iskati tudi vzroke zapletov okrog naše oskrbe, ki pa jim takrat ozadja nismo mogli razvozljati. Le čudno se nam je zdelo, kako to, da pri drugih družinah, v drugih krajih o tolikih neveselostih ni bilo slišati. V takih razmerah smo se hoteli že leta 1941 preseliti v kak drug kraj, a nam kljub prošnjam na srezu niso ugodili.

Žita, kolikor ga je za našo prehrano občasno priskrbela občina, večji del nismo dobili zastonj, ampak ga je bilo treba plačati. Težava pri zbiranju je bila v tem, da je bila občina s kmeti zavezana k obvezni oddaji žita. Obvezna oddaja in zbiranje zanjo pa je že sama ob sebi bila za občinsko vodstvo neprijetno opravilo. Saj so se bogatejši hoteli izvleči čim ceneje, reveži pa tako niso imeli kaj oddajati. Vsi skupaj pa so seveda prikrivali resnično količino pridelkov. Od te obvezne oddaje pa se je menda samostanska posest nekako izmuznila in kraj se je zato čutil prizadetega. Poleg tega je šla Kalenićka koroza še v drug, Levački srez, kar je bil še dodaten razlog za spore.

Naša prehrana se je seveda morala prilagoditi temu, kar je bilo tu v navadi in dosegljivo, čeprav smo si skušali hrano pripravljati na od doma vajen način. Najbolj smo pogrešali kruha in krompirja, žgancev, bele kave, poprej najbolj pogostih vsakdanjih jedi, poleg kuhanih, močnatih jedil. Proje smo se kar hitro privadili, čeprav smo jo lahko pripravljali le na vodi in brez masti v ponvi, vendar je tudi ni bilo vsak dan. Vse do tedaj, ko smo leta 1943 že pridelali svojo koroze, smo jedli le enkrat ali dvakrat na dan, majhne obroke koroze močnika, politega s črno kavo. To smo pražili iz ječmena ali iz koroze. Kava je bila seveda grenka, brez sladkorja. Če smo kje staknili sladkorno peso, smo jo zrezali na kocke, jih prekuhali in kavo naredili iz te vode. Mleko, če smo ga uspeli kje dobiti, smo odstopili očetu za žajbelj ali za Jožeta. Pozimi, ko ni bilo zelenjave in sadja, je bilo še veliko teže kot poleti. Še danes mi postane slabo, če se spomnim, ko se ves lačen nikakor nisem mogel do siteda najesti oslastnih murvinih jagod, ki so jih sicer pobirale le prosto se pasočje svinje.

Precej pogost, čeprav pičel priboljšek pri prehrani, ki ga naj omenim, nam je predstavljala »kukarija«, kot smo jo imenovali. Tukaj je bila navada, da so sedmi in štiri-deseti dan po pogrebu opravljali v cerkvi in na pokopališču zadušnice — parastos. Tedaj so prihajali na pokopališče svojci umrlega. Ženske pa so se sklanjale mahajoč z rokami nad grobovi in kukale. V nekakšnem zateglem pol joku, pol petju, so v zboru objokavale umrlega po pretežno ustaljenih frazah. Npr.: »Jao Jovane, što si ti otišao, kuku mene, jedna sirota. Jao, jao, što me ti ostavih.« Ali pa: »Kuku le, le, srce moje, što si ti ostavilo majku, zlato moje.« In podobno. Po opravljeni ceremo-

niji so posedli, si ponudili prigrizek, ki so ga prinesli s seboj v košarah. Obvezno je bilo na krožniku »žito« ali »panaija«. To je kuhana, sladka pšenica, ki so jo z žlico ponudili kot prvo. Zraven so bila še druga izbrana jedila, kot kurje ali svinjsko pečeno, sir, kajmak, kolačići, pšenične pogalice, gibanice, sadje itd.

Te jedi so ponudili tudi drugim, slučajno navzočim na pokopališču. Spoštovanje do pokojnika je velevalo, da ponujenega nisi odklonil. Nam se je zdelo to kukanje sprva sila pretresljivo in v njem smo videli izraz neke starodavne pristnosti in vpliv orientala. Ko smo ga prvič čuli, smo se prav ustrašili, češ, kaj neki se je zgodilo, da je tak jok in hrup. Pozneje smo uvideli, da je to zgolj navada in stalno opravilo na pokopališču, ki tukaj ne vzbuja posebne pozornosti.

Ta opravila so od začetka posebno zanimala očeta, nekdanjega organista, ki je nekoč po službeni dolžnosti sam sodeloval pri podobnih rimskokatoliških obredih. Pa tudi nama z bratom, nekdanjima ministrantoma, je bilo zanimivo primerjati različice. Oče je zlasti rad poslušal na povsem drugi melodiki in v stari cerkveni slovanščini pete psalme.

Ko je tako sprva iz radovednosti z malim Jožetom in Anko prihajal na bližnje pokopališče, so mu vselej ponudili prigrizek. Ker pa nekaterih, zlasti pekočih stvari ni smel jesti, je nekoč vprašal, če lahko vzame kaj malega s sabo. Hrano, ki jim je ostala, včasih tudi še celi kosi mesa ali pogalice in drugega, večinoma pa ostanki, so nadevali po grobu, za dobro pokojnika. Navadno so nanjo takoj po odhodu ljudi planile ptice, krdela psov, večkrat tudi kak skupina ciganov. Ko je bila sila in lakota, smo se bili primorani v to pokopališko delitev s psi in cigani spustiti še mi, kar me ni sram priznati. In to nam predstavlja enega najbolj žalostnih spominov na vso dobo izgnanstva.

Še neka stvar se mi je zdelo zanimiva. Po vaseh, tudi v Orašju ali v mestecih, je stalo po nekaj novejših, iz trdega materiala zgrajenih, lepih hiš, nekakih vil. Večinoma so bile prazne. Bili so to nekakšni danes poznani vikendi, zgrajeni od domačinov ali sorodnikov, ki so službovali na višjih položajih v Beogradu ali drugod po večjih mestih. Večina teh hiš je imela znotraj napeljana vodovodno inštalacijo, nekatere celo z angleškimi stranišči, čeprav je bilo očitno, da tega še dolgo ne bodo mogli uporabljati. Ob neki priložnosti sem vprašal takega Beograjčana, čemu to, pa je odvrnil, da se hiše pač opremljajo sodobno, če se že grade, morda bo to nekoč le prišlo prav. Zato so tudi ob takih hišah imeli na dvorišču vodnjake ali črpalke za vodo in pa, seveda, v oddaljenih kotih lesena stranišča, nič kaj prilagodljiva se tem lepim hišam.

Sicer pa se izgnanci našega okoliša v »javno« življenje nismo spuščali ali skušali v njem sodelovati. Saj je bilo očitno, da v domače razmere niti nimamo pravega vpogleda niti interesa se vanje vživeti, ampak, da tu zgolj vedrimo in komaj čakamo vrnitve domov. Naše območje, v bližini glavne prometnice na Balkanu, železniške proge Beograd—Niš—Sofija, ali Skopje—Solun, blizu za hrbtom pa Beograd—Kraljevo—Kosovska Mitrovica—

Skopje, so seveda imeli v rokah trdno Nemci, s pomočjo nedičevcev. Na deželi pa so že od jeseni 1941 dalje tvorili državo v državi četniki in njihova strahovlada. Za sodelovanje s temi pa seveda nikomur od nas ni bilo. Povezave in stiki, ki smo si jih Slovenci v okoliših uredili, so služili predvsem osebnim, družinskim potrebam in medsebojni pomoči pri vsakdanjem življenju.

Tako stanje je trajalo vse do prihoda rdeče armade, ki je nato skupaj s partizani iz Južne Srbije in njenih drugih obrobni predelov osvobodila še osrednjo Srbijo, Šumadijo, nato pa so šele te kraje očistili od četnikov.

SRBIJA

Iz dnevnika

1941

13. VII.

Nedelja. Z Janezom v Varvarin. Kopal se v Moravi. Reka je zelo narasla, deroča. Nogometna tekma Čičevac : Varvarin 2 : 1.

* * *

Morava je bila za kopanje prav prijetna, poleti precej topla. Voda je bila razmeroma kalna, dno je bilo pokrito z drobnim peskom, ki ga je hiter tok dvigoval in nosil s seboj tako, da te je ščegetalo po koži. Močan tok te je odnesel precej daleč naprej, preden si priplaval na drugo stran.

Ob obrežju Morave, pa tudi ob drugih vodah, so ob plitvejših obrežjih imeli namočene veliko konoplje. Poleti so jo ženske, stoječ do kolen v vodi, v snopih otepale in jo tako mehčale za nadaljnjo obdelavo na trlicah.

V Moravi so včasih ulovili velike some, tudi čez 100 kg težke. Včasih smo jih videli na pijaci v Varvarinu, obešene, ko so jih prodajali na drobno. Tudi sam sem ga nekoč prinesel 1 kg domov in nam je zelo teknil.

* * *

22. VII.

Janez šel h Kavtičnikovim v Rekovac z Urhom in obema Hrastoma. Obiskali so samostan Kalenič.

* * *

Prve dni sva z bratom pri pohodih v Varvarin, Bačino in okolico izvedela, kje stanujejo slovenske družine, jih obiskovala ter se z njimi pogovarjala o razmerah. Čuli smo za znanca, ki so živeli v kake 25 km oddaljenem srezkem mestecu Rekovcu in njegovi bližini, v Levaču, kot se je imenoval okoliš onkraj hriba Juhorja. Zato se je Janez odločil obiskati Kavtičnikove v Rekovcu. Tja so šli z Urhom Gorinškom iz Mežice in bratom Francem in Cirilom Hrastom, lastnikoma veleposestva na Poljani, ki sta bila izgnana in sta živela v Maskarah pri Varvarinu.

* * *

30. VII.

Iz Orašja peš v Varvarin, v Čičevac na vlak za Aleksinac. Ferdo, Janez, Stef. Spali na policiji. Nič jedli.

31. VII.

Aleksinac. Rudnik (brez zajtrka). V pisarni vprašali za delom — samo v jami. V kantino: kruh + H₂O. Kopal se v Moravi, nato nazaj na vlak. Čičevac, Orašje.

* * *

Po poizvedbah za delom smo tiste dni slišali, da bi se morda dobila zaposlitev v kake 40 km proti Nišu oddaljenem premogovniku Aleksincu. Ko je brat pripeljal Ferda iz Rekovca, smo brž sklenili, da pogledamo, koliko je resnice na tem. Dopoldne 30. VII. se odpravimo na pot. Vsak s svojim nahrbtnikom, v njem jopa in kos proje. Po 16 km hoje po vroči, prašni cesti, se na postaji Čičevac vkrcamo na popoldanski vlak. Izstopimo na postaji Žitkovac. Do mesta je še nekaj kilometrov. Nekaj potnikov okrog nas se hitro porazgubi, prehitni nas še nekaj fijakerjev, ki peljejo od vlaka. Že stopamo skozi predmestje na tlakovano glavno ulico. Ura je blizu šestih. Čudno se nam zdi, da ni nikakršnega prometa. Ljudje vsi nekam hitro zginjajo na dvorišča in v hiše. Nekatere imajo balkone na ulično stran, na njih posedajo družine pri črni kavi in nas z zanimanjem opazujejo. Menimo, da jim najbrž predstavljamo prav nenavadno prikazen. Opravljeni smo nekako skavtsko ali turistično. Brezskrbno korakamo proti središču mesta, opazujemo okolico in se pogovarjamo. Vsi trije smo v kratkih platnenih hlačah, nizkih čevljih, na glavi svetli klobuki, s širokimi, navzdol povešenimi kraji, in z nahrbtniki.

Ulica je naenkrat čisto prazna. Tedaj se kakih 50 metrov pred nami pojavi možiček v oguljeni modri uniformi, mestni policaj pri kakih petdesetih letih — za njim še dva ali trije drugi. Krileč z rokami se nam hitro približuje in nekaj kriči. Ne razumemo ga. Prav smešen se nam zdi. »Kot kawas*, se zasmejimo. On pa nas, vprašujoč, kdo smo in kam smo namenjeni, na hitro »aretira« in odvede proti bližnji policijski postaji.

»Ne znate li, da je u 17.30 policijski sat. Da vas nisam ja uhvatio, Nemci bi vas možda streljali,« nas ošteva.

Tedaj zagledamo na gornjem koncu ulice vod nemških vojakov ali policistov, kako v preži, z brzostrelkami v rokah, v patroli koračijo navzdol. Popolna tišina vlada v mestu, le topot njihovih škornjev odmeva po tlaku.

Hitro smuknemo v postajo. Veseli smo in hvaležni staremu, dobrodušnemu policaju, da nas je rešil.

Čez nekaj časa pride komandir postaje, narednik. Strogo nas zasljuše in sproti piše zapisnik na pisalni stroj. Ko je zapisnik gotov, se še vedno huduje nad nami, kako da smo neprevidni in kaj vse bi se lahko skuhalo iz tega. Pove nam, da so Nemci vsi razjarjeni, saj so te dni komunisti v okolici izvedli več napadov. Zato vladajo tu izredni ukrepi in zgodnja policijska ura. Mi smo povedali, da kot slovenski izgnanci iz varvarinske okolice za to pač nismo vedeli in da nas na policijsko uro ni nihče opozoril. Po zaslišanju nas odvedejo v zapor, ki pa je bil zelo čist, opremljen z enakimi, železnimi voja-

* Policaj v stari Turčiji.

škimi posteljami, kot smo jih videli na postaji za moštvo. Tudi posteljina je bila sveža. Medtem je že padla noč, zato smo kar zaspali.

Zjutraj nas pokličejo v pisarno h komandirju. Najprej se opraviči, da je včeraj postopal tako strogo uradno z nami. Tako je pač moral zaradi reda in zaradi drugih navzočih. Pove, da je tudi on Slovenec, doma iz Gorenjske. Tu je že kakih deset let, ko po odsluženi vojaščini doma ni dobil zaposlitve. Od doma nima še nikakršnih vesti. Zelo ga zanima, kako je na Gorenjskem. Kako postopajo Nemci z domačini in ali tudi tam izseljujejo? Skrbi ga nemška moč in nič kaj nam ne pritrjuje, ko pravimo, da bodo Nemci gotovo in že kar kmalu izgubili vojno.

Nato nam še pove, da leži rudnik nekaj kilometrov naprej od mesta, kod pridemo do njegove uprave in da dela tam tudi nekaj Slovencev.

Zahvalimo se za »prenočišče« ter se odpravimo skozi mesto. Občudujemo lepo, novo zgradbo trgoveške akademije ali gimnazije, ki učinkuje nekam nenavadno moderno v okolju starejših mestnih hiš.

Premogovnik, kjer so kopal črni premog, eden najboljših jugoslovanskih, je menda bil poprej v francoskih rokah. Na upravi, v sprejemni pisarni, je že kar precej prisilcev za delo. V vrsti pred šalterjem sta tudi Slovenca iz Varvarina. Stari Leopold Čič, čevljar iz Guštanja, sicer Primorec, in Avgust Stopar s Prevalj, poprej doma znan kot agent za šivalne stroje, obenem pa je pomagal raznim lesnim trgovcem pri poslih okrog lesa. Na šalterju so vsakega spraševali po poklicu ali za kakšna dela je usposobljen. Ferdo in Janez sta potihoma računala, da bi ju morda kot absolventa srednje trgoveške šole sprejeli h kakemu lažjemu delu, če že ne v pisarno, saj sta, oba precej kratkovidna, nosila očala. Sam sem upal na delo v kaki delavnici.

Stopar in Čič, oba že kar v letih, za težje delo nista bila več. Želela sta si zaposlitve v kakem skladišču ali pri lesu. Ko je prišla vrsta na njiju, je uslužbenec vprašal Stoparja: »Šta ste po zanimanju?« On pa je odvrnil, da je lesni manipulant in da se dobro spozna na vse vrste lesa, ki ga tu na rudniku gotovo precej potrebujejo. Ko uslužbenec Stoparju ni takoj odklonil njegove želje, je tudi Čič na vprašanje o poklicu odvrnil, da je prav tako lesni manipulant. Oni za šalterjem pa se je le nasmehnil in rekel: »Pa vi Slovenci ste mi svi neki lesni manipulanti.«

No, kar kmalu se je pokazalo, da drugih delovnih mest kot v jami nimajo. Kdor se hoče zaposliti, so zanj na razpolago sobe v rudarski koloniji.

Z bratom sva se odločila, da bova čez nekaj dni vsekakor poskusila v jami. Ferdo pa ne, saj je že na prostem imel pri dioptriji minus šest, težave z vidom.

Opoldne pogledamo v kantino, če imajo kaj poceni hrane. Le malo kruha dobimo, drugo hrano pripravljajo le za redno zaposlene, a je precej draga. Pogovarjamo se s starejšim inženirjem, Slovincem, zaposlenim na nekem višjem položaju tu že dolgo. Sprašuje nas po razmerah v Sloveniji po prihodu Nemcev, pa o svojih kolegih pri mežiškem rudniku. Glede dela

pa nam ne more kaj pomagati ali svetovati.

Odpravimo se. Nazaj skozi Aleksinac in na postajo v Žitkovac se nam zdi kar predač. Ko smo onkraj Južne Morave pod rudnikom, ki je ležal na vzpetini, za koruznimi polji uzrli kake 3 km oddaljeno postajališče Agrovac, kamor je vodila tudi rudniška tovorna žičnica, smo rekli: »Udarimo jo kar poprek, po bližnjici.«

Zdravimo navzdol do Morave. V opoldanski vročini je prijetno vabila. Čez njo moramo tako ali tako, obenem pa se bomo še okopali. Pričnemo se slačiti in spravljati obleko v nahrbtnike, ki jih bomo držali nad vodo, saj ne vemo, koliko je globoka. Pobožno vzgojeni, smo menciali, nihče ni potegnil prvi spodnjic dol, vsem je bilo nerodno, saj so bili na bližnjih njivah ljudje, tudi ženske. Prvi se je okorajžil Janez in rekel: »Ene orngi riti še tako niso videli, kaj ne.« In že smo veselo zabredli v vodo, ki se je izkazala, da ni globlja kot do prsi. Prijetno smo se osvežili in prišli do Adrovca še precej pred prihodom vlaka.

* * *

3. VIII.

Nedelja. V Varvarin z Janezom. V Baci sem igral nogometno tekmo. Hrano imamo sedaj zelo slabo. Vsi smo bruhalo. Shujšali smo vsi, razen Grete in Mice.

5. VIII.

Ata naju z Janezom pelje s popovim konjem na postajo v Čičevac. Prej smo se še prerekli z županom zaradi voza. V Varvarinu je bila maša. Umrl je naš prvi izgnanec Jamnikar Blaž. Zvečer je bil pogreb ob navzočnosti skoraj vseh izseljencev, srezkega načelnika in mnogih meščanov, Varvarinčanov.

Aleksinac-rudnik. Na upravi sva dobila delo v jami. Spala sva v rudniški hiši. Tu je že nekaj Slovencev. Iz Celja dve družini, Grabec iz Slovenj Gradca, Lahov sin iz Maribora in še več drugih.

6. VIII.

Rudnik-Aleksinac. Na srezko načelstvo. Ob dveh popoldan prvič na delo. Šaht globok 300 m. Delo je bilo najtežje. Silna vročina. 40—50 stopinj. Slab zrak. Bilo je mnogo CO, oglj. monoksida. Pot je tekel neprestano. Premog se je usipal na hrbet. Jama ni višja od 1,4 m, tako, da se ne moreš vzravnati. Poleg tega priganjajo. V tej noči sva sigurno shujšala kake 2 kg. Ob desetih zvečer tuš-spat.

7. VIII.

Aleksinac. V pisarno. Odhod iz rudnika. Dobila sva vsak 36 din. Jedla sva vse dni zelo malo, ker nisva nikjer mogla dobiti hrane. Nekaj sva si skuhalo sama.

Aleksinac-postaja-Čičevac. Spala v šoli v Varvarinu. G. Sosič in Urbančič ml. so nama dali večerjo.

* * *

5. avgusta z bratom na pogrebu Blaža Jamnikarja, izgnanca iz Mežice, ki je, sicer že 71 let star, zaradi izžrpanosti in prestanih težav prvi umrl, nisva mogla ostati, saj sva odhajala v Aleksinac.

Javila sva se za delo v jami, čeprav nisva vedela, kako bova temu kos. Dodelili so nama stanovanje v eni izmed mnogih, enakih, vrstnih hiš, v delavski koloniji. V njem ni bilo nikakršne opreme, niti postelj, le štedilnik. S seboj sva imela nekaj obleke, vsak svojo skledo, žlico in odejo. Eno sva vrgla na tla, z drugo sva se pokrila.

Naslednje jutro, ko sva prišla iz mesta, kjer sva se morala na srezu prijaviti, sva opoldne pojedla še zadnji kos proje in po eno trdo kuhano jajce, kar sva prinesla še s seboj. Prej sva se dolgo mučila s kuhanjem fižola, ki pa se nikakor ni hotel omehčati. Ne spominjam se več, ali sva ga kupila v Aleksincu, ali pa nama ga je podarila kaka sosedka iz kolonije. Drva in premog za kurjavo sva vsekakor dobila pri sosedih.

V kopalnici sva dobila delovno obleko, čelado in rudarsko svetilko. Čevlje sva nosila svoje. Pred jaškom sva se postavila v vrsto z ostalimi rudarji. Prozivanje. Tesno nama je bilo pri srcu. Posebno bratu, ki še nikdar ni bil v jami. Sam sem, čeprav zaposlen na površini, vsaj nekajkrat že šel po rovih mežiških jam. Izkazalo pa se je, da so te mežiške jame z dobrim prezračevanjem, stalno temperaturo okrog 12 stopinj, trdo hribino, pravo letovišče nasproti tedanjim razmeram v Aleksincu. Že navpično dvigalo glavnega vhoda s košem za rudarje mi je bilo tuje. Ko smo drveli navzdol, v temo, nama je sape kar zmanjkalo. Hitrost je bila precejšnja in imela sva občutek, da se bo vsak čas nekaj razletelo. Saj je bilo vse že strašno razmajano, izrabljeno in slabo vzdrževano. Že smo na dnu. Menda 300 m pod površino. Vročina je in slab zrak — zatohlo, da komaj dihana.

Delovna skupina, ki sva ji dodeljena, naju potegne iz križišča ob dnu jaška nekam na stran. Privajava se slabi razsvetljava in komaj se umikava vagončkom, ki jih po par za sabo vlečejo majhni konjički in osli. Menda žive kar tu v jami. Pravijo, da so že slepi in če bi jih spravili na površje ne bi več videli. Smilijo se mi, ko se napenjajo in vlečejo po zverženih tračnicah, polnih vode in blata pod neprestanimi batinami in vzkliki: »Ajde, ajde!« Tudi najini čevlji so v trenutku mokri in polni blata. Rovi, koder hodimo, so nizki, prodiramo le sključeni, večkrat le čepe. Na nekaterih mestih pa se plazimo po trebuhu, saj je prehod visok le kake pol metra.

Končno se ustavimo na delovišču naše skupine. Črn premog se lesketa v soju svetilke vsenaokrog. Eksplozije ob miniranju nekje v bližini večkrat stresajo ozračje in hribino, ki se zlovešče kruši. Zdi se mi, da na hitro zgrajeno leseno oporje, ki ga rudarji večje postavljajo, nima dovolj moči, da bi vzdržalo. Tu in tam se kak opornik nalomi, ali ga spodnese iz rege, kamor je zagozden. Vendar vse hitro in sproti popravijo. Z bratom se spogledujeva. Vsa potna sva že od vročine, čeprav še nisva pričela delati. Pravijo, da znaša vročina 40—50 stopinj, kar se mi zdi, da ne bo držalo, a veliko manj ne more biti. »Kako bova vzdržala?« se sprašujeva v sebi.

Močni, mišičasti, dela vajeni rudarji se že zaženejo v črnino. Priključena sva k skupini z lopatami. Sproti odmetavamo

nakopani premog, ki ga krušijo z nekakšnimi krampi na kratkih ročajih. Nekateri v premog tudi vrtajo z ročnimi, spiralnimi svedri. Vsa orodja tu so kratka, ker ni prostora za večje zamahe. Vse je tesno. Zravnati se ne da. Premog drsi po nekakšnih pločevinastih žlebih nekam na stran in navzdol. Sproti jih predstavljajo, kakor ustreza nam, ki mečemo od vseh strani. Skušava slediti tempu skupine, ki očitno predstavlja obračunsko celoto na skupni normi. Čez uro, dve nama moči že zmanjkuje. Delavci, ki so naju že poprej nezapljudivo pogledovali, si pomenljivo skomigajo z rameni.

Na delovišče pride na kontrolni obhod skupina nadzornikov. Na čelu je mlad inženir, suhljat Slovenec, ki sva ga opazila že prej, pred vhomom v jamo, in govorila z njim. Je vodja te izmene v rudniku. Pravi, da imajo težave, pojavlja se metan in z njim eksplozije. Tudi danes se je že pojavil. Govoriva mu o težkih razmerah tu v rudniku, njegovi slabi opremljenosti in se čudiva, kako morejo rudarji sploh vzdržati. »Tako je pač,« pravi, »tu se ne da nič pomagati.«

Ob odmoru, po štirih urah, sva že čisto izžrpana. Posedemo po premogu. Vsi smo črni kot zamorci, le oči in usta se svetijo. Pot nam lije po telesu neprestano. Bluze smo odložili že kar od začetka, ko so se vse mokre lepile po telesu in nas ovirale pri delu. Perila tako nihče ni imel na sebi. Drugi delavci se spravijo nad malico, prineseno s seboj: Proja ali kruh, luk, kos domačega sira in steklenica s kavo ali mlekom. Midva malice nimava. Želje po jedi niti ne čutiva. Le žejna sva. Siliva se z neokusno, toplo vodo iz umazanih lesenih sodčkov, ki si jih podajamo iz rok v roke. Najraje bi zbežala ven, toda sama ne moreva kam. Zdržati bo treba do konca.

Po malici se ponovno zaženemo. Občudujoče gledava rudarje, kako enakomerno in vdano delajo. Ne zmanjka jim moči, le kje jo jemljejo? Midva pa omagujeva. Kretnje so nama vse bolj počasne. Večkrat počivava, čeprav naju delavci priganjajo. Sprva zlepa, nato kričijo. Končno pokličejo vodjo delovišča. Tudi ta se huduje nad nama. A ne pomaga. Moči ni več. Sram naju je pred delovnimi tovariši. Nekateri so stari že po 40 do 50 let. Bogve koliko takih šihov so že opravili, koliko znoja prelili, kolikim nevarnostim pred metanom so se doslej na srečo že ognili? Umikava oči pred njihovimi srditimi pogledi. Zavedava se, da jim kvariva normo in že tako borni zaslužek. Vendar ne gre. Izžrpana se vsedeva in se ne premakneva več. Ko vidijo, da naju ni mogoče več spraviti k delu, se prerazdele sami in nadaljujejo. Puste naju pri miru.

Čez kaki dve uri je konec. Molče in osramočena se pomikava za rudarji do jaška. Na vrhu nas sprejme nočni hlad. Nekaj čez deset zvečer je. V kopalnici oddamo opremo, nato pod tuše. Premogov prah, kot da se je zažrl globoko v kožo. Ne moreva ga spraviti s sebe. Drugi so že davno odšli, kopalnica je že povsem prazna. Le midva še stojiva pod prijetnimi, toplimi tuši. Ob pol dvanajstih se še vedno precej umazana spraviva v sobo. Večerjati ni kaj. Ves čas nisva spregovorila besede. V sebi pa sva že odločena: Ob takih razmerah, brez redne oskrbe in hrane, brez opreme v sta-

novanju, brez začetnega denarja, tu ne moreva obstati. Če računava, koliko bi za hrano morala odšteti v kantini, bi ne ostalo za dom skoraj nič. Namen pa je bil ravno ta: Zaslužiti in denar pošiljati domov.

Leževa na tla in se spogledava. Naenkrat naju popade smeh. Telo drgeta v krčih in se celo stresa. Zdi se mi, kot da bi smeh prihajal iz trebuha, ne iz ust. Noče se ustaviti. Vsaj uro, če ne več, naju zviija. Vse naju boli od njega. Ne veva, kaj neki pomeni: Ali olajšanje, da sva le prestala to, za naju peklensko noč. Ali spoznanje v sebi, da naju v to jamo ne dobe več. Ali se smejiva usodi, ki nama jo je — nepripravljenima na take razmere, tako zagodla.

Ko se smeh ustavi, je ura že čez eno ponoči. Šele tedaj si zaupava, kar naju je bilo prej sram priznati drug drugemu: »Jutri greva kar nazaj.« Obnemogla zapiva.

* * *

Pozneje, po svobodi — že doma, ko smo obujali spomine, sva si ta neuspeh lažje razložila: Prvič, tako zelo napornega dela nisva bila vajena. Vseskozi, odkar smo od doma, nismo nikdar bili siti, vedno lačni. Hrana, kolikor smo je uživali, je bila pičila, brez masti, brez sladkorja in vitaminov. Zato sva oslabela, kot vsi v družini, in postala neodporna. Celotne pustolovščine sva se lotila neizkušena, preveč naivno. Saj se še drugi, bolj izkušeni in težjega dela vajeni delavci mežiškega rudnika, izgnanci, v Aleksinac niso hoteli podati, zavedajoč se tamkajšnjih razmer.

* * *

13. VIII.

Prva pošta iz Slovenije. Pisal je dr. Maks Veselko iz Ljubljane. Pozdravlja. Vprašuje za očetom in bratom.

* * *

Za naš naslov je dr. Veselko, pravnik, doma iz Mežice, očetov znanec, menda izvedel na Rdečem križu. Prve tedne je namreč ta vzpostavil na liniji Beograd—Ljubljana kar precej redno zvezo. Pošto in informacije pa so nosili skrižem tudi nekateri slovenski duhovniki.

* * *

14. VIII.

Z Janezom čez Belušič v Rekovac. Pri Kavtičniku.

15. VIII.

Nedelja. Rekovac. Ob 4. h zj. zasedli četniki Rekovac. Oplenili davkarijo (1.500.000 din) in vse javne urade. Zažgali so za 900.000 din kolekove in arhive. Govor četnika, akt. oficirja iz Jagodine in nekega učitelja. Oboroženi so bili fino. Zasegli so vse rekovško orožje. V mestu jih je bilo 40, na straži v okolici še 400. Eden nas je spraševal, kako so nas sprejeli. Ob 8. h so odšli. Ob 1/2 12. h maša v ambulanti. Vsi Slovenci.

Nesla sva pismo g. Veselku v Dragovo. Bil je zelo vesel. Ob 4. h pop. nazaj v Belušič in Orašje. V Rekovcu so govorili, da pridejo Nemci, zato sva jo pobrala.

Že ves čas, kar smo bili v Srbiji, se je šušljalo, da se vsa jugoslovanska vojska ni vdala. Da se je precej umaknilo v hribe in v gozd, stran od prometa, s precejšnjimi količinami orožja, tudi težjega. Redni vojski da se pridružujejo še prostovoljci — četniki in komunisti.

Že v Aleksincu sva izvedela, da so v bližnjih planinah komunisti, ki so od tam napadli Nemce in komunikacije.

Tisto jutro nas zbude streli iz pušk in mitraljezov. Kaže, da se je posadka nedičevcev, mislim, da se je že takrat imenovala Srbska straža, sprva nekaj upirala. Če se prav spomnim, pa ni bil v tem spopadu, ki je trajal morda slabo uro, nihče ubit ali teže ranjen. Napadalci so kmalu razorožili vse enote v mestu, ki so imele orožje. Poleg Srbske straže še orožnike in financarje. Zasedli in zastražili so vse javne urade in dostope v kraj. Prekinili so telefonske vode. Vse prihajajoče v mesto so tu ustavljali, preverjali njihove podatke in spraševali, kam so namenjeni. Dokler so imeli mesto zasedeno, iz njega niso pustili nikogar.

Hitimo gledat, kaj se dogaja zunaj in kakšni so uporniki. Pogovarjamo se z njimi. Sami mladi. Večinoma še v popolni jugoslovanski vojaški opremi. Posamezni nosijo tudi čelade. Nekaj jih je oblečenih v napol civilne obleke. Ti imajo na šajkačah ali kapah prišite rdeče petokrake zvezde iz blaga. Povedo, da so komunisti. Ne spominjam se, da bi že tedaj slišal za ime partizani.

Vesti, da jih je poleg štiridesetih, ki so vpadli v mesto, v okolici še štiristo, so bile, kot sklepam danes, najbrž le del njihove taktike. Da bi naredili na prebivalce in posadko večji vtis, zastražili morebitne izdajalce, da ne bi pohitel kdo in akcijo prehitro naznanil v Jagodino. Mi jih navdušeno opazujemo. Posebno nam je všeč njihov samozavestni nastop. Nič jih ni strah pred Nemci.

Zbranemu prebivalstvu prirede miting na trgu. Najprej spregovori komandant in vodja napada. Lep, kakih trideset let star aktivni oficir, menda podporočnik. Pravili so, da je doma iz Jagodine. Govori o tem, da se jugoslovanska vojska nikakor ne bo vdala, pokorila okupatorju in podobno.

Z naslednjim govorom je zborovanje zaključil vodja komunistov, ki je bil, kot so pravili, obenem komisar vsega odreda. Govorilo se je namreč, da imajo vojaško vodstvo v rokah oficirji vojske, politično pa komunisti. Komisar, kakih 40 let star, Badža so ga klicali, je menda bil poprej učitelj v neki vasi blizu Jagodine in so ga domačini poznali. Postave je bil majhne, suhljate, z redkimi brčicami pod nosom in redkimi, malo naprej štrlečimi zobmi. Oblečen je bil v prevelik vojaški suknjič, prepasan z jermeni, v rokah je držal brzostrelko. Govoril je ognjevit, se obračal na stolu, kjer je stal, okrog sebe, ter živahno mahal z rokami. Z zanimanjem ga poslušamo. Posebno nam je všeč njegov omalovažujoči odnos do Nemcev. Zatrjuje, da se bo Srbija kmalu dvignila v upor, da bomo Nemce kmalu pregnali in premagali, posebno sedaj, ko je v vojno vstopila Sovjetska zveza. To in pa Stalina, je v govor pogosto vpletal. Ko nadaljuje o fašističnem nasilju in potrebi, da jih tolčemo na

vsakem koraku, zaključil z vzklikom: »E, pa zato mi bijemo Nemce bre!«

Nekaj nedičevcev in orožnikov se je napadalcem na njihov poziv pridružilo že zjutraj. Ostale pa posvarijo, naj se nikar ne vdinjajo več v okupatorjevo službo. Drugih prebivalcev tedaj še niso vabili medse.

Posamezni meščani so v skrbeh. Boje se posledic. Odkar so napadalci zjutraj odšli, vlada v mestu negotovost. Pričakujejo prihod in maščevanje Nemcev in nedičevcev.

* * *

21. VIII.

Ob 1/2 7. h zjutraj smo šli z Doberškovo Miro v Maskare — čez Moravo — Stalač — Kruševac. Bili smo na seji okrožnega izseljeniškega odbora (prof. Spendal). Polno znakov Victoria in nemških vojakov. V slaščičarno. Ob 1. h smo šli nazaj. Vožnje nismo plačali (bakšiš konduktarju). Stalač. Pavlič šel čez Moravo po brod, da smo se prepeljali (dosti smeja). Dež. Varvarin. Čakala sva med dežjem 1 1/2 ure, nato šla domov. Bila sva v kratkih hlačah in srajci.

* * *

19. VIII. je iz Varvarina prišla vest, naj prideva tja, ker gremo na prvi sestanek okrožnega odbora slovenskih izgnancev v Kruševcu. Nekakšna delegacija iz našega sreza je bila izbrana že poprej na sestanku v Varvarinu. V njej smo bili: Mira Doberšek, Anton Pavlič, nekdanji profesor na mežiški meščanski šoli, še mlajši in samski, doma iz Kranja, ter midva z bratom Janezom.

Naslednji dan jo mahnejo peš do Maskar, tam z brodom čez Moravo. Ob sotočju Južne in Zahodne Morave, na kraju Sastavci, si oglejemo spomenik ruskemu generalu Orurku, ki je prihitel na pomoč Srbom v bojih s Turki leta 1810. Nato nadaljujemo do Stalača, kjer se od železniške proge Beograd—Niš odcepi proga proti Kruševcu in Kraljevu. Zanimiv nam je tir s tremi tračnicami. V sredini med normalnim tirom je še ena tračnica, ki tvori z drugo, stransko, ozkotirno progo v isti smeri.

Prvič po dobrem mesecu sem v večjem kraju. Neprijetna nam je množica nemških vojakov in oficirjev. Na sestanek je prišlo precej Slovencev iz okolice. Spominjam se Milana Smerduja iz Maribora, Stanke Seručar, učiteljice iz okolice Celja, Weissovih iz Mozirja in še drugih. Pri volitvah v okrožni odbor, zlasti njegovega predsednika, je postalo kar živahno. No, mi nismo poznali vzrokov za nasprotstva med onimi, ki so kandidate predlagali in ki so bili vsi iz Kruševca. Večina je bila končno za prof. Spendala, bivšega ravnatelja I. državne gimnazije v Mariboru.

Nazaj grede smo se, ko pridemo do Morave, precej nasmejali: Brodnika ni bilo na naši strani, niti ga nismo mogli doklicati. Z bratom se brž ponudiva, da eden preplava Moravo in ga pripelje. Pavlič pa na to nikakor ni pristal. Kot najstarejši je menil, da mora to urediti on. Kako neki se bo slekel pred Miro, saj smo vedeli, da je sila pobožen in sramežljiv pred ženskami. Poleg tega ga v Mežici nikdar nismo

videli na kopališču, ali sploh zna toliko plavati? Če se ne motim, je kljub poletni vročini imel pod dolgimi hlačami še dolge spodnje hlače. To se nam je zdelo posebno smešno. Že je v njih zabredel v vodo. Mi pa tedaj v smeh, ko je z oškropljenimi očali — kratkoviden je bil precej — opletal od obale in končno le srečno prišel na drugo stran. Brodnik je kmalu prispel. Mi pa smo Tonetu prinesli obleko, da se je v grmovju oblekel. Mokre spodnjice pa je ponesel v roki s seboj.

Tone Pavlič je kmalu zatem, ob začetku šolskega leta, dobil profesorsko službo na gimnaziji v Kragujevcu, in se je iz Varvarina preselil tja.

* * *

24. VIII.

Z Janezom in Ferdom v Varvarin. Prišla je kurirka Rdečega križa, ki je vzela pisma za Ljubljano. Nemci so prišli s kamioni v Rekevec in ga blokirali. Ferdo spal pri nas, ne more domov.

10. IX.

Izvedeli smo, da imamo v Varvarinu na pošti priporočeno pismo. Janez je šel s popovim kolesom ponj. Dobili smo prvo pošto od doma. Pisal je stric Jože. Vsi smo bili zelo veseli.

18. IX.

Sožota. Mica in Regina v Bačino. V Orašju in do Bačine polno četnikov. Cernica. Radio vesti. Zvečer spali četniki pri nas.

19. IX.

Četniki imajo vaje na dvorišču. Hrane nimamo.

* * *

Te dni so se četniki pojavljali v naseljih kar javno, podnevi, in imeli takorekoč zaseden dobršen del okoliša. Tedaj so tu nastopale enote četnikov in komunistov še skupaj. Ljudje so kar vsem skupaj pravili četniki. Neka delitev pa je že tedaj morala obstajati med pravimi četniki in med komunisti. To se je videlo tudi po skupini, ki se je ločeno od drugih nastanila v naši hiši, zunaj vasi. Njihov vodja nas je poprej vljudno vprašal, če lahko pri nas prenočijo, ker je hiša tako na samem. Seveda smo z veseljem privolili. Polegli so kar po tleh, v kuhinji in veži. Že tedaj smo opazili, tako v medsebojnem odnosu med navadnimi vojaki in vodji, pa tudi v občevanju z domačini, da se ti razlikujejo od drugih enot. Pri pravih četnikih je bil očiten nekak gospodujoč odnos, posebno oficirjev do prebivalstva, pa tudi do svojih podrejenih — podobno kot v bivši jugoslovanski vojski.

Ta četa pri nas pa je bila mirna, disciplinirana, ni zganjala nobenega hrupa. Med sabo so se vedli tovariško. Povedali so, da so komunisti. Njihov vodja je bil visok, kakih 35 let star človek. Koščen obraz, prepreden kljub mladosti z gubami, je izdajal človeka, ki je že dosti preživel. Kretenj je bil umirjenih, govoril je počasi in premišljeno. Čeprav očitno ni bil intelektualec, je po njegovem ponašanju in v

govoru bilo zaznati neko naravno inteligenco. Mlajši so ga spoštljivo ogovarjali.

Razkazovali so nam orožje, ki smo se zanj zanimali. Spraševali smo vodjo o njihovih akcijah, pa kaj več ni hotel povedati. Povsem pa je bil prepričan, da bodo Sovjeti pridrli k nam že v nekaj tednih in pomagali osvoboditi Srbijo. Neomajno jim je zaupal. Menil je, da Nemci niso toliko močni, kot se vsem zdi. Z bratom sva ga spraševala, če bodo udarili potem tudi na sever, proti Sloveniji. Predlagala sva, da bi šla kar z njimi. V duhu sva se že videla, kako bomo prodirali in gonili Nemce in kako bodo sedaj nemčurji bežali pred nami. »Pa nemojte,« je odvrnil, »ostanite vas dvoje tu kod familije, za dva meseca bičete svi sigurno kod kuće.«

Zjutraj so odšli. Teh fantov nismo videli nikdar več.

* * *

20. IX.

Ne moremo dobiti hrane. Čez deset dni bomo morali iti. Ne jemo. Hujšamo vsi.

22. IX.

V Varvarin zaradi selitve. Hergouth šel k načelniku. Ferdo prišel.

24. IX.

Z očetom pri srezkem načelniku v Varvarinu, zaradi oskrbe in službe. Dobila sva za župana, učitelja in popa naredbenje, da moramo ostati v Orašju še naprej.

Četniki so baje zasedli Kruševac ter napredujejo. V Stalaču so zrušili most čez Moravo. Vedno se slišijo topovski strelji in strojnice v daljavi.

25. IX.

Ata v Cernico. Govore, da so se baje vsi četniki združili z Nedičevimi ter gonijo Nemce. Promet ne gre več. V Varvarinu so izobesili četniško zastavo.

28. IX.

V Varvarin na sejo odbora. Četniki so zaplenili trgovcem na trgu vse blago za Beograd.

12. X.

V Varvarinu. Dež. Nemci bili v Varvarinu. Posadka Nedičevcev in četnikov Koste Pečanca.

Poročila so bila slaba (napad Harkov). Sedaj so nekoliko boljša. Baje so ustavili Nemce.

* * *

Po rekovškem srečanju 15. 8. 1941 je bil 19. 9. 1941, ko so pri nas spali komunisti-partizani, to naš drugi in zadnji stik z njimi, vse do jeseni 1944.

Tedaj je tu ob Moravi že moralo priti do razkola med četniki in komunisti-partizani. Saj so sem prišli četniki Koste Pečanca, vojvode. On in njegovi so očitno prestopili na nemško stran in pričeli z njimi sodelovati pri preganjanju upornikov-komunistov. Odtlej je bil ta del Srbije povsem pod kontrolo in vladavino četnikov.

13. X.

Sneg gre. Mrzlo. Zvečer v snegu in mrazu z Mico v Bačino po denar, 1800 din od Rdečega križa iz Beograda. G. Hergouth gre v službo v Niš. Greto že deset dni silno bolijo zobje ter se ji zbira v ušesu, tako, da nikoli ne spimo. Mleko nam je odpovedano. Že dva dni brez njega. Zmanjkalo nam je masti.

17. X.

Izvolil se je nov (izseljeniški) odbor, v katerem pa so neki, ki jih ne moremo potrditi. Boji zaradi 22.000 din podpore od Rdečega križa. Hočejo prekupčevati.

20. X.

V gozd po drva. Danes in jutri je pri Pantiću v Izbenici slava (krstna) in smo povabljeni. Dokončal listo za g. Doberška v Varvarinu.

21. X.

Vozila drva. Nato v Varvarin. Seja izseljencev. Izvolitev novega odbora. Razdelitev denarja (mi 1233 din). Na srez zaradi hrane. Ata, Jože, Regina na slavi pri Pantiću. Prinesli so precej grozdja. Poročila so dobra.

* * *

Doberšek je naju z bratom že prej nagovoril, naj pripraviva listo-predlog sestava novega izseljeniškega odbora. Izvolitev je bilo treba ponoviti zaradi tega, ker so člani odbora — Litijčani, medtem že odšli nazaj v Ljubljansko pokrajino, odselil pa se je tudi predsednik Hergouth.

Ta odbor kake posebne funkcije ali moči ni imel. Potreba po odboru je bila navetovana tako od bolje organiziranih beograjskih Slovencev kot tudi od domačih oblasti, zaradi povezave. Pa tudi sami smo čutili potrebo po organizaciji. Odbor je imel več opravkov prvo leto, pozneje manj, Zato ga naslednja leta nismo več obnavljali, vse do ustanovitve slovenske organizacije OF v letu 1944.

Sestav prvega odbora izseljencev, takoj po prihodu, je bil tak:

— predsednik Josip Hergouth iz Mežice, Bačina

— tajnik, Rojc iz Litije, Varvarin

— član Edo Glavič, dentist iz Litije, Varvarin

— član Jože Urbančič, gozdar iz Žerjava, Varvarin

— član dr. Ivan Grašič, notar iz Litije, Varvarin

Po odhodu Litijčanov in Hergoutha se je po dveh mesecih izvolil na hitro nov odbor, ki pa je obstajal le en teden:

predsednik Franc Čufar, trgovec iz Žerjava, Maskare

Edo Glavič

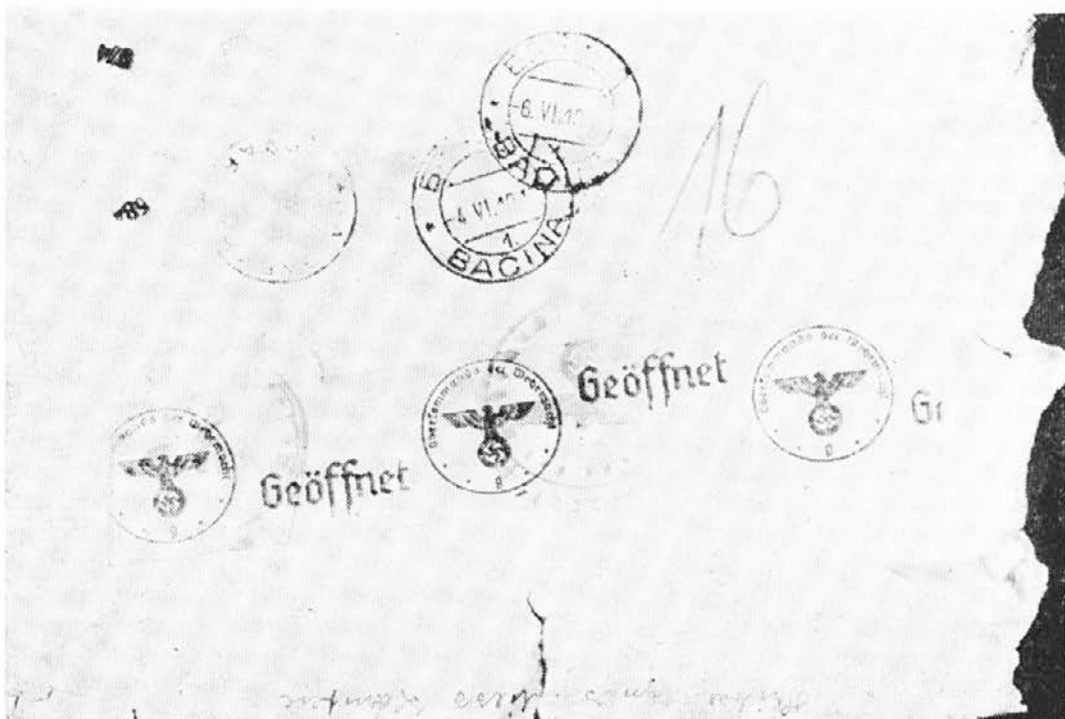
Franc Hrast, posestnik s Poljane, Maskare

Pavel Cesar, st., topilniški delavec iz Žerjava, Varvarin

Franc Osojnik, rudniški delavec iz Podpece, Bošnjane

Faksimile cenzuriranega pisma iz Mežice v Orašje prva stran

Faksimile cenzuriranega pisma iz Mežice v Orašje zadnja stran

Tretji in zadnji odbor, izvoljen 21. X. 1941:

predsednik Franc Čufar

Edo Glavič

Ivo Bajec, šolski upravitelj iz Litije, Bačina

Karel Doberšek, učitelj in nar. poslanec s Prevalj, Varvarin

Ivan Kuhar, šolski upravitelj iz Črne, Bošnjane

***

10. XI.

Vsi trije, Ferdo, Janez in Stef v Varvarin. Na srez itd. Nemci so prišli v Varvarin. Devet kamionov. Baje jih pride še več in bodo menda tu prezimovali, oziroma se odpočili (iz ruske fronte zdecimiran polk). Novice dobre.

V Cernici so odstranili radio, ker se boje četnikov, nedičevcev in Nemcev. Sedaj bomo brez točnih poročil in bo bolj dolgčas. Juhorski komite so četniki Koste Pečanca skoraj čisto uničili. Samo nekaj jih je menda še po gozdovih. V Opariču in Rekovcu so bile borbe. Tam je bil štab komunistov. Odmevi topovskih strelcev in detonacij se še vedno čujejo, in sicer vse bolj in bliže. Kraljevo menda napadajo že nekaj časa. V Kragujevcu je bilo ustreljenih več tisoč Srbov (bojimo se za prof. Pavliča). V Kraljevu je bil ustreljen trgovski pomočnik Petrovič iz Dravograda (bil je tam v službi).

***

Odmevi detonacij, ki so se slišale že delj časa, in nejasne vesti, so se gotovo nanašale na borbe četnikov Koste Pečan-

ca in Nemcev, ko so čistili območje okrog Kragujevca in Kraljeva od partizanov, katerih glavnina se je potem pomaknila proti Užicam. Temu so oktobra sledili znani pokoli v Kragujevcu in Kraljevu.

***

11. XI.

Ferdo šel domov v Rekovac. Včeraj je bil tukaj en kamion četnikov. Janez šel s Ferdom in nesel popraviti moj zimski plašč, ki so ga miši zelo objedle.

***

Med tem časom si je Alojz Kavtičnik, oče prijatelja Ferda, sicer krojaški mojster, nekje sposodil šivalni stroj, pridobil še drugo krojaško orodje in pričel šivati. Vseskozi naprej je imel kar precej dela, saj v Rekovcu krojača za civilne obleke ni bilo. Zato je družina lahko živela kar zadovoljivo. Naši družini in drugim izgnancem je veliko pomagal s popraviljanjem oblek pa tudi z novimi izdelki, kar je vse storil brez plačila.

Pri Kavtičniku je bilo kar nekakšno zbirališče Slovencev iz Rekovškega sreza. Večinoma vsi, ki so prišli v mesto po opravih, so se zglasili pri njem. Ob nedeljah so imeli večasih kar po 20 ali več ljudi na kosilu.

***

17. XI.

Z Mico sva šla v Varvarin. Tam je veliko Nemcev. Tudi v Bačini jih je precej. Poročila so kar dobra. G. Cepin je prišel s Prevalj in odpeljal staro Cepinko domov. Z Janezom sva imela narejenih ca. 1,25 m bukovih drv v braniku. Danes smo opazili, da so nam jih ukradli, ko itak nič nimamo. Ata zato zelo potrj.

9. XII.

Z Janezom sva šla v Izbenico po krompir, pa ga nisva dobila. So nas izigrali. Greta in Regina v Cernico. Mrdavšičev Lipi, Rudi in Janez pri nas. Poročila so dobra. Vojska z Japonci in Angloameričani. Finska, Madžarska, Romunija. Ata zbolel, bojimo se pljučnice.

12. XII.

Zdravnik iz Bačine pri atu. Z Janezom v Varvarin. Pisali domov Nančki. G. učitelj Pahor iz Stalača prišel od Mrdavšičevih k nam. Bil je prijeten večer. Spal je pri nas.

22. XII.

Z Janezom v Varvarin. Na sreзу dobila po 1000 din za otroke izpod 18 let. Dobili smo pismo od strica. V Varvarinu sva dobila denar, ki ga je poslal Veselku v Ljubljano, ta pa v Beograd. Prinesel ga je Cesar. Od Smodeja pismo in podpora 1000 din. Tako sva prinesla vsega denarja 5800 din. Veseli smo bili slike od dvojčkov tete Ide.

***

Poleg tete Ide, mamine sestre, in strica Jožeta, smo imeli z domom in babico še dodatno zvezo preko Nančke Škrubej, dob-

re družinske prijateljice. Po našem odhodu je vsak dan prihajala k babici, ki je ostala doma sama, jo tolažila, ji pomagala pri gospodinjstvu, na vrtu in na polju. Poleg tega pa je — precej razgledana, vodila še vse dopisovanje za babico, ki sama tega ni bila toliko vešča.

* * *

28. XII.

Luka je šel v Varvarin. Z Janezom sva se odpravila h Kavtičniku. Sneg je močno šel. Ves čas sva imela odprto streho. Od Pajkovca na vrh Belušica sva gazila. Pot je bila kar naporna, tudi po cesti. Ker sva šla bolj pozno od doma, sva prišla v Rekovac šele v mraku. Četniki so naju večkrat ustavili. Tudi oborožila sva se. Imela sva palice in nože. Ko sva prišla h Kavtičniku, je bila gospa sama doma. On je odšel na občino zaradi drv, ki jih nimajo več.

* * *

Oborožila sva se predvsem zaradi volkov, ki so tu in tam pozimi lazili na samem, posebno po planinah, ki je bilo treba čez nje do Rekovca. Večkrat smo videli, ko so vaščani na kolu nosili in razkazovali pobitega kurjaka.

* * *

1942

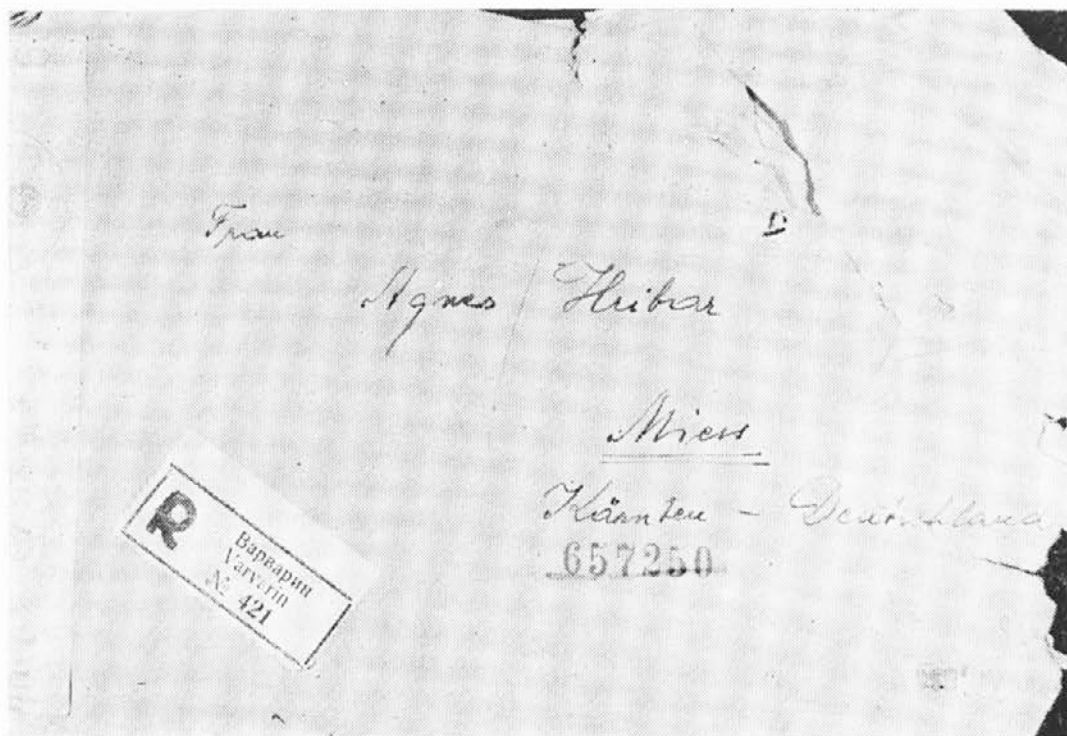
1. I. 1942.

Rekovac. »Veselo in srečno novo leto« smo si želeli zjutraj in jedli malo grozdja in špeha. Čitala sva knjige in se pogovarjala. Ob mraku je prišel Ferdo iz Beograda. Gospa je bila zelo vesela. Ferdo je bil precej izmučen. V Beogradu se je srečal s Pratneckerjevim Hanzijem (je pri Gestapu) in sta malo govorila. Drugače je v Beogradu bolj slabo. Ni hrane, drv itd. Pavlič je pisal, kako se je srečno rešil v Kragujevcu streljanja.

* * *

Prof. Pavlič je bil v Kragujevcu na gimnaziji zajet in odpeljan na znano množično streljanje, ki so ga izvršili Nemci iz maščevanja zaradi partizanskih akcij. Med potjo je po naključju prišel v pogovor s stražarjem njihove skupine, ki je bil v civilu, prav tako profesor. Naslednji dan mu je nekako omogočil, da se je lahko izmuznil in rešil.

Ferdo je bil že mesec dni v službi na Rdečem križu v Beogradu. Službo mu je prepustil Janez Jelen, študent iz Žerjava, poprej izgnanec v Sekuriču pri Rekovcu, ki je po nekih zvezah odšel v Ljubljansko pokrajino. Srečanje s Hanzijem je bilo zelo neprijetno. Ko ga je na ulici zagledal, se mu ni mogel več ogniti, ker ga je opazil že tudi on. Ta je kot gestapovec prišel v službo v Beograd, najbrž zaradi obvladanja srbohrvaščine. Zelo je bil presečen, da je videl Ferda v Beogradu, ko od naše izselitve naprej ni vedel, kje smo Mežičani. Ni mu šlo v račun, da smo razmeroma tako svobodni. Spraševal je za drugimi. Vedel je, da je v Beogradu v služ-

Faksimile pisma iz Orašja v Mežico

bi še od prej Mežičanka Cilka Muri, kot otroška medicinska sestra. Spraševal je tudi za njo, a mu Ferdo ni izdal naslova, niti tega, kje živimo drugi. Ko mu je naročeval, da bi se dobila še drugič, se je Ferdo brž odločil, da gre iz Beograda. Se dolgo smo bili v skrbeh, da nas bo Hanzij skušal najti in napraviti kako novo svinjarijo.

* * *

2. II.

Svečnica. Z Janezom v Varvarin. Dobili koledar od znanca Berčiča iz Ljubljane. Atu priznana pokojnina od Pokojninskega zavoda Ljubljana, od X. 1941 naprej, po 1247 din mesečno. Dobili podporo od Pok. zavoda, 1700 din.

11. III.

Janez, Stefan v Bačino in Cernico. Govorice, da nas bodo preselili v Ste-

zijo itd. Veliko razburjenje. Menda bodo vsem Slovincem ustavili hrano.

12. III.

Janez, Stefan v Varvarin, kako je zaradi Slezije. Nič ni res, seljačka izmišljotina. Mrdavšičevi pri nas zgodaj zjutraj. Ferdo prišel.

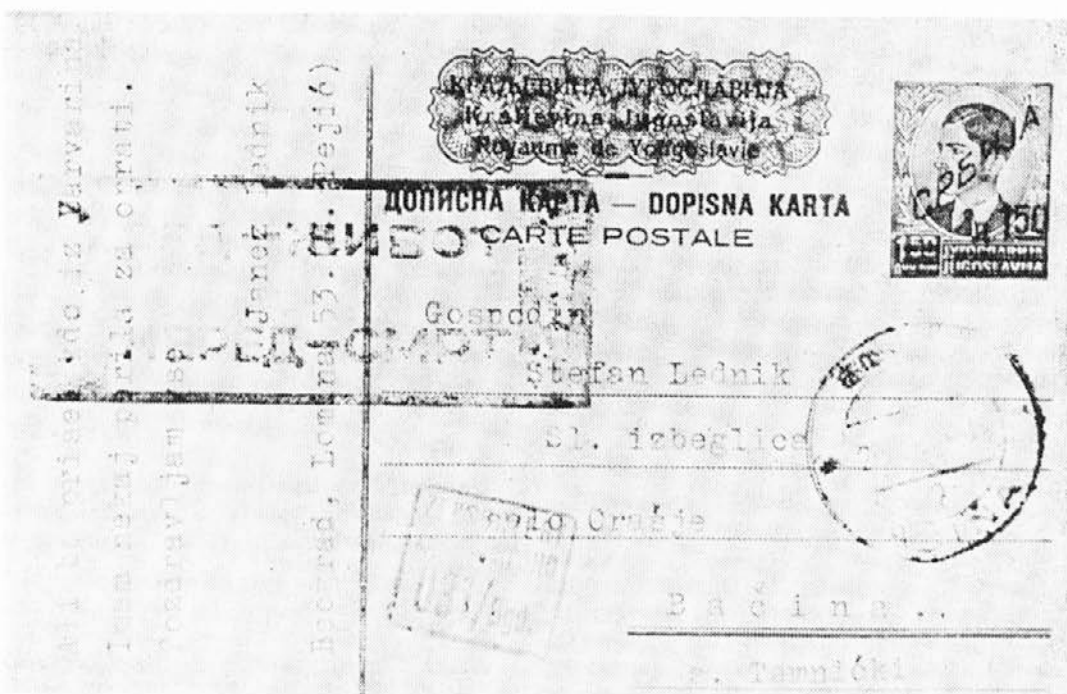
* * *

Novice o izgnancih v Slezijo so se najbrž nanašale na Slovence iz Spodnje Štajerske. Tu pa so vesti zamešali in govorili, da bodo nas iz Srbije preselili v Slezijo. Tega smo se zelo ustrašili.

* * *

17. III.

Z Janezom v Bačino na občino. Od komesariata nove izbegliške karte in tekstilne karte. Vpisali so naju v Nacionalno ob-

Faksimile dopisnice iz Beograda v Orašje

novo Srbije. Ferdo v Varvarinu. Na pošti dobili 6000 din iz Beograda preko ing. Strajharja iz Trepče od strica Jožeta.

* * *

V Srbiji so ta čas snovali nekake delovne enote mladine po vzoru nemškega Arbeitsdiensta, ki bi v počitnicah delale na raznih javnih gradnjah. Midva sva se protivila vpisu, češ, da nisva srbska državljana in da ne moreva pustiti družine z bolnim očetom. Zato naju pozneje niso vpoklicali.

* * *

20. IV.

V Bačino h kolarju po našo motiko. Pila pri njem vino. Na pošti pismo od Kodrunovega Pepija. Vesela.

Tisti kolar v Bačini je zelo hud na gospodo. Pravil je, da skoro noben seljački dijak ni bil sprejet v šole. Menda so govorili, da je šola samo za činovniške otroke itd. Vi pa imate zemljo i možete raditi. Rekel je, da je treba vso srbsko gospodo odpustiti in postreliti.

19. V.

Jože je popil nekaj octove kisline, ga je zelo bolelo. S popovo čezo smo ga peljali k zdravniku v Bačino. Je rekel, da je zelo nevarno. Samo to je dobro, da je imel poln želodec, drugače ga bi prejedlo. Popolan je jedel nekaj gibanice in se mu je polslabšalo. Celo noč je jokal.

* * *

Za malega Jožeta bi bila očetna kislina kmalu usodna. Na mizi smo navadno imeli steklenico kisle vode za žejo. Tisti dan pa je nekdo prinesel iz Bačine octovo kislino, ki smo jo redčili za kis. Čeprav je bila v drugačni, manjši steklenici, je Jože mislil, da je v njej sveža kislina voda. Nagnil jo je in naredil močan požirek. Nato je strašno zavpil. Sreča v nesreči pa je bila v tem, da je malo prej dobil pri popovih skodelico mleka in tako ni imel praznega želodca. Po prihodu od zdravnika pa so mu prinesli popovi priboljšek — gibanico, pa jo je malo poskusil, kar ne bi smel.

* * *

21. V.

Ponoči je bil Jože malo boljši. Ferdo šel domov. Ata, Regina v Bačino. Pismo od Nančke, da je Tasič na preiskavi. Ladinik in Šipek iz Črne sta prišla že iz preiskave. Zvečer je Jože spet jokal. Jestni ne sme in je tudi lačen. Shujšal je. Poslušali pri popovih radio.

24. V.

Binkošti. Tu sv. Trojica. Na igranki ob cerkvi veliko ljudi. Radio.

25. V.

Praznik. Telovadili. Prišlo je dosti oraških fantov. Na orehovi veji pri cerkvi sem naredil kroge. Skakali smo v višino in s palico. Zvečer na igranko. Vsi momci so rekli, da bi jutri zopet prišli. Kolebu s saltom iz krogov se niso mogli načuditi.

26. V.

Tukaj še vedno praznik. Popoldan so spet prišli momci. Vadili smo na krogih, skok v višino in s palico. Med domačimi je najboljši Drago. Po par poskusih je skočil 130 cm. Ko sva z bratom skakala s suho akacijevo palico, kolikor sta prečko mogla dva dvigniti v višino — bilo je morda kake dva in pol metra — so pristopili še starejši in se čudili: »Pazi bogati, vidi, za ovoga ne postoji nikakav lager. Ripne on preko ograde i leti ko lasta.«

30. V.

Nemci so prišli v Orašje po krompir. Popovi v Varvarin na sabor. Izvedeli smo, da so v Bosni hudi boji. Že par dni poziva radio London muslimane, naj pomagajo »Draži«. Sviri Paveličeve oficirje in »ustashe«. Timošenko prodira. Bombardiranja.

22. VI.

Obletnica vojne z Rusijo. Cel teden spravljali seno. Ferdo in Veselko, ki sta prišla pred dnevi in šla v Varvarin, sta hodila nazaj v Rekovac. Z njima Janez in nese s seboj blago za obleko h Kavtičniku. Dež gre. Tobruk padel.

26. VI.

Jaz v Varvarin po sladkor, ki so ga dajali na srezu, 4,5 kg à 36 din. Ata v Bačino. Popoldan prišel Janez iz Rekovca. En fant iz Orašja jih je čisto po nedolžnem dobil od četnikov 25. Vojvoda je velika svinja, še sam mu jih je dal par. Potem pa se je mati od Tise jokala, je pa še njo parkrat udaril s palico in pestjo. Neki ljudje so se zgražali, pa je izvlekel revolver in rekel, da bo vse postrelil. Fanta je tožila neka ženska (A. S.), da jo je Tisa napadla, pa najbrž ni bilo res, ker imajo eno staro jezo. Potem so pa rekli naj se zakolne, se pa ni hotela. Ko so ji obljubili 50 na rit, se je brž zaklela — krivo. Fant je pa tudi rekel, da se lahko zakolne, pa mu niti govoriti niso pustili. Stepli pa so ga tako, da se boji, da bo umrl. Sploh ne more govoriti, ne sedeti, ne ležati. K zdravniku pa ne smejo, ker se vojvode boje. Najbrž je A. plačal vojvodi par tisoč. Vojvoda je navađen seljak, velik, močan in okruten.

Radio. Bombardirali Bremen s 1000. Rusi se dobro drže.

28. VI.

Nedelja. Vidov dan. Sedaj so že par dni tukaj četniki in orožniki, ker so se v Juhoru menda spet pojavili komunisti. Pa gredo vsak dan na patrole. Mama k Mrdavšičevim. Orožnik Hercog, Slovenec, pri nas. Pogovarjali se o Sloveniji. Orožniki so nam dali 1,5 kg ovčjega mesa, malo proje in masti. Zvečer pa fižolove juhe.

5. VII.

Nedelja. Eno leto od doma. Štefan, Janez v Varvarin. Prošnja za pšenico na srezu rešena. Dobimo je 45 kg. Kopali se v Moravi.

6. VII.

Janez, Štefan v Varvarin. Dobila na srezu 45 kg pšenice po 7,50 din. Na pošti 2000 din od strica. Ček za penzijo 1247 din.

22. VII.

Janez v Varvarin vprašat za službo k regulaciji v Krčín (pisal mu je Ivček). Zeli rž. Popoldan sta vprašala ata in Janez ing. Pašoviča, ki je šef regulacij. Rekel je, naj gre Janez v Krčín k tehniku.

25. VII.

Janez v Krčín na sekcijo. Nič. Ustavili so delo. Pisali domov. Urh pri nas. Prišla Doberškova Mira in tehnik Gašperšič, Slovenec, s kolesom. On se je peljal nazaj v Varvarin in prinesel klavirsko harmoniko. Popoldan smo igrali in plesali.

* * *

Ivu so v Krčínu ponudili službo pisarja pri vodstvu regulacij na Kalenički reki. On je medtem že dobil drugo službo v Beogradu. Zato nam je pisal, da bi za to službo povprašala midva z bratom. Sam se je želel na vsak način spraviti iz Krčína, saj so ga tam Draževi neprestano nadlegovali, da bi se jim pridružil, kar pa nikakor ni hotel. Vendar so tedaj dela v Krčínu ustavili. Nadaljevali pa so z regulacijo Morave pri Varvarinu. Tam je bil zaposlen od leta 1942 gradbeni tehnik Vlado Gašperšič, dvajsetletni Slovenec iz Beograda. S starši in sestrami so tam živeli že precej let kot begunci iz Prema pri Ilirski Bistrici na Primorskem. Vlado se je v Varvarinu takoj vključil v slovensko družbo, navezal se je na Doberškovo Miro in se z njo nameraval kasneje poročiti. Vsa leta v Srbiji smo bili iskreni tovariši.

* * *

2. VIII.

Nedelja. Tu sv. Ilija in velik praznik. Že več kot 14 dni živimo skrajno slabo. Proje ni že več kot en mesec. Pšenični kruh malokdaj, pa še nič ne zaleže, ker smo vsi zgladovani. Jemo samo fižol, pa še tega nimamo. Danes smo kupili nekaj krompirja za kosilo (3 kg) ter jedli skuhanega na vodi. Gremo lačni k mizi, lačni proč. Mica je takoj po kosilu nazaj vrgla od slabosti. Pa tudi drugim ni nič bolje.

17. VIII.

Z Janezom na občini zaradi hrane. Nič. Ata še vedno bolan 40,3 vročine. Mama v Bačini. PZ 1247 din.

18. VIII.

Janez v Varvarin, ker smo dobili poziv za srez. Dobil je pismo iz Beograda, da se naj zaradi zaposlitve v Trepči obrnemo na Kreiskomando v Jagodini. Ata še vedno bolan. Jože je že en mesec tako bled in slab, pa nismo vedeli kaj mu je. Danes ga je napadla malarija. Ga je zelo treslo in je imel 40 stopinj vročine.

* * *

Zaradi slabih življenjskih razmer smo se še naprej trudili za zaposlitev in da bi se iz te vasi izselili. Pismo iz Beograda je prišlo na našo vlogo in po posredovanju strica Jožeta iz Mežice. Na sporočilu, naj se javimo zaradi tega na Kreiskomandi v Jagodini, je bil podpisan neki nemški general. Tega smo se ustrašili, saj z Nemci nismo hoteli imeti nobene zveze. Zato se nismo odzvali.

19. VIII.

Tukaj praznik, v Bačini sabor. Z Janezom na občino. Atu zelo slabo. Vročina 40,6, ga trese in smo si zelo v skrbeh. Janez je šel po zdravnika v Bačino, pripeljal ga je s popovo čezo. Zdravnik je rekel, da je malarija. Dal mu je injekcijo in kinin. Tudi pri Jožetu je isto. Stefan v Cernico. Tudi Mrdavšičeva mati imajo malarijo.

23. VIII.

Nedelja. Janez, Stefan, Ferdo v Varvarin. Igrali odbojko proti Nacionalni obnovi iz Kruševca. Prvo igro izgubili. Potem vse dobili, ko smo se uigrali. Igrala sta še Franc Vehovec in Franc Senica.

* * *

Prav po naključju smo dobro leto zatem, ko smo Mežičani v taborišču v Št. Vidu igrali odbojko, skoro v istem sestavu zopet zaigrali. Tega dne se je v poletni vročini na kopanju ob Moravi pri Varvarinu trlo nekaj sto mladih fantov, večinoma študentov in dijakov iz Kruševca. Čez počitnice so bili vpoklicani v enote Nacionalne obnove, ki so delale na regulaciji Morave. Za razvedrilo so na prosti dan organizirali razna športna tekmovanja. Med drugim so skakali v daljavo, suvali kroglo, igrali odbojko. Pa so povabili k odbojki še nas, ko so videli, da jo kar obvladamo. Predlagajo dvoboj, sprejmemo ga. Nasprotniki so bili povprečno višji od nas, bolj stremenirani, predvsem pa veliko bolje hranjeni od nas. Z bratom sva že nekaj časa doma prav stradala, sam pa sem imel še bolno roko, ki sem si jo nekaj dni poprej nalomil. Toda stisnemo zobe. Med nasprotniki je bilo nekaj prav dobrih odbojkarjev. Kruševac je bil tedaj znan center te igre. Prvi niz nas krepko premagajo. Nato smo se razigrali še mi in v neverjetno požrtvovalni igri — žoga nam skoraj ni padla na tla — ob velikem spodbujanju Varvarinske mladine in drugih meščanov smo končno zmago slavili Korošci, čeprav nas je bila le peterica.

* * *

28. VIII.

Mrdavšič je prišel povedat, da so stara mati umrli. Z Janezom sva šla takoj v Srčin povedat Mihevovim. Mama in sestra so šle popoldan molit. Radio — bitka za Stalingrad.

* * *

Ko je Mrdavšičev oče Urban prišel povedat o smrti njihove babice, je rekel kar brez kaknega uvoda: »Som pa prišu povedat, da so bica zaspali.«

29. VIII.

Ata napad malarije. Štef, Janez v Cernico, potem na pogreb v Varvarin. Peljali so s kravami, drugi peš. Na pogrebu dosti ljudi, Slovencev in Srbov. Pokopal je g. Malej in Kremžar.

31. VIII.

Janez dobil na občini 8 kg pšenice. Mrdavšičeva Zofka pri nas. Zdravnik pri atu, ki je še vedno zelo bolan. Kaplan Krem-

žar prišel in ga spovedal. Potem je šel k Mrdavšičevim.

5. IX.

Stefan v Varvarin po zdravila. Pismo od Podričnika. Prišel je Pavle Cesar iz Zletova in pravil, kako fino jim gre. Šel je v Kragujevac demontirat neko centralo. Kremžar dal Janezu za nas 500 din. Prošnjo za komisariat oddali. Luka šel v Loznico. Njegovo sobo smo dobili mi.

* * *

Pavle Cesar je prišel k staršem v Varvarin na obisk iz Kragujevca. Tja je pripel še z nekom iz rudnika Zletovo v Makedoniji, da bi demontirali manjšo električno centralo, ki naj bi jo potem prestavili dol. Tu bo ostal več mesecev. Pripovedoval je o razmerah pri njih. Zaslužijo dobro, in sicer v bolgarskih levih, saj imajo Makedonijo zasedeno Bolgari. Hrane je dovolj in tudi trgovine so še dobro založene. Zlasti v Skopju se še marsikaj dobi. Nakupil si je že nekaj oblek in drugega. Tudi fotoaparata Leica. Tega je prinesel s seboj in ga ob odhodu pustil polbratu Francu Vehovcu. On se je pozneje začel ukvarjati s fotografsko obrtjo. Prebivalstvo je namreč potrebovalo vse več slik za razne legitimacije. Foto material pa se je še kar dal dobiti, tudi na črni borzi.

Že nekaj časa smo s pomočjo prof. Pavliča — ki nas je o tej možnosti obvestil — skušali doseči, da bi sprejeli sestri Greto in Mico v internat v Kragujevcu in da bi tam nadaljevali šolanje na učiteljski. Po njegovem naročilu smo takoj poslali prošnjo na komisariat za izgnance v Beogradu. Pavlič sam pa je s pomočjo nekkih zvez izposloval v Beogradu, da so na osnovi dijaških knjižic iz Maribora, ki sta jih imeli s seboj, izdali potrdilo o izdelanem prvem, oziroma drugem letniku. Tako sta sestri dobili pravico nadaljevanja šolanja.

* * *

13. X.

Obirali manastirsko koruzo cel dan. Popoldan so si jo razdelili Dima, Bogomir in pop. Kaleničko polovico je hotela občina rekvirirati, pa četniki niso dali. Potem je prišlo do velikih preprirov in tepeža. Kalenički Sergije nam je poklonil 700 kg koruze. Ostalo je šlo v Kalenič.

15. X.

Janez na občino. Mama v Bačino. P. je pravil, kako psujejo nas in njega nekateri po vasi, najbolj pa U. (psoval nam je majku švabsku). On je napravil pritožbo na Jagodino zaradi koruze, ki je šla v Kalenič. Zaradi naše je psoval P., zakaj se poteguje za nas. Razburjenje.

* * *

22. X.

Kopali sladkorno peso cel dan. Deževje. Greta, Mica in popadija v Karanovac v Kalenički vinograd, ki ga čuvata Drago Pristotnik in Čop. Obrodilo je lepo.

Župan in četniški vojvoda pri nas. Hotela sta nam vzeti koruzo, pa smo jim po-

kazali potrdilo od Sergija. Še ne vemo, kako se bo izteklo.

* * *

Koruzo smo končno smeli obdržati. S tem je bila podana osnova prehrane za naslednje tričetrt leta.

Kot sem že prej omenil, so bili s to kaleniško koruzo vseskozi zapletli. Eden vzrokov je bil najbrž v tem, da je občina, ki je odgovarjala za obvezno oddajo žita, po nalogu oblasti hotela, da bi šel v oddajo tudi del te koruze. Tako bi je drugi lahko oddali manj.

Kaludžer Sergije iz Kaleniča je večkrat prihajal po opravkih v Orašje, ali pa se je oglašal spotoma, na potovanjih s čezo. V samostanu je bil menda zadolžen za upravo in nadzor njihovih posestev in za stik z zunanjim svetom. Bil je izobražen in razgledan mož. Večkrat se je pogovarjal tudi z nami. Slovenijo je dobro poznal, zlasti Bled, kjer je včasih prebival v širšem kraljevem spremstvu v dvorcu Suvobor. Manastir Kalenič je namreč bil zadužbina Karadžordževićev. Tu so imeli nekako svojo občasno rezidenco in neke vrste podzemeljska zaklonišča ali shrambe — sila bogato opremljene. Sestri sta si jih ob priložnosti s popadijo smeli ogledati.

V tem času enkrat sva se z bratom vračala iz Rekovca v Orašje. Pa sva naredila ovinek čez Oparič in Kalenič, da ga vidim še jaz. Brat je bil tu enkrat že poprej.

Pred vhom sva se morala javiti in počakati, da so naju prijavi. Povedala sva, da pozna Sergija. Nato naju je sprejel iguman, predstojnik samostana. Star, častljiv menih, z dolgimi, sivimi lasmi in košato sivo brado — kot podoba s srednjeveških pravoslavnih fresk. Dostojanstveno je naju spraševal, od kod in kaj sva. Nato je dovolil, da si ogledava samostan in staro cerkev. Pred tem je ukazal, da nama postrežejo s kruhom in medom.

* * *

28. XI.

Delala drva. Mama v Bačino po mast. Že skoro en mesec smo bili čisto brez denarja. Potem smo dobili vrnjeno za zdravila in od Kremžarja 500 din. Ko sta šli sestri v Kragujevac v šolo, smo si sposodili od popa 1000 din, tako da spet nismo imeli ničesar.

Včeraj mama in Regina v Varvarin. Na srez po sladkor za ata, pa ni bilo načelnika. Pri Cesarju. Pavle je prišel iz Kragujevca. Prinesel je 6430 din pomoči za nas iz Zletova, kar je doli nabral Stanko Vončina od Slovencev. Ta pomoč nam je prišla zelo prav, ker že tri mesece nismo dobili pokojnine.

26. XII.

Stefanovo. Janez, Ferdo, Stefan v Varvarin. Prof. Žličar. Južinali pri Cesarju, zelo dobro, kot nekaj. Pavle po maši slikal Slovence 7X. Popoldan smo šli vsi v gostilno pri Rajku. Financirala sta Glavič in Cesar. Ob 4. h pop. v ambulanto. Janez in Pavle igrala harmoniko in violino. Plesali. Ob 9. h spat. Ferdo pri Doberški, midva z Janezom pri Vladu.

Skupina izgnancev pred ambulanto v Varvarinu, 26. decembra 1942. Skrajno levo Čič Leopold st. iz Guštanja, skrajno desno je leta 1943 umrla tov. Franc Primožič iz Litije

Osrednje obveščevalno in družabno središče izgnancev v Varvarinu je bila tamkajšnja ambulanta, kjer je živelo največ Slovencev. Večina, ki jih je prišla po opravkih v Varvarin, se je oglasila tu. V ambulanti smo imeli tudi razne sestanke, sem so prihajali občasno slovenski duhovniki, živeči v Srbiji, kadar so imeli mašo. Ti pa so opravljali tudi nekako posredovalno vlogo oziroma zvezo z drugimi bližnjimi mesti, z Beogradom in tudi s Slovenijo. Pa tudi oni iz našega sreza, ki so odhajali po poslih ali zaradi drugega v Beograd in drugam, so v ambulanti puščali za druge sporočila, denar, pakete od svojcev in znancev.

Sicer pa sta gonilno silo družabnega povezovanja v Varvarinu predstavljala v prvi vrsti Edo Glavič iz Litije in Pavel Cesar st. iz Žerjava. Oba v najboljših letih in z razmeroma majhnimi družinami, sta imela največ sreče z zaposlitvijo in zaslužkom. Obilo sta pomagala drugim, bodisi, da so nas nahranili, dajali prenočišče, kadar smo prihajali in ostajali v Varvarinu čez noč. Prvo besedo pa sta imela tudi pri gostijah s pijačo ob posebnih priložnostih, saj sta ga oba tudi sama kar rada potegnili.

Edo Glavič, dentist, je v Varvarinu odprl svojo ordinacijo in imel kar precej dela. Slovencem je popravljali zobe seveda brezplačno. Poleg žene je imel še — tedaj kakih 10 let staro hčerko Metko.

Pavel Cesar je bil doma zaposlen kot predelavec v topilnici mežiškega rudnika. Sicer pa je bil kmečki sin iz Pameč pri Slovenj Gradcu. V družini je poleg žene Marije, Korošice iz Velikovca, živel še njen prejšnji sin Franc Vehovec, trgovski pomočnik in naš dober mladostni ter športni tovariš iz Mežice. Franc je delal v Varvarinu občasno kot natakar, pozneje pa se je ukvarjal s fotografiranjem, kar sem že omenil. Drugi sin Pavle pa je živel v Varvarinu le dober mesec leta 1941, ko je imel srečo, da je bil sprejet v rudniško družbo, ki se je preselila na Zletovski rudnik v Makedonijo — v Probištip, kar sem tudi že omenil. V družini so imeli še mlajšo hčerko Ido.

Oče Cesar je bil sila podjeten človek. Iz mladih nog navajen kmetijskih opravil, pa tudi na mesarijo se je spoznal, ni veliko tarnal ali se prepuščal malodušju. Kmalu je hodil na kolone po okolici, nato začel malo prekupčevati z robo in jo nositi v Beograd. Ob svojih pohodih je postal glavna zveza in posrednik med znanci in svojci v Beogradu in tako storil nešteto dragocenih uslug.

***

1943

1. I. 1943.

Petek. Novo leto. Nikoli si ne bi mislil ne doma, ne tukaj, da bom moral napisati leto 1943 še tukaj v Srbiji. Naš optimizem nas je spet prevaril. Z Janezom v Cernico k Mrdavšičevim. Tam jedli krompir, pečenko, kruh. Pogovarjali se. Mrdavšičevi do dobili od občine 560 kg koruze.

3. I.

Nedelja. Janez, Štefan v Varvarin. Tam so imeli nek političen shod. Od daleč sva gledala. Govor poslancev »Čake« Protiča in ing. Jovanovića, pomočnika prometnega ministra. Pri Cesarju. Franc Čevabdžija v neki kafani. V ambulanti, kjer so bili vsi zbrani. Janez igral na harmoniko.

6. I.

Sreda. Trije kralji. Sin od Milanove (preko reke) je prišel s kravami in smo pripeljali naša drva iz branika. Jože, Anka, Regina na groblje — kukarija. Tu Badnji dan.

Popravljali štedilnik. Ravno sedaj je šlo skozi dvorišče kakih 30 vojakov v različnih uniformah. Vsak je nosil skrinjico s seboj. Bili so Draževi, ki se spet vse bolj javno pojavljajo.

Mrzlo — košava in lepo sonce. Stalno se menja. Take zime še nismo doživeli. Malo snega je padlo, toliko, da je pobelilo, pa je že izginil.

12. III.

Petek. Mama v Bačino. Pavle se je popoldan pripeljal s kolesom po slovo, gre nazaj v Makedonijo. Na občini dobili nakaznico od strica Jožeta, preko Antimon AG 8000 din in od apotekarja iz Arilja, kjer je Kristina, 400 din.

14. III.

G. Čop in Bona Pistotnik hodila iz Varvarina. Z Janezom šla z njima do Sekuriča. Tam se oglasila pri Kugovniku. Nato v Rekovac. Korzo.

***

Korzo je predstavljal za nas novo doživetje. Od doma ga nismo poznali. Tukaj pa je bil vpeljan tudi v manjših mestecih ob nedeljah zvečer. Takrat je bilo vse na glavni cesti in ob kafanah. Mladina se je sprehajala. Fantje in dekleta so se spogledovali. Vsi oblečeni lepo, čisto, odišavljeni, dekleta nališpana.

***

18. III.

Rekovac. Ponoči je peljalo 40 kamionov skozi mesto. Odpeljali so župana, poručnika itd. Same Draževe ljudi. Vlada preplah. Z Janezom ob 10. h odšla. V Tečiju pri Čopu. Čez Sekurič in Juhor v Orašje. Doma dobili paket in pismo od Nančke iz Mežice. Regina prinesla iz Varvarina 1000 din iz Ljubljane.

26. III.

Župan in Draževi so razdelili del cerkvene njive nam, Jovanu in Ivanu, izbeglica-ma iz Slavonije. Vsak naj bi pol pridelka dal cerkvi in njim. Zoral bo Rade za trs in tudi posejal. Seme damo sami.

29. III.

Z Janezom v Cernico. Bolgari korakali skozi Orašje. Seljaki so se zelo bali in so vsi bežali iz sela na vse kraje. Pričakovali so blokado zaradi Draževih.

16. IV.

Janez, Štefan v Kragujevac pogledat k sestram. Prvi dan do Rekovca. S seboj nesla Vladovo harmoniko. Zvečer igrali in se pogovarjali.

17. IV.

Sobota. Rekovac—Kragujevac, 26 km. V gimnaziji poiskala Pavliča. Nato Greto in Mico, šli v internat. Pogovarjali se. Tudi s prof. Babšekom prišli vkup. Jedla sva v izbegliški kuhinji. Spala pri Pavliču. Mica je že prišla iz bolnice. Bila je še slaba. Menda v njenem slučaju ostane živ le 1 : 100 — razlil in prisadil se ji je slepič.

18. IV.

Nedelja. Kragujevac. Tu je slovenska birma. Na sprehod. Spoznala sva vsa dekleta iz zavoda. Same Prečanke, zelo fejest in prijazne. Imeli smo se odlično. Malo smo igrali na klavir. Zvečer šli v internat. Spala spet pri Pavliču. Njegov brat je tu že od prej oženjen.

19. IV.

Ponedeljek. Po zajtrku po veliki vročini čez Šumadijo v Rekovac. Povabila Ferda k nam. Zvedeli smo, da so v Mežici čet-

niki ubili Zupanca, Pajerja, Kropivnika in Sireca in da je Capuder in en Smrečnikov v šumi.

***

V Rekovcu so imeli neke skope vesti o napadu na Mežico. Govorilo se je o četnikih, saj tu nihče ni imel vpogleda v partizanski boj, ki se je razvijal v Sloveniji, ne o tem, da so napad izvršili partizani. V pismih so včasih omenjali le goščarje.

Vest se je nanašala na napad 1. koroškega bataljona 3. aprila 1943 na Mežico. O njem sem več izvedel šele leta 1945 na sremski fronti, ko mi je o tem pripovedoval Ivan Pajnik, frizerski pomočnik iz Mežice. On je bil mobiliziran v nemško vojsko in pozneje ujet v Rusiji. Tam se je prijavil v Jugoslovansko brigado, ki je sodelovala v bojih za osvoboditev Srbije in na sremski fronti. Tam sva se nekajkrat srečala.

***

20. IV.

Nazaj v Orašje. Preko Juhora. Dobili pismo od »Antimona«, da mora eden v Beograd, zaradi službe. Janez v Varvarin s kolesom po objavo.

22. IV.

Veliki četrtek. V Toljencu umrl Slovenec Završnik iz Žerjava. Z Bogomirom sva drljačila in posejala koruzo. Šel v Cernico povedat zaradi Završnika.

23. IV.

Z Mihevovimi na pogrebu v Varvarinu. Duhovnika ni bilo in je pokopal Čič.

25. IV.

Velika noč. Jerančič, ki je iz Rekovca prišel včeraj do nas, šel naprej v Varvarin. Cesar se je zjutraj pripeljal s kolesom in prinesel meso, 200 g na osebo. Dajal ga je srez po nižani ceni. Plačal ga je on. Jaz sem potem v dežju peljal z njegovim kolesom meso v Cernico k Mrdavšičevim.

Popova Mica, Olga ter Regina in Štefan zvečer na igro »Džido« v Bačino. Smo se tako smejali, da že dolgo ne. Zmešnjava. V dvorano smo šli ob 6. h zvečer, kot je bilo napovedano. Začelo pa se je šele ob pol desetih. Končalo pa ob polnoči. Domov prišli ob enih.

***

Jerančič, Ljubljčan, je bil nekaj trgovski pomočnik pri očetu v konzumu. Nazadnje je služboval na Prevaljah in od tam bil tudi izseljen.

***

26. IV.

Veliki ponedeljek. Ferdo, Štefan v Varvarin. Janez prišel iz Beograda. Pogovarjali se, kako je tam in zaradi službe. Regina je dobila pismo od Otke in Sonje.

***

Brat Janez je s posredovanjem strica Jožeta končno dobil težko pričakovano službo pri firmi Antimon AG kot knjigovodja.

27. IV.

Tu tretji dan Uskrs. V Bačino. K nam je prišel duhovnik Malej spovedat očeta. Zraven so prišli še Varvarinčani Dolinšek, Glančnik, Čičev fant, Tome z družino, potem še Mihevovi, Jerančič iz Varvarina ter Ivo iz Krčina. Popova Mico je nas mlade povabila na njihov hodnik in poslužila kolače.

***

Očetova bolezen se je tedaj naglo slabšala. Bali smo se, da bo umrl. Zato so ga znanci prihajali obiskovat.

***

13. V.

Četrtek. Mama v Bačino na pijaco. Pismo od Ivana Juga, od Nančke za mamu ter od Pepija za ata. V Mežici izseljeni Tomazinovi, Capudrovi, Smrečnikovi, zaradi fantov, ki so v šumi.

Posejali koruzo, kopali krompir.

16. V.

Nedelja. Bačinska omladina in popova Mico so priredili izlet na vrh branika. Povabili so tudi mene, pa nisem hotel iti, ker se mi danes ne zdi preveč primerno za zabavo, ko se moji tovariši bijejo za svobodo v planinah. Ostal sem doma in posvetil dan raje njihovemu spominu. Čital Vojno in mir.

***

Te dni smo mnogo razmišljali o napadu na Mežico, o odhodu naših tovarišev v gozd ter o izselitvi njihovih družin. Ni nam bilo jasno, kdo je napad organiziral in kako je to bilo mogoče, spričo močnih nemških postojank in organizacij v vsakem kraju, nasproti razmeram tu, ko so bili Nemci le v večjih mestih, na deželo pa so prišli le nekajkrat na leto. Vse do kraja nismo imeli niti najmanjše predstave o tem, da se je partizansko gibanje v Sloveniji tako močno razmahnilo, kot smo izvedeli šele ob koncu vojne. Zlasti pa ne o tem, kako so partizanske enote manevrirale na širšem terenu, prehajale iz kraja v kraj, iz pokrajine v pokrajino. Še slutili nismo, da je bila cela Slovenija že organizirana v NOV tako močno in povezana, ne glede na razkosanost in zasedenost od Nemcev in Italijanov. Kolikor smo si sploh predstavljali partizane doma, smo mislili, da je v naši gorati okolici morda nekaj desetih skritih v planinah in da ti izvrše občasno kak napad. Nikakor pa si nismo predstavljali, vse do kraja ne, da bi tvorile enote partizanov cele brigade in divizije. Večinoma so vesti, ki so nam prišle na ušesa o vojnih dogodkih, izvirale pač iz tamkajšnjih javnih občil, ali pa od radia London, ki so ga tu ponekod naskrivaj poslušali. London pa je več povedal o NOV šele po sporazumu Tito—Šubašić, ki je povzročil med četniki veliko nervozo in jezo. Zato so četniki leta 1944 pod smrtno kaznijo prepovedali poslušati London. Vseeno sem že tedaj čutil, kako se drugod le dogajajo pomembnejše reči. Težko mi je bilo ob zavesti tolikšne odrezanosti —

osamljenosti. A tako rad bi pomagal in bil s tovariši.

***

26. V.

Torek. Štefan v Varvarin. Pisali Greti in babici (poslali tudi slike). Na srezu oddal uverenje, da me ne pošljejo v Nacionalno obnovo in napisal prošnjo. Pri zdravniku. Nazaj se peljal z menihom iz Kaleniča z vozom. Ze v Varvarinu sem videl Draževga oficirja, ki je hodil po srezu. Sedaj pa je prišel v Orašje k popu. Imajo najbrž kako konferenco. Navzoči so še: srezki načelnik, podnačelnik Bora, major Žikić iz Bačine, izbeniški učitelj, vojvoda »Bula« in še nekaj drugih oficirjev. Ob reki na straži kakih 12 vojakov. Sicer pa Draževi že nekaj mesecev hodijo čisto svobodno in organizirajo s pomočjo Srpske straže itd. Novice: Stalin razpustil tretjo internacionalo.

29. V.

Okopavali koruzo. En avto Nemcev pripeljal. Tudi Kreiskomandant. So hoteli popa na vsak način. Vse so obkolili in šli v hišo. Pop pa je bil na srečo za pokopališčem pri čebelah. Nato je en oficir prišel k nam, govorila sta z očetom, od kod smo itd. Vprašal je, če hočemo ostati tu. Ata je rekel, da. Ker niso dobili popa, so končno odšli. Pop je prilezel ves prestrašen in smo mu povedali, kako so ga iskali. Sedaj se bo moral pa skrivati. Čez noč je odšel v Izbenico.

11. V.

Četrtek. Regina kupila v Bačini 1 1/2 kg fižola, a 120 din. Pismo od Grete (poslala je tudi sliko od punc). Janez piše, da mu kar gre. V Mežici so menda videli neko znamenje na nebu. Pisali babici.

Popoldan nas je pohleven dež pregnal s polja. Komaj čez eno uro pa je Kalenička reka vse preplavila. Nad Oparičem se je menda utrgal oblak. Ogromna povodenj je hrumela po dolini in uničila vse, kar je bilo blizu. Pred našo hišo je bilo 250 do 300 m na široko vode. Čisto od ceste, čez popov travnik, pa do pobočja »Golega brda«. Za nas je bila sreča, da je vzdolž njive izkopen kanal in nasip, katerega pa je kljub temu do polovice preplavilo. Ven dar preko našega sveta voda ni močno drla, temveč bolj stala. Naše zelje in koruzo je poruvalo. Popova njiva in vrt pa sta popolnoma uničena. Na spodnji kraj se naneslo veliko blata. Ljudje so seveda zelo razburjeni. Kajti od Pajkovca navzdol je v klisuri vse zanič. Nosilo je tudi vozove. Popovim se najbolj škoda zdi luka. Proti mraku je voda začela upadati. Prej je zelo bučalo.

Takšne povodnji še nismo doživeli in tudi tu je ne pomnijo. (Zadnja taka povodenj je bila leta 1896 in 1914, tako pravi pop.)

12. VI.

Sobota. V Varvarin na srez, po motiko — zastonj, nisem dobil. K Cesarju nesel gobe. Včeraj se je na polju med Bačino in Varvarinom spustil italijanski aeroplan. Ko sem šel iz Varvarina, sva ga s Cesarjevim Francem šla gledat. Marke Fiat, dolg 20 m, dvomotoren. Posadka se je od-

Igor Uršič

SLOVENSKIM ŽELEZARJEM

Govor predsednika poslovnega organa SOZD na srečanju slovenskih železarjev (Ivarčko 13. 9. 1986)

Slovenski železarji smo že po tradiciji sleherno naše srečanje izkoristili tudi za pogovor, kaj smo pri svojem dolgoletnem skupnem delu dosegli, kje nam stvari ne krenejo tako, kot bi hoteli in kaj je treba storiti, da bi težave z zavzetim in dogovorjenim delom odpravili.

V času, ko se v vsej naši domovini, v vsakem delovnem kolektivu obračamo vase, kritično ocenjujoč svoje dosedanje delo, ponašanje in odgovornost, se vedno bolj krepki spoznanje, da je rešitev zaostrenih gospodarskih in družbenih težav, ki nas tarejo, vendarle v nas samih. To je pomembno spoznanje predvsem tudi za nas, zaposlene v sozd SŽ, saj predstavlja hkrati moč, da o stabilizaciji razmer prenehamo govoriti načelno. Stabilizacija kot osnovna potreba po učinkovitejšem poslovanju in gospodarjenju ni neka magična formula, ki prinaša rešitve sama po sebi, pač pa je dolgotrajna in poglobljena aktivnost vseh delavcev in delovnih ljudi, da bi obvladali razmere in rezultate svojega dela, razvili najširšo ustvarjalnost in iniciativo v naših vrstah, zaostri odgovornost do sebe in vseh drugih za vse, kar se v družbi dogaja in o čemer se odloča. Od takega pristopa in doslednega vztrajanja pri njem je največ odvisno, kdaj in s kakšnim us-

pehom bomo presegli sedanje razmere in prešli k učinkovitejšemu ustvarjanju osnov za boljši jutri.

Najvažnejše je, da sedaj vse svoje moči usmerimo v boljše, produktivnejše delo in gospodarjenje, v ustrezno izrabo zmogljivosti, s katerimi razpolagamo, v večje uveljavljanje lastnega znanja in strokovnosti, v večje vključevanje v mednarodno menjavo in v racionalno porabo sredstev. Vse to pa ob upoštevanju kriterijev sodobne ekonomije in trga ter na doslednem nagrajevanju proizvodnega in ustvarjalnega dela. To je bila in ostaja sprejeta vsebina politike opiranja na lastne moči v Slovenskih železarnah, to je in bo prostor, kjer mora vsak najti sebe, to so prava merila za ocenjevanje posamičnega in skupnega prispevka k stabilizaciji. Opiranje na lastne moči bo svoje temeljno poslanstvo uresničilo, če bodo ustvarjene take širše družbene razmere, v katerih se bodo doseženi rezultati sproti bogatili in preraščali v novo kvaliteto, ne pa, da se bo doseženo z visoko inflacijo sproti izničevalo.

Ko v SŽ kot celoti, posebej pa v DO, oblikujemo nadaljnje usmeritve opiranja na lastne moči, izhajamo predvsem iz vseh pozitivnih rezultatov našega dosedanjega skupnega dela. Pri tem kaže vsemu navkljub ponoviti, da se naš sozd v proizvodnem, razvojnem, poslovnem in samoupravnem bistvu počasi, pa vendarle oblikuje v stabilnejši interesno povezan sistem DO, v katerih delavci vedo, kaj žele, kaj so sposobni sami uresničiti z lastnimi močmi in sredstvi in na katerih točkah družbene reprodukcije je potrebna skupna usklajena in dogovorjena dejavnost. Samoupravne in strokovne aktivnosti so se potrdile v

celi vrsti naših samoupravnih sporazumov in aktov, na osnovi katerih ustvarjamo možnosti, da dogovorjene cilje tudi uresničimo. Resnici na ljubo je treba tudi odkrito reči, da smo v našem dosedanjem delu in tam še vedno priče neuresničevanju dogovorjenega, poizkusov v DO, da skupne probleme rešujemo mimo sprejetih osnov in usmeritev, tudi na račun drugih DO v sozdu. Še vedno smo včasih dojemljivejši za kratkoročne rezultate in rešitve na račun zanemarjenega dolgoročnega interesa. Še vedno premajhna medsebojna informiranost povzroča določeno nezaupanje med DO, ki ga posamezniki premissljujejo, včasih pa nevede še povečujejo in s tem vnašajo nemir v medsebojno sodelovanje. Ob tem pa kaže posebej poudariti, da naš sozd, kot splet medsebojnih dogovorov, obveznosti in pravic, ni in ne bo zgolj samopostrežna trgovina, kjer bi samo po lastni presoji izbirali dobrine brez obveznosti in pravice, saj se le te tudi skupno ustvarjajo.

Pri oblikovanju srednjeročnih planov v vseh naših DO smo v prvi vrsti izhajali iz ocene, da je še dosti notranjih rezerv, ki pa niso prisotne zgolj pri nas v gospodarstvu, pač pa v celotni družbeni zasnovi nasploh. Notranje rezerve, ki jih lahko zvečine takoj in neposredno aktiviramo, so v obsegu proizvodnje, zmanjšanju vseh vrst stalnih in spremenljivih stroškov, v obsegu živega dela, in to ne glede na to, ali gre za proizvodno ali za tako imenovano režijsko delo. Ob tem pa je treba reči, da so te rezerve bolj plod naše neučinkovitosti, nedelavnosti pa tudi nerada in nediscipline, kot pa da bi šlo za resnično še neizkoriščene možnosti. Le te so in tega se

peljala v Beograd. Sedaj ga straži Srbska straža. Velike zadušnice — dobra kuka-rija. Pisali Janezu, Greti, bici.

17. VI.

V mlin po moko. Anka v Varvarin. V gozdu je vihar podrl en velik cer. Pop ga nam je dal. Jaz sem ga scepil in znosil do ceste. Nabrali smo ogromno gob, jurčkov, ki jih tu ne jedo.

***

V gozdovih tod je živelo veliko želv. Ko sem nabiral gobe, sem naletel na cele njihove družine. Od starejših, velikih, do čisto majhnih, kot dinar velikih, ki so se šele izvalile iz jajčec. Mali Jože je imel z njimi posebno veselje.

***

22. VI.

Cel dan ležal. Včeraj sem še delal na njivi. Bolela me je glava. Popoldan dobil napad, vročina 40,8. Mama in Regina na njivi. Dobil pismo od Breznikovega Stefija iz Nürnberga, karta od Ferda. Kotnica je hodila iz Varvarina. Povedala je, da sta Primožič in ga Bajec zelo bolana.

(Nadaljevanje v naslednji številki)

Kurtnikova kmetija na Brdinja

v Slovenskih železarnah dobro zavedamo, v dolgoročnejših, sistemskih in strukturnih premikih, kot so: ustrezne razvojne programske usmeritve, pravilna zasnova raziskovalno-razvojnega dela, sodobne marketing, strokovno utemeljena samoupravna in poslovna organizacija ter poslovna informatika, sposobni kadri, učinkoviti sistemi upravljanja in vodenja, vloga sistema motivacij in nagrajevanja, sistem integralnega upravljanja kakovosti in zanesljivosti ter tehnološki red.

Osnovni cilji razvoja SZ so že dolgo časa opredeljeni. Čeprav se cilji ne menjajo, pa se spreminja čas in razmere, v katerih bodo uresničeni. Ekonomske in splošne družbene razmere so neugodne za uresničevanje naših programov. Zato moramo še toliko bolj pretehtati naše odločitve za naložbe, investirati najpotrebnejše, predvsem pa racionalno in učinkovito. Z naložbami v ZJ, ZS in ZR bomo nekako uspeli obdržati korak s procesom posodabljanja in modernizacijo sodobne svetovne jeklarske industrije, kar je osnovni pogoj za uspešno vključevanje na domače in tuje tržišče, hkrati pa bistveno vpliva na pogoje dela in obremenitve delavcev na najtežjih delih v železarstvu. Z dokončanjem začrtanih naložb bomo tudi ustvarili možnosti za zmanjšanje velikih razlik v razvitosti posameznih železarn in predelovalnih organizacij. Sedanje razlike v tehnološki razvitosti povzročajo tudi različno poslovno uspešnost naših DO, kar bi lahko pripeljalo tudi do zaostritve odnosov znotraj sozda. Z zaokrožanjem naložb in čiščenjem programov moramo v večji meri kot doslej uveljavljati delitev dela in specializacijo v naših železarnah kakor tudi v predelavi. Osnovno pravilo v vsaki naši proizvodnji mora biti večja specializacija. Le tako bomo ustvarili visoko specializirane tozde in DO, ki bodo bolj inovativne in sposobne hitreje slediti potrebam in dinamiki trga.

Da bi izkoristili proizvodne možnosti, ustvarjalno moč naših delavcev in strokovnjakov, veliko znanje naših raziskovalcev, moramo in bomo s trezno naložbeno politiko smejeje razvijali nove predelovalne programe v sozdu kot celoti z integracijami ter dohodkovno povezavo z drugimi DO v Sloveniji in Jugoslaviji. S smiselno gospodarsko in proizvodno zaokrožitvijo bo naše železarstvo oblikovalo tako strukturo dohodka, da se bo v pomembni meri lahko izogibalo večjim pretresom na domačem, predvsem pa na tujem tržišču in ustvarjalo del akumulacije za razvoj primarne proizvodnje. Z izvoznimi predelovalnimi programi moramo pokriti precejšen del uvoznih potreb za nemoteno proizvodnjo jekla. Tako usmeritev zahteva celovitejšo dopolnitev in organizacijo izvozno — uvozne strategije, ki se mora pričeti že pri oblikovanju izvozno naravnanih izdelkov ter mora predstavljati sestavni del ekonomije poslovanja. V SZ imamo še možnosti, predvsem pa potrebo, da dosedanje skupne dosežke na tujih tržiščih še razširimo predvsem s pridobivanjem surovin strateškega pomena. Še posebej za dežele SEV velja, da bomo svojo trajno prisotnost zagotovili le z doslednim enotnim nastopom v dobri povezavi z zunanjetrgovinskimi organizacijami.

Če predstavljajo reševanje razvojnih vprašanj, oblikovanje dolgoročne uvožno-

izvozne strategije in utrjevanje reproduktivne povezanosti osnovne smeri naših nadaljnjih aktivnosti, potem je vsebina dela, s katero moramo uresničiti te usmeritve, utrjevanje in poglobljanje medsebojnih družbenoekonomskih vezi — osnova učinkovitega upravljanja in samoupravljanja.

Utrjevanju in dograjevanju samoupravljanja in samoupravnih odnosov smo v SZ vedno namenili izjemno pozornost. Ustvarjanje družbenih in materialnih osnov za nadaljnji razvoj samoupravljanja, za dejansko krepitev položaja delavca in delovnega človeka bo tudi naprej naša osrednja naloga. Še toliko bolj, ker je opaziti določen zastoj v razvoju samoupravljalne zavesti. Resničnega samoupravljanja pa ni in ne bo, če se ob vseh razvejanih institucijah našega samoupravnega sistema ne bo krepila tudi samoupravljalna zavest, tako da bomo posamezniki in organizacije znali in zmogli svoj osebni skupinski in često tudi egoistični interes povezati v skupnega. V vseh naših DO ter v sozdu kot celoti kritično ocenjujemo našo samoupravno in poslovno organiziranost. Pa ne zato, da bi v naši razvejani samoupravni organiziranosti tozdov in DSSS, kot se marsikje v Sloveniji dogaja, iskali krivca za slabše delo. Samoupravna organiziranost je živ, dinamičen proces, ki mora slediti tehnološkemu posodabljanju in proizvodnemu zaokrožanju, ki ga narekuje tržišče, saj vsi proizvodni programi ne morejo večno obstajati. Programsko prestrukturiranje kot odziv na dogajanja v sodobnem svetu pa bo narekovalo tako organiziranje novih tozdov kot tudi njihovo povezovanje in združevanje, nikakor pa ne ukinjanje. Le s takim preverjanjem in prilagajanjem naše samoupravne organiziranosti bodo sozdi in DO postale ekonomsko učinkovitejše in le s takim samoupravnim organiziranjem se bodo ustvarjali pogoji za uveljavljanje samoupravljalne moči naših delavcev in delovnih ljudi in potrjevala prednost samoupravnega socializma. Tudi samoupravno organiziranost na ravni sozda moramo preveriti in dograditi. Sozdi kot sistem interesno povezanih DO moramo opredeliti bolj kot do sedaj predvsem kot razvojno strateško institucijo, ki bo razbremenjena večine operativnih opravil. Njena vloga naj bo zlasti v trasiranju skupnega razvoja in njegovega financiranja, v skrbi za konsistentnost samoupravnega in poslovnega sistema ter v spodbujanju in usmerjanju ustreznega vgrajevanja ekonomskih in medčloveških odnosov.

Učinkovito reševanje navedenih vprašanj in seveda še drugih, s katerimi se v SZ in družbi nasploh srečujemo pri delu in razvoju, je v veliki meri odvisno tudi od učinkovitega dela naših družbenopolitičnih organizacij — od aktivov ZB, do OO ZSM, ZS, ZK in vseh oblik njihovega organiziranja. Menim, da je ključno vprašanje še premajhne učinkovitosti subjektivnih sil, da pristopamo k reševanju problemov po sistemu, kaj delati. Že dolgo ni več vprašanje, kaj delati, pač pa, kako in kdo. Nadaljnji razvoj samoupravnega socializma je neposredno povezan z učinkovitim delom naših subjektivnih sil, zato moramo tudi v naših DPO najti odgovore

na vprašanje, kako delati in se organizirati, da bomo vedno znova in v vsakem okolju ustvarjali razmere, ki bodo sproščale in mobilizirale kvalitativne vzvode našega sistema, naše družbene ureditve.

Vsi se zavedamo, da so ekonomske in splošne družbene razmere težke in zaostrene. Vendarle pa ne v taki meri, da jih kot organizirana družba ne bi mogli preseči. Še več. Menim, da bi v kratkem času lahko naša gospodarska gibanja preusmerili v večjo učinkovitost. Zato potrebujemo tudi ustrezne dodelave gospodarskega sistema, predvsem pa moramo vsi spremeniti način dela in razmišljanja. Potrebne so predvsem take spremembe, ki bodo uveljavile pošteno in ustvarjalno delo, da se bo v celoti lahko uveljavilo naše geslo »delu čast in oblast«.

Vprašanje in dostavek

V zanimivem prispevku Toneta Sušnika o Prevaljah in okolici v prejšnji številki Koroškega fužinarja je na 6. strani omenjen grob kaplana Antona Olibana (1824—1860). Temu žal zgodaj preminulemu narodnemu buditelju, kulturnemu delavcu in Prešernovemu prijatelju (o njem sem pisal v Fužinarju 1962/5-7 in 1966/3) je bila pred skoraj dvajsetimi leti na mojo pobudo odkrita spominska plošča (z mojim napisom) na kovinskem stojalu. Ker ta plošča v članku ni navedena, domnevam, da je ni več na grobu. Pred leti so jo zaradi prenavljanja cerkve začasno umaknili, na žalost pa menda kljub obljubam nihče ni poskrbel, da bi jo postavili nazaj. Če je tako, je sveta dolžnost odgovornih, da se to čim prej zgodi in spominska plošča po potrebi tudi obnovi.

Rad bi dopolnil še zapisek o poimenovanju prevaljskih sosesk in delov kraja (odstavek na 8. strani). Ko je dr. Sušnik to nalogo prevzel, je k pripravi predlogov pritegnil še mene, in sva ustrezna imena iskala in oblikovala skupno (moje sodelovanje je potem omenil tudi na seji, ko je utemeljeval izbiro). Vedel je, da se kot slavist za take reči zanimam (na Prevaljah sem preživel in poučeval trinajst let, stanoval pa deset). S temi poimenovanji v zvezi mi je posebej ostalo v spominu razočaranje nekaterih mojih učenk, ker sem za središče kraja predlagal naziv Trg in ne Center.

Stanko Kotnik
Maribor

Srednja šola TNPU v šolskem letu 1985/86

Vzgojnoizobraževalni programi, kadrovski in materialni pogoji dela

V preteklem šolskem letu smo izvajali naslednje VIP, ki so jih sprejele posebne izobraževalne skupnosti:

— PRIDOBIVANJE IN PREDELAVA KOVIN (SKR), pridobivalec kovin, predelovalec kovin, strojni livar in jedrar; PIS ZA METALURSKO IN KOVINARSKO USMERITEV

— METALURGIJA (SR), talilec — livar, kaplar — livar, livarski modelar, preoblikovalec, metalurški tehnik; PIS ZA METALURSKO IN KOVINARSKO USMERITEV

— OBRATNI METALURSKI TEHNIK (NAD), obratni metalurški tehnik, PIS ZA METALURSKO IN KOVINARSKO USMERITEV

— OBDELAVA KOVIN IN UPRAVLJANJE STROJEV (PR), vzdrževalec in upravljalec strojev, obdelovalec kovin, spajalec in rezalec kovin; PIS ZA METALURSKO IN KOVINARSKO USMERITEV

— KOVINARSTVO IN STROJNIŠTVO, oblikovalec kovin, preoblikovalec in spajalec kovin, monter in upravljalec energetskih naprav, vzdrževalec vozil in strojev, strojni tehnik; PIS ZA METALURSKO IN KOVINARSKO USMERITEV

— OBRATNI STROJNI TEHNIK (NAD), tehnolog; PIS ZA METALURSKO IN KOVINARSKO USMERITEV

— UČITELJ razredni pouk, družboslovno-jezikovna smer, naravoslovno-matematična smer; PIS ZA PEDAGOŠKO USMERITEV

— NARAVOSLOVNO MATEMATIČNA TEHNOLOGIJA; IZOBRAŽEVALNA SKUPNOST SLOVENIJE

Na srednji šoli je v šolskem letu 1985/86 opravljalo vzgojno-izobraževalno delo 107 učiteljev, od tega sta dva učitelja dopolnjevala delovno razmerje na drugi šoli. Za nedoločen čas je bilo zaposlenih 59 učiteljev, za določen čas (neizpolnjevanje zakonskih pogojev), pa je bilo zaposlenih 14 delavcev. Zaradi pomanjkanja učiteljev za poučevanje strokovno-teoretičnih predmetov in praktičnega pouka smo sklenili dogovor za krajši kot polni delovni čas v drugi delovni organizaciji s 34 učitelji — zunanjimi sodelavci (največ iz Železarne Ravne).

Pogoje za opravljanje vzgojno-izobraževalnega dela izpolnjuje 63 učiteljev; neustrezno izobrazbo ima 45 učiteljev, in sicer ima 12 učiteljev srednjo izobrazbo (absolventi raznih fakultet, ki nadomeščajo delavce in delavke na porodniškem ali bolniškem dopustu ali pa poučujejo predmete, kjer je še vedno velika deficitarnost — osnove tehnike in proizvodnje, obramba in zaščita, praktični pouk); 10 učiteljev ima višješolsko izobrazbo (pomanjkanje kadrov za poučevanje matematike, fizike, strokovnih predmetov); medtem ko 22 učiteljev izpolnjuje pogoj strokovne izobrazbe, nima pa pedagoške izobrazbe in strokovnega izpita.

Strokovni sodelavci (pedagog, psiholog, socialni delavec, knjižničarja, laboranta, organizator proiz. dela in vodja izobraževanja odraslih) imajo ustrezno izobrazbo. Zaradi specifičnosti programov zahtevamo za laborante višjo izobrazbo, kot jo zahteva normativ.

Učitelji so bili različno obremenjeni, najbolj pri matematiki, fiziki, strokovnih predmetih in praktičnem pouku; obremenjeni so bili s 27 urami na teden, pri praktičnem pouku pa do 36. Pogosto smo razpisovali prosta dela in naloge učitelja matematike, fizike, strokovnih predmetov, praktičnega pouka, vendar brez uspeha.

Veliko energije in časa smo vložili tudi v ugotavljanje delovne nezmožnosti učitelja STM. Kljub temu, da je izpolnjeval vse predpisane zakonske pogoje, ni dosegal pričakovanih vzgojno-izobraževalnih rezultatov. V postopku smo soperabili 170. člen prečiščenega besedila zakona o delovnih razmerjih in 198. člen zakona o usmerjenem izobraževanju. Vendar smo, pred dokončno rešitvijo zadeve, sklenili na Sodišču združenega dela v Mariboru z delavcem sporazum o prenehanju delovnega razmerja z 31. 8. 1986.

V tem šolskem letu je bil dograjen dom učencev z 72 ležišči (površine 717 m²); k domu spada parcela s 1889 m². Zaradi slabe hermetizacije zaklonišča zanj še nimamo uporabnega dovoljenja.

Od osmih učencev, ki so prišli v dijaški dom decembra, jih je do konca šolskega leta ostalo pet. Delo v domu je potekalo po predvidenem programu. Poleg obveznih učnih ur smo organizirali še dodatno pomoč pri matematiki in angleščini, v prostem času pa obiskovali kulturne in športne prireditve. Z delom in bivanjem v domu so zadovoljni. Radi bi, da bi v domu stanovalo več učencev — vozačev, saj jih je v tem šolskem letu bilo kar 934 (74,2‰), največ se jih vozi z avtobusi.

Tudi prehrano imamo dobro organizirano (za učence doma vse tri obroke); drugi pa lahko dobijo malico (topel obrok ali sendvič) in kosilo; največ se jih odloči za sendvič (okrog 500), manj za toplo malico (okrog 250).

S pomočjo železarne smo v tem šolskem letu dobili 4 komplete računalnikov COMMODORE za pouk računalništva 1. letnikov. En komplet je namenjen za pouk strokovnih predmetov kovinarske in metalurške usmeritve. Kupili smo tudi nekaj učil za posodabljanje pouka fizike,

kemije in biologije, za potrebe praktičnega pouka pa po en ploščinski brusilni stroj in vertikalni rezkalni stroj, v skupni vrednosti okrog 13 milijonov dinarjev. Kupili smo dve garnituri učilniškega pohištva za splošne učilnice in novo ozvočenje za šolo Na gradu 4. S pomočjo Železarne Ravne smo tudi opravili generalna popravila zračnega kladiva v kovačnici, 4 strožnic in obnovili delovne mize za ročno obdelavo v treh učilnicah. Ob regijskem in republiškem tekmovanju kovinarjev smo od železarne prevzeli tudi nekaj orodja — 12 primežev, ravnalne plošče in obrabno orodje za struženje. Položen je telefonski kabel od študijske knjižnice do AOP v železarni za povezavo terminala s procesnim računalnikom.

Za potrebe SLO in DS smo dobili:

- 10 osebnih zaščitnih kompletov
- 2 kemična detektorja
- 2 radiološka detektorja
- 40 osebnih dozimetrom
- 2 torbice za prvo medicinsko pomoč
- 1 komplet za samoreševanje

Kupili smo tudi 614 učbenikov za uporabo profesorjem, ter strokovne in leposlovne knjige. Učenci so si izposodili 1342 izvodov; morda ta številka ni realna, ker si nekatere knjige izposajajo tudi med seboj. Šolska knjižnica skrbi tudi za jubilejne razstave.

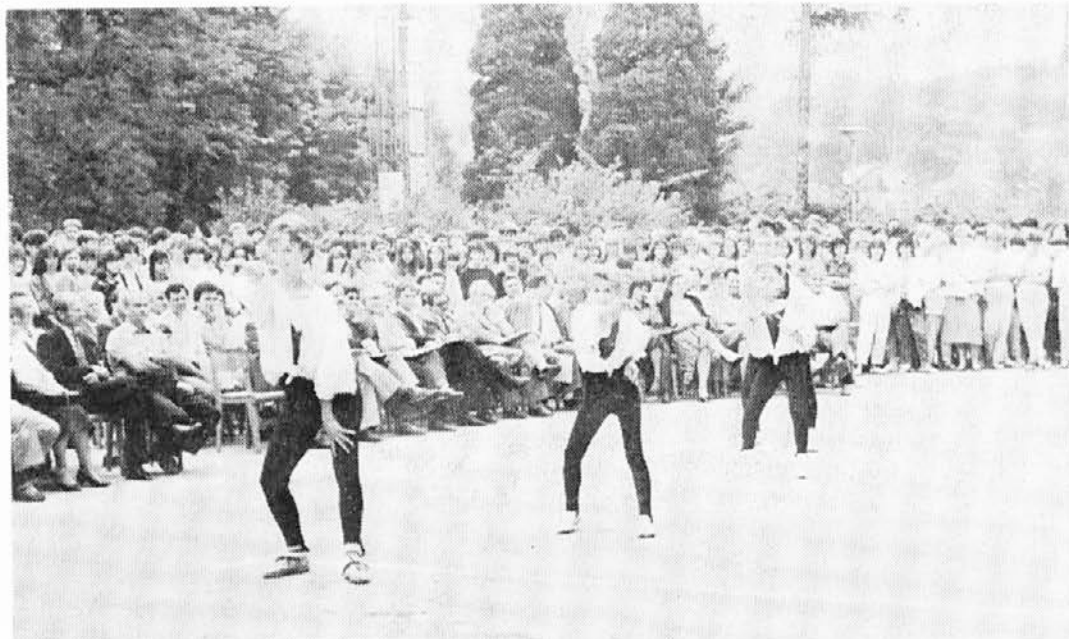
Vzgojno-izobraževalno delo

Vpis, usmerjanje in preusmerjanje.

Komisija za vpis se je sestala 5-krat in obravnavala:

- pregled usklajenosti vpisa z razpisom
- ugotavljanje ustreznosti prijavljenih kandidatov za vpis
- potek aktivnosti usmerjanja in preusmerjanja
- obravnava prošenj za vpis v višje letnike

Ob koncu smo tudi že prejšnja leta ugotavljali neskladja v naslednjih usmeritvah: metalurgija, kovinarstvo in pedagoška usmeritev. Infor-

Mi vsi smo seme za boljši čas

mativni dan smo organizirali po usmeritvah, učencem smo posredovali informacije o poteku vpisa, vpisnih pogojev in izkušnjah o uspešnosti učencev predhodnih generacij, vsebini posameznih programov in smeri, možnosti prehajanja in napredovanja. Seznanili smo jih s poklici v posameznih programih oziroma smereh izobraževanja, z možnostjo štipendiranja in zaposlovanja ter nadaljnega izobraževanja. Predstavili smo tudi življenje in delo mladih izven pouka (šolsko samoupravo, interesne dejavnosti).

Zaradi neuskajenosti med razpisom in vpisom v metalurgijo in kovinarstvu smo v dogovoru s PIS za kovinarstvo in metalurgijo povečali vpis v kovinarski usmeritvi in zmanjšali vpis v metalurški usmeritvi. Kadrovska služba Železarne Ravne je vodila akcijo usmerjanja v metalurške poklice, vendar je zanimanje zanje minimalno.

Povečalo se je zanimanje za vpis v naravoslovno-matematično usmeritev. Menimo, da je spremenjeni program naravoslovno-matematične dejavnosti za učence in starše privlačnejši; nudi jim večje možnosti za vzgojno-izobraževalno delo in nadaljnje izobraževanje.

Še naprej pa upada vpis v pedagoško usmeritev. Menimo, da bi morali tudi v to usmeritev čim prej vnesti predlagane spremembe VIP.

Omejitve vpisa ni bilo.

Skupno je bilo 53 preusmeritev, največ v pedagoški usmeritvi — 25; v metalurški — 11; kovinarski — 11; v naravoslovno-matematični — 6. Usmerjali in preusmerjali smo učence kovinarske in met. usmeritve v 2. in 3. letniku v okviru SR programa v različne smeri.

Na našo šolo so prihajali tudi učenci z drugih šol — skupno 26.

Preusmerjanje med smermi istega VIP je težko predvsem zaradi razkoraka med kadrovske potrebe delovnih organizacij in željami učencev; smeri so v okviru istega VIP za učence in starše različno privlačne (kljub štipendijam in zagotovljenemu delu se učenci neradi odločajo za smeri, n. pr. monter in upravljalec energetskih naprav, precoblikovalec in spajalec kovin; interes za smer oblikovalec kovin pa presega kadrovske potrebe; podobna je situacija v metalurgiji).

V kovinarstvu in metalurgiji še vedno nastajajo težave pri štipendiranju, izboru smeri in zaposlovanju deklet.

Zaradi vertikalne neprehodnosti med različnimi VIP je preusmerjanje zelo težko (n. pr. iz SKR v SR in obratno: neuskajeni predmetniki, učni načrti in zahteve, delovna praksa, praktični pouk, število diferencialnih izpitov ob prehodu).

Uspehi učencev

Šolsko leto je uspešno zaključilo 1160 učencev (92,4%), 90 učencev je bilo neuspešnih (7,2%), 5 učencev je ostalo neocenjenih zaradi različnih objektivnih vzrokov. Ob zaključku šolskega leta je bilo vpisanih 1255 učencev, ki so bili razporejeni v 47 oddelkov (VIP kov. in str. — 19 odd., VIP metalurgija 8 oddelkov, VIP predelava in obdelava kovin 4 oddelki, VIP naravoslovno-matematična tehnologija 8 oddelkov, VIP učitelj 8 oddelkov).

14 oddelkov je doseglo 100% — to so 2bK, 3bK, 4bK, 3aM, 3bM, 4aM, 2sPK, 1aN, 2aN, 2bN, 3bN, 4bN, 3aP in 4aP. Najnižji uspeh sta dosegla 1cK (70,7%) in 1cK (72,6%). Pozitivni uspehi 1160 učencev so porazdeljeni tako: 98 učencev je odličnih (8,5%), 314 učencev je prav dobrih (27%), 581 učencev je dobrih (50%) in 167 učencev je doseglo zadosten uspeh (14,5%).

Izmed 90 učencev, ki imajo negativen uspeh, jih je 56 z eno nezadostno oceno (63%), 22 učencev ima dve nezadostni oceni (24%), 12

učencev pa ima tri ali več nezadostnih ocen (13%). Po predmetih je razporeditev negativnih ocen taka: 54 pri matematiki, 18 pri angleškem jeziku, 14 pri fiziki, 10 pri zgodovini, pri ostalih predmetih je negativnih ocen manj.

Pohvaljenih je bilo 120 (9,5%) učencev in kar 308 (24,5%) kaznovanih. Še vedno močno izstopa kovinarsko-metalurška usmeritev, saj je različnih vrst ukorov kar 296. V usmeritvi je 788 učencev; 37,5% vseh je bilo torej kaznovanih na ta ali drug način. Statistika pa ne zajema ustnih in pisnih opominov. Med vzroki je na prvem mestu neopravičeno izostajanje od pouka, neprimerni odnos do dela v šoli, do učiteljev in do šolskega inventarja.

Uspeh in vzgojna problematika sta redni točki dnevnih redov pedagoških konferenc posameznih usmeritev, vendar ugotavljamo, da smo na šoli sami nemočni.

Prave pomoči staršev ni, saj na redne govornice ure in roditeljske sestanke pretežno prihajajo le starši neproblematičnih učencev.

Število pohval in nagrad za prizadevno delo na šoli pri pouku in v različnih interesnih dejavnostih je kar primerno. Čeprav sodelujočih ni toliko, kot bi želeli, so učenci uspešno predstavili šolo v domačem okolju kot tudi zunaj koroške krajine.

Pomembnejši športni dosežki v šolskem letu 85/86:

— 4. 3. 1986 — regijsko prvenstvo v odbojki za dekleta in fante na Ravnah: 1. mesto za obe ekipe

10. 3. 1986 — regijsko prvenstvo v košarki za dekleta in fante na Ravnah: 1. mesto za fante in 2. mesto za dekleta

— 14. 3. 1986 — srečanje s Sr. družbosl. šolo v Celju: 1. mesto v košarki za fante, 1. mesto v šahu za fante, 2. mesto v namiznem tenisu za dekleta in 2. mesto v streljanju z zračno puško za dekleta

— 21. 3. 1986 — srečanje s študenti KKS iz Ljubljane na Ravnah: 1. mesto v odbojki za fante

— 9. 5. 1986 — republiško prvenstvo v odbojki v Novi Gorici za dekleta: 2. mesto

— 16. 5. 1986 — republiško prvenstvo v košarki v Celju za fante: niso igrali v finalnem delu tekmovanja

— 20. 5. 1986 — republiško prvenstvo v nogometu v Ljubljani za fante: niso igrali v finalnem delu tekmovanja

— 23. 5. 1986 — republiško prvenstvo v odbojki v Novem Mestu za fante: 4. mesto

— 19. 6. 1986 — srečanje z dijaki celovške slovenske gimnazije na Ravnah: 1. mesto v nogometu, namiznem tenisu pri fantih in dekletih; 2. mesto v košarki za dekleta

— republiško tekmovanje ŠSD srednjih šol usmerjenega izobraževanja: zlata plaketa.

Gibanje — Znanost mladini:

V matematiki smo med letom izvedli dve republiški predtekmovanji. Prvo za dijake ostalih usmeritev, potem pa še za naravoslovno-matematično. Tekmovanja se je udeležilo 50 dijakov, kljub dobri udeležbi pa so slab uspeh dosegli prvošolci. Najboljši trije (Grešovnik I. 2aN, Vranič A. 2bN in Mlakar M. 3aN) so se udeležili republiškega tekmovanja v Mariboru, kjer je velik uspeh dosegel Andrej Vranič (delitev 4. mesta) in prejel pohvalo.

Dijaki 2., 3. in 4. letnikov so tekmovali na republiškem prvenstvu iz fizike, kjer so se vsi uvrstili takoj za nagrajenimi dijaki, medtem ko za prvenstvo prvih letnikov nismo bili obveščeni. Za 2. letnike je tekmoval Igor Grešovnik; za 3. letnike Peter Kadiš in za 4. letnike Matej Enci in Matjaž Vogel.

Izvedli smo šolsko tekmovanje iz angleškega in nemškega jezika, najboljše učence pa še dodatno pripravili za republiško tekmovanje. Letos se je republiškega tekmovanja v angleškem jeziku udeležilo 5 učencev, v nemškem jeziku pa 2, zopet so zasedli vidnejša mesta (8., 13., 30. med 240 tekmujočimi). Dva učenca sta izdelala študijski nalogi v okviru gibanja Znanost mladini — oba v angleškem jeziku (Andrej Vranič iz 2bN — mentor M. Lešnik, Matjaž Vogel iz 4bN — mentor M. Burg) — oba sta nalogi dokončala in zelo uspešno zagovarjala v Ljubljani.

Za Cankarjevo priznanje je na področnem tekmovanju sodelovalo 14 učencev. Na republiško tekmovanje so se na II. stopnjo uvrstile 3 in na III. 2 učenki. Aktiv je s pomočjo ZSMS na šoli organiziral akcijo za Trubarjev dinar. Zbrali smo 23.120 dinarjev. Pod mentorstvom slavistov so učenci izdelali almanah Vresje in glasilo Misel mladim.

Med kemiki je Patrik Kolar iz 4aN tudi letošnji prvak in nagrajenec mednarodne kemijske olimpiade.

V šolskem letu je nadaljeval z raziskovanjem askorbinske kisline (vitamina C). Poskušal je uporabnost tetrabromooksikinolina (namesto tetraklor, ki ga priporoča literatura) kot indikatorja za dokazovanje majhnih koncentracij vitamina C. Odkrival je prednosti in pomanjkljivosti svoje nove izvirne zamisli. Po republiškem tekmovanju iz kemijske teorije (junija 86) in posebnih pripravah na Univerzi v Ljubljani je bil izbran za enega od dveh tekmovalcev, ki sta zastopala Jugoslavijo na mednarodni kemijski olimpiadi v Leidenu na Nizozemskem julija 86. Od tam se je vrnil s kolajno in diplomom sodelovanja, kar je osebno štel za neuspeh, saj se je zadnji dve leti plasiral višje. Kljub temu je naša šola lahko ponosna, da je vnovič — med stotinami srednjih šol! dala tekmovalca, ki je zastopal Jugoslavijo v mednarodni areni.

Biološki krožek — botanična smer — se je jeseni 85 vključil v raziskovalno akcijo pri Prirodoslovnem društvu v Ljubljani o onesnaženosti vod v Sloveniji. Raziskovali smo Mežo od Črne do Raven. Nabrali smo material, ga sortirali, opremili z zahtevanimi podatki in poslali na Prirodoslovno društvo.

Sodelovali pa smo tudi v tekmovanju klubov OZN. Po zmagi na regionalnem tekmovanju in republiškem polfinalu v Celju smo se uvrstili v republiški finale, ki je bil 21. 3. 1986 v Škofji Loki. Tu smo osvojili tretje mesto. Dva dijaka pa sta se med počitnicami udeležila poletne politične šole OZN v Ankaranu.

Za Prežihovo ter Kajuhovo bralno značko je tekmovalo 138 učencev, učenci so tekmovali tudi za Kidričevo in Gašperjevo značko.

Literarni krožek je organiziral srečanje s pesnikom Hermanom Voglom in Marjanom Pungartnikom; izdal je tudi Misel mladim. Gledališki krožek pa se je predstavil z Molièrovim Tartuffom in z njim sodeloval na občinski Naši besedi.

Recitacijski krožek je ob 40. obletnici srednje šole na Ravnah pripravil recital »Mi vsi smo seme za boljši čas«.

Pevski zbor je sodeloval na reviji Koroška poje in na reviji Od Pliberka do Traberka.

Posebej uspešen je bil letos angleški krožek, saj je pripravil predstavo v angleškem jeziku »The Show must GO ON«, sestavljeno iz skečev in songov.

Tudi ostale šolske dejavnosti (naravoslovne, kulturne, športne in obrambne dneve) smo opravili, kot smo zapisali v letni delovni načrt.

Ugotavljamo, da se učenci vse premalo vključujejo v samoupravno dejavnost šole. Premalo

so vključeni v oblikovanje in sprejemanje delovnega načrta šole in letnega koledarja. Predstavniki učencev v različnih organih ali organizacijah na šoli se sami ne znajdejo in ne dobijo predlogov in mnenj ostalih učencev. Bolj bi se morali za to poleg mentorjev angažirati tudi razredniki pred sprejemanjem takih dokumentov. Določeno vlogo so do sedaj pri samoupravi učencev odigrali učitelji STM, vsaj glede informiranosti in razprav, posebej v zvezi s statutom šole, ko so bili učenci kar dobro seznanjeni. Tudi volitve iz vrst učencev v delegacijo za ZZD so bile dobro izpeljane. Seveda pa se moramo sprijazniti tudi s tem, da mnogih učencev samouprava na šoli ne zanima kaj dosti. Mnogi se ne čutijo sposobni za to. Velikokrat se zavedajo samo pravic, ne pa dolžnosti. Zato je priprava in vzgoja za samoupravo za večino učencev izredno pomembna. Seveda je tudi tu določen problem, ker nekateri učitelji še vedno mislijo, da se delo šole učencev ne tiče. Vsega, kar se na šoli dogaja, učenci v glavnem ne čutijo kot svojo dejavnost, zato tudi niso odgovorni zanj, ampak vse enostavno prevažajo na učitelja. To se jasno vidi pri izvedbi raznih kulturnih, športnih aktivnosti. Večina učencev izpolnjuje svoje šolske obveznosti, ker jih pač mora. Pri mnogih ni posebnega interesa niti za učenje. So pa posamezniki, ki so zelo samoiniciativni in aktivni na številnih področjih dela na šoli in zunaj nje, kar dokazujejo številni uspehi naših učencev. Interes mladih za delovanje v ZSMS je upadel. Razloga za to lahko iščemo v forumskem delu. Aktivno je bilo le vodstvo ZSMS, medtem ko se nekateri sekretarji sploh niso udeleževali sestankov svojih OO, čeprav so bili dobro obveščeni. Mladi se bolj angažirajo na zabavnih in športnih prireditvah, mnogo manj pa na političnem področju. To se vidi tudi pri vključevanju mladih v OOK na šoli. Sprejeli smo le dva nova člana ZK. Predlaganih je bilo sicer več, vendar niso bili zainteresirani za vstop. Opazili smo, da mladi nimajo preveč zaupanja v ZK.

Proizvodno delo, delovna in pedagoška praksa

Učenci so opravljali PD-DP v 26 org. združenega dela, od tega v sami Železarni Ravne v 17 tozdih, kar predstavlja več kot 50 % učencev na PD-DP. Vse te delovne organizacije v koroški regiji nam zagotavljajo dobro organizacijo in izvajanje PD-DP. V prejšnjih letih smo imeli težave pri izvajanju PD-DP v 3. in 4. letniku NMU, sedaj smo ta problem rešili. Za prihodnje šolsko leto pa smo za to usmeritev vključili še Koroške lekarne (smer bio.-kem.) in si s tem še bolj razširili možnost izvajanja PD-DP. Menimo, da za število učencev 1100—1120 lahko zagotavljamo s temi delovnimi organizacijami združenega dela dobro organizacijo in izvajanje PD-DP.

Uspeh PD-DP po usmeritvah in razredih

Po usmeritvah			
— kov. usmeritev			
II. stop. prilagojen	9 ZU	6 U	
— kov. usmeritev			
IV. stop.	186 ZU	139 U	3 MU
— kov. usmeritev			
V. stop.	150 ZU	40 U	
— met. usmeritev			
II. stop.	18 ZU	15 U	
— met. usmeritev			
IV. stop.	39 ZU	52 U	
— met. usmeritev			
V. stop.	85 ZU	41 U	
— NMU	224 ZU	19 U	

Pevski zbor z zborovodjem Brankom Čepinom

— PU	39 ZU	11 U	
Skupaj	750 ZU	323 U	3 MU

Ocena PD-DP

Splošna ocena PD-DP je dobra. To se lahko vidi tudi iz samega doseženega uspeha, saj so bili učenci ocenjeni na PD-DP 70 % z oceno zelo uspešno. Tudi manj uspešnih je manj kot prejšnja leta. To je dokaz, da se je PD-DP nekako utekla, da so delovne organizacije ta način izobraževanja sprejele. Z organizacijo smo lahko zadovoljni, saj pokrijemo vse potrebe, veliko pa bo še treba storiti pri spremljavi kvalitete PD-DP. Določene organizacije še izdelujejo programe ali pa jih izpopolnjujejo. Tako bo poleg organizacije PD-DP v prihodnjem šolskem letu ena glavnih nalog — več neposrednega spremljanja PD-DP in s tem ugotavljanja realizacij PD-DP. Na osnovi tega bomo lahko dobili bolj konkretne zaključke, ali je res PD-DP tisto, kar bi bilo. Stiki z delovnimi organizacijami pri načrtovanju, razmeščanju, spremljanju, reševanju problemov in drugo za PD-DP so po ocenitvi organizatorjev in mentorjev v OZD — dobri, brez posebnih pripomb. Vsi, eni kot drugi, se trudimo, da bi bila izvedba PD-DP čim boljša.

Odpirta so še sicer nekatera vprašanja, in sicer:

— pojavlja se tu in tam nedisciplinarnost, predvsem zaradi nepravilnega odnosa učencev do sodelavcev in delovne discipline v OZD

— premajhna resnost pri izdelavi dnevnikov

— nepravčasna izdelava dnevnikov

— nepravčasna oddaja dnevnikov po vrnitvi s PD-DP šoli oz. organizatorju proizvodnega dela na šoli

— prevozne stroške na PD-DP nosijo zaenkrat še učenci sami

— nagrajevanje učencev je ostalo tako, kot je bilo leta 1984 (30 % OZD nagrajuje, 70 % ne nagrajuje)

— še vedno je treba posvečati veliko pozornost VPD (morda več poučevanja že na šoli, posebno 1. letnike). V šolskem letu 1985/86 je bila ena uradno prijavljena delovna poškodba (bilo pa je še nekaj manjših poškodb, brez zahtevka za odškodnino),

— za manjša zaščitna sredstva je poskrbljeno, ne dobijo pa učenci povsod delovnih oblek in čevljev. Ta problem sicer rešujemo, vendar gre počasi,

— priprave učencev (psihološke) na PD-DP je za 1. letnike premalo. Več o tem bi bilo treba vključiti pri predmetu OTP in STM. Navodila organizatorjev PD-DP so premalo.

Vključevanje učencev v samoupravljanje je pozitivno ocenjeno, saj se dobro seznanijo s samoupravnimi akti kot tudi s praktičnimi dejstvi. Pri načrtovanju razmestitve in sami izvedbi PD-DP pa so glavne težave nepravčasno znano število učencev v razrednih skupnostih, nenehno preusmerjanje, tudi med šolskim letom, naknadno sprejemanje štipendij, ko so razporedi že narejeni, večje skupine pri izbirnih predmetih (MNU), sestava razredne skupnosti (V razr. skup. veliko učencev iz enega kraja, veliko štipendistov za eno OZD, v drugem razredu pa skoraj nobene itd.).

Vendar je proizvodno delo v OZD v šolskem letu 1985/86 potekalo brez kakšnih posebnih problemov in težav.

Pedagoška praksa

Pedagoško prakso je na osnovnih šolah koroške krajine opravljalo 175 učencev naše šole (55 učencev 2. letnikov, 62 učencev 3. letnikov in 58 učencev 4. letnikov).

Pregled po letnikih

2. letnik

Pedagoška praksa je potekala v dveh delih, v tednu pred novim letom je bila strnjena praksa, 1 teden pa smo načrtovali vse leto po posameznih dnevih. Zaradi velikega števila šol in neuskkljenih programov smo imeli precej težav in nismo uspeli realizirati vseh dni.

3. letnik

V 3. letniku smo prakso organizirali v dveh delih, strnjeno v tednu pred 29. novembrom 1985 in vse šolsko leto kot delo pri interesnih dejavnostih. Kontinuirano delo skozi vse šolsko leto ima veliko pedagoško vrednost, večina učencev je delala dobro, seveda pa je taka oblika dela zelo obremenjujoča za organizatorja pedagoške prakse, saj zahteva nenehno skrb in nadzor nad izvajanjem. Tudi po osnovnih šolah je mnenje o tej praksi zelo ugodno.

4. letniki

Učenci 4. letnikov so izvajali pedagoško prakso strnjeno — 14 dni v marcu 1986 (od 10. do 21. marca 1986). Glede na program je praksa

namenjena spoznavanju pouka in samostojnemu delu v okviru pouka in drugih vzgojno-izobraževalnih dejavnosti. Glede na to, da je učni načrt za pedagoško neusklajen z zahtevami, ki izhajajo iz programa pedagoške prakse, smo morali precej ur posvetiti pripravi na prakso, delno je potekalo v okviru ur predmeta pedagogike, delno pa izven teh ur. Osnovni pojmi iz didaktike in teorije pouka so osnova za uspešno delo na praksi. Mnenja o praksi 4. letnikov so s strani učencev zelo ugodna, želijo si še več samostojnega dela.

Skupaj z mentorji pedagoške prakse na osnovnih šolah bomo pregledali delo v tem šolskem letu konec avgusta oziroma v začetku septembra in hkrati načrtovali delo v prihodnjem šolskem letu.

Delo strokovnih organov na šoli

Učiteljski zbor šole je na pedagoških konferencah obravnaval analizo učinkovitosti dela in poslovanja šole v šolskem letu 1984/85, letni delovni načrt šole za šolsko leto 1985/86 in redno spremljal učno-vzgojne rezultate. V zimskih počitnicah smo organizirali ekskurzijo v Novo mesto, si ogledali IMV in obiskali srednjo šolo »Boris Kidrič«. Na zimskih študijskih konferencah smo obravnavali naslednje teme: Vpliv medčloveških odnosov na uspešnost pri delu, Odklonsko vedenje mladostnikov, Zdravstveno stanje naših srednješolcev in Ekološki problemi pokrajine med Peco in Pohorjem. Sodelovali so strokovnjaki Koroškega zdravstvenega doma, DU Cene Štupar iz Ljubljane in Uprave javne varnosti iz Slovenj Gradca. Konec avgusta smo skupaj s sindikalno organizacijo šole izvedli strokovno ekskurzijo v Slovensko primorje. Obiskali smo Srednjo pomorsko šolo v Piranu in izmenjali pedagoške izkušnje. Veliko pozornost smo spomladi 1986. leta posvetili 40-letnici srednjega šolstva na Ravnah. Odbor za proslavo tega jubileja je imenoval svet šole; njegova glavna naloga je bila izoblikovati stališča in predloge programa kulturnih, športnih in drugih prireditev. Večina kulturnih in športnih srečanj je bila vpetih v redni šolski program dejavnosti. Te so bile okrogle mize z literati, razstava likovnikov, predavanja priznanih strokovnjakov — naših bivših učencev, razstava dokumentov in izdelkov učencev naše šole in sklepna slovesnost na dan mladosti.

Športna srečanja s koroškimi študenti iz Ljubljane in Maribora in slovenskimi gimnazijci iz Celovca smo organizirali v različnih športnih zvrsteh. Glavna organizatorja sta bili obe društvi na šoli: MKUD in SSD, seveda ob pomoči delavcev šole. Omeniti je treba še zaključna plesa diplomantov šole v Mežici, izdajo glasila Vresje, predvsem za zbornik Med Peco in Pohorjem III, ki je ob tej priložnosti prav tako izšel. Pobudo zanj so dale Raziskovalne skupnosti štirih koroških občin in tudi ustvarile gmotno podlago zanj. Prva in druga knjiga zbornika sta izšli ob dvajseti in trideseti obletnici delovanja ravske gimnazije, zato je uredniški odbor menil, da je treba v tretji knjigi zaključiti prikaz njenega delovanja, saj se je ta šola 1980. leta povezala z bivšim šolskim centrom v Srednjo šolo TNPU Ravne. Prikazana problematika zajema področje gospodarskega in družbenega dogajanja celotne koroške krajine. Skupščina občine Ravne je prevzela pokroviteljstvo nad prireditvami. Šola je ob občinskem prazniku v maju sprejela občinsko priznanje za leto 1986 za »neprecenljivo izobraževalno in vzgojno poslanstvo, za oblikovanje zdrave osnove, za rast vrhunškega kadra, dejavnika nenehnega razvoja občine in koroške krajine.«

Omeniti je treba še povezovanje našega pedagoškega kolektiva s kolegi Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu. V okviru majskih prireditev smo uspeli obuditi nekdanj pristne stike z njimi in se prijateljsko srečati. 16. maja 1986 smo jih obiskali v Železni Kapli, si ogledali Peršmanov muzej, obudili spomine na nedolžne žrtve pod Peco in zaključili obisk v znani soteski Korte. 15. maja 1986 so prišli k nam učenci in profesorji učiteljska »Anton Martin Slomšek« iz Trsta, ki so se zadržali v prijateljskem pogovoru z našimi učenci in učitelji, predvsem iz pedagoške usmeritve. Pomembno je bilo v času proslavljanja 40-letnice srednjega šolstva na Ravnah tudi sodelovanje z drugimi dejavniki v občini, kot so Koroška osrednja knjižnica, Likovni salon, ZKO, ZTKO in drugimi. Pred dnevom mladosti in glavno proslavo na šoli z motom »Mi vsi smo seme za boljši čas« so v likovnem salonu na Ravnah odprli razstavo slikarjev in kiparjev — nekdanjih dijakov ravske gimnazije, v Koroški osrednji knjižnici »Dr. Franc Sušnik« pa so predstavili književna dela bivših dijakov šole. V okvir našega praznovanja in povezovanja z okoljem sodi še regijsko tekmovanje kovinarjev (22. in 23. maja). Posebna pozornost pa velja 10. jubilejnemu srečanju kovinarjev Slovenije »Memorial Franca Leskoška-Luke«, ki je bilo od 5. do 7. junija na Ravnah. Precej oblik tekmovanja je potekalo tudi v prostorih naše šole, v učnih delavnicah in v učilnicah, kar potrjuje dejstvo, da je 40-letna tradicija izobraževanja kovinarjev na naši šoli pomemben prispevek k razvoju naše ožje in širše domovine. Šola je ob tej priložnosti sprejela tudi priznanje in plaketo, za prispevek sta bila s priznanjem nagrajena še dva delavca šole. Omeniti je treba pomoč Železarne Ravne, saj so s pomočjo njihovih delavcev naše šolske učne delavnice dobile skoraj pravo podobo in se založile s potrebnim orodjem. Zelo pomemben dogodek spomladi 1986, ki ga prav tako lahko vključimo v okvir spominjanja tistih, ki so veliko prispevali k štiridesetletni rasti naše šole, je bila podelitev Žagarjeve nagrade našemu sodelavcu, prof. Stanku Lodrantu, 28. marca 1986 v Ljubljani. Žagarjeva nagrada je najvišja slovenska nagrada za dosežke v vzgoji in izobraževanju in le redki se lahko pohvalijo z njo.

Naši delavci so kot strokovnjaki sodelovali na raznih regijskih in republiških posvetih, kot so bili: Posvet ob 100-letnici prvega slovenskega pedagoškega društva v Krškem z delovnim naslovom — Razvojna gibanja v vzgoji in izobraževanju pri nas. Posvet o znanju, delu in kakovosti življenja, O izobraževanju in planiranju kadrov v koroški regiji in še drugi. Vodilni strokovni delavci na šoli redno sodelujejo na posvetih, ki jih za vodje posameznih VIP sklicujejo Zavod SRS za šolstvo, Skupnost tehničnih usmeritev v Sloveniji, Izobraževalna skupnost Slovenije, Medobčinska gospodarska zbornica za Koroško in drugi organi. Sodelujemo tudi na rednih sejah Strokovnega sveta SRS za vzgojo in izobraževanje in Sveta za vzgojo in izobraževanje pri RK SZDL v Ljubljani.

Kot že prejšnja leta smo tudi letos poskušali reševati problem pripravnosti na šoli. Izdelali smo predlog programa, ki ga je obravnaval učiteljski zbor šole. Učitelji — začetniki so še vedno aktivno vključeni v VI-proces, pomoč jim nudijo vodji aktivov, starejši kolegi in vodstvo šole. Menimo, da je treba problem pripravnosti čim prej sistemsko enotno urediti.

Solska svetovalna služba je v preteklem šolskem letu obravnavala poleg sprotne dnevne analize še naslednja strokovna vprašanja SSS.

1. Miselni vzorci pri pouku in učenju — predavanje za predmetne aktivne

2. Individualna obravnava učno neuspešnih učencev (priprava in izdelava vodnega kriterija za starše, anketni vprašalnik za učence)

3. Vedenjska motenost in šola (disocialno vedenje, vloga učitelja, SSD, medinstitucionalno vedenje).

Izobraževanje odraslih

V 1. semestru se je izobraževalo 146 odraslih slušateljev, v 2. pa samo 111. Izobraževali smo za program obratni tehnik (strojni in metalurški).

V šolskem letu 1985/86 so končali izobraževanje:

1 oblikovalec kovin, 2 slušatelj programa met. — preoblikovalec kovin, 14 obratnih tehnikov — tehnologov, 8 obratnih met. tehnikov, 1 konstrukcijski ključavničar, 2 brusilca.

Letos smo organizirali 56 različnih tečajev, ki jih je obiskovalo 761 tečajnikov. Med udeleženci izobraževanja je največ delavcev iz železarne. V nekatere tečaje pa se vključujejo delavci iz celotne Koroške krajine, Slovenije in Jugoslavije. Predavatelji so z matične šole, strokovne predmete pa predavajo strokovnjaki iz železarne. Predavatelji nimajo andragoške izobrazbe, pač pa večletne pedagoške izkušnje. Problem pomanjkanja učbenikov velja še vedno predvsem za strokovne predmete. Problem je tudi cena, saj so postali zelo dragi. Težava je tudi izmensko delo; delovne organizacije sicer plačujejo delavcem šolnino, pri tem pa jim ne omogočajo enozmenskega dela.

POVZETEK

Dokaj natančno smo opisali, kako je letošnje šolsko leto potekalo vzgojno-izobraževalno delo na šoli. Vsekakor je tesna povezava s starši, drugimi uporabniki, štipenditorji kot tudi z drugimi družbenopolitičnimi skupnostmi in organizacijami nujno potrebna.

Pri PD-DP ugotavljamo, da ta oblika izobraževanja poteka brez bistvenih težav, kar kaže na to, da so delovni ljudje v OZD spoznali, da je usmerjeno izobraževanje sestavina lastnega in celotnega družbenega razvoja. Razumevanje ustanoviteljev naše šole Občinske skupščine Ravne na Koroškem in Železarne Ravne je čutili pri reševanju sprotne potrebe šole od kadrovskega problema do zagotavljanja materialnih pogojev dela. Kljub sistemsko drugače rešenemu financiranju srednjega usmerjenega izobraževanja (Republiška izobraževalna skupnost Slovenije), ti viri ne zadoščajo za redno vzdrževanje starih šolskih stavb, za vse potrebne nakupe vedno dražje učne tehnologije, za primeren OD zaposlenih delavcev, kaj šele za prepotrebne šolske nove gradnje. Zato je oblika neposredne svobodne menjave dela v domačem okolju edina alternativa, s katero se držimo na površju.

Ob skrbi za primerno materialno osnovo našega dela je enakovredno prisotna težnja za napredek vzgojno-izobraževalnega dela na šoli. Vendar moramo ugotoviti, da eno področje samo brez podpore drugega ne more živeti in se razvijati. Teoretične zamisli se samo s pedagoškim entuziazmom ne dajo uresničiti, zato so potrebne tudi trdne ekonomske podlage. Tudi na vzgojo in izobraževanje vpliva vedno večja inflacija, vedno večji življenjski stroški, posebej je pereča problematika delitve dohodka in čistega dohodka in različni zakonski predpisi, ki omejujejo rast sredstev za splošne družbene in skupne potrebe. Ne samo delavci na tem področju, tudi mladi, ki se izobražujejo v teh razmerah, vse te

Alojz Germ

Osnovna šola Miloša Ledineka v šolskem letu 1985/86

Junija smo si učitelji in učenci zaželeli srečne počitnice. Učenci so že komaj čakali, da odložijo šolske torbe in šolske skrbi. Med letom je bilo vložena veliko dela in truda, dosegli so primerne učne uspehe in bili delovni in uspešni še na mnogih področjih.

UČNI USPEHI

Matična šola Črna

Razred	Učenci	Izdelali	Niso izdelali	% pozitivnih
1.	36	35	1	97,2
2.	32	32	/	100
3.	45	44	1	97,8
4.	53	52	1	98,1
1.—4.	166	163	3	93,2
5.	50	43	7	86
6.	42	41	1	97,6
7.	42	42	/	100
8.	51	51	/	100
5.—8.	185	177	8	95,7
1.—8.	351	340	11	96,8

* Trije učenci so imeli popravne izpite in so jih uspešno opravili.

Najslabši uspeh so dosegli učenci 5. razredov. Kljub slabim uspehom v 5. razredu je učni uspeh dober.

Zelo dober je generacijski uspeh. Pred 8 leti se je vpisalo v prvi razred 52 učencev, uspešno pa končalo 51, generacijski uspeh je 98,67%.

Tudi porazdelitev učencev po uspehu je dobra. Odličen uspeh je doseglo 31,33% učencev, pdb 25,93%, dobrega 26,21%, zadostnega pa 13,4% (velja za matično šolo).

Podružnične šole:

V dveh oddelkih podružnične šole v Javorju je bilo skupno 7 učencev, od tega mora ena učenka ponavljati prvi razred (v šol. l. 1986/87 se je ta učenka prešolala na OŠ Juričevega Drejčka Ravne), uspeh je 85,7%. Vseh osem let je bil odličen Janez Petrič, skupno pa je bilo kar 5 učencev odličnih.

probleme močno občutijo že sedaj, da o daljnosežnejših posledicah za sodobno družbo ne govorimo.

Ugotavljamo, da je preobrazba vzgoje in izobraževanja povzročila pozitivne premike v družbeni praksi, pokazala pa so se tudi nekatera protislovja v delovanju novega sistema. Zato še predvsem pedagoški delavci pričakujemo konkretne in hitre spremembe v vzgojno-izobraževalnih programih na podlagi evalvacijskih ugotovitev in neposrednega spremljanja pedagoške službe.

Na podružnični šoli Koprivna je bilo v dveh oddelkih 15 učencev. Vsi so bili uspešni in napredujejo v višji razred.

Na podružnični šoli v Podpeci je bilo v 1 oddelku 5 učencev in vsi napredujejo v višji razred.

V dveh oddelkih (1.—4. raz.) je bilo na podr. šoli Žerjav 27 učencev. 1 učenec mora ponavljati 1. razred, 1 učenka pa 3. razred. Skupno je 92,6% učencev razred izdelalo.

Posebej moram pohvaliti učenke in učence, ki so bili vseh 8 let šolanja odlični. To so: Bojana Škrubelj, Dragica Mazej, Andrej Brumen, Kristina Grabner, Tanja Keber, Robi Napečnik, Mateja Ošlak, Janez Pretrič, Emica Potočnik, Danica Pudgar in Simona Srebot (kar 19,6% vseh osmošolcev). Ti odličnjaki so dobili posebne medalje bratov Ribar, vsi odličnjaki pa značke bratje Ribar.

Obšolske dejavnosti

Naši učenci pa niso bili samo dobri učenci, ampak zelo aktivni in uspešni tudi na drugih področjih. SŠD »Mladi gozdar« je delovalo v neugodnih razmerah. Telovadnica je bila v gradnji, uporabljali smo jo lahko šele spomladi in še to brez opreme. Kljub temu je bila dejavnost zelo raznolika, v tekmovanju SŠD v Sloveniji so dosegli Zlati znak. Med našimi učenci je bilo nekaj odličnih tekmovalcev, predvsem smučarjev (državne prvakinje v štafeti in posamezno v smučarskih tekih, člani občinske in republiške selekcije v alpskem smučanju). Tudi PiKUD je bil vse leto aktiven. Posebno pohvalno je, da so vse oddelčne skupnosti prispevale pro-

gramske točke za kulturne dneve. S programom smo sodelovali tudi na krajevnih prireditvah v Črni, Javorju, Koprivni, Podpeci, posebno pa še v Žerjavu. Posebno aktivni so bili lutkarji in člani folklorne skupine. Člani MPZ so sodelovali na republiški reviji mladinskih zborov v Zagorju ob Savi, na področnem srečanju mladinskih pevskih zborov v Dravogradu pa so zastopali našo občino.

V interesne dejavnosti so bili praktično vključeni vsi učenci. Skupaj je na šoli delovalo 25 krožkov, vključenih je bilo 17 zunanjih mentorjev.

Tudi na podružničnih šolah so bili vsi učenci vključeni v interesne dejavnosti. S svojimi programi so sodelovali na krajevnih prireditvah. Obšolsko dejavnost učencev smo prikazali na dveh zelo uspešnih prireditvah: ob dnevu mladosti in zaključni prireditvi — z razstavo. Obe prireditvi smo organizirali v novi telovadnici in sta bili zelo dobro obiskani.

Predvsem starejši učenci so bili zelo dejavni na različnih delovnih akcijah. Posebej uspešni so bili pri kopanju jarkov za telefonski kabel, pogozdovanju in čiščenju, urejanju gozdnih poti. Naši učenci so zbrali skupno 12.728 kg odpadnega papirja.

Najslabše imamo razvite tehnične krožke. Temu bomo morali dati večji poudarek. Tudi pionirska šolska zadruga ni najbolje organizirana. Letos smo pridobili nov sadovnjak. Najbolj uspešno deluje pionirska hranilnica.

Na občinskem tekmovanju osnovnošolcev v spoznavanju večšin s področja SLO sta naši ekipi dosegli 1. in 2. mesto. Prav

V slogi je moč

tako smo uspešno organizirali tečaj iz prve pomoči za učence 7. razredov. Tečaj je vodila višja medicinska sestra iz KZD Ravne.

Šola in okolje

Zimska šola v naravi je pri nas že ustaljena praksa. Teden dni preživijo učenci v planinski koči (Sleme ali Smrekovec). Ta oblika dejavnosti je zelo priljubljena pri učencih in ima vso podporo pri starših.

Prvič smo organizirali tudi poletno šolo v naravi za sedanje 4-šolce v Karigadorju. Učenci so bili navdušeni!

K splošnemu uspehu šole sta mnogo pripomogla s svojim aktivnim delovanjem svet staršev na področju šolah, svet staršev matične šole in svet šole. Vsi organi so

obravnavali ali sodelovali pri reševanju problematike dela in življenja osnovne šole. V materialnem pogledu so nam pomagale tudi delovne organizacije iz našega šolskega okoliša, posebno še Gozdarstvo Črna, tozdi Rudnika Mežica — Pogorevc, TOM, TAB, Metalurgija, Lesni obrati, Elmont in Elektrarna.

Na koncu naj izrečem pohvalo in zahvalo vsem, ki so z nami sodelovali in prispevali k dobremu delu in uspehom. Posebej naj pohvalim naše učence, člane vseh svetov staršev, sveta šole, zunanje mentorje in delovne organizacije, KS Črna in KS Žerjav, starše. Dosedanji uspehi naj bodo spodbuda za še boljše delo v naše skupno zadovoljstvo.

Lambert Kotnik-Frank

Moj klobuk ima tri luknje

Znano je, da Korošci pač ne bi bili Korošci, če ne bi nosili klobukov, to se je še posebno izražalo pred pol stoletja, bolj rečeno pred drugo svetovno vojno. Kapo skoraj nihče ni nosil. Le tu pa tam kakšen tovarniški delavec je imel kapo na glavi. Takšen sem bil tudi jaz. Od klobuka se nisem mogel ločiti. Tako se tudi pri odhodu v partizane, februarja 1943. leta, nisem ločil od svojega zvestega tovariša — »klobuka«. Vedno sem ga imel na glavi. Bilo je nekako med 20. in 26. marcem leta 1943, ko smo taborili na Golobovem vrhu v Koprivni.

Nekega dne nas je poklical Drago in nam rekel, da naj se malo uredimo in obrijemo, češ, da gremo zvečer v dolino med ljudi. To smo vsi z veseljem sprejeli, kajti zelo radi smo se sestajali z ljudmi — civili, kakor smo jim pač mi rekli, ker sami sebe smo imeli za borce — vojake, kar smo dejansko tudi bili.

Ko se je pričelo mračiti, smo krenili proti dolini. Ne vem več, kdo je bil vodič, šli so pač trije v predhodnico, za njimi pa je šel Nestl (Tone Okrogar) z mitraljezom, za njim sem šel jaz kot prvi pomočnik, a za menoj Rigo (Andrej Štajner) kot drugi pomočnik mitraljezca. Šli smo mimo Goloba, Lipolda. V bližini Šumela smo se ustavili. Tu smo se razporedili: Nestl z mitraljezom, jaz in Rigo smo bili določeni, da postavimo zasedo na cesti proti Črni. Ostali pa so krenili do Šumela, si postavili straže in seveda šli v hišo. Ker v hiši sam nisem bil, ne vem, kaj se je tam dogajalo. Po pripovedovanju ostalih tovarišev je bilo kar zanimivo. V hiši je bilo zbranih menda kar precej ljudi, saj so se zbrali zaradi tega, da bi se poslovili od fantov, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko in so imeli takrat poslovilni večer. Mi pa smo imeli z nekaterimi dogovor, da pridemo ponje, češ, da smo jih pač na silo vzeli. Zato je bilo tam tudi nekaj takih ljudi, ki niso bili preveč za naše gibanje in bi zaradi njihove navzočnosti zavarovali svojce fantov, ker ti ljudje naj bi raznesli glas: »Ja, saj so jih na silo vzeli in so morali iti.« Komisar Mile je menda spregovoril z njimi nekaj besed. Ni pa mogel končati vsega, kar je še hotel lju-

dem povedati o naši borbi, ker je zunaj že začelo pokati.

Nestl, Rigo in jaz smo si našli zaklon za hlodi, ki so bili naloženi ob cesti. Noč je bila zelo temna, bila je nizka oblačnost, cesta se je le malo videla. Naenkrat sem opazil, da se na cesti premika nekaj črnega. Opozoril sem Nestla, a on ni nič odgovoril, le zaustavil je: »Stoj, kdo je tam?« V tem trenutku je že zaropotalo. Nemci so streljali kot nori. Seveda tudi mi nismo molčali. Tudi mi smo dali glas iz svojega orožja. Toda, ker skoraj nič nismo videli, nismo preveč po neumnem trtili municije. Naenkrat je na hlode priletela ročna bomba. Kakor sem bil nagnjen naprej na hlode, me je vrglo nazaj na ta zadnjo. Bomba je ranila Nestla v pljuča, a meni je naredila v klobuk tri luknje in odneslo mi je nekaj las. Rigo se je splazil na hlode, in kakor je pripovedoval, je videl samo nekaj črnega in ustrelil, tedaj pa se je zaslišal močan krik. Kakor smo potem zvedeli od ljudi, da je ranil v trebuh ravno nemškega komandanta, ki da je potem rani tudi podlegel. Nemci so se začeli umikati, mi smo nekaj časa šli za njimi, ker jih nismo več čuli, saj videti jih zaradi teme nismo mogli, smo se počasi začeli vračati. V grmovju nad cesto smo zaslišali neko šumenje, postali smo pozorni in začeli prostor raziskovati. Naenkrat je nekaj padlo med nas in smo takoj vsi polegali. Bila je ročna bomba, imenovana »štiterka«. Sicer je eksplodirala, vendar ni bil nobeden ranjen. Za bombo pa je skočil Nemeč, ki je bil skrit v grmovju. Izkoristil je eksplozijo bombe, zletel čez cesto in se skril v potoku reke Meže in tam ostal nekako do dneva, tako da je naslednji dan prišel do kmeta Heda, tam se je ogrel in seveda so mu tudi dali malo nekaj za pod zob.

Ta Nemeč je bil baje tako preplašen, da je izjavil, da nikoli več ne bo šel nad partizane. Mi smo ga sicer še iskali, ker pa ga nismo našli, smo se vrnili nazaj v že omenjeno taborišče. Uspeli pa smo le, da so fantje, ki bi morali iti v nemško vojsko, prišli v partizane, in da so tudi Nemci verjeli, da smo jih na silo odpeljali. V taborišču je bil na-

slednji dan razgovor, kako je akcija uspela. Sklenili smo, da kar dobro, saj smo enega Nemca izločili, da ne bo nikoli več hodil za nami. Pri nas pa je bila situacija taka: Moj »klobuk« je imel tri luknje, tako da bi skoraj meni ostalo ime »moj klobuk ima tri luknje«, poleg teh treh lukenj v klobuku mi je postreglo tudi nekaj las. Da je bil Nestl ranjen v pljuča, pa ni vedel nobeden drugi kot on sam, saj ni nikomur nič povedal, tako da smo to izvedeli šele nekaj časa po napadu na Mežico.

Po našem napadu na Mežico in po napadu Nemcev na nas na Lužah za Peco smo bili napadeni na Šoparjevem hribu. Ker pa je bil teren takšen, da borbe nismo mogli sprejeti, smo se morali umikati po strmini navzdol. Ker mi je veja snela klobuk, sem moral nazaj po njega. Pustiti ga nisem hotel, ker mi je le varoval glavo pred dežjem. Komandir Drago mi je rekel, da jo bom enkrat skupil zaradi klobuka. Sklenil sem že, da si ga bom privezal pod brado, so mi tovariši to odsvetovali, češ, da se na ta način lahko obesim, če se mi slučajno klobuk obesi za kakšno vejo. Tako tega nisem storil, a od klobuka se nisem hotel ločiti in ga dati od sebe. Nosil sem ga vse do jeseni leta 1943.

Nekako avgusta meseca 1943 smo se zbrali na Smrekovcu. Nas večina operativcev iz Koroškega bataljona je krenila proti Moravčam oziroma Savi. Govorilo se je, da gremo na Dolenjsko. Vodil nas je novo postavljeni komandant Dek. Šli smo čez reko Savinjo na Menino planino. In ko vrag ne počiva mora biti nekaj narobe. Prispeli smo namreč na vrh Menine, ter se ustavili, da bi si kaj skuhal. S seboj smo imeli nekaj krompirja, a poleg tega je potrebno še meso, zato je komandant bataljona Dek takoj poslal tri borce, da naj grejo in pripeljejo kakšno govedo. Med temi tremi je bil tudi domačin, ki je dobro vedel, katera žival je in od koga. Čez dobro uro so pripeljali lepo telico, ki je bila last nekega izdajalca iz okolice Češnjic. Seveda so šli mesarji takoj na delo in vse je bilo v najlepšem redu. Že smo čakali s porcijami na kosilo, ko začujemo v dolini nekje pri Tuhinju pok, nato pa šušljanje po zraku, in kaj, mina iz minometalca je padla naravnost v lonec. Tako smo imeli dva kuharja na srečo lažje ranjena, a naše težko pričakovano kosilo je razneslo po gozdu. Kaj zdaj? Komandant Dek ni dolgo razmišljal. Takoj je ukazal mesarju, da razreže meso približno na enake kose in da vsakemu borcu kos, češ, to ti je kosilo. Poleg tega je ukazal takojšen premik. Šli smo dve uri daleč (mislili smo namreč, da so nas Nemci opazili). Tu smo si zakurili ognje in pekli meso, kar tako nataknejo na šibe. Saj lonca nismo imeli, da bi ga kuhali. Proti večeru smo nadaljevali pot. Šli smo skozi vas Češnjice, tu smo dobili nekaj kruha, krompirja in tudi lonec, ter nič hudega sluteč krenili naprej, a glej ga zlodja, dobrih deset minut od vasi nas je čakala nemška zaseda, ki je bila bolj maloštevilna. Po našem protinapadu so Nemci pobegnili, a napravili so toliko, da so nam preluknjali lonec in tako tudi naslednji dan nismo mogli kuhati. Vseeno smo nekako prispeli na Moravško. Tu je bilo vse drugače. Nekaj kmet nam je pripeljal krompir, drugi telčka, in smo rekli: »Tako se bo pa dalo živeti.« (Moravska dolina je bila že 1943. leta nekaj časa svobodna.)

Od tod smo krenili proti reki Savi. Tu pa smo obstali. Verjetno smo čakali na zvezo z Dolenjske.

Ko smo zjutraj vstali, smo malo opazovali naše vodilne. Stali so v krogu in se nekaj pogovarjali in posmehovali, nakar so rekli, naj se vsi zberemo, in da nam imajo nekaj novega sporočiti. Hitro smo se zbrali, kajti radovedni smo bili, kaj je novega. Potem pa so nam prebrali radijska poročila, v katerih je pisalo, da je Italija kapitulirala (a so nam takoj rekli, da se ne smemo prehitro veseliti). Kmalu zatem so sledila druga poročila, da je Italija res kapitulirala in da na Dolenjskem izročajo italijanski vojaki svoje orožje partizanom, ter da se italijanski vojaki množično vključujejo v naše vrste. To je bilo za nas seveda veselo presenečenje, čeravno smo se zavedali, da bomo imeli še opraviti z Nemci in domačimi izdajalci.

Razporedili so nas na razne strani in naloge. Jaz sem bil dodeljen v skupino dvajsetih tovarišev z nalogo, da gremo nazaj proti Gornji Savinjski dolini. Vodil nas je Bogdan, doma nekje iz Zagorja ali Trbovelj. Skupina naj bi predstavljala Gornjesavinjsko terensko četo. Ko je naša skupina prispela na območje Gornje Savinjske doline (na Dobrovlje), smo seveda takoj iskali zvezo s terenskimi delavci, ter jo tudi hitro dobili. K nam so pričeli prihajati tudi novi borci, in tako je bilo treba misliti na hrano. Bili smo obveščeni, da je v Mozirju baje samo osem žandarjev in da si nikamor ne upajo. Sklenili smo, da gremo v Mozirje izprazniti trgovino, da bi se tako oskrbeli s hrano. Šli smo kar nekako gotovi, a ko smo se približali Mozirju, je naenkrat začel pokati kar navzkriž. Nismo vedeli, kaj se dogaja. Vedeli smo samo to, da z našo prehrabno akcijo ne bo nič, in smo se vrnili. Med potjo nazaj na Dobrovlje smo dobili nekaj hrane. Naslednji večer smo se premaknili z Dobroveljskih hribov v Mozirsko planino. Med pohodom smo od domačinov izvedeli, da je prišlo prejšnji večer v Mozirje okrog 80 vermanov, ki so jih Nemci nabrali skupaj za ojačanje, ker je policija in orožništvo odšlo varovat tedanjo nemško-italijansko mejo. Zaradi tega smo tudi mi morali oditi praznih rok iz Mozirja.

Na Mozirskih planinah smo se imeli kar lepo. Hodili smo v dolino na prehrabne kakor tudi propagandne akcije. Nekega dne pa so prišli terenci in so nam povedali, da je v Radmirju nekaj policistov Slovencev, ki bi radi odšli v partizane. Razgovor so seveda imeli le poveljstvo čete in terenski delavci. Na razgovor s policistom je šel tudi naš komandir Bogdan.

Po izjavi policista, ki je prišel na sestanek, naj bi bila akcija dobro pripravljena. Ta policist je namreč rekel, da bo on dežurni in da bo na stražarska mesta in podobne dolžnosti postavil ljudi, ki bodo z vsem seznanjeni. »Dogovorjeno«. Tako smo naslednji večer krenili proti Radmirju. Ko smo prispeli do kraja, kjer bi nas moral čakati policist, ni bilo nikogar. Vrnili smo se, misleč, da je bila prevara. Čudili pa smo se, da nam Nemci niso postavili zasede. Naslednji dan je isti policist spet prišel na zvezo in izjavil, da ni bil tisti večer dežurni in ni mogel izvesti tega, kar je obljubil. Rekel je, da je bilo zelo dobro, ker smo se tako na tiho umaknili, saj Nemci ničesar ne slutijo. Saj v postojanki so bili samo štirje pravi Nemci, ostali so bili sami Slovenci, večina iz Pomurja. Ko

smo naslednji večer ponovno prispeli na dogovorjeno mesto, nas je policist že čakal. Ker so bile skupine že prej razdeljene, smo takoj krenili, vsaka skupina na svojo nalogo. Jaz sem šel s skupino, ki je imela nalogo takoj vpasti v prostore in tako preprečiti, da bi kateri od policistov zgrabil za orožje. Ko smo pripeljali policiste pred postojanko, je že tudi skupina, ki je imela nalogo obratovati s štirimi Nemci, to končala. Pobrli smo orožje: 3 mitraljeze, štiri brzostrelke, okrog dvajset pušk, strelivo, bombe in obleke ter odeje kakor tudi hrano. Tako smo se dobro obloženi in veseli vračali v Mozirsko planino. Številčno večji še za osemnajst policistov, ki so šli z nami. Naslednji dan so nas Nemci iskali tudi z avioni, a niso našli drugega kot požgano postojanko.

Ker smo imeli dosti policijske obleke, smo se po večini vsi preoblekli v policijske uniforme. Vedeli smo, da nas bodo Nemci še iskali, zato smo se premaknili na vrh Mozirskih planin. Ko smo se tako malo pogledali, smo bili res videti, kot da smo policija in ne partizani.

Okrog desete ure sem začul glas: »Frank!« Oglasil sem se in takoj vprašal: »Kdo je tam,« čeravno mi je bil glas že nekako poznan. Še enkrat me vpraša iz hoste: »Si ti, Frank?« Rekel sem »ja« in tudi takoj vprašal: »Si ti, Drago?« V tem času se je že

pojavi Drago s še petnajstimi tovariši. Rekel je: »Frank, tvoj klobuk vas je rešil. Smo že mislili vžgati po vas.« Kakor drugi, sem se tudi jaz preoblekel v policista, a nisem zamenjal klobuka, in tako nas je tudi tokrat moj klobuk s tremi luknjami rešil nezgode.

Od mojega zvestega tovariša klobuka sem se poslovil nekako konec septembra 1943 na Dobrovljah, ko smo prišli v sestav Šlandrove brigade, ki je taborila na Dobrovljah in se pripravljala za napad na Rečico, v katerem je sodelovala tudi naša skupina, ki je bila določena za pohod nazaj na Koroško. Šlandrovci so imeli namreč vsi črne titovke, katerih še mi do takrat nismo imeli. Mi smo imeli partizanske kape »triglavke« s tremi vrhi, od tod tudi nemška propaganda, da partizani niso pravi ljudje, da imajo roge. No, tu v Šlandrovi brigadi so me »razorožili« za klobuk. Dobil sem »titovko«. Za klobukom sem še zmeraj žaloval, posebno kadar je deževala in mi je deževnica kapljala po obrazu, pred čimer me je prej klobuk ščitil.

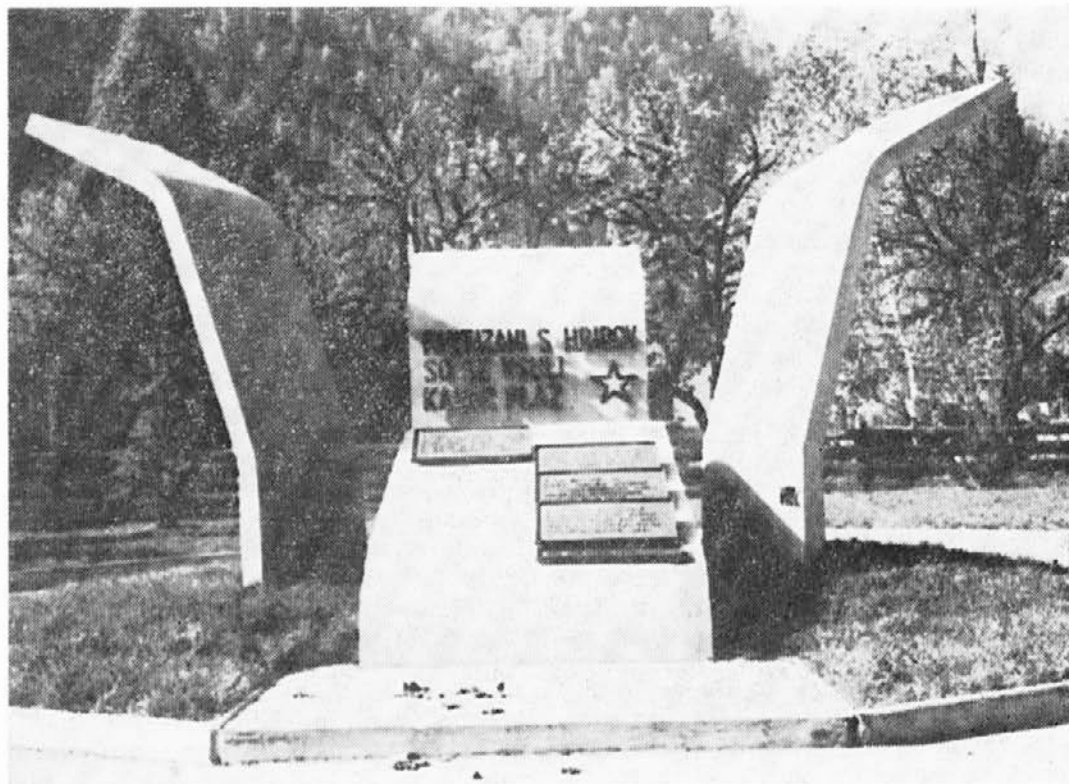
V kratkem sem hotel opisati zgodovino o klobuku, ki mi je večkrat delal preglavice, kadar smo morali dirkati skozi kakšno grmičevje in so mi ga veje hotele osvojiti. Po drugi strani pa, kakor vidite, je dobro služil za znak razpoznavanja, saj je večkrat kateri od tovarišev rekel, če sem od kod prihajal: »Frank gre, poznam klobuk«.

Peter Tomazin-Skala

Cesta koroških partizanov

Že pred tremi leti je vodstvo Področnega odbora koroških partizanov Ravne na Koroškem sprejelo sklep, da se povežemo s partizani Savinjske doline, posebno s Solčavani. Poti in ceste iz Črne na Koroškem so povezovale te kraje že v davnih

časih. Posebno je bilo živo med vojno. Partizanske enote, kurirji, obveščevalci, vsi so dobro poznali te poti mimo cerkve sv. Jakoba na hribu, opuščene kmetije Prosenca in Ježevega. Ne da so se tu križala pota, temveč so bili glavni prehodi

Večni pomnik

s koroške strani v Solčavo in naprej po Savinjski dolini na Gorenjsko, Dolenjsko in Belo krajino. Poti so vodile tudi od kmetije »JEKL« v Zgornji Koprivni čez mejo na Lužah pri Železni Kapli in na Obirsko. Boljša povezava med Črno in Solčavo je postala z zgraditvijo nove ceste Bistra—Solčava, ki so jo zgradili gozdarji. Več let pozneje so od Šumela v Koprivni zgradili novo cesto čez Prosenčev vrh.

Mozirsko gozdno gospodarstvo je poskrbelo za gradnjo ceste Solčava—Prosenčev vrh. S tem je bil omogočen avtomobilski prevoz, celo z malim avtobusom se da pripeljati do Prosenčevega vrha.

Zakaj koroški partizani in področni odbor pripisujemo tej povezavi tak pomen? Naše borčevske vrste se krčijo. Poskrbeti moramo, da ne bo šlo v pozabo pričevanje o zgodovini našega koroškega partizanstva.

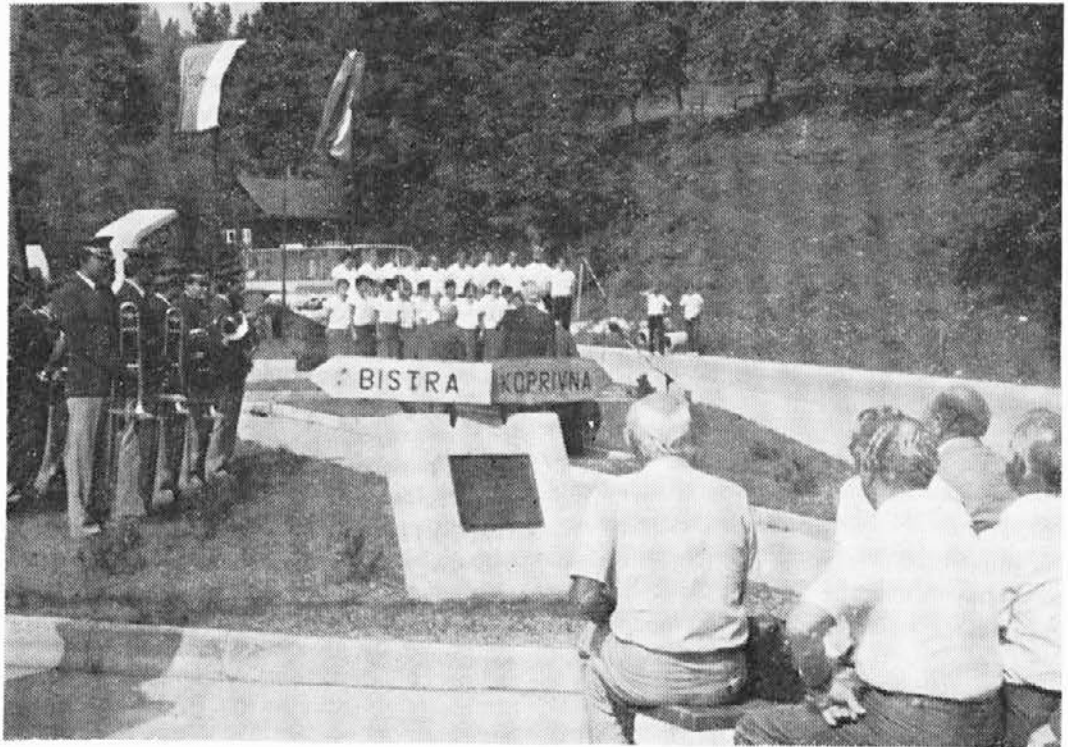
Že pred leti sta se pobratili solčavska organizacija ZZB NOV in prevaljska borčevska organizacija. Vsako leto sodelujemo z njimi na dan krajevnega praznika Solčave in na drugih prireditvah mozirske občine in organizacije ZZB NOV Solčava.

Ker so bile na območju Solčave partizanske bolnice in so se v njih zdravili tudi borci iz Mežiške doline, smo pomagali urediti plošče za šest pomnikov partizanske sanitete. Za to imata veliko zaslug Tone Ikovec-Darko in Železarna Ravne na Koroškem, ki je izdelala nerjaveče plošče. Vsem, ki so sodelovali pri tem delu, se Področni odbor ZZB NOV Ravne iskreno zahvaljuje.

Zadnja odkrita plošča na Pristavi za poimenovanje ceste Koroških partizanov, se lepo vključuje v okolje že postavljenega spomenika, ki spominja na veliko bitko koroških partizanov na tem območju. Odkritje te plošče je bilo 23. avgusta 1986 in je bilo vključeno v program Koroškega turističnega tedna. Na slovesnosti so bili tudi vidni gostje iz Ljubljane in zamejstva. Sam predsednik republiške ZZB NOV Bogo Gorjan je tedaj obiskal nas Korošce, prav tako tudi vodstvo Osrednjega odbora koroških partizanov iz Ljubljane: Ivo Uranič-Drago, predsednik, Olga Kastelic-Marjetka, Rudi Hohkraut-Dolf, Milan Tratnik-Milanček. Tople tovariške pozdrave so poslali Pavle Žaucer-Matjaž in borci iz avstrijske Koroške.

Program proslave je bil zelo lep — pester, bogat. Tudi vreme je bilo lepo, toplo, tako da je bilo vzdušje še prijetnejše. Glavni govornik je bil Rudi Hohkraut-Dolf, nekdanji komisar, prvoborec — spomeničar. Pred glavnim govorom je predsednik Krajevnega odbora združenja borcev NOV Črna na Koroškem Ivan Rožanc pozdravil vse navzoče goste-borce z besedami: »Zelo smo veseli, da ste prišli med nas in skupno s Črnjani proslavljamo uspehe našega partizanskega boja na Koroškem. Ne bi podrobno našteval prispevka naših ljudi za NOB. Že samo spominske plošče pred hotelom z imeni 221 padlih borcev dokazujejo, kako velik prispevek je dal ta kraj za našo svobodo in boljše življenje nas vseh.«

Zatem je Rudolf Hohkraut-Dolf v govoru orisal kratko zgodovino borb na Koroškem. Dejal je: »Zopet smo se zbrali pri spomeniku NOB na Pristavi, na križišču cest iz Tople, Koprivne in Bistre. V času narodnoosvobodilnega boja so bile to zelo

Z otvoritve nove ceste

pomembne poti za borce koroških partizanskih enot, politične delavce, predvsem pa za kurirje. Po teh cestah, čez okoliške hribe so šle zveze naprej na Koroško, na Solčavsko pa Savinjsko in Mislinjsko dolino, na Pohorje. V letih 1942 in 1943, ko so se na Koroškem pojavili prvi partizani, so se na teh poteh ustavljali pri koroških domačijah, kjer so jih lepo sprejemali in se tako na svoj način vključili v osvobodilni boj. Tedaj se je skovalo prijateljstvo, ki ni in nikoli ne bo zamrlo.

Današnja otvoritev ceste Črna—Solčava, ki povezuje dolino Meže in dolino Zgornje Savinje, in poimenovanje v cesto Koroških partizanov, pomeni velik delovni uspeh za kmete, gozdarje, zraven pa veliko ugodnosti za turiste. Koroški partizani smo ponosni, da imamo ljudi, ki so sposobni ustvariti nekaj tako koristnega za prebivalce vseh treh koroških dolin pa tudi solčavske.

Koroški partizani imamo za vedno zapisane v svojem srcu in spominu koroške domačije in ljudi, ki so nas nesebično preživljali, nam nudili vso toploto svojih, največkrat skromnih domov in s tem nemalo pomagali, da nam volje ni zmanjkalo v dolgem in težkem času borbe. Premagali so strah pred terorjem nemških nacistov, kateremu so bili nenehno izpostavljeni, pa tudi strah pred izdajalci, ki jih tu res skoraj ni bilo. Mnogo je bilo žrtev, nepopisnih grozot, gorela je marsikatera koroška domačija. Aretacije, mučenja, zapori, izseljevanja, koncentracijska taborišča niso preprečila njihovim sinovom in hčeram poti v partizane. Nasprotno, koroški ljudje so se odločili za skupno borbo proti mnogo močnejšemu sovražniku — in zmagali so.

Koroški borci in vsi koroški ljudje so dokazali, da s predanostjo, zvestobo in junaštvom zmoreš tudi tisto, kar se zdi nemogoče. Z mnogo krvi so borke, borci in žrtve nacističnega terorja prepojili ta del slovenske zemlje, da bi vsi, ki smo ostali, živeli za vedno v svobodi in miru.

V spomin na nje in v zahvalo predlagam, da jih počastimo z enominutnim molkom... Slava jim!

Spomini, ki jih obujamo na preteklost, predvsem na to, kar so počenjali nemški nacisti v času okupacije, bodo nam vsem, posebej pa koroškim Slovencem opomin za vse čase. Večno bomo obsojali ljudi, ki so to počenjali.

Čeprav danes svobodno živimo in želimo predvsem mir in lepše življenje, se srečujemo s težavami na vsakem koraku. Radi bi živeli brez njih, kakor smo si idealno zamislili v času naše borbe. Vsi vemo, da je stvarnost vedno drugačna. Nobene države ni, če je še tako bogata — le malokatera pa je preživela toliko hudega kot naša — da bi težav ne imela. Če hočemo svoje težave rešiti, mislim, kot zasavski revirec-knap in koroški partizan, da je treba imeti le pošten odnos do stvari in predvsem ne biti malodušen. S pridnim delom, dobro voljo in učinkovitostjo smo sposobni vse premagati. Da bo naše življenje lepše, moramo vsi to res želeli in se potruditi.«

Po njegovem govoru so kratek kulturni program izvedli pevci, rudniška godba na pihala ter mladina z recitacijami. Sledilo je odkritje plošče, na kateri piše: Cesta Koroških partizanov Črna na Koroškem—Solčava. Poleg plošče je smerokaz Bistra—Koprivna—Solčava.

Istočasno so na solčavski strani odkrili ploščo in poimenovali cesto Solčava—Črna na Koroškem po koroških partizanih.

Srečanje organizacij ZZB Črna na Koroškem in ZZB Solčava je bilo na Ježevem. Tukaj je imela svoj program lovska družina Bistra. Streljanje na glinaste golobe je bilo v programu Koroškega turističnega tedna.

Srečanje s starimi borci in domačini-kmeti, ki so sodelovali in podpirali partizane med NOB, je bilo prisrčno in enkratno. Postreženi smo bili z dobrim srbskim fižolom. Za dobro razpoloženje pa je igrala rudniška godba iz Mežice.

Posebnih govorov tukaj ni bilo, borci pa so si imeli veliko povedati o časih, ko so

partizani po teh hribih naše Koroške in Savinjske doline.

Bližal se je večer, treba se je bilo posloviti in vrniti vsak na svoj dom. Med potjo smo se oglasili pri kmetu Oderlapu, da ga pozdravimo, saj sam ne more nikamor brez bergel. Zelo je bil vesel obiska, posebno še Gregorja Durjaka-Jurja in Vinka Gerdeja-Stojana, ki sta po 40 letih spet obiskala to partizansko domačijo. Gotovo ne bi bili pravi stari partizani, če ne bi žicali. Poprosili smo gospodinjjo za jesti. Postregla je z veliko skledo kislega mleka in dodala dober domač ržen kruh. To je bila malica. Nič nam ni ostalo. Dobro podloženi smo se odpravili proti domu z obljubo, da čez 40 let spet pridemo in se vidimo, takrat se bomo imeli še več kaj pogovoriti.

Odlok občine Ravne na Koroškem za poimenovanje ceste Črna—Solčava:

Na podlagi 8. člena zakona o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb (Uradni list SRS, št. 5/80) in 195. člena statuta občine Ravne na Koroškem (Medobčinski uradni vestnik, št. 12/78 in 1/82) je skupščina občine Ravne na Koroškem na skupnem zasedanju zbora združenega dela, zbora krajevnih skupnosti in družbenopolitičnega zbora dne 11. 6. 1986 sprejela

S K L E P

O POIMENOVANJU CESTE ČRNA NA KOROŠKEM—KOPRIVNA—SOLČAVA PO KOROŠKIH PARTIZANIH Z IMENOM »CESTA KOROŠKIH PARTIZANOV«.

1.

Z namenom, da bi ohranili trajen in živ spomin na koroške partizane, ki so se borili v vrstah jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske na strani velikih zaveznikov proti nacističnim, nemškimi okupatorjem, za svobodo, za demokracijo, za napredek in mir, za trajen in čuteč spomin na nadčloveške napore in žrtvovanja koroških borcev in številnih žrtev fašističnega terorja ter aktivistov osvobodilne fronte, je skupščina občine Ravne na Koroškem sprejela sklep o poimenovanju regionalne ceste, ki povezuje Mežiško in Gornjo Savinjsko dolino od Črne na Koroškem prek Koprivne do Solčave po koroških partizanih z imenom »Cesta koroških partizanov«.

2.

Sklep stopi v veljavo osmi dan po objavi v medobčinskem uradnem vestniku.

vsak si je vzel s prazničnim občutkom samo eno jabolko in zadovoljno odšel na vlak.

ŠOPEK ROŽ

Iz Beograda je peljal Vlak bratstva in enotnosti naprej skozi Smederevo, Svetozarevo, Čuprijo, Stalač in se ustavljal na postajah, na katerih so 1941. leta izstopali slovenski izseljenci. Na postajah je čakalo na stotine domačinov in otrok, ki so nam mahali z rokami in zastavicami v pozdrav. Med vzkliki množice so odmevali zvoki godbe. Fantje in dekleta v narodnih nošah so plesali srbsko kolo.

Ob pogledu na množico, ki je z vso gostoljubnostjo pozdravljala goste iz Slovenije, je marsikoga stisnilo v prsih in so se mu orosile oči, ko se je spomnil, s kakšnimi občutki in strahom so se pripeljali na te postaje slovenski izseljenci 1941. leta. Nehote je v tem trenutku vsak začutil, kako globoke so korenine bratstva in enotnosti, in da te vezi segajo v leto 1941., ko so prišli v Srbijo slovenski izseljenci lačni in brez vsega. Srbi so jim takoj priskočili na pomoč. Ponemok so jih že na postajah čakali s pripravljeno hrano ter jih odpeljali na svoje domove, kjer so našli varno zatočišče skozi vsa leta vojne. Bratje Srbi so si s Slovenci delili vse dobro in zlo. Šele takrat so spoznali, kdo je njihov resnični prijatelj, kakor pravi pregovor:

»Šele v težavah spoznaš resnično prijateljstvo.«

K vlaku so prihiteli pionirji in mladinci s šopki rož in jih dvigali proti oknom. Udeleženci vlaka so se sklanjali skozi okna in z veseljem sprejemali cvetlice. Šopki so bili skromni, toda vseeno lepi, ker so nam jih podarili naši bratje Srbi.

Ko smo stopili z vlaka, smo šopke vzeli s seboj, jih dali na domovih gostiteljev v vaze, da so nas še nekaj dni spominjali na gostoljubni sprejem.

BAKA OLGA

V Stalaču smo izstopili z vlaka. Na postaji so nas že nestrpno čakali naši gostitelji. Prihiteli so k nam, nas objemali in poljubljali, kakor da sprejemajo najbližje sorodnike. Iz rok so nam vzeli naše potovalke, ničesar nismo smeli več nositi sami.

Na nas so čakali z osebnimi avtomobili. Vstopili smo in se odpeljali v Varvarin, kjer so med vojno prebivali slovenski izseljenci. Kolona avtomobilov se je ustavila v parku sredi mesta, kjer stoji spomenik narodnega heroja in ob njem spominske plošče z napisu slovenskih izseljencev, ki so med vojno umrli v Varvarinu.

Godba je zaigrala državno himno. V tem je začelo rahlo deževati. Po več mesecih so Srbe prvič presenetile dežne kapljice. Predsednik občine Varvarin je zato samo na kratko pozdravil goste iz Slovenije in jim zaželel prijetno bivanje v njihovem kraju. Nekaj mladincev je pred spomenik položilo venec. Prireditvev se je končala.

Čez cesto je prišla starejša ženica Olga. Stopala je mladostno, čeprav je imela že okoli osemdeset let. Tudi letos je hotela biti pri sprejemu in videti svoje drage goste iz Slovenije. Takoj smo jo spoznali, saj smo bili pri njej že večkrat v gosteh. Prvo leto smo celo pri njej prenočevali. Olga je prihitela k nam, nam stisnila roke in nas po srbskem običaju poljubila. Ob srečanju se

Zvonko Robar

Doživetje z Vlaka bratstva in enotnosti

FRULICE BRATSTVA IN ENOTNOSTI

»Beograd...! Beograd...!« je šel glas iz vagona v vagon. Vlak bratstva in enotnosti se je ustavil na postaji Topčider. Na peronu je stalo polno ljudi, ki so nam mahali v pozdrav. Televizijski snemalec je stal na ravni strehi postajnega poslopja in si dal opravka s kamero. Drug za drugim smo stopali z vlaka. Znanci so si začeli podajati roke, se pozdravljati in poljubljati. To so bila prva navdve prisrčna srečanja med brati Srbi in Slovenci.

S postaje smo se napotili proti domu JLA. Na obeh straneh ceste se je širil park z visokim košatim drevjem. Niti malo nismo imeli občutka, da smo v največjem mestu Jugoslavije. Na poti so nas ustavljale mladinke ter nam pripenjale na prsi značko z jugoslovansko zastavo. S ceste smo zavili proti mogočnemu poslopju. S strani so nas pozdravljali vojaki. Verjetno so bili Slovenci, ki so služili vojaški rok v naši armadi. Pred domom so v vrsti stali mladinci in mladinke v narodnih nošah. Na pladnjih so držali rjavkasto rumene hlebe in sol. Vsak mimoideči je odlomil kosček kruha in ga namočil v sol. Tako so nas bratje Srbi pogostili po njihovem ljudskem običaju.

Skozi vrata smo stopili v mogočno dvorano, v kateri je bilo prostora za 1400 gostov. Najprej nas je pozdravil domačin, rekoč:

»Dobrodošli! Drugovi Slovenci, kod nas se osečajte kao u svojoj rodnoj kući!«

Kmalu smo se res počutili toplo kot doma. Člani kulturno-umetniškega društva Ivo

Lola Ribar so zaplesali srbsko in slovensko kolo.

Poseben vtis je na nas naredil glasbenik, oblečen v srbskega pastirja, in je zaigral na frulico tako čudovito, da nam je vsem zastal dih. Potem je na oder povabil šest najmlajših udeležencev Vlaka bratstva in enotnosti iz Slovenije. Na oder so prišli cicibančki. Vsak je najprej povedal svoje ime, nato je umetnik vsakemu podaril frulico in dejal:

»Nakon četiri godine, kada se opet vratite u Srbiju, čete već igrati na frulice!« Cicibančki so mu z zadovoljstvom obljubili. Nato je dejal:

»Sad ćemo zajedno svirati!«

Oni so vtaknili frulice v usta, on je pokleknil pred nje in skupno so začeli igrati. Zvoki njihovih in njegove piščalke so se zlili v prijetno melodijo bratstva in enotnosti. Navzoči so jim navdušeno zaploskali.

Na prireditvi je nastopil tudi predsednik SZDL Slovenije Franc Šetinc in govoril nekaj časa v srbskem in nekaj časa v slovenskem jeziku, poslušalci so težko ugotovili, kdaj je prešel iz enega jezika v drugega. Tako je lepo simboliziral bratstvo in enotnost.

V svojem govoru se je zahvalil bratom Srbom, ker so 1941. leta nudili pomoč našim izseljencem, ki so prišli lačni in brez vsega v Srbijo, in poudaril, da je tudi danes moč naših narodov le v bratstvu in enotnosti.

Po prireditvi smo se vrnili na vlak. Na postaji nas je zopet čakalo presenečenje. Ob poti so stali zaboji sočnih rdečih jabolč. Vsak si jih je lahko vzel, kolikor je hotel. Toda

ni več tako sproščeno smejala, ker ji je med tem, ko smo bili zadnjič v Srbiji, umrl mož. On je bil izreden prijatelj Slovencev. Vsako leto jih je spremljal z vsem srcem in gostil pod svojo streho. V pogovoru z nami je večkrat govoril:

»Maribor je lepo mesto.«

»Kako to veste?« sem ga vprašal.

»Vojake sem služil v njem.«

»Od takrat ima lepe spomine,« se je pošalila Olga.

Večkrat je tudi rekel:

»Lepa je vaša Slovenija. Rad bi še prišel k vam.«

Skoraj vsako leto je bil med udeleženci Vlaka bratstva in enotnosti. Toda takrat se je z nami zadnjikrat pogovarjal, mogoče je že slutil, da ne bo nikoli več videl Slovenije, ker mu je srce omagovalo... Vsem nam je bilo težko, ko smo zvedeli, kaj se je zgodilo.

K baki Olgi smo šli na obisk. Za nas se je močno trudila, saj je mizo obložila z raznimi dobrotami. Najprej nam je na pladnju ponudila sveže pečen kruh. Po srbskem običaju smo si morali vsi hkrati odločiti kos kruha. Ta dogodek mi bo ostal vedno v spominu. Potem je nalila v kozarce žganje in nazdravila:

»Da bi bili še dolgo srečni in zdravi!« Vsi smo stali ob mizi in trčili s kozarčki in ji zaželeli, da bi živela še mnogo let v sreči in zadovoljstvu.

Potem smo posedli in z užitkom jedli okusno pripravljeno srbsko hrano. Baka Olga je ves čas stala ob mizi in pazila, da so vsi gostje jedli. Komaj je kdo izpraznil krožnik, mu je ponudila drugo jed. Meni ni ugajalo, ker je baka Olga kot najstarejša stala ob mizi, zato sem ji dejal:

»Baka Olga, sedite in jejte z nami!«

Ni mi odgovorila, mogoče me ni hotela užaliti ali pa ni hotela prekiniti srbske navade.

Na mizi je bilo tri vrste peciva. Vsako je bilo vabljivo za oči. Baka Olga se je obrnila k meni in dejala:

»Vzemite burak, vem, da vam ugaja!« V tem trenutku sem se spomnil, da sem pred štirimi leti jedel burak in ga hvalil, kako je dober. Baka Olga tega ni pozabila.

Morali smo se posloviti, stisnili smo baki Olgi roke in se poljubili. Zdaj smo se že znali po srbsko poslavljati. Baka Olga nas je spremljala do avtomobila in nam zaželela srečno pot. Avto je odpeljal. Baka Olga je stala pred vhodnimi vrati v vrt in nam mahal...

PRAŠIČEK NA RAŽNJU

Srbi so nas gostili z raznovrstnimi jedili in pijačo. Na mizo so prinesli prave domače specialitete, med temi je bil tudi prašiček na ražnju, kar je posebno znana srbska specialiteta.

Spotoma smo se ustavili pri sosedu. Žena in mož sta nas sprejela pred vrati, nam stisnila roke in nas poljubila kot najbližje sorodnike.

»Pridite noter!« sta nas vabila v hišo.

»Nimamo časa,« smo odklonili, »kdaj drugič.«

»Potem pa pridite z menoj,« nas je povabil gospodar, »če hočete videti, kako se peče prašiček na ražnju.« Z veseljem smo sprejeli vabilo, marsikateri od nas še ni videl, kako Srbi pečejo prašička na ražnju.

Za njim smo odšli za hišo, kjer je tik ob steni stala velika pločevinasta peč. Nikjer

ni bilo videti prašička, ker smo mislili, da ga peče na prostem, kakor se to običajno dela.

»Poglejte,« se je nasmehnil in odprl velik pokrov. Vsem so zažarele oči, ko smo zagledali nad žerjavico, kako se vrti rumenkasto rjavi prašiček in od njega kaplja mast, ki od trenutka do trenutka na žerjavici zagori.

Iz peči se je širil na vse strani prijeten vonj.

»Kako praktično,« smo ugotavljali, ko smo videli, kako se prašiček s pomočjo elektromotorja vrti nad žerjavico.

Gospodar se je zadovoljno smejal, ker je bil ponosen na svojo moderno peč.

»Kako dolgo boste še pekli?« ga je vprašal nekdo izmed nas.

»Samo deset minut,« je pogledal na uro.

Potem je peč zaprl in nihče ni več vedel, kaj se dogaja v peči, ki je stala na dvorišču tik ob cesti.

»Pečenje prašičkov na žaru je srbska specialiteta,« je dejal ob priložnosti naš gostitelj Mile, ko smo mu pripovedovali, kaj smo videli. »Morali bi priti na srbsko stavbo, tam bi šele videli, koliko prašičkov se v eni noči speče na ražnju.«

ZANIMIV IZLET

Naši gostitelji so se odločili, da nas popeljejo na izlet in nam razkažejo znamenitosti Srbije. Srbi so zelo ponosni na svojo zgodovino in se čudiš, ko jih poslušáš, kako dobro jo poznajo.

Ob deveti uri smo krenili na pot. Mimo nas so hitela polja, poraščena s koruzo, travniki in naselja. Ko smo zrl skozi okna, smo ugotavljali:

»Lepa je vaša dežela.«

Z vsakim obiskom se mi je zdela Srbija lepša in zanimivejša.

»Tudi Slovenija je lepa,« so nam vračali našo pohvalo gostitelji, »vi imate visoke gore in Blejsko jezero.«

»Posebno mi ugajajo prave srbske hiše, ki so zgrajene v starem stilu,« sem dejal Miletu, ki je sedel zraven mene. To so bile

hiše z velikimi okni in kratkim napuščem ter oglatim žlebovjem. Pred vodom je imela skoraj vsaka hiša verando, ki so jo pri nekaterih razširili v pravo sončno bivalnico.

»Vsak čas ima svoj stil,« mi je pametno odgovoril Mile, ki so mu ugajale moderne hiše.

Tako smo se pripeljali v Kraljevo. Izstopili smo in šli po mestu. Ulice so bile prazne. Ogledovali smo si izložbe in nehote primerjali cene posameznih izdelkov z našimi v Sloveniji.

Pred nami se je razširila velika okrogla ulica. Na sredi ulice je stal veličasten spomenik, posvečen borcem balkanske in prve svetovne vojne. Na vrhu spomenika je stal kip vojaka s puško v roki.

Mile je pripovedoval:

»Poglejte, na tej strani je novo Kraljevo in na drugi staro. Kjer so stare hiše, ne sme nihče graditi novih.«

Pogled nam je zastal na palačah na drugi strani in na starih stavbah na tej strani.

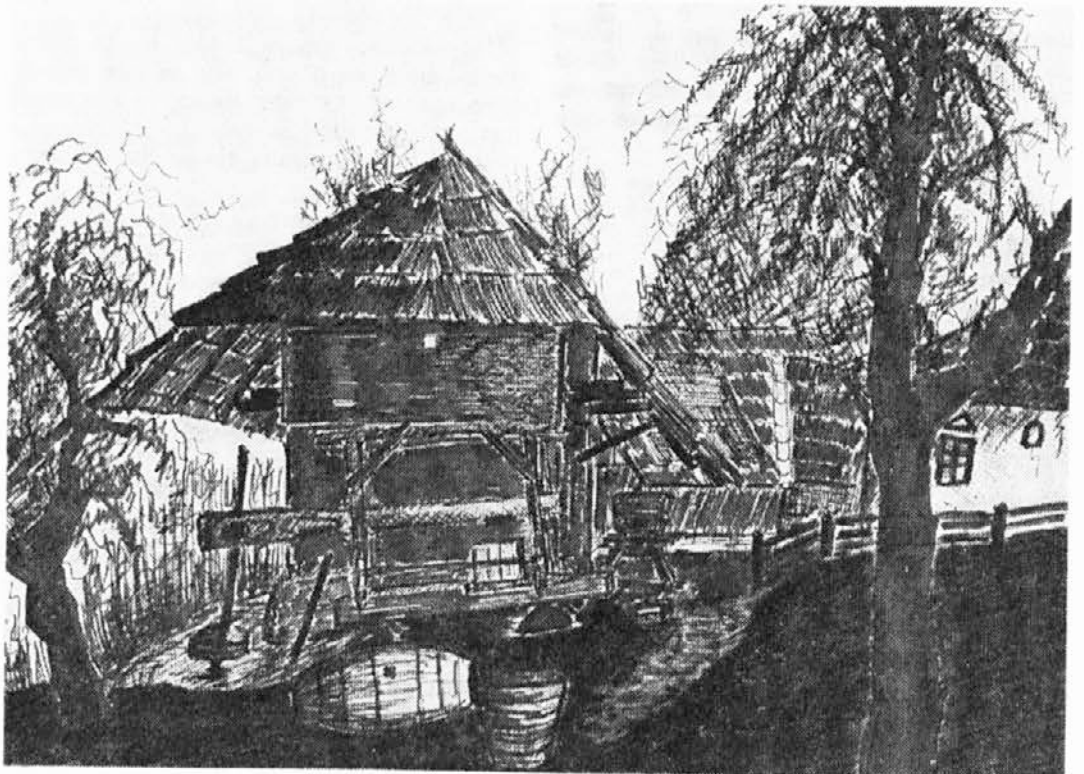
»Mislim, da je to prav. Marsikje v Sloveniji urbanisti tega niso upoštevali,« sem dejal, »in so zato naredili veliko škodo.« Občudovali smo stare zgradbe, ki so že na zunanji priča o visoki stopnji srbske kulture v preteklosti.

Pogled se nam je odprl proti Zahodni Moravi. Ob reki so se druga za drugim vrstila igrišča.

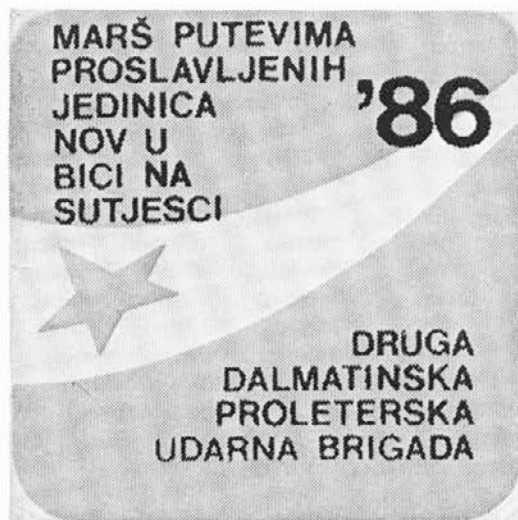
Po pripovedovanju gostiteljev smo ugotovili, da posvečajo Srbi športu veliko pozornost.

Odpeljali smo se dalje. Z glavne ceste smo zavili na stransko, ki je vodila po dolini med griči in hribi. Sredi gozda smo se ustavili pred samostanom Ljubostinja. Lepo je ohranjen in okolica urejena. Pred njim sta stala dva avtobusa, tako smo vedeli, da nismo edini obiskovalci.

Skozi velika vhodna vrata smo stopili na široko dvorišče, na katerem je bilo polno izletnikov. Tik ob vходу se je dvigala velika cerkev in zadaj poslopje, v katerem so bivalne redovnice. V cerkvi smo občudovali fre-

Kurtnikova kmetija na Brđinjah: kašta s prešo

ske, ki jih je že načel zob časa. Sredi cerkve je bila grobnica kneginje Milice, žene carja Lazarja, ki so ga Turki v bitki na Kosovem polju zahrbtno ubili. Ona je bila mati dvanajstih sinov Jugovičev, kakor govori narodna pesem, ki so padli na Kosovem polju. Pred Turki se je zatekla v samostan in tukaj tudi umrla.

Na dvorišču so si izletniki ogledovali in kupovali pletene košarice in podstavke za sadje.

»Tega lahko prodajo na ameriškem trgu, kolikor hočejo,« nam je pojasnjeval gostitelj. Za spomin smo kupili vsak eno košarico ter knjižico z zgodovino in slikami samostana.

Kmalu smo krenili naprej in zrla skozi okna na pokrajino, ki je hitela mimo nas. Ob cesti so se vrstila lepo urejena poslopja, ki so pričala o usodnih življenjskih razmerah ljudi, ki živijo tod. Cesta se je vila vedno više, skoraj smo imeli občutek, da se vozimo po dolinah alpskega sveta. Ob hišah so rasli sadovnjaki z jablanami, ki jih je bilo v nižinskem svetu zelo malo.

Ob gozdu smo zavili na desno in se ustavili ob samostanu Žiča, ki je znan iz obdobja Nemanjičev. Pred vhodom v cerkev je stala skupina izletnikov in pela nabožne pesmi. Komaj smo se zrinili med njimi v cerkev ter si ogledali notranjost. Po stenah se je videlo, da je bila cerkev obnovljena. Najbolj je še bila ohranjena freska Sv. Sava. Sredi cerkve se je dvigala pod nebo visoka kupola. Skozi okna kupole so padali prameni sončnih žarkov.

Kupili smo si še spominke: knjige, krožnike s sliko samostana, ter se odpravili naprej.

Zadnji kraj, ki smo ga obiskali, je bila Vrnjačka banja. Presenetil nas je velikanski park z mogočnim drevjem in sredi njega velike kopalniške zgradbe. Vsepovsod je vladala urejenost in čistoča. Ob široki cesti so se vrstili hoteli, v posebnem stilu zgrajene vile in druge zgradbe. Zanimanje je vzbudil rdeči vlak, ki je turiste prevažal po kraju.

Zavili smo v restavracijo sredi parka ter si naročili kavo ter sokove za mladince, ki so bili z nami.

Ko smo odhajali, smo hoteli plačati, toda naši gostitelji nam niso pustili. Oni so poravnali vse stroške.

Noč se je spuščala na pokrajino, ko smo se vračali v Varvarin. Od premnogih vtisov in vožnje smo bili izmučeni, toda kljub temu smo odšli zvečer na krajši sprehod po mestu.

GROZDJE V VINOGRADU

Naši gostitelji v Srbiji so nam zaupali vse, kakor da smo njihovi najbližji sorodniki. Zadnji dan so nam razkazali vse, kar imajo: vrt, koruznik, v katerem sušijo koruzo, kaščo, kjer imajo shranjeno žito in moko, svinjske hleve, kokošnjak. Nato so nas z avtomobilom odpeljali v vinograd. Tja smo hoteli iti peš.

»Ne,« je dejal gostitelj Mile, »peljali se boste z avtomobilom, ker vreme ni zanesljivo.« Iz oblakov je res rahlo pršelo.

Ko smo se peljali, smo skozi okna opazovali pokrajino; na obeh straneh ceste se je širila ravnina s koruznimi polji, ki so dobivala v poznem jesenskem času rjavkasto barvo. Za polji se je začela pokrajina dvigati v valovit gričevnat svet, na katerem so se po pobočjih širili vinogradi.

Kmalu smo se po kolovozu pripeljali med griče, ki so bili zasajeni z vinsko trto. Naše oči so zvedavo iskale grozdje. Stopali smo v vrstah med trtami, toda grozdja ni bilo več videti, ker so ga lastniki večinoma obrali, ga prodali zadrugi v kraju ali pa ga doma predelali v mošt.

»To je naš vinograd,« je kazal z roko gospodar Mile. »Grozdje smo že obrali.«

»Nekaj grozdja smo še prihranili za vas,« nas je potolažila njegova žena Bogomila.

»Kolikar nam ga niso drugi odnesli,« se je pošalil Mile, ker je vedel, da se kaj takega ne more zgoditi.

Z očmi smo med listi trte iskali grozdičke, ki so se na kakršenkoli način izmaknili obiračem. Tu in tam smo našli kakšen grozd, ga utrgali, poskusili jagodo ter glasno ugotavljali:

»O, kako sladko je!«

Sredi vinograda smo presenečeni obstali. Pred seboj smo zagledali precej trsov, ki so se pod težo črnih, rumenkastih in rdečih grozdov sklanjali k zemlji.

»Tole smo prihranili za vas,« je radodarno dejal gostitelj, »vzemite in jejte, kolikor vam srce da.« Ker nismo takoj segli po grozdju, sta Mile in njegova žena Bogomila utrgala nekaj grozdov in nam jih dala v roke:

»Izvolite, jejte!«

Morali smo zobati, četudi ne bi hoteli. Tudi branili se nismo, ker je bilo grozdje tako vabljivo in dobro. Komaj je kdo izmed nas pozobal grozd, je dobil takoj drugega v roke. Mile in Bogomila sta pazila, da nismo bili brez grozdov.

»Zakaj ne zobljete? Vzemite!« je vsakemu dala Bogomila nov grozd.

Mile je od nekdaj prinesel košaro. Bogomila pa se je sklanjala k trsom in rezala grozdje v košaro, ki je bila kmalu polna in navrhana. Ko sem opazoval košaro, napolnjeno z grozdom, se mi je zdelo, da gledam sredi jesenskih barv tihožitje, ki ga je naslikal več umetnik.

S polnimi želodci in z grozdom v košari smo se vračali iz vinograda.

Popoldne smo se vračali v Slovenijo. Ob slovesu nam je dala Bogomila za na pot polno košaro grozdja...

SRBSKA GOSTOLJUBNOST

Na vratih nas je čakala starejša ženica. Štiri leta je minilo, kar je nisem videl. V trenutku, ko sem jo zagledal, sem se spomnil, da sem jo že videl, nisem pa vedel, ali

je domača ali ne. Ob prihodu sem ji stisnil samo roko, nisem pa je poljubil na srbski način. Komaj sem naredil nekaj korakov v vežo in se ozrl, sem spoznal, da sem naredil napako, ker so se drugi z njo rokovali in poljubljali.

Kmalu sem zvedel, da je stara ženica mati naše gostiteljice. Z menoj je bila kljub temu prijazna, čeprav sem si še vedno očitil, da se nisem z njo ob snidenju tako pozdravil, kot bi se moral.

Gostitelji so nam zaupali tudi razne težave. Tako smo se pogovarjali o družinskih zadevah. Baka Milorada je zelo pametno govorila:

»Mladi morajo sami gospodariti. Odkar gospodarita hčerka in njen mož, se jaz ne mešam v njune posle. Sama delata, kakor hočeta. Jaz jima samo pomagam, najrajši delam na polju.«

»Tudi doma mi precej pomagaš,« ji je priznala hčerka, ki je poslušala naš razgovor.

Zadnji dan obiska nas je peljal gospodar Mile z avtomobilom na polje. Okrog nas so se širila koruzna polja, ki so bila že popolnoma rjava. Avto se je ustavil ob veliki njivi.

»Tukaj pridelujemo sladkorno peso,« je ponosno govoril Mile, »v zemljo je tako zabita kot v beton, ker že več mesecev ni bilo dežja.« Čudili smo se, kako je lahko zrasla tako debela. Mile je skušal izpuliti eno, toda ni mogel, ker je bila preveč trdna v zemlji. Nato je pograbil za liste druge, potegnil z vsi močjo, šele zdaj mu je komaj uspelo.

»Ali je dobra?« smo vpraševali, ker smo prvič v življenju videli peso, iz katere se dela sladkor. Če je sladkor sladak, mora biti pesa sladka, smo menili. Mile je z nožičkom odrezal nekaj koščkov in dal vsakemu pokusiti.

»Sladka je!« smo ugotavljali.

»Letos je še posebno sladka,« je pritrdil Mile.

Naše oči so se zazrle na drugi konec njive, kjer je rasla koruza. V njej sta se gibali dve ženski. Mile je opazil naše poglede in dejal:

»Baka Milorada in sosedna lomita koruzo, ker se bojimo, da bo kmalu zima.«

Nebo so pokrivali nizki oblaki, iz katerih je rahlo pršelo, in od časa do časa je zapihal mrzel veter.

»Pravijo, da bo huda zima, ker cvetijo zdaj jeseni jagode in celo nekatero sadje,« je pripovedoval Mile.

Ob teh besedah nam je postalo vsem mrzlo pri srcih, ker smo se spomnili preteklih zim, ki je bila izredno hladna.

Potem smo zavili v koruzo. Mile je odločil nekaj storžev in dejal:

»Poglejte, kakšni storži so. Mnogo manjši, kot bi lahko bili. Suša je precej zmanjšala pridelek.«

»Ali vam lahko pomagamo lomiti koruzo?« smo vprašali.

»Seveda,« se je nasmehnil. Ko smo odlomili nekaj storžev, je dejal:

»Vi ste naši gostje, delali pa ne boste.«

V tem se je iznenada med nami pojavila baka Milorada, ki je prišla z drugega konca njive in smeje se dejala:

»To bomo že sami naredili. Vi zdaj samo uživajte.«

»Ali vi še vedno delate?« sem se začudil.

»Najbolj sem srečna, kadar delam na njivi,« mi je odgovorila.

Za trenutek mi je obstal pogled na njenem obrazu, na katerem so leta zarezala vid-

ne sledove. Osemdeset let že ima, pa še vedno dela. Tudi v Srbiji so babice, kot jih je opisal Prežihov Voranc, sem se spomnil. »Zdaj odhajate?« je dejala babica. »Da,« smo pritrdili. »Potem srečno pot,« je vsakemu stisnila roko in ga poljubila po srbskem običaju. Babica nas je presenetila, sem ugotavljal. Z drugega konca njive se je prišla posloviti

od nas. Ne vem, če bi si mi vzeli čas in se šli posloviti od nje na drugi konec njive. Odhajali smo proti avtomobilu. Ozrl sem se. Babica se je izgubila v koruzi, ker se je njena obleka ujemala z barvo narave. Če se bomo čez štiri leta spet videli, sem pomislil, takrat ne bom naredil več takšne napake ob snidenju. Upam, da mi babica ni zamerila.

vedno več pokvarjenih vrtnih kladiv in transportnih vozičkov. Montaža v podzemni električni centrali ni potekala v predvidenih rokih, saj so se zgubili manjši sestavni deli, regulatorji turbin. Zaenkrat to še ni vzbujalo pozornosti, a sčasoma so postali pogosti zastoji proizvodnji sumljivi. Spet sem nasul opilkov v ležaje motorja pihala za visoko peč je poročal na sestanku Milan. Osumljen bo, če to slučajno odkrije električar, ki je prejšnji teden čistil motor, ta pa je nemčur. Oviranje proizvodnje je bilo preiščeno dejanje s ciljem, da se »kolesa za zmago« vrtijo počasneje, kot so želje novih oblastnikov.

TIM

ORANJE

Nemčurji so bili zadovoljni — dolina je očiščena, morda bi kazalo še koga izseliti, vendar čas za to je še vedno. Komunisti, ki so pripravljali sabotaže, so za zapahi. Poleg izseljenih delavskih družin so bili, z izjemo nekaj inženirjev, vsi vodstveni ljudje rudnika.

Na vodilna mesta so prišli strokovnjaki iz Avstrije. Novi direktor je v nemščini govoril zbranim delavcem. Večina delavcev ga ni razumela. Ploskali so le oni v prednjih vrstah.

Vojna še ni končana. Naša vojska gre bliskovito v Rusijo. Mi smo bili vedno za mir, nismo pa mogli dovoliti, da nam komunisti ogrožajo naš napredek, našo domovino. Mi smo narod reda in discipline, zato smo močni in poklicani, da napravimo red tudi drugod. Rudnik je sedaj vojno podjetje. Od vas, »kameradi«, zahtevam poslušnost, delavnost, izpolnjevanje ukazov nadrejenih, to lahko koristi v glavnem vam in vašim družinam, seveda, če komu ni za to, bo nosil posledice sam. Nekateri so bili izseljeni drugam. Zakaj — veste vi bolje kot jaz. Zaposlili bomo vse, ki bodo hoteli delati, pristopili bomo k zidavi stanovanj, nadaljevali bomo gradnjo podzemeljske električne centrale. Mežiška dolina je koroška in kot taka je sestavni del našega velikega Reicha. Za nas vse velja geslo našega političnega vodstva: »Kolesa se morajo vrteti za zmago.« Burno so ploskali oni v prvih vrstah. Izrečena parola je bila nalepljena na zidovih zgradb, v pisarnah, v delavnicah, povsod, kjer so menili strankini »kameradi«, da bo najbolj delovala. »Glück auf,« je zaključil svoj govor novi direktor. »Heil Hitler,« so se zadrli oni iz prednjih vrst. Razšli so se z različnimi vtisi govora, nekateri navdušeni, večina pa zaskrbljena, kaj bo prinesla prihodnost. Kadrovske spremembe so bile tudi zunaj podjetja. V rudniško bolnico je prišel novi zdravnik, dotedanji je moral od tod. Za upravitelja šole je bil postavljen učitelj, ki je tu služboval že pred prvo svetovno vojno, a je po koncu te živel v Avstriji. Za potrebe vernikov bo prihajal enkrat tedensko iz Celovca duhovnik, ki je moral prevzeti še druge fare v dolini.

V uradih, trgovinah, v gostiščih, na oglasnih deskah so obesili napise: »Korošec govori nemško!« Nekateri so se iz strahu začeli truditi z nemščino, vendar jim je le slabo uspevalo. Življenje je postalo ovirano, sproščene družabnosti ni bilo več.

Funkcionarji NSDAP so na sestankih svečano podelili povabljenim značke.

»Kärntner Volksbund«. Dobili so jih tisti, ki so ob popisu izjavili, da so nemške narodnosti.

Žene funkcionarjev novega reda so si prizadevale, da zaživi ženska organizacija »Frauenschaft«.

Kot prvo nalogo so si zadale, da čim prej začne delovati otroški vrtec, da bodo tudi najmlajši deležni radosti in vzgoje v novem duhu za veliko nemško stvar.

V novi, višji rasi domačinov je bil tudi voznik Franc. Bil je »ta lepši furman«, ki je znal zapokati z bičem, da le kaj. Res, nemščine ni znal več kot za kletvice in za konja, kadar ga je ustavljal in poganjal naprej. Hotel se je uveljaviti in dokazati, kako je za Hitlerja in za vse, kar je povezano z njim. Bolj primitivnega in nemoralnega dejanja, ne da bi se tega zavedal, ni našel. Onečastil je spomenik padlim slovenskim vojakom v prvi svetovni vojni. Svoje herojstvo je povedal nekaterim in takoj se je razvedelo na vasi. Večina je dejanje obsojala, saj spomin na mrtve je bil vedno svet. Kot kadarkoli poprej je bil v mislih večine pregovor nad vhodom mrliške veže: »Naj neha se tukaj sovraštvo, prepri, kjer našel je človek zaželeni mir.«

Le nekaj »kameradov« je s Francem govorilo, vedno bolj je čutil osamljenost. Življenje v kraju mu je postalo odvrtno. Z dvema sebi podobnima se je prijavil za vstop v SS. Končali so nekje na ruski fronti. O njih ni nihče več govoril, postali so pozabljeni, spomin na nizkotno dejanje pa je ostal.

Zamislili so se bivši socialisti v novo situacijo. Vojna z Rusijo, a kaj, ko so imeli funkcije v NSDAP. Marsikaj jim sicer ni ugajalo, a treba je vse previdno, počasi, da čas opravi svoje. Strah pred Gestapom je bil tako velik, da niti med seboj niso omenili občutkov. Drugače je bilo pri mladih, neobremenjenih s strankarskim življenjem bivše Jugoslavije, ti so videli pred seboj: »Treba se je upreti nasilju.«

Ob navidezni uklonitvi novim razmeram je v njih postajal uporni duh vse močnejši.

Med izgnanimi so bili sošolci, vrstniki, prijatelji; to je podžigalo uporni duh.

Nekdanja organizacija skavtov je bila med mladimi vez, ki je tudi v teh razmerah začela delovati. Oviral bomo proizvodnjo, so sklenili na tajnih sestankih. Največ možnosti za to je v rudniku. Iz sklepov so nastala dejanja. Vse pogosteje so se kvarili elektromotorji v topilnici, v jami je bilo

Rok Gorenšek

Mučeniška pot Hotuljke

Rajno Kotnico-Fračiško Trup bolj poznajo ljudje daleč okrog po imenu Radmanca iz Prežihove novele »Ljubezen na odoru«. Le malo pa jih je, ki bi vedeli, da je bila »orkla«, ta krepka, jedra in čvrsta žena, tudi trpinka zloglasnega nacističnega taborišča Oświęcim — Auschwitz v Šleziji na današnjem Poljskem. Kako se ji je godilo kot izgnanki, interniranki in taboriščnici, je pretresljivo opisala v svojih spominih, ki so jih našli po njeni smrti in iz katerih bomo nekaj odlomkov objavili, ker se ne sme zgoditi, da bi se tako resnično pričevanje o trpljenju naših ljudi med drugo svetovno vojno za svojo in našo svobodo pozabilo in izgubilo.

Svoje pretresljivo pričevanje začenja na kratko z besedo

Vsebina

Opis potovanja v izgnanstvo zaradi sodelovanja v NOF (narodno osvobodilni fronti). Jaz, moj mož in vsi moji otroci smo bili sodelavci za našo osvobodilno fronto. Jaz sem bila partizanska obveščevalka in raznašalka partizanskega propagandnega gradiva. Skrbeti pa smo morali tudi za sanitetni material in strelivo. Vsak, ki je sodeloval, si lahko sam predstavlja, kaj vse je bilo treba storiti in organizirati za naše borce partizane, da smo dosegli zmago in mir.

Bilo je nekega dne leta 1944, ko sem zjutraj kot po navadi vstala in pričela pospravljati hišo tako kakor vedno, da je bilo vse kakor mora biti.

Nobenih težkih slutenj ali karkoli drugega tega dne nisem imela. Bilo pa je okoli 9. ure dopoldne, ko je pritekel kmet, sošed, in povedal, da prihaja iz Kotelj, z Rimskega vrelca gor k nam SS policija. »Vse zeleno jih je, da boš vedela,« je še dejal in se izgubil. V tem pa je pritekel domov moj sin Lojze, ki je bil pri sosedu in mi povedal, da je slišal govoriti, da prihaja iz Kotelj policija SS v takšnem številu, da jih je vse zeleno. Sedaj sem zadržno vedela, da je resnica, kar mi je poprej povedal sošed. Takoj sem stopila v hišo, da poskrijem in zakopljem za vedno vse,

kar bi me moglo izdati, da pomagam partizanom. Predvsem sem poskrila partizansko literaturo. Imela sem precej papirjev in pošte, kar bi bila morala raznositi po hišah, nekaj pisem pa tudi oddati na pošti. Med pismi je bilo tudi pismo s slikami partizanov, ki bi ga bila morala po pošti poslati na njihove domove. In ravno to pismo sem pozabila v svoji ročni torbici, kar je bilo pozneje zame usodno. Policisti so pri preiskavi našega doma tistega dne to pismo našli in ga vzeli s seboj. Toda že naslednji dan, mislim, da je bilo 5. maja leta 1944, so se vrnilo z namenom, da nas vse izselijo. Da izselijo vso Kotnikovo družino, domačijo pa izropajo. Bili smo sedemčlanska družina. Osmo pa je bila že v partizanih, od koder pa se tudi ni več vrnila.

Rok Gorenšek

Cesta postaja resničnost

Že od prazgodovinskih časov sem, skozi ves antični in srednji vek, je vodila glavna in najlažja pot iz slovenjegraške smeri na Koroško, od Starega trga, čez Sele in Kotlje na Ravne in naprej proti Podjuni in Celovcu. Že Kelti in Iliri in bogve katera plemena in rodovi poprej so poznali in uporabljali to pot. Stari Rimljani, ki so bili znani kot neumorni osvajalci in širitelji svojega imperija, so gradili predvsem vojaške ceste, ki so potekale kolikor mogoče naravnost in se zaradi boleznij, močvirij ter nevarnosti napadov ljudi in divjih živali držale obronkov nad dolinami. Strateško cesto, ki je peljala iz Celeie (Celje) mimo Collatia (Stari trg), Dularja, Rimskega vrelca, Šrotneka, Miheva, Lubasa, Žerjava do Zagrada, kjer je bil rimski Kaštel (vojaška postojanka) do JUVENNE v Podjuni in Virunuma na Gosposvetskem polju, zgradili nekoliko više nad dolino, kjer je potekala cesta pozneje in kjer poteka še danes.

Da je morala nekoč biti glavna cesta povezava med Štajersko in Koroško ravno v tej smeri, pričajo tudi prastare utrdbe (turške šance), ki so še danes vidne in potekajo od kmeta Dvornika v Podgori pri Kotljah, čez Preški vrh do Javornika in se končajo na hriščku nad Votlo pečjo, skalo, ki leži v strugi reke Meže. Če prisluhnemo ljudskemu izročilu, nam postane to še bolj jasno in razumljivo. Ljudsko izročilo namreč pravi, da je bilo nekoč tu jezero, ki je segalo od Raven proti Prevaljam. Dolino pa so zapirale skale, katerih ostanek je še danes vidna Votla peč. Utrdbe, ki so branile in zapirale pot na Koroško, so segale pravzaprav od Uršlje gore do Tolstega vrha in so zapirale celo dolino. Meža je seveda tiste čase odtekala iz jezera tam, kjer je danes samopostrežnica na Šancah, ob cesti, ki pelje v Kotlje. Sistem utrb, ki je zapiral prehod na Koroško in ki mu ljudje pravijo turške šance, je bil mogočen. Še danes je ohranjenih 9 okopov okrogle oblike. Vsi so enojni, le na vrhu Preškega vrha je dvojni okop. Med seboj so bile utrdbe povezane z odprtimi zveznim jarkom, ki je delno tudi še danes viden, in s podzemeljskim rovom, ki je povezoval oba gradova, ki sta bila tudi sestavni del utrje-

Nemška policija je ob svojem prihodu najprej obhodila našo hišo, nato pa z naperjenimi puškami vdrla vanjo. Ko so videli, da jim nič ne grozi, so od nas zahtevali, da se takoj in na hitro pripravimo za na pot. S seboj smo smeli vzeti le najnujnejše. Le to, kar smo lahko imeli na sebi. Ko sem jih vprašala, kam nas bodo odpeljali, nisem dobila odgovora. Ko sem jim povedala, da je mlajša hčerka Francka bolna in ima visoko vročino in zaradi tega ne more na pot, so mi rekli, da mora vseeno z nami, da se mi ni treba bati zanj, ker imajo tudi oni bolnišnice. Kaj sem hotela. Morala sem ubogati, kljub temu da nisem hotela spravljati svoje družine na takšno strašno mučeniško pot, sem to morala storiti.

(Se nadaljuje)

nega sistema. Šrotnek v Podgori, kjer se je v podzemlju severnega stolpa pričel podzemski hodnik, in Javornik s svojimi utrdbami ob Meži na Ravnah. Ta obrambni sistem je bil poslednjič obnovljen v 14. ali 15. stoletju, v času turških napadov in pohodov na Koroško.

Ceste, ki je danes glavna, in poteka od Dravograda proti Ravnah na Koroškem ob Meži, namreč dolgo niso uporabljali. Verjetno je bila takrat dolina ob Meži porasla z gozdovi. Nevarnost pa so pomenili tudi roparski vitezi, ki so baje stolovali na dravograskem gradu in prežali na popotnike, trgovce, ki so tovorili svoje blago skozi dravograsko naravno križišče štirih dolin na stiku štajerske in koroške dežele. Tudi Turki so dobro poznali to pot, saj so leta 1473, ko so iz Kranjske vdrli na Koroško in izropali Podjuno, za svoj odhod iz Koroške uporabili prav pot z Raven skozi Kotlje in Sele na Slovenj Gradec, s seboj so takrat odpeljali v sužnost nad 8000 ljudi. Tudi v času Napoleonovih vojn v Evropi (1800 do 1814) so šle po tej poti francoske čete, ki so po ljudskem izročilu več dni taborile v Matevževih jamah pred Kotljami.

Ob zadnjem velikem širjenju kuge po Evropi, ali »črne smrti«, kakor jo je imenovalo ljudstvo, v letih od 1710 do 1716, je bila ta pot med Mislinjsko in Mežiško dolino zelo pomembna. Da bi preprečili širjenje kuge, so Korošci sklenili zapreti mejo proti vzhodu. Takrat je bila postavljena mejna straža na meji med Koroško in Štajersko pri sedanji gostilni Dular, kjer je meja potekala po veži prav skozi sredino hiše. Kako stara je pravzaprav gostilna pri Dularju, je zelo težko ugotoviti. Verjetno je bilo na tem kraju kakšno gostišče že v starem veku. Po nekaterih zapisih je bila tam gostilna že leta 1169. Takrat, ko je razsajala kuga, pa je bila pri Dularju glavna obmejna straža. Gostilna se je tedaj imenovala »Sedenebagel«. V novejši dobi, to je po Napoleonovih vojskah, pa je glavna cesta med Slovenj Gradcem in Ravnami propadla in se spremenila v navaden kolovoz. Ob koncu avstroogrške monarhije in pozneje v predvojni Jugoslaviji je

bila ta cesta (kolovoz) v tako slabem stanju, da je bil po njej težaven tudi promet s konjskimi in volovskimi vpregami. Ljudje, prebivalci Mežiške in Mislinjske doline, predvsem pa sosede Hotuljci in Selanci pa so to kratko pot med Slovenj Gradcem in Ravnami vendarle vsakodnevno uporabljali. Pot, ki je vodila po dolini, je zavila pri Anžiču po bližnji čez hrib Progel, ki leži tik pred Slovenj Gradcem. Toda ta pot čez hrib je bila le pešpot. Takšno stanje je vladalo tudi še po drugi svetovni vojni toliko časa, kakor je obstajal v Slovenj Gradcu okraj, to pa je bilo do leta 1960.

Prvi poizkusi, da bi ponovno povezali ravensko, tedanjo guštanjsko občino skozi Kotlje in Sele s Slovenj Gradcem, segajo v 1936. leto, ko so nekaj poskušali z meritvami ceste tedanji srezi (okrajji). Potem je vse skupaj zaspalo do leta 1940, ko je po Evropi že divjala druga svetovna vojska oziroma Hitler. Tedanji jugoslovanski generalni štab je spoznal strateško pomembnost te ceste za obrambo države, zavedel se je pa tudi tega, da bo prej ali slej na vrsti tudi Jugoslavija. Zato je vojska poleti in jeseni leta 1940 pričela s pospešenimi meritvami nove ceste. V letu 1941 bi bila morala biti cesta zgrajena in usposobljena za motorizirani promet. Toda načrte je prekrizala vojna, ki je izbruhnila spomladi, meseca aprila. Če bi bil Hitler napadel Jugoslavijo jeseni leta 1941, bi bila cesta najbrž že zgrajena, tako se je takrat mudilo. To še dobro pomnim, saj sem večkrat opazoval oficirje in vojake, kako so z mulami prenašali svoje instrumente. Spremljal sem jih tudi, ko so iskali in na kartah označevali položaje za topništvo. Toda iz vsega tega ni bilo nič, položaji za topove so ostali le na vojaških kartah. Ob spopadu pa so stali v Kotljah na položajih le štirje topovi, havbice, izdelane leta 1900, nasproti najmodernejšim nemškim topovom.

Med vojno je vse zastalo, le 1945. leta so po tej cesti skušali in delno tudi uspeli priti do meje in v Avstrijo umikajoči se Nemci in ustaši. Po vojni so se prvi poskusi meritve nove ceste pričeli v letih 1947 in 1948. Nato leta 1950. Potem je vse zastalo do leta 1956, ko je bila razširjena in za avtomobilski promet usposobljena cesta Kotlje—Dular. To razširitev sta skupno financirala Gozdno gospodarstvo Slovenj Gradec, Revirno vodstvo Ravne na Koroškem in Kmetijska zadruga »Prežihov Voranc« Kotlje. Nato je Gozdno gospodarstvo Slovenj Gradec razširilo staro cesto od Dularja do Anžiča, od Anžiča do Starega trga pa zgradilo cesto po novi trasi. Ta del ceste je pozneje slovenjegraška občina tudi asfaltirala. V letih 1964—1965 so potekale meritve hitre ceste po tej trasi. Ta projekt je bil tako velikopotezen, da bi ostalo le bore malo doline proste, če bi bil uresničen. Še en poskus meritve te ceste je bil leta 1972. Potem je zaradi pomanjkanja denarja vse ostalo le pri željah prizadetih prebivalcev krajev, koder bi naj tekla nova cesta.

Priznati je treba, da so vrednost te ceste za gospodarstvo pa tudi v obrambnem strateškem pomenu v tem času spoznali že tudi vsi odgovorni ljudje, tako po koroških občinah, v koroškem združenem delu, nazadnje pa tudi v republiki Sloveniji, naši JLA in pri Cestnem podjetju Maribor. Navkljub temu spoznanju, in konkretnim primerom nujnosti te cestne povezave, ki je bila edina povezava in obvoznica v Mežiško dolino, takrat ko je

Jože Logar

Mislinja porušila most na cesti Slovenj Gradec—Dravograd pri Jedrti. Pa tudi samo skrajšanje poti med Ravnami in Slovenj Gradcem za polovico in s tem povezan prihranek pri gorivu in času je pomemben. Da se bo z novo cesto razbremenila dosedanja cesta Slovenj Gradec—Ravne na Koroškem, da se bodo izboljšale medkrajevne zveze, da bodo ljudje lažje prihajali na delo, vse to še ni bilo dovolj, da bi se cesta zares pričela graditi in modernizirati. Še več, ker ni bila zgrajena do leta 1980, kot so predvidevali načrti, je izpadla celo iz srednjeročnih načrtov občin in republike.

Priti je moralo leta 1985. V Kotljah je postal predsednik krajevne skupnosti znani hoteljski domačin, direktor »Lesne« TOK Gozdarstvo Ravne, Jože Logar. Na Selah pa inž. Mirko Grabner, direktor KKZ TOZD Mesnina na Otiškem vrhu, predsednik sveta krajevne skupnosti. Jože Logar je znan družbenopolitični delavec, neumoren organizator, graditelj gozdnih in kmetijskih cest. Organizator izgradnje telefonskega omrežja v ravenški občini. To mu je omogočilo predvsem njegovo dolgoletno navezovanje stikov z našo JLA. »Zahvaljujoč JLA smo v zaključni fazi izgradnje telefonskega omrežja v ravenški občini. Napeljali smo nad 400 km telefonskih linij, postavili drogove, izkopali jame zanje itd. itd. Nadalje smo s pomočjo vojske zgradili nad 45 km cest. Mežica—Štenge, Libeliče—Strojna in skozi ob meji do Solčave,« je povedal Jože Logar. Ljudje pa so dejali: »Če ta dva moža, Logar in Grabner, ki imata sedaj besedo v krajevnih skupnostih Kotlje in Sele, ne bosta premaknila gradnje ceste Kotlje—Sele z mrtve točke, potem prav gotovo te ceste še dolgo ne bomo imeli.« Logar je tudi povedal: »Ko sva z Grabnerjem videla, da ceste Kotlje—Sele ne moremo spraviti nazaj v srednjeročni plan, smo na krajevnih skupnostih tudi uvideli, da te prepotrebne cestne povezave pri nas na Koroškem še dolgo ne bo. Ponovno smo stopili v stik z našimi preizkušenimi sodelavci, z JLA. Dogovorili smo se, da bomo to stvar spravili z dnevnega reda v letih 1986, 1987.

In sicer v letu 1985 meritve in načrti. V 1986. letu zemeljska dela in zgraditev prvega dela ceste od Kotelj do gostilne Dular, to je do meje med ravenško in slovenjegraško občino. Cesta mora biti široka 7 in pol metra. V letu 1986 do spomladi 1987 tudi pripraviti načrte za gradnjo ceste naprej, od Dularja proti Anžiču in do priključitve na že zgrajeni del ceste. V letu 1987 tudi položiti asfaltno prevleko na cesto od Kotelj do Dularja. V letu 1988 asfaltirati cesto v celoti in zaključiti gradnjo.«

In tako sta krajevni skupnosti Kotlje in Sele dali iniciativo, da sta se sestali občini Ravne in Slovenj Gradec. Sestali so se župani in vsi drugi zainteresirani dejavniki. Na osnovi dogovora o pomembnosti gradnje te ceste sta se občini obrnili na Republiški sekretariat za ljudsko obrambo SRS s prošnjo za pomoč in sodelovanje, in na Cestno podjetje Maribor. Na osnovi vsega tega je prišlo do realizacije prve faze gradnje ceste od Kotelj do Dularja. Sodelovanje z vojsko, z našo JLA, je odlično. Poleg kakovosti in kvalitete del ter izpolnjevanja rokov se vrednost opravljenih del poceni na tretjino predračunske vrednosti. V letu 1986 je vojska opravila dela v predračunski vrednosti okrog 15 starih milijard dinarjev. Posebno velike zaslugе za odličen potek in izvajanje del ima kapetan JLA Tomo Drolc. Občina Ravne in krajevna skupnost Kotlje sta zato ob zaključku del na odseku Kotlje—Dular tudi primereno pogostili, nagradili in se zahvalili vsem oficirjem in vojakom JLA, ki so sodelovali pri gradnji prvega dela ceste.

V letu 1987 se bo preneslo težišče del na teren sosednje, slovenjegraške občine, na krajevno skupnost Sele. Težišče organizacijskih del bo leglo na rame Mirka Grabnerja in krajevne skupnosti Sele. Toda dogovorjeno sodelovanje med občinama Ravne in Slovenj Gradec bo ostalo, prav tako pa tudi med krajevnima skupnostma Kotlje in Sele. Svojo pomoč je obljubila tudi JLA, ki bo opravila zemeljska dela, Cestna skupnost Maribor in Sekretariat za narodno obrambo SRS bosta tudi za drugo fazo prispevala del sredstev. Za sredstva za gradnjo bodo skrbeli tudi drugi, npr. banka. Jože Logar je poudaril: »Vesel sem sodelovanja z našo JLA. Z njimi se da delati. Kajti vse, za kar se dogovoriš, tudi storiš. Vesel pa sem tudi sodelovanja obeh občin, Raven na Koroškem in Slovenj Gradca, pa tudi obeh naših sosednjih krajevnih skupnosti, Kotelj in Sel. Zakaj takšnega resničnega sodelovanja pri nas na Koroškem že dolgo ni bilo in smo ga že močno pogrešali. Vsem že naštetim pa tudi Cestnemu podjetju Maribor, banki in našemu koroškemu združenemu delu bi se kar najtopleje zahvalil za vse, kar so doslej storili, z željo, da ostane tako tudi v prihodnje, do konca gradnje te naše stare in nove ter tako pogrešane cestne povezave med Slovenj Gradcem in Ravnami na Koroškem.«

Inženir Mirko Grabner pa je dejal: »Gradnja ceste v letu 1987 bo zahtevna, kajti trasa je daljša, posebno še, ker namerava občina Slovenj Gradec cesto v Starem trgu podaljšati do podgorske ceste, da se izogne vožnji po ovinkih Starega trga. Za gradnjo imamo popolno podporo družbenopolitičnih organizacij obeh občin, in krajevnih skupnosti, obeh občinskih skupščin, predvsem pa naših koroških ljudi, ki to gradnjo z veseljem in navdušenjem sprejemajo in spremljajo. No-

Mirko Grabner

va cesta se bo prav kmalu obrestovala. Pomeni pa tudi to, da bomo z njo imeli obvoznico za primer večjih elementarnih nezdod. Pomeni boljše in hitrejše prometno povezavo. Ima velik vojaško strateški pomen in skrajša pot iz našega koroškega obmejnega območja do središča Slovenije, do Ljubljane. Pomembno pa je, da bomo to cesto tudi do kraja zgradili, to je pokrili cestišče z asfaltom, tako da bomo preprečili škodo, ki bo v nasprotnem primeru nujno nastajala. To je tudi pogoj, ki ga je za svoje sodelovanje pri tej gradnji postavila JLA.«

Hubert Močivnik

Žrepenenje

Vrtnico bi rad utrgal zate,
na prsi ti pripel bi nežni cvet,
da bi dehtel na njih ti cvet pripet,
vse dolge dni jaz vedno mislim nate.

K vojakom sem odšel v tuji kraj,
kasarna zdaj začasni je moj dom
in štejem dni, ko vrnil spet se bom
v kraj domači, k tebi se nazaj.

Če bil, dekle, bi jaz sedaj pri tebi,
božal bi po licih te cvetočih,
poljube kradel bi ti z ustnic vročih,
objel bi te tesno in stisnil k sebi.

Tako pa le spomin mi k tebi uhaja,
le v mislih božam ti obraz tvoj ljub,
le v sanjah jaz ukradem ti poljub
in se bojim, da fant te drug osvaja.

Morda pa le čakala boš na me,
da potrkal ti na okno bom lahno,
ponovno spet si seževa v roko
in utrgam rdečo vrtnico za te.

Marjan Lačen

Še kar velika dogodivščina

Potem, ko nam že kar šesti dan zapored škrablja po šotoru in nam ni nič kaj po črnogorsko toplo ali celo vroče, nas začne počasi minevati gorniška gorečnost in vse bolj razmišljamo o našem drugem, skoraj tisoč metrov niže ležečem cilju »črnogorske turneje« — Tari.

Durmitorja pa imamo, čeprav naj bi bilo najlepše gorstvo Jugoslavije, zaenkrat dovolj. Sicer pa mi sploh nimamo pravice ocenjevati lepote teh gora: bolj ko smo jih globoko doživljali, manj smo jih videli. Megla, dež, grmenje in bliskanje! Toliko tega je v teh prvih dneh julija bilo tukaj na kupu, da je za druge gore menda kar vsega zmanjkalo. Pa tudi res je. Ko večer za večerom poslušamo vremensko napoved, je ta takšna, kot da bi bila posneta na magnetofonski trak: Slovenija — jasno in toplo, Črna gora — ohladitve in padavine. Ko je Cencu tega končno dovolj, se razjezi: »Mater mu vreme črnogorsko, takšno bi pa tako doma tudi lahko imel. Da mi ne pride več v roke enciklopedija, v kateri piše, da je Črna gora naša najbolj topla republika in da ima... pa sedaj ni več važno, koliko samo ima deževnih dni na leto, saj so se tako vsi zvrstili v preteklih nekaj dneh. No ja, nekaj jih je še ostalo za jesen, da ne bo slučajno takrat suše.«

Ob vsem tem naša gorniška bera seveda ni nič kaj briljantna. Ker pa se držimo tistega slovenskega »še slabše bi lahko bilo«, drug drugega tolažimo in prepričujemo, kaj vse bi se lahko še zgodilo, pa se na srečo ni. Kar tekmuje v izvirnosti argumentov.

»Čez Meded sploh ne bi prišli, če ne bi imeli takšne megle. Cerović v vodniku po

Durmitorju pravi, da je to najbolj izpostavljen greben celotnega Durmitorja in da je le za najbolj izkušene planince. Moja Olga si je ves čas z desno nogo kar pridno pomagala, opirajoč se na meglo. V prehodu z Malega na Veliki Meded, ko je prijemov čisto zmanjkalo, se je kar pridno preprijemala po megli. Zamislite si, da bi se megla v tistem trenutku malo zredčila... čof v Črno jezero, ki je daleč spodaj, če je seveda še, že dolgo ga namreč nismo videli,« pripoveduje Drago.

»Kaj pa na Bobotov kuk — si pozabil,« nadalje razpredam razmišljanje. »Tri ure megle in dežja v pristopu in enako v sestopu čez Ledeno pečino. Dobro uro pred Ledeno pečino smo bili že popolnoma pripravljani za vstop v eno večjih naravnih znamenitosti naše dežele. Zaradi mrzlega dežja smo bili kar precej podobni ledenim stalaktitom. Zato vstop v pečino za nas ni bil nič kaj nevaren. Kot enaki z enakimi smo se spogledovali s tem ledenim čudom narave. Zamislite si, da bi bilo zunaj vroče sonce in bi vstopili tja noter. Saj bi še katerega kap.«

Vedno bolj se strinjamo z razlago, da beseda Durmitor izhaja iz keltskih besed Dru — mi — tor (voda iz planine). Joži, ki stvari že po navadi bolj odločno postavlja, je sedaj sploh popolnoma avtoritativen:

»Druge razlage imena Durmitor sploh ne pridejo v poštev. Če je treba, lahko to dokazem z vso vodo iz nahrbtnika, iz žepov, pa tudi gate lahko ožmem.«

Iz naše jeze in nemoči je bilo porojenih še več cvetk, a vse to žal ni moglo bistveno spremeniti stanja, ali pač: zadnji dan, zadnji popoldan pred našim odhodom, so se megle nenadoma dvignile, oblaki so odplavali. Gore po deževju... v vsej svoji veličini so se durmitorski vršaci dvignili v nebo, zažareli v popoldanskem soncu in vrgli svoje mogočne sence na dragulj globoko pod njimi, na Črno jezero. Kakor da se je vsa narava okopala v njegovi temni gladini. Vse, kar je nad njo, je tako čisto, jasno. Vse, kar je pod njo, je zastrto, skrivnostno. Nemo stojimo ob jezeru. Vse je poplačano. Kako malo je potrebno, da je človekovo doživetje popolno. Gore, na katere smo se povzpeli, ne da bi jih videli, so sedaj pred nami. Gora te prej ali slej poplača.

»Pa sem že mislil, da bom lahko z Durmitorja odnesel nazaj domov vse filme,« nenadoma Peter pretrga tišino in zopet trdno stojimo med ruševjem ob obali Črnega jezera.

Ena dogodivščina je končana, začenja se druga. Iz gornikov se bomo prelevili v veslače, čolnarje, splavarje. Iz poznanega sveta, iz sveta, v katerem obvladamo večšine, se podajamo v svet, ki ga ne poznamo. Za obvladovanje večšin tega sveta pa smo precejšnji zelenci. Za sabo imamo samo začetniške izpite na Urubambi v Peruju in pa nekaj malega na Krki. Globoko se zavedamo teh svojih pomanjkljivosti. Toda iz-

živ doživetja in izkušnja tveganja sta močnejša od vsega. Spust po Tari, z gumijastimi čolni, brez vodičev!

Še danes razmišljam, a ne najdem pravega odgovora, zakaj smo, kot hribovci, spust po Tari tako tesno povezali z obiskom Durmitorja. Mogoče zato, ker sta nerazdružljiva, enovita celota. Ali zato, ker gre v drugem okolju za podobne preizkušnje kot v gorah: nevarnost, nepoznan svet, tveganje? Ali morda iz čiste radovednosti? Ali pa je morda vzrok našega početja splet vsega navedenega? Bodi tako ali drugače. Tukaj smo in vzroki sedaj niso več pomembni. Morali pa so biti pomembni preteklih deset in nekaj let, toliko je namreč že preteklo časa, odkar v nekaterih izmed nas tli močna želja, da se preizkusimo s to divjo lepoticco.

Deset nas je privabilo to doživetje in se sedaj počasi peljemo z avtomobili od mostu pri Tari Đurđevića ob reki navzgor proti mestu, kjer se bo začel naš spust. Kar malo smo zaskrbljeni, ko gledamo v brzice reke, ki se nam zdi večja kot pred tednom dni, ko smo prišli sem. Kako tudi ne, saj je ves teden pridno deževalo. V gorah Durmitorja pa so se topile za ta čas še izjemno velike količine snega. Vse to pa se je izlivalo po mnogih pritokih v Taro.

Tara! Najgloblja in najbolj prepadna rečna dolina v Evropi! Nad njo se pnejo ostri apnenčasti vrhovi Durmitorja. S svojimi fantastičnim veskom v žablansko visoko planoto je Tara mogočni višini gora dodala svojih tisoč in več metrov globine in pripomogla, da se planinska veriga pne še više v nebo in tako reka z gorami daje vtis peklenškega prepada. Vse je tukaj tako drugače od vsakdanjosti. Lepota je zastrašujoča. Skrivnost reke je kot odprta dlan, a ničesar ne razkriva. Večno tišino gora razbija udarjanje reke ob skalo. Višino gora in globina reke si tako nepojmljivo nasprotujeta.

140 km pejsaža, ki se z vsakim kilometrom z bliskovito in nepredvidljivo naglico spreminja: svetlo zelena barva prehaja v temno smaragdno zeleno, miren tok reke se v trenutku prelomi v divje brzice, širok tok reke nenadoma preseneti z zožitvijo na vsega pet, šest metrov. Posebnost daje Tari bogato rastje, ki večkrat deluje kot pravi pragozd, segajoč od roba planote in vse do rečnega korita. Tu raste skoraj vse: bor, jelka, smreka, hrast, bukev, jesen, leska, gaber. Če bi iskali najbolj značilno drevo Tare, je to brez dvoma neuničljivi bor, ki raste povsod v kanjonu in tudi na najbolj prepadnih stenah. Ravno bor je prispeval največ, da se povsod v kanjonu čuti moč življenja. Življenje na Tari je neuničljivo, tukaj živi vse: tihi, skrivnostni tok vode, divje, zastrašujoče butanje vode v skale, kljubujoča drevesa in čudovita ornamentika kraških pojavov, ki jih je ustvarila večstotisočletna erozija in vzbujajo asociacije na gradove, trdnjave, amfiteatre.

Tara resnično na vsakem koraku daruje lepoto in doživetje. Vsakemu lahko daje

Začetek spusta

glede na njegove želje in pričakovanja: ribiču, kajakašu, splavarju, planincu in ljubitelju naravnih lepote in redkosti kot tudi tistemu, ki želi prijeten počitek v izjemno atraktivnem naravnem okolju. In vso to lepoto so želeli potopiti!

Posamezne dele te lepote lahko vidiš samo na do'ločenih mestih in še to praviloma le od zgoraj navzdol. Če pa želiš videti vso lepoto Tare v dolžini 80 km (toliko reke je plovne, oziroma odprte za plovbo), od mostu na Tari Đurđevića, ki se pne 170 m nad gladino reke do Ščepan polja, kjer se Tara združi z drugo, le nekoliko manj atraktivno lepoticco Pivo, imaš le dve možnosti. Prva je ta, da že januarja ali najkasneje februarja pokličeš Unis Turist v Fočo in si rezerviraš poletno triftanje po Tari. To je varna vožnja z večtonskimi splavi, ki jih upravljajo izkušeni splavarji. Druga možnost je pa ta, da prineseš s sabo, kar pač imaš, oziroma kar misliš, da boš najbolje obvladal (gumijast čoln, splav, kajak).

Seveda smo se mi odločili za ta drugi način. Pa ne zaradi cene uradnega triftanja, ki bi nam vzela le nekaj manj kot 50 tisočakov na osebo, temveč predvsem zato, ker ne želimo biti le »fotografirajoči paketi«, potujoči po Tari, ampak akterji dogajanj, pa naj bodo ta kakršnakoli že...!

Tako optimistični, pa zaradi visoke gladine reke skrivoma tudi malo preplašeni, pridemo do »splavišča« — kjer se vsa stvar začneja.

Že prva informacija »kapitana splaviščne kapitanije« ni nič kaj prijetna, čeprav smo jo pričakovali, a ne želeli: »Tara je za ta čas izredno visoka, pa se priporoča spust le izkušnim. Kdor meni, da nima dovolj izkušenj, naj raje pride avgusta.« Ja, izkušenj ravno nimamo največ, ampak avgusta se pa tudi ne mislimo več vračati sem. Ko pa dobimo odgovor na vprašanje, kje bi lahko kupili lepilo za čoln, da le tega tako ali tako ne bomo potrebovali, ker se čoln ne bo prepiknil, ampak ga bo kvečjemu kakšna skala preklala čez cel trebuh, je morala že kar precej v spodnjih hlačah. No ja, sicer smo pa že v kopalnikih in sploh v celoti pripravljeni, da gremo navzdol.

Naša posadka z dvema trdno zvezanima čolnoma in šestimi glavami na krmu se nekoliko bolj počasi spusti v vodo in se začne na sorazmerno mirni gladini premikati kot kakšna križarka. Zato nas kolegi s »štiritaktnim motorjem« prehitijo ter prvi zarezajo v tok Tare.

Na prvi tok ni treba dolgo čakati. Že po dobrih sto metrih mirne vožnje smo v prvih brzicah. Res da le takšnih, samo za vzorec, a kljub temu je treba kar krepko pritisniti na vesla, da čoln obdrži pravo smer, in že smo v mirnejši vodi. Bravo mi! En buk (brzica) je že za nami. Samo še 48 jih je pred nami. Morala kar vidno zraste. Zajeli smo le nekoliko vode, ki pa jo dve »aquapumpi« s skledo za večerni pasulj kaj hitro spravita iz čolna. Sreča njuna, da še ne vesta, koliko vode bosta morali danes in jutri še izžepati.

Ravno pravi čas, da se je morala dvignila in da smo bolj sproščeni in tako lahko več pozornosti posvetimo fotoaparatom in manj veslom. Približujemo se namreč mo-

stu čez Taro pri Tari Đurđevića. Če tega prizora ne ovekovečite na film, nam še verjeli ne bodo, da smo gledali kanjon Tare od spodaj navzgor. Sicer pa to niti ni važno, bolj pomembno je, da je tu res kaj fotografirati. A kaj hitro morajo fotoaparati v vodotesen sod, mi pa se pripravimo za danes najtežjo preizkušnjo: pet zaporednih Trešniških brzic. Že kar prislovično je postalo: kdor to prevozi, ima dovolj izkušenj in znanja, da bo prišel do konca, po Drine. Da vidimo! Prva brzica je za nami, takoj za njo je druga, voda kar krepko zaliva čoln. Samo »aquapumpa!« še utegnem zakričati in že gremo v tretjo brzico. Ko jo prevozimo in nam voda odteče iz oči, na obali reke zagledamo ljudi. Kako so pa ti prišli sem? Stirje so. Bližamo se jim. O ti hudo ti, saj so vendar naši!

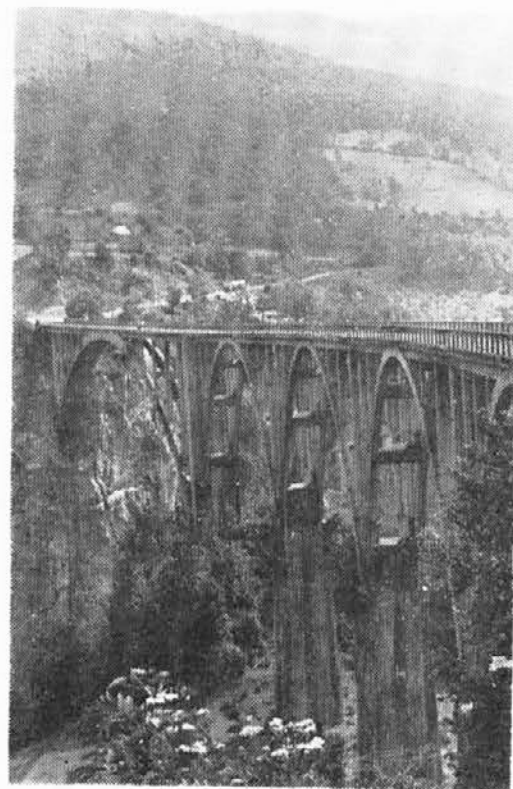
»Brzica nas je vrgla. Izgubili smo vesla.«

Samo to slišimo in že nas požre četrta brzica. Ko prevozimo peto, kar krepko založeni z vodo, je čas, da se refleksne reakcije umaknejo razumskim. Zapeljemo na breg reke, da si malo oddahnemo in pa seveda s polno paro vklopimo »aquapumpo«. Kaj se je zgodilo prijateljem? Porodijo se različna ugibanja, a vsa se končajo z ugotovitvijo, da jih ne bo za nami, če so izgubili vesla, in da bo naša posadka sama nadaljevala pot. Toda strah ima velike oči (ali pa je to sposobnost uvidevanja bodočnosti?) in tudi naša posadka ni več složna. Se preden zmečemo vso vodo iz čolnov, je upor na ladji popoln. Polovica posadke je za nadaljevanje plovbe, druga polovica pa bi najraje dezertirala nazaj v civilizacijo. Glede na to, da je umik ravno sedaj še možen, potem pa skoraj dvajset kilometrov plovbe ne bo več (ali pa bo vsaj zelo, zelo težaven), se nihče noče iti kapitana in odločitev prepustimo demokratičnemu odločanju, kar sicer pri takšnih zadevah ni običajno. In rezultat: dve tovarišici nas zapustita, dva krmarja in dve aquapumpi (od tega ena ženska) pa na vsak način želimo videti, kakšne skrivnosti, lepote in presenečenja nam je Tara še pripravila. Pred dokončno odločitvijo se Elenka le hoče malo zavarovati, ali pa zbrati več poguma, in povpraša:

»Ali mi obljubite, da se ne bomo obrnili?«

Peter in Drago ji vneto pritrdita, jaz pa kar molčim.

Ko pregledamo še stanje prtljage, na čolne je namreč razen nas vse privezano, potisnemo čolna v reko, pripravljene na sočlenje s Taro. Nagrada za to odločitev je že kar na začetku nadvse lepa: več kilometrov mirne vožnje, ki jo občasno prekinjajo manjše in pravilne brzice, ravno pravšnje, da nas poprhajo z vodo in, da ne pozabimo, za kaj je kdo v tem čolnu zadolžen. Obenem pa je to kar dober trening za piljenje naših izkušenj za hujše čase. Pa ni treba dolgo čakati. Na brzicah Črne plošče lahko kaj hitro uporabimo vso pridobljeno znanje. Brzice so zaradi nepravilnega toka reke kar nekam zastrašujoče. S precejšnjo hitrostjo sledimo glavnemu toku reke, ki nas nosi z levega na desni breg, pa zopet nazaj, in to se kar nekajkrat ponovi. Peter, ki krmari na premcu, je naenkrat visoko nad menoj, samo trenutek za tem pa ga že vidim globoko pod

Most pri Tari Đurđevića

sabo. Kljub temu, da se to nekajkrat ponovi, čoln popolnoma drži smer in pluje tako, kot želiva.

»Ju-hu-hu, fantastično, to je tisto pravo, ali čutiš, kako ga obvladamo. Navsezadnje bom pa še užival v teh brzicah. Še malo, pa bom šel med triftarje,« je razigran Peter tam spredaj. »Poslušaj, ali ne bi ti malo bolj vesla vrtil in pustil jezik pri miru,« ga prekine Drago, ki tem akrobacijam še ne zaupa popolnoma.

Kakorkoli se že njun dialog nadaljuje, nekaj je v zraku in to čutimo vsi: neprijetni dogodki so pozabljeni, začetna nerodnost in trema sta za nami, popolnoma smo sproščeni in z vsem svojim bistvom vsrkavamo lepoto, ki nas obdaja, in uživamo v spontanosti in različnosti gibanja.

Lazov kamen, ekstremna zožitev Tare. Nekdo bo moral izstopiti, pohiteti naprej in nekaj ukreniti tam spredaj. Saj vendar niti skozi ne vidimo, kako bi se šele lahko peljali med to Scilo in Karibdo. Kako le lahko steče skozi teh pet do šest metrov širine vsa ta voda. Seveda, umaknila se je do dvanajst metrov v globino in tako ostane prostora tudi za nas, ki mirno in počasi zaplujemo skozi ožino. Enkratna priložnost za fotografiranje.

»Hej, fanta, to bodo posnetki. Dajte, pozirajte. Pa kar malo pretiravajte, da bo videti bolj divje. Drugače bo še, kot da smo na Ivarčkem. Sploh me pa ta hec vedno bolj spominja na plezanje. Takrat, ko je najbolj napeto, nimaš možnosti in tudi prave volje ne, da bi napravil kakšen pošten posnetek,« si dajem duška, ko vlačim iz soda fotoaparata.

Ko spravimo nekaj lepote na varno v aparate, se prepustimo več kot desetim kilometrom rečnega toka, ki je v tem delu zelo miren. To daje Dragu precej možnosti, da ostro napenja oči z v rokah pripravljeno smrtonosno pripravo za plavajoča bitja pod nami. Žal pa se tudi tokrat izpolni tista ribiška resnica, da so potem za večerjo le zrezki (ko bi le bili!)

Okoli pete popoldan je že, ko nas naenkrat začena objemati megla, prihajajoča po reki navzgor. Megla in mirna reka brez brzic dajeta pravo podobo Sargaškega morja. Še malo in smo zaviti v tančico skrivnosti. Ta skrivnost bi bila res skoraj popolna, če je ne bi motil nekam čudno znan vonj. Elenka našteva vse znane in neznane vonjave, pa se z nobeno ne moremo prav strinjati. Ko pa pripeljemo do doma splavarjev in kajakašev, je še ravno pravi čas, da tudi mi pospravimo nekaj zadnjih slastnih kosov na žaru pečene jagnjetine — in s tem odkrijemo skrivnost.

Na čudoviti livadi, deset metrov nad reko, pri domu, ki je postavljen za tiste, ki bi radi lagodno prebili noč, si postavimo šotora. Sedaj je tudi primeren čas, da ugotovimo, kako je naša oprema prestala napade vode. Trenutno najbolj pomembni rekviziti, spalne vreče, so v čudovitem stanju, z obleko je malo slabše, hrana, ki je bila po zagotovilih odgovornega za pakiranje (imena rajši ne bom izdal) hermetično zaprta, pa me spominja na parmalajz, kakršnega lahko dobiš za turistični teden v Črni. Zaradi tega se zadovoljimo samo z nekaj krepkimi požirki žganja, ki pa ga na žalost prehitro zmanjka. Sploh pa smo sedaj bolj lačni nekaj pametnih informacij kot pa hrane. Med nekaj deset turisti, ki so prišli sem s splavi, med njimi je še najmanj Jugoslovancov, poskušamo najti tistega pravega. Adem, edini poklicni triftar, ki se že od leta 1947 vozi po Tari navzdol. Seveda mu ne izdamo našega samozavestnega spoznanja, da smo že tudi mi zreli za triftarje. Ker pa iz naših željnih vprašanj tudi ni razbrati, da bi mu lahko odjedli vsakdanji kruh, nam izda marsikatero poklicno skrivnost, za katero mu bomo jutri še kako hvaležni. Malo bolj kislo se drži le Peter, ki mu je namenjena sledeča Ademova ugotovitev: »Ne bi ja dao u one čamce košaru kupusa, kamo li svojo ženu.« Malo zastane in nadaljuje: »Prejšnji teden so bili tu neki Splitčani. Vrgel jih je buk Čelije. Vse do Foče smo pobirali njihovo prtljago. Fotoaparate smo jim vrnili, ducat steklenic vina pa smo popili. Veste, Tara je pač sedaj zelo visoka.«

No, krasno voščilo za lahko noč. Dobro, da nam je dal še nekaj kosov jagnjetine in se tako vsaj malo odkupil za zadnje informacije.

Po deževni noči (kaže, da nas bo pralo vse do konca) nas oprano in jasno jutro kar hitro spravi pokonci. V taboru je še popoln mir, ko mi že vežemo opremo na čolne. Kako tudi ne. Naš načrt je precej smel: dopoldne priti do kampa Brštanovica in pozno popoldne končati spust na Brodu pri Foči. Splavarji pa gredo danes s svojimi klienti samo do kampa Brštanovica.

Spočiti, suhi in čisto nič več poparjeni od Ademovih včerajšnjih prerokb potisnemo čoln v reko, ki brez sončnih žarkov ni še nič kaj prijazna. Do kampa Brštanovica nas čaka najlepši del plovbe po Tari.

Že takoj na začetku smo presenečeni nad impozantnostjo dimenzij. Stene nad našimi glavami vidno rastejo, kot da bi se pogrezali proti središču zemlje, zamolkla zelena barva in tišina kanjona ta občutek še povečujeta. Globina kanjona tukaj doseže

V pričakovanju naslednje brzice

svetovne mere: 1600 m na levi in 1300 m na desni strani. Povsod na straneh je bujno zelenje, čisto ob reki in vse do najvišjih sten, obraslih z neuničljivimi bori. Linija horizonta je daleč nad našimi glavami.

Naenkrat tišino kanjona zmoti oster šum. Gornja tepačka brzica. Najvišja brzica na Tari. Njen šum slišijo tudi izletniki, ki se iz Žabljaka pripeljejo na razgledni vrh Curovac, 1100 m nad gladino reke.

»No, pa gremo na vse ali nič,« dahne Elenka.

»Ja, če bi tukaj res lahko izbirali vsaj med ničem in vsem, bi bilo pa tako čisto vse v redu,« jo Drago modro dopolni. Najrajši bi se kar uprl v veslo in takoj vsaj malo odmaknil trenutek soočenja s prihajajočo resničnostjo. Pa je ta že čez nekaj sekund tukaj. Popolnoma se skoncentriram na pravilno lego čolna ter divje veslam, da se ta lega ne bi spremenila. Vse početje je popolnoma refleksno. Vse se zgodi v trenutku. S približno 30 km/h se zaletimo v vodno steno, ki nas postavi skoraj pokonci, tako rekoč v istem trenutku nas prevrže čez sebe in nato postavi na glavo. V naslednjem trenutku je vsa lepota življenja z mirno zeleno vodo in obraslimi bregovi zopet pred menoj. Malo pred tem ni obstajalo ničesar. Razen tega, da imamo pol čolna vode, se ni zgodilo nič pretresljivega. Vode je toliko, da aquapumpi vse do Sig Bajlovića neumorno delujeta, te poti pa je kar nekaj kilometrov.

Vsaka lepota mora najti še večjo lepoto, da se lahko ogleda in primerja v njej. Če je Tara evropska lepota, so Sige Bajlovića njeno poduhovljenje.

Peter spredaj čisto pozabi veslati in nekaj sam za sebe godrnja, kar bi se dalo razumeti kot:

»Saj že vseskozi pravim, da na svetu ni nobene pravice, kako bi drugače lahko bilo toliko lepote na kupu.«

Pa bo imel kar prav. Resnično presega vse meje človeške domišljije to čudovito

stvarjenje narave. Apnenčasti skladi v nekoliko nadstropjih, obilno obrasli z lehnjakom in mahom, okrašeni s trakovi in zavesami vode, ki pada iztekajoča se iz labirinta jam z višine 30 m, so resničen višek doživetja Tare. Kar nekajkrat s čolnom zaokrožimo nazaj, da bi bilo doživetje tega prizora čim globlje in nepozabno.

Vse do kampa Brštanovica nas nič več ne more čustveno razgibati. Tudi sedem, osem brzic nas pusti precej hladnokrvno, čeprav mokre.

Streznji nas šele spoznanje, da smo prišli do Brštanovica, da je za nami več kot pet šestin poti, da nas le še manj kot 10 km loči od cilja. Toda kaj vse je vmes, med nami in ciljem! Najtežji del poti. Serije brzic, ki prehajajo druga v drugo in ti ne dajo niti toliko časa, da bi si pošteno oddahnil. Tukaj se lepota narave in doživljanja popolnoma umakne lepoti borbe in preizkusu človeške drznosti.

Ko stojimo na robu reke ter urejamo še najnujnejše stvari, da bi bilo vse na svojem mestu, nič ne govorimo. Naši pogledi se pa od časa do časa zazrejo po reki navzdol. Čutim, da smo zaskrbljeni. Pa kaj bi to, kar priznati je treba, strah nas je. Samo enemu bi bilo treba reči, da bi izstopili in nadaljevali peš proti Foči, pa bi bili menda vsi za to. Ali pa tudi ne. V resničnih preizkušnjah je človek lahko precej nepredvidljiv. Pa kar molčimo. Tudi takrat, ko že krmarimo proti prvi brzici, ni slišati besede. Sicer pa tu sploh niso potrebne, bile bi celo odveč.

Začenja se serija brštanoviških brzic v neprekinjeni seriji 5 km z minimalnimi presledki. Ena glavnih preizkušenj je že kar na začetku: 300 m dolga Gornja brštanoviška brzica. Skoraj brezhbno vozimo po njej, čeprav se teh 300 m noče in noče končati. Delamo kot dobro utečen stroj: veslo levo, desno, naprej, nazaj, vodo brez predaha izčrpavamo. Tok se počasi umirja in končno izplovemo. Sledita druga za drugo nekoliko krajši, a nič kaj lažji brzici. Tudi tu gremo skozi brez večjih težav. Sledi nekaj 10 m mirnega, a hitrega

toka. Ravno toliko, da se orientiramo in zagledamo pred seboj v reki razpenjeno vodo, vso posejano z velikimi skalami. Brzica Borovi. Še preden nas tok potegne vanjo z vso močjo zaveslamo k bregu ter poskačemo iz čolna. Odločili smo se, da bomo upoštevali Ademov nasvet, da je to brzico zaradi mnogih velikih skal bolje prehoditi, če že ravno nisi na pol profesionallec; pri tako veliki vodi pa še posebej. To pa je seveda precej laže reči kot storiti. Tu reka namreč nima nobenega pravega obrežja in skoraj ni kje hoditi. Čoln privežemo spredaj in zadaj na dve dolgi vrvi ter ga spustimo v reko. Začne se naporno in počasno spuščanje. Vodo, ki ima od 12 do 14°C, gazimo do pasu, plezamo čez skale, preskakujemo manjše ter izmenoma spredaj — zadaj spuščamo čoln. Skoraj eno uro časa nam vzame to manevriranje. Ko smo že skoraj na koncu, smo priča neverjetnemu dogodku. Z veliko hitrostjo se nam približuje gumenjak in v njem štirje veslači. Ko dosežejo najbolj divji del brzice, jih naenkrat dvigne v zrak, vidimo samo še dno čolna in potem dolgo, dolgo ničesar. Nato jih zagledamo v spodnjem delu brzice. Brzica jih je stisnila in jih ne izpusti, vrti jih kot žoge v tolmunu. Drug za drugim se čez nekaj časa oprimejo čolna. Skupna teža jih nato potisne iz vrtinca in se pripeljejo oziroma priplavajo do nas. Po hitrem postopku sklenejo, da danes ne bodo več nadaljevali spusta.

Mi pa naprej. Preden se zopet spravimo v čoln, se vržem v vodo ter zadnjih 10 m preplavam v prepričanju, da je najhujše za nami in da v vodo ne bomo šli več. O, ko bi vedel, kaj me čaka že čez nekaj minut.

»Da ne bi kdo slučajno rekel, da se v Tari nisem kopal,« se naredim važnega, ko zadnji skočim v čoln in ga odrinem od brega.

In res je videti, da je najzahtevnejše za nami. Vsaka naslednja brzica je manj divja. Samo še malo in bomo na koncu brstanovskih brzic. Nato pa sledi le še zadnja serija nekoliko težjih brzic. Pozornost in napetost počasi popuščata. Žal samo nekaj sekund prehitro.

»Pazi, obračaj čoln!« samo še slišim Petra in že vidim, čutim, da smo bili za trenutek prepozni. Čoln se začinja prečno postavljati. Vedno bolj nas odnaša izven glavnega toka proti desni. Čolna naenkrat nimamo več v oblasti. Ogromen skalni monolit sredi reke!

»Pazi, točno na skalo gremo,« zatulim. V tem trenutku ni ničesar več v mojem življenju. Obstaja samo še skala. Vedno bolj se veča. Napolni mi cele oči. Približuje se. Je tik ob meni, a čudno, čutim je ne. Nato konec. Trenutki brez zavedanja, brez možnosti rekonstrukcije... plavam. Plavam po divjem rečnem toku, vidim breg, vse moje bistvo je usmerjeno k njemu. Počasi se mi približuje. Moč toka popušča. Spravim se na noge. Sam sem. Kaj se je zgodilo? Čoln se je zaletel v skalo. Menda me je vrglo ven. Kje so ostali? Nič. Samo tisočletna Tara, kot da se tu sploh ni nič zgodilo. Ne vidim ničesar, kar ne bi že od nekaj pripadalo tej reki. O, pač! Nekaj metrov za sabo zagledam pozibavajoč se živordeč sod z našimi dokumenti. Sod stoji skoraj pri miru. Reka se še ni odločila,

ali bi ga potegnila s seboj ali odložila na breg. Torej čisto sam le nisem. Nekoliko nad sodom zagledam usodno skalo. S te strani reke, ko se v njo ne zaganja njen divji tok, je videti precej bolj nedolžna.

Naenkrat, kot da bi ga izstrelil iz katalpulta, prileti izza skale Drago, takoj za njim Peter. Mrzlično začneta plavati proti reki. Drago je še tako priseben, da začne k bregu potiskati plavajoči sod. Za njima ni več nikogar.

»Kje je Elenka?« jima zakričim, ko se pobirata nekaj metrov pred menoj iz vode. Nista še v stanju razumeti mojega vprašanja. Do kolen v vodi stečem do njiju in naprej proti skali. V tem na drugi strani skale zagledam živo barvo rešilnega pasu in v njem Elenko. Ko me zagleda, povpraša: »Ali smo vsi?«

»Ja, samo tebe smo še čakali,« ji odgovorim kar se da neprizadeto, kot da smo se zbrali na nedeljskem pikniku. Spoznaje, da smo res vsi štirje na bregu, celi, nepoškodovani, manjše praske in podplutbe, ki so se pokazale čez kakšen dan, seveda ne štejejo, šele potem počasi prihaja v mojo zavest.

Ko smo vsi skupaj, se spravimo iz reke. Med tem smo že čisto pozabili, da ima manj kot 14°C. Ob ozkem obrežju med reko in steno kanjona se podamo ob reki navzgor, proti skali. Prva ocena stanja je katastrofalna. Čolna sta zagozdena v zgornjem delu skale, z dnom obrnjena proti toku reke, ki neusmiljeno tolče po njem. Privezana oprema plapola vsenaokoli. Najhuje se dogaja s sodom s fotoaparati, saj ga meče sem ter tja in je pričakovati, da ga bo vsak čas odtrgalo. Videti pa je, da je zaenkrat, razen rdečega sode, ki smo ga ujeli, še vse na svojem mestu. Skalo z vsem našim »bogastvom« loči od nas tri metre deroče vode. Položaj je brezupen. Ostali smo dobesečno nagi in bosí, z golimi rokami. Edino, kar smo rešili, je okoli Petrovega vratu bingljajoči žepni Viktor, če seveda ne omenjam osebnih izkaznic, denarja in podobnih stvari v rdečem sodu, ki jih v našem položaju res krvavo potrebujemo. Vsedemo se na tla. Samo brez najmanjše ideje, kaj storiti. Tudi volja je

popolnoma na psu. Ura je nekaj minut čez tri popoldne.

Ne vem koliko časa tako sedimo in nemo opazujemo dogajanje na reki. Kaže pa, da ravno prav, da se v nas začinja prebujati življenje, rojevati ideje. Človek je čudovito bitje, tudi iz nič lahko začinja.

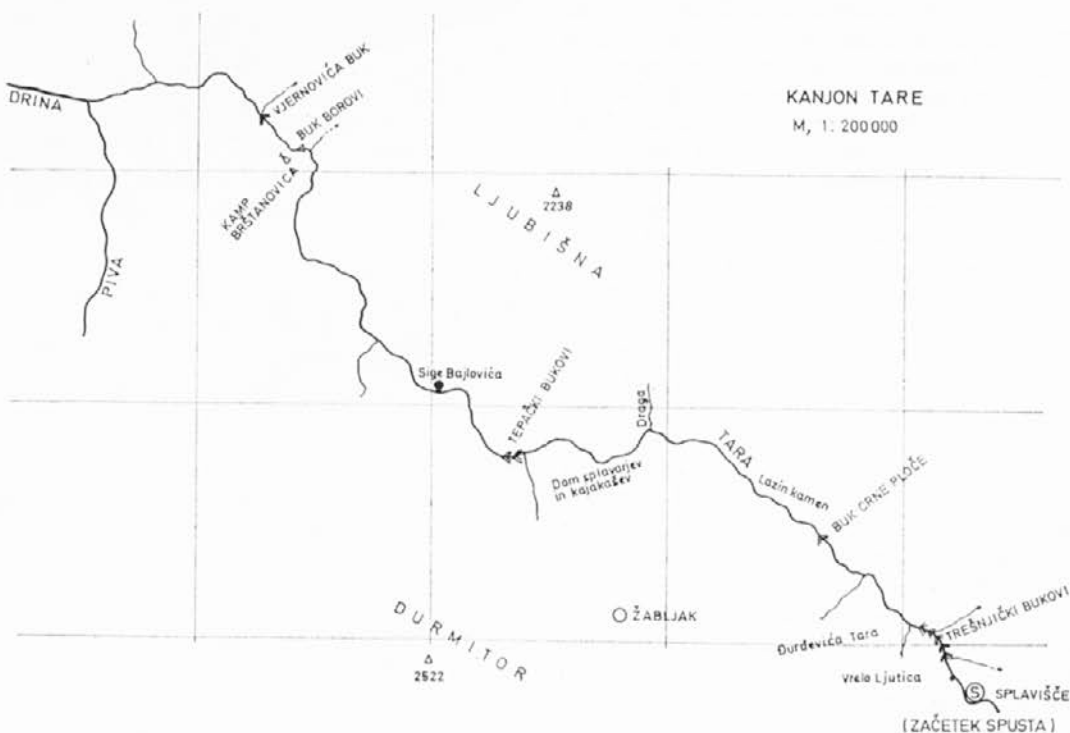
»Ja, kaj pa, če bi le poskusili kaj storiti, ... če pridemo do čolna ...«, previdno začne Drago.

»Pa ja, kar v vodo bi skočil, pa boš tam, tebi, ki si včasih plaval, bi še mogoče uspelo,« ga dopolni Peter.

»Ma ajde, ne zafkravaj. Pa ti povej kaj bolj pametnega.« »Mogoče pa bom. Ali se vam ne zdi, da bi tista vrva za privezovanje čolna morala, če se ni zapletla, plavati po vodi navzdol.« »Točno. Samo sedaj boš pa ti skočil po njo, če si že to pogruntal,« ga sedaj jaz malo zbudem.

»No, tega ravno nisem mislil. Ampak, če bi dobili kakšno dolgo palico, jo pa mogoče potegnemo na suho.«

Misli ni treba ponoviti in že iščemo med gosto poraslim rečnim nabrežjem odrešilno palico. Ko najdemo nekaj, kar bi bilo vsaj delno primerno, se vrnemo k reki. Začne se namakanje palice v vodo. Močan tok vode nam jo sproti odnaša od mesta, kjer mislimo, da naj bi bila vrva. Delo je zelo podobno Sizifovemu. A upanje je pač edino, ne poneha. Domala dvajset minut traja to čudovito početje, ko se nekaj le obesi na enega od štrkljev palice. Počasi, da se ja ne bi snelo, vlečemo k sebi. Nekaj rdečega se pokaže iz razpenjene vode. Vrv. V naslednjem trenutku je že v naših rokah. Nato teče vse s filmsko naglico, saj smo v teh dolgih minutah lovljenja vrvi vse že nešteto krat preleli: vrv privežemo na obalo, tako da je razpeta dober seženj nad vodno gladino. Nekaj metrov višje se poženem v vodo. Silovito plavam proti levi, da bi vrv prijel čim bližje čolna. To mi tudi uspe. Zgrabim za napeto vrv. Pesti stisnem z vso silo. A samo za trenutek. Nato slišim samo še žviž napete vrvi ter občutim skelečo bolečino na vseh prstih rok. In zopet plavam. Ko se vrnem na izhodiščni položaj, me Drago povpraša: »Ali bi še jaz poskusil?«

»Kar daj, če si želiš olupiti vse prste,« mu pokažem svoje roke, ki so na več mestih nekam sumljivo rdeče barve. »Če boš pa dovolj trmasto vztrajal, te pa lahko raztegne kot Pinkpanterja.« Očitno ni druge možnosti kot priti na skalo. Na njej je toliko prostora, da bi se lahko vsi štirje sončili. Toda kako? Po mostu! Ko poskušamo najti primeren material za brv, že vse kaže, da bo tudi ta možnost šla po zlu. Kar je trdnega, se še kako drži svojih korenin; kar pa se ne drži več korenin, je tako trhlo, da se že ob najmanjšem preizkusu naše teže zlomi. Išoč primerno deblo, si vedno bolj predstavljam razna bogata darila, ki si jih podarjajo ljudje ob najrazličnejših priložnostih. Ko bi meni zdaj nekdo podaril sekuro, čisto majčkeno sekuro, bi bil najbolj zadovoljen človek na svetu. Podolgem in počez prečesemo ozko goščevje ter se končno odločimo za dve debli, ki sta sicer videti sumljivi, a se pri preizkusu le nista zlomili. Seveda pa je bil preizkus bolj nežen, ker v nasprotnem primeru bi lahko ostali še brez te možnosti.

S pomočjo vrvi, ki smo jo pred tem odrezali s čolna in s precej zapletenimi manevri, uspemo položiti brv. Najlepšo brv, ki sem jo kdajkoli videl. Ko se pripravljam za prehod čez brv, se spomnim tistega simpatičnega pregovora, v tretje gre rado. Dvakrat sem se namreč na tem mestu že kopal. Korak za korakom žongliram čez tri metre visoko in tri metre dolgo zibajočo se brv in čakam na tretje kopanje. Pa ga ni. Čez sem.

»Pridi za mano,« zakličem Petru, ki pa očitno ne kaže posebnega navdušenja za to.

»Kaj pa sedaj cvikaš? Most je vendar testiran,« ga spodbudim. »Testiran že, vendar za mene z 10 kg premajhno težo,« izda svoje pomisleke.

No, tudi povečano težo je brv prenesla, res da nekoliko bolj škripajoče, in znajdeva se skupaj na skali. Čudna igra: vsi tuki ali drugačni Robinzoni želijo priti z otoka na kopno. Mi, ki pa se v tem kanjonu že tako ali tako počutimo čisto robinzonsko, še z obale rinemo na otok.

Elenka in Drago se medtem postavita spodaj ob reki, kjer je le ta bolj mirna, da bi poskušala še rešiti, kar bi nama ušlo. Začne se zadnji del akcije. Spustim se po skali navzdol, Peter pa me od zgoraj varuje. Pristanem na čolnu, ki ga voda neusmiljeno pritiska ob skalo. Najprej odrežem sod s fotoaparati ter ga previdno porinem proti Petru, ki leži na skali in je v vsej možni dolžini stegnen proti meni. Še malo in aparati so rešeni. »Potegni vrv, gor grem,« mu zakličem.

Že kar domač na tej skali, se hitro zavijam na njeno teme. Spogledava se in se vsedeva. Sedaj veva, da bomo uspeli. Ura je osem. Šele sedaj opaziva, da je sonce že zatono za visokim obzorjem kanjona. Več kot štiri ure je trajalo to. Popuščanje napetosti in hladna voda opravita svoje. Začneva se tresti, kar seveda ni čudno. Tu v kanjonu se že mračni, midva pa sediva v kopalkah sredi brzice Vjernovića, na skali, ki jo bomo še ta večer poimenovali Koroška skala.

Nato akcijo še enkrat ponoviva in vsa oprema, razen enega nahrbtnika, ki je zapleten pod čolnom, je na skali. Z vrvmi manevri jo spraviva na obalo. Nato se lotiva še čolnov. Na dolgo palico priveže-

va nož. Peter se vleže na skalo, primem ga za noge, on pa se stegne globoko proti vodi in začne z rezanjem vrvi, ki združujeta oba čolna. Zelo naporno početje, saj mu voda neprestano spodnaša dolgo palico in nož na njej. Ko prereže drugo, zadnjo vrv, čoln z vso silo potisne po reki navzdol. Drago je na svojem mestu in tudi čoln je rešen. Ostal je še samo manjši čoln, ki pa je v celoti zagozden v zgornji klin skale. Poskušava ga premakniti z eno izmed brun z brvi. Drago naju opazuje z obale. Ko vidi, kako se najin vzvod upogiba, čoln pa se niti za malenkost ne premakne, naju razorožil z ugotovitvijo:

»Pojma nimata o statiki. Če bi vama kdo izračunal pritisk vode na čoln, bi svoje moči uporabila za kaj bolj pametnega.«

Na te zadeve se jaz res ne spoznam najbolje. Peter, ki pa bi zaradi svojih poklicnih obveznosti to moral poznati, ga pogleda in jezno odvrže najin pripomoček od sebe.

Nobena pametna ideja nam več ne šine v glavo, pa tudi stemnilo se je že skoraj. Zato se odločimo, da bomo za danes s šihom končali. Še prej pa za vsak primer čoln privežemo k bregu reke. Mogoče se bo pa čez noč zgodil čudež.

Medtem sta Elenka in Drago že pripravila ogenj, ki s svojim prasketajočim plapolanjem ustvari prijetno vzdušje, kar spodbudi tudi druge vsakdanje potrebe.

»Čisto tako se mi zdi, da že od zjutraj nisem ničesar pojedel. Ali je še kje kaj užitnega?« sprašuje Peter in že preiskuje vrečko s hrano. Iz precej neokusne godlje nam uspe najti nekoliko sira in konzervo paštete. Iz tega nam Elenka pripravi nadvse simpatične »kruhke«, katerih slaba stran je le v tem, da dvakrat, trikrat zinem in je večerja končana. Čisto sicer še ne, saj se še dolgo v noč krepčamo s čajem. Dolgo zato, ker smo med tem ugotovili, da nam je odneslo obe aqui pumpi, in si čaj kuhamo v izpraznjeni mali konzervi. Količina enega obroka, ko si na vrsti, je pri-

bližno takšna kot aperitiv na gala banketu.

Naslednja najpomembnejša ugotovitev je, da nam je skala kar na široko odprla »zadrgo« na dnu čolna. S tem pa odpade vse nadaljnje filozofiranje, ali bomo jutri nadaljevali pot na dosedanji način ali kako drugače. Začuda se zaradi tega nihče preveč ne sekira. Vse tako kaže, čeprav tega nihče ravno ne omeni, da nam to kar ugaja. Kaže, da imamo vsi vode do kopanja v domači kopalnici kar dovolj.

Zato pa se posvetimo trenutno najbolj potrebni nalogi: sušenju obleke in spalnih vreč. Ob tem delu se nam jeziki vse bolj razvezujejo in začenjajo se »strokovne analize« naše nezgode. Po načelu, da je po bitki lahko biti general, se kar vrstijo ugotovitve, ena bolj pametna od druge. Še malo, pa bomo ugotovili, da sploh nismo padli v Taro.

»Ha, ha, ha, dragi moji,« enkrat po polnoči spremenim temo pogovora: »Jo že imam, je že v glavi. Krasna zgodba za Fužinarja, z bleščečim naslovom: Koroški na Tari.«

»Da mi niti slučajno ne narediš kaj takega,« me prekine Elenka in nadaljuje: »Ravno sem razmišljala, da doma niti besede ne bom omenila o vsem tem. Saj mi bica in dedi nikoli več ne bosta hotela varovati otrok, če bova še kdaj kam želela. Ali ne, Peter?«

Peter je čisto tiho, oglasi se pa Drago: »Vaši družinski problemi pa pri tem res sploh niso pomembni. Bolj pomembno je to, da bomo, če boš pisal po resnici, izpadli popolnoma smotani.« »No ja, bo pač treba tudi napisati, da je Tara — Tara. Da je v avgustu večkrat skoraj ni, da moraš na več mestih celo čoln vleči, ker je tako nizka. Da pa je sedaj takšna, kot je Meža ob najhujšem neurju vsakih nekaj let. Da brzic seveda ne štejemo.«

»Oh, prej da boš ti tako napisal in koga prepričal...« »Saj niti ne mislim. Najboljši način prepričevanja je poskusiti na svoji koži.«

Spodnja postaja na Klemenu

»A misliš pasti v Taro?« se vmeša Peter. »No, tega ravno ne bi več komu privoščil. Videti in doživeti Taro, to pa ja.«

Se ko zlezemo v spalne vreče in zremo v jasno nebo, besede ne potihnejo. Sčasoma pobere drugega za drugim. Prespimo eno lepših noči našega življenja.

Je pa zelo kratka. Že prva jutranja zarja nas postavi na noge. Čudovito jutro, ki nam poleg svoje lepote pokloni še pozibavajoč čoln ob bregu reke. Skoraj prelepo, da bi bilo resnično. Toda ko čoln potegnemo na suho, je čisto resnično in čisto naš. Sicer nekoliko poškodovan, a vendarle rešen. Voda nam ga je kar sama vrnila. Vsaj malo se nam je pa res morala oddolžiti za vse včerajšnje težave.

»Menda sta vidva včeraj čoln reševala z zobotrebcom, da ga nista mogla premakniti. Kako bi sicer sedaj kar sam priplaval?« naju ošvrkne Elenka.

»He, he, saj sva vedela, da bo danes zunaj, pa si nisva preveč prizadevala. Imava pomočnike tam spodaj,« odgovorim in pokažem nekam na sredo reke. Česa bolj pametnega se ob njeni bistrourni pripombi res ne domisljam.

Na hitro zmečemo skupaj vso našo opremo. Še posebej zato, da nam pri sončni svetlobi ni treba ugotavljati njenega klavrnega stanja. Najvažnejše, da z našimi težko ustvarjenimi fotografskimi posnetki in poziranjem ne bo nič, smo pa tako ali tako ugotovili že pri popolni temi. Ko sem namreč zvečer pogledal skozi leče proti ognju, sem mislil, da sem dobil nov akvarij.

Z vso opremo in s čolnoma se pomaknemo nekaj deset metrov ob reki navzdol ter se pripravimo na »splavo-štop«.

Ni nam treba dolgo čakati. Nekaj čez deseto uro se nad usodno brzico Vjernoviča prikaže splav. Takoj za njim še eden. Mojstrsko se izogneta Koroški skali. V naslednjih nekaj trenutkih je vsa naša bojazen, ali bodo splavarji hoteli obstati ali ne, končana. Z lahkoto, kot da ne bi imela več ton, drug za drugim pristaneta točno pred nami. Nobena beseda ali prošnja ni bila potrebna, le malo smo pomahali. Očitno je naš videz dovolj zgovoren.

»Kako sta že rekla včeraj? Aja, da bi s svojo sposobnostjo kar med triftarje stopila. No, zdaj sta pa že,« še utegne zbsti Drago, ko se spravljamo na splav.

Zopet smo na Tari. Splav mirno drsi po vodi. Le od časa do časa ga malo privzdigne, ob kakšni večji brzici. Čisto tako, kot da bi se muha spravila nad slona. Adem od nekod privleče steklenico vina: »Nate, mislim, da vam ne bo odveč.« Kar dobro potegnemo. Adem pa mirno krmari naprej, kot da bi mu bilo reševanje ljudi iz Tare čisto vsakdanja stvar.

Samo še nekaj manjših brzic, mogoče se nam samo zdijo manjše, ker sedimo na varnem splavu, in zapeljemo v sotočje s Pivo ter drsimo dalje po mirni Drini. Sedimo na splavu in se počutimo popolnoma nekoristne. Še s »fotografirajočimi paketi« se ne moremo primerjati, saj so naši aparati takšni, kot pač so. »Daj mi cigareto,« poprosim Petra.

»Kako, saj vendar ne kadiš,« mi odvrne.

»Pa tudi nikoli nisem rekel, da ne bom nobenega več prižgal,« se razjezim zaradi njegove pripombe, bolj jezen seveda na

sebe kot na njega: »Že takrat, ko sem nehal, sem rekel, da se čisto lahko še zgodi, da bom kadil, če bom doživel kaj nepredvidenega, pretresljivega.«

Vsedem se na sprednji del splava, si prižgem cigareto ter se zazrem v velik tok Drine. Napetost počasi popušča. Loteva

se me rahla omotica. Ne vem, ali zaradi prve cigarete po šestih letih, ali zaradi utrujenosti, ali pa zaradi še kar velike dogodivščine, ki se srečno končuje.

Mirno drsimo po Drini. Polovica njene vode je pravzaprav Tara. Življenje, bogatejše, teče naprej.

60 let Planinskega društva Mežica

Planinstvo ima na Koroškem že dolgo tradicijo. Leta 1919 je bila v Pliberku ustanovljena Mežiška podružnica Slovenskega planinskega društva, po plebiscitu pa so njen sedež leta 1921 prenesli na Prevalje. Prevaljska podružnica je delovala na širokem področju — zajela je celotno Mežiško dolino in še del Dravske.

Člani iz Mežice in Črne so želeli na Peci zgraditi kočo. Leta 1924 so ustanovili odbor za gradnjo koče. To je bil začetek osamosvajanja planincev iz zgornje Mežiške doline, ki so svojo podružnico Peco ustanovili na občnem zboru 7. novembra 1926 v Mežici. Takrat je štela 118 članov, večina med njimi je bila rudarjev.

Kočo na Peci so dokončali 28. junija 1928. leta. Poimenovali so jo po predsedniku podružnice Martinu Uletu. Na »tej važni postojanki na naši najsevernejši mejni točki« se je prvo leto ustavilo 700 ljudi. »Kdo ne bi obiskal naših severnih meja, naših obmejnih postojank, zibelke lepih koroških popevcic, domovanja kralja Matjaža, ki spi v Peci!« je zapisal Planinski vestnik leta 1932. V majhni votlini v bližini koče so postavili doprsno leseno podobo kralja Matjaža, delo kiparja Nika Pirnata.

Že leta 1929 so na Peci v bližini koče postavili tudi kapelico. Planinci pa so poleg obiskovanja gora skrbeli še za druge oblike športnega in kulturnega udejstvovanja, predvsem smučanja, plavanja (leta 1934 so ob pomoči rudnika zgradili plavalni bazen). Društvo je imelo svoj pevski zbor, pod njegovim okriljem pa je uspevala tudi dramska dejavnost itd.

Med vojno je bilo delo mežiških planincev uničeno. Kočo so leta 1943 zažgali partizani, da je okupator ne bi uporabil za vojaško postojanko, kipec kralja Matjaža pa so domači izdajalci oplenili (v kroni je imel zlate žeblje) in uničili.

Leta 1946 so se mežiški planinci znova povezali v društvo. V celotnem povojnem obdobju društva izstopa gospodarska dejavnost, čeprav so se člani ukvarjali tudi s planinstvom, alpinizmom, smučanjem, plavanjem, vzgojno-izobraževalnim in zabavno-kulturnim delom itd. Leta 1948 so odprli planinsko postojanko Puc v Koprivni in dokončali zavetišče na Grohotu pod Raduho. V naslednjih letih so odprla vrata nove planinske postojanke: Pikovo z depandanso, Grauf, Škrubej, Helena, Planinski kotichek v Narodnem domu v Mežici

ter planinski dom na Peci. Leta 1962 je bila odprta nova postojanka Mihev, leta 1973 pa še koča na Grohotu. Tudi kralj Matjaž je spet v svoji votlini — leta 1961 je kipar Marjan Keršič-Belač v bronu ulil njegovo skulpturo.

Postavljene postojanke, koče in zavetišča so mežiški planinci nenehno obnavljali in izboljševali bivalne razmere v njih (elektrifikacija, telefon, žičnica za prevoz tovora, vodni zbiralniki itd.). Letos so popolnoma obnovili postojanko na Pikovem, slavnostno razpoloženje ob 60. letnici obstoja društva pa je pokvaril plaz, ki je letos pozimi podrl kočo na Grohotu.

O včerajšnji, današnji in jutrišnji podobni PD Mežica pa še več iz pogovora z njegovim predsednikom Mirkom Mlakarjem.

— *Kako ocenjujete delovanje PD Mežica v minulih 60 letih?*

Že v začetku je imelo planinstvo velik pomen za rudarje, ki so se na tak način razvedrili. To dokazuje tudi številčnost članov, če društvo primerjamo z ostalimi takratnimi podružnicami SPD. Vsestransko je skrbelo za rekreacijo, saj je postavilo plavalni bazen, in organiziralo plavalno šolo. Člani so se ukvarjali z alpskim in turnim smučanjem. Po vojni je društvo doživelo pravi razcvet. Prireja izlete (tudi že v tuja gorstva), razvija smučanje, orientacijsko dejavnost, pri tem pa ne pozablja na kulturne prireditve. Vseskozi skrbi za kadrovske naraščaje. V celotem povojnem obdobju pa izstopa predvsem gospodarska dejavnost. Že iz kronologije društva vidimo, da so iz leta v leto odpirali nove postojanke in koče, ki jih je bilo potem treba popravljati, posodabljati...

— *Kakšna je sedanja podoba društva? Kateri odseki so najbolj dejavni?*

Leta 1985 smo na vseh področjih planinskega delovanja dosegli primerno aktivnost. Zlasti je bil uspešen gospodarski odsek. Končana je bila obnova koče na Peci (popravljeni dimniki, instalacija, prenovljena tovorna žičnica). Pred tremi leti smo naredili načrt prenove postojanke na Pikovem in ga tudi izvedli. Sedaj je tam lepa postojanka, ki ima možnosti za turizem. V koči na Grohotu smo povečali število skupnih ležišč in izboljšali prostore za oskrbnika. Letos pa jo je podrl snežni plaz. Zaradi skrbi za koče ostaja manj časa za druge dejavnosti. Menili smo, da bomo lahko dali več poudarka izletništvu, a tega

verjetno zaradi podrte kože ne bomo mogli uresničiti.

Izlete prirejamo vsako leto, letos smo pri tem manj uspešni. Program izletov dobijo planinci ob plačilu članarine.

Veliko pozornost posvečamo tudi vzgoji mladih kadrov. Vključili smo se v akciji Ciciban-planinec in Pionir-planinec. Na osnovni šoli sta mentorici zelo prizadevni.

V MO so zelo delavni, čeprav je aktivnost ciklična. Vsako leto mladinci priredijo šolo v naravi na Peci. Razvijajo orientacijsko dejavnost. Na Peci ima MO svojo kočo, ki so jo letos temeljito uredili. Leta 1983 so na Peci in Raduhi priredili mednarodni tabor mladih planincev.

Alpinizem je po letu 1979, ko so se trije mežiški alpinisti ponesrečili v pogorju Mont Blanca, zamrl, in ga bo treba spet spodbuditi.

— *Največja težava trenutno je podrta koča na Grohotu. Kaj nameravate storiti?*

Sklep upravnega odbora je, da na Grohotu znova postavimo planinsko kočo. V septembru bodo mladinci z udarniško akcijo pospravili ruševine in na varno shranili gradbeni les. Ostale stvari, ki so bile v koči, pa smo pravočasno rešili (posteljina). V PD Mežica menimo, da nova koča ni le stvar našega društva, saj bi za nas predstavljala prevelik zalogaj (9 starih milijard dinarjev). Odločili smo, da ne bomo gradili velike koče, ampak takšno, ki jo bo mogoče dograjevati. Kočo naj bi pomagala zgraditi celotna regija. O načinu se bomo pogovorili na sestanku s predstavniki skupščine občine, delovnih organizacij in telesnokulturnih organizacij. Letos bi morali pridobiti tudi gradbeno dokumentacijo.

— *Kaj menite o vlogi meddruštvenega odbora in o sodelovanju s sosednjimi društvi?*

Zamisel o obstoju MDO je dobra, vendar še ni v celoti realizirana. Prek njega bomo usmerjali aktivnosti v zvezi z gradnjo koče na Raduhi.

Sodelovanje s sosednjimi društvi je slabo. Tudi srečanja koroških planincev so slabo obiskana. Nanja kljub vabilom ne pridejo uradni predstavniki vseh planinskih društev na Koroškem.

— *Leta 1980 je društvo štelo 1496 članov, lani le še 1086. Kaj je temu vzrok in kaj boste storili, da preprečite upadanje članstva v prihodnje?*

Pomemben razlog je podražitev članarine. Že pred leti smo se odločili, da člani, starejši od 70 let, plačajo le tisti del članarine, ki ga PD pošlje PZS. Zdaj bo verjetno treba starostno mejo znižati na 60 let. Razmišljali smo tudi o uvedbi družinske članarine. Vendar pa je treba opozoriti na to, da se člani PD štejejo pač glede na prodane znamkice. Torej je številka odvisna predvsem od prizadevnosti pobiralcev članarine.

Planinsko društvo omogoča članom različne dejavnosti. Organizira izlete, vsako leto so občni zbori s kulturnim programom, ki so zelo obiskani, najdaljšo tradicijo pa ima pustna prireditev s srečelovom. Društvo ima že dolgo vrsto let svoj prostor v kraju, kjer lahko planinci dobijo izkaznice, znamkice, se prijavljajo na izlete in podobno.

Ludvik Mori

Zlatoporočenca Matevž in Veronika Poročnik

Vzela sta se hlapec in dekla pred pol stoletja skoraj da brez premoženja, pa čeprav sta bila oba pridna in delavna in si v teh trdih časih vsak po svoje služila svoj vsakdanji kruh pri tujih ljudeh — on kot hlapec, ki je občasno tudi tesaril, in ona kot dekla, kot so takrat imenovali služinčad na Koroškem.

Matevžu je zasvetila luč sveta kot kmečkemu drugorejencu 1. 1907 pri Lobizenu v Otiškem vrhu in je moral v poznejših letih zaradi težkih razmer od doma za kruhom. Še dobro se spominja prve svetovne vojne, ko je moral oče iti na vojsko in namesto očeta so prišli ruski ujetniki delat k hiši. On kot majhen fantič jih je moral voditi pri delu in jim kazati, kako se to in ono delo opravlja, ter se je pri tem naučil nekaj ruščine.

Veroniko so položili v zibel leta 1912 pri Pšeničniku v Libeličah na lepi kmetiji, a tudi ona ni dolgo uživala domačega kruha; še kot deklica je morala v službo, najprej za pastirico, a pozneje je kot dekla služila po koroških kmetijah, dokler se ni spoznala s postavnim fantom Matevžem in se je med njima vnela ljubezen.

Kot vsak mlad par v svoji zaljubljenosti nista videla nobenih zaprek za skupno prihodnost, in sta se leta 1936 poročila, čeprav sta imela le malo tega, kar naj bi imeli zakonci za prvo silo.

V teh trdih časih sta se pomikala z naraščanjem kot oferja po kmečkih hišah in najemnika po bajtah. Družina se je večala

in treba je bilo vedno več hrane za lačna usta. Garala sta tako rekoč noč in dan in časa za varstvo otrok v poletnem času skoraj da ni bilo, saj je bilo treba na najetih krpah pridelati živež in najeto zemljo odslužiti s stanovanjem vred in še veliko pridelkov na ramah znositi domov. Po vojni sta si v Prežihovem grabnu v Podlipju zgradila bajto. Čeprav sta bila sedaj pod svojo streho, sta se še vedno srečevala s številnimi težavami. V najem sta dobila zemljo za najnujnejše pridelke, krompir in koruzo, na težko dostopnih krajih, od koder je bilo oteženo spravilo pridelkov.

Trije fantje in šest deklet se jima je rodilo iz ljubezni, in družina je okušala meso le ob večjih praznikih, živeli so bolj pri krompirju, koruznem močniku in fižolu, in kadar je bila slaba letina, še teh živil ni bilo zadosti. Svoje je pristavila še vojna in je bilo pomanjkanje še večje in tudi po vojni je bilo težko za živež in oblačila.

Šele, ko so otroci dorasli za delo, je bilo nekoliko lažje, Tevž se je zaposlil v fabriki in zaslužek, čeprav skromen, je bil stalen, se spominja Veronika, ki je bila vseskozi bolj krhka in boleha in si ni mislila, da bo dočkala to zlato ohcet.

Pred nekaj leti se je hčerki posrečilo kupiti v Matevževem rojstnem kraju manjšo kmetijo, po domače pri Tišlerju, in prav, saj je bil tudi Tevž svojčas tišler, tesar, kolar, kovač, skratka, fant za vsa opravila. In uresničile so se jima dolgoletne sanje, da končno živita pod streho, od koder ju nihče ne preganja.

Zlatoporočenca Matevž in Veronika Poročnik

Rok Gorenšek

Jože Cesnik

70 let

Otroška leta in mladost je preživel v Podgorci pri Slovenj Gradcu, svoja delovna, ustvarjalna leta na Ravnah na Koroškem, kjer je bil zaposlen kot mesar in dolga leta tudi direktor tedanjega Trgovskega podjetja »MESNINA«. Jesen svojega življenja pa preživlja kot Hotuljec, saj se je za svoja stara leta preselil k nam v

Jože Cesnik

Kotlje na Prežihov vrh. Tu sedaj živi v lepo urejenem domu, kjer človek ne ve, kaj bi bolj občudoval, ali njegovo notranjost ali pa čudovito urejeno okolje, vrt, kjer raste vse in je na mestu vse, karkoli človek potrebuje na »stara leta« za življenje in za razvedrilo.

Toda le težko ga je najti doma, ko pa je naš Jože še vedno aktiven. Od leta 1976 preživlja vsako poletje v Dalmaciji v Filip-

Prav letos ob jubileju so ju otroci nagovorili, da sta si pred matičarjem in v šempetrski cerkvi še enkrat obljubila zvestobo ob velikem številu potomcev, sorodnikov in prijateljev.

Sedaj stanujeta v prijetno urejenem podstrešnem stanovanju, preskrbljena z vsem, pove Veronika, in bilo bi nam lepo kot še nikoli, a kaj, ko je mene hudo načela bolezen in smem uživati le ozek izbor živil. Moža pa pesti naglušnost in pred leti mu je močno opešal vid, tako da svojece pozna le bolj po glasu, še potoži prijazna ženička.

Sedaj ju obiskuje poleg otrok še petindvajset vnukov in dvanajst pravnukov, ki skupaj z znanji in prijatelji želijo dedku in babici še veliko zdravih in lepih let.

jakovu, kjer je upravnik počitniškega doma »LESNE« iz Slovenj Gradca. Vsi, ki so preživeli svoj dopust pri njem, ga hvalijo in ne morejo pozabiti, kako lepo so se imeli.

Ko pa se Jože vrne na jesen domov, je zopet lovec, ribič in še član Avto-moto društva Ravne na Koroškem. Obiskuje prijatelje in znance, se udeležuje kot dober občan raznih sestankov in prireditev. Skupaj z ženo Micko, s katero sta neločljiva in še zmerom zaljubljena drug v drugega, tako da drug brez drugega ne moreta biti, pa Jože vsako leto sodeluje na hotuljskem pustnem karnevalu in s tem pripomore k njegovemu uspehu.

Jožetu Cesniku, ki je postal pravi Hotuljec, iz srca želimo in kličemo: Še na mnoga, mnoga, zdrava leta!

Helena Merkač

Mitja Šipek

60 let

V Cankarja, ki smo vam ga železarji podarili ob prazniku, smo zapisali željo, da bi tudi po šestdesetem bili, kot ste: MITJA ŠIPEK.

Kot ste — najprej fabriški človek, zvesti železarni, tej mogočni dolinski pošasti, že mnogo let. Bili ste v njej še brez tozdov in ko so delavci šele šli v tisoče, v njej ste zdaj ravnatelj kontrole kakovosti. Kakovost, to je vaše strokovno področje. Večkrat pravite, da si moramo zanjo vsi v železarni prizadevati, ne da bi nekateri delali, drugi pa kontrolirali. Vsak delavec mora biti najprej sam svoj kontrolor, šele drugotnega pomena so naprave, ki napake odkrivajo. Zato so te, naš delavec, ki kakovost spoštuje, in vaša zavzetost v letih priborili železarni kakovost, ki se ji reče superiorna. Zdaj upate in se ženete, da se težki časi ne bi začeli razjedati, ampak nujno še izboljšali. Reklamacije so vam največja sramota.

Pa niste kot fabriški človek samo inženir metalurg in ravnatelj, nemalo drugih družbenopolitičnih in samoupravnih vlog imate. Vsem ste predani, tako vodenju Komiteja za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito kot drugim, manjšim. Kjer ste vi, je dobro opravljeno delo in dobri so vaši nasveti. Zadnjič mi je bil zelo dobrodošel neki terminološki kot ste, ostanite tudi po šestdesetem: igralec, pevec, pisatelj. Takšnega vas potrebuje naša kultura. Razumete jo, in ji skušate ustregati. Kaj vas k njej žene, po polstoletni zvestobi ni zanimivo vprašanje, ker je retorično. Človek se tak rodi ali pa ga ni, narejen ne more biti, igrati zvestobe se toliko časa ne da. Vam je to pristna potreba. Zaradi nje že leta in leta hodite s Prežihovim Svetnečim Gašperjem igrat ljudem — všeč mi je bilo, ko ste prišli tudi koroškimi študentom v Ljubljano; tam ti je Prežih še veliko dražji — potem ste imeli Judenburg in zapovedi leških knapov, igro tu, nastop tam, povsod prepričljiv, dober. Pa

Mitja Šipek

ne, da bi vedno govorili z besedami, ki so vam jih drugi polagali v usta, tudi vaša beseda vam teče. Kolikokrat ste bili govornik na proslavah, vedno izviren! Teče pa vam tudi pisana beseda. Dokazujejo jo mnogi članki v Fužinarju in spominsko delo Šentanel, moje življenje. Hkrati ta knjiga izpričuje vašo navezanost na vaš rojstni kraj Šentanel, kamor se še danes prav radi vračate. Tam stopate pred Šentanelške pavre in jih vodite v petju starosvetnih pesmi, ki sicer nerade gredo v sodobna ušesa, so pa lepe in dragoceno ljudsko izročilo.

Ker vas takšnega, kot ste, Koroška potrebuje in spoštuje, ostanite tudi po šestdesetem, kot ste, Mija Šipek.

Ajnzik:

Neverjetno a vendar resnično

Za mojih šolskih let je izhajalo mesečno glasilo »Naš rod«. Bila je nekakšna šolska revija z zelo pestro vsebino poljudno znanstvenih in literarnih prispevkov ter raznih drobnih zanimivosti. V njem je Fran Milčinski obelodanil svoje znamenite Butalce, brali smo razne nadaljevanke, kot Nasredin in njegov osel ter druge kratke zgodbe.

Po toliko letih sem se spomnil na prispevek, ki se mi je zdel že takrat zanimiv. Imel je naslov: Neverjetno, a vendar resnično. Vsebina je bila približno taka: Zamislimo si stanovanjsko hišo, ki bi bila velika kot tisoč metrov kocka, se pravi, dolžina, širina in višina bi bila 1000 m. Nadstropje razdelimo po dva metra. Na vsak m² postavimo štiri ljudi. Kaj mislite, koliko ljudi bi spravili v to stavbo? Vse Slovence, morda vse Jugoslovane? Slovenci bi napolnili samo pritličje, vsi narodi sveta pa bi napolnili to veliko

stavbo samo 2/3 nadstropij, kajti naša zemeljska obla ima zdaj milijardosedemsto milijonov prebivalcev! Upajmo, da bo ta stavba kmalu polna, saj se človeštvo hitro množi! Kako ogromen je šele prostor, v katerem krožijo sonce, luna in zvezde?! Neverjetno, a vendar resnično!

Zdaj je človeštvo že toliko naraslo, da bi bili polni že dve taki hiši, naseljevali bi že tretjo. Kljub moriji druge svetovne vojne, ki je požrla toliko ljudi, da se natančno število niti ne da ugotoviti.

Perzijskemu kralju (?) je bilo igranje šaha tako všeč, da je dal poklicati izumitelja te zanimive igre; ponudil mu je nagrado, ki si jo je moral izbrati sam. Bistri mož je predlagal sledeče: za prvo šahovsko polje bi rad eno pšenično zrno, za drugo dve, za tretje štiri, za četrto osem itn., se pravi, za vsako naslednje polje enkrat več. Kralj je mislil, da se dela iz njega norca, zato ga je dal zapreti. Izračun je pokazal, da toliko pšenice niso premogle vse žitnice v državi! (Če te količine premorejo zdaj naše žitnice, tega ne vem.)

Neverjetno, a vendar resnično!

Miroslav Osojnik

Ali bo ravenski park res izginil?

O NAŠI NEPRIZADETOSTI IN REDKIH LEPIH SPODBUDAH

Kaže, da je smisel za ohranjanje kulturnozgodovinske dediščine, ki je nekdanj odlikoval prebivalce naše doline, skoraj povsem izginil. Včasih smo bili zelo ponosni na smisel za ohranjanje pomnikov naše preteklosti, ki so zelo pomembne priče našega kulturnega in gospodarskega razvoja. Zadnja leta pa so nam dokazala, da se je ta lep odnos hudo spremenil. Tudi ravenski park je boleč dokaz in opomin našega nekulturnega obnašanja in naše skupne neprizadetosti in malomarnosti. Lep park z urejenimi zelenicami, z belim peskom posutimi potmi, s klopmi za miren počitek, s skrbno vzdrževanim rastjem in cvetjem

Na te nenavadne misli sem prišel letos, ko mi je vnuk Damijan čestital k rojstnemu dnevu. Prišel je namreč na zanimivo idejo: Čestital mi ni k letom, ampak jih je spremenil v mesece. To me je zelo prijetno presenetilo in mi dalo misliti.

Vrtal sem po spominih. Kot na filmskem traku sem si predstavljal svojo prehojeno življenjsko pot. Začel sem seveda pri otroških letih, in čeprav si vsak človek more priklicati v spomin le posamezne utrinke, se vendar teh nabere veliko. Koliko doživetij, ki pa so bila po večini težka, huda, lepih je bilo malo. Koliko sprememb in dogodkov sem preživel: v domači hiši, v družini, na kmetiji, v soseski, v našem kraju?! Tudi v svetovnem merilu. In vse to naj se bi zgodilo v tistih nekaj sto mesecih, ki mi jih je naračunal vnuk??? Kako kratek je en mesec! Komaj utegnesh postoriti poklicno delo, je že naokoli. Se krajši je mesec takrat, kadar preteče rok kakšnega plačila! (Malo daljši je takrat, ko pričakuješ denar.)

Kakor se vzame. Einsteinova relativnostna teorija je vsekakor potrjena!

Neverjetno, a vendar resnično!

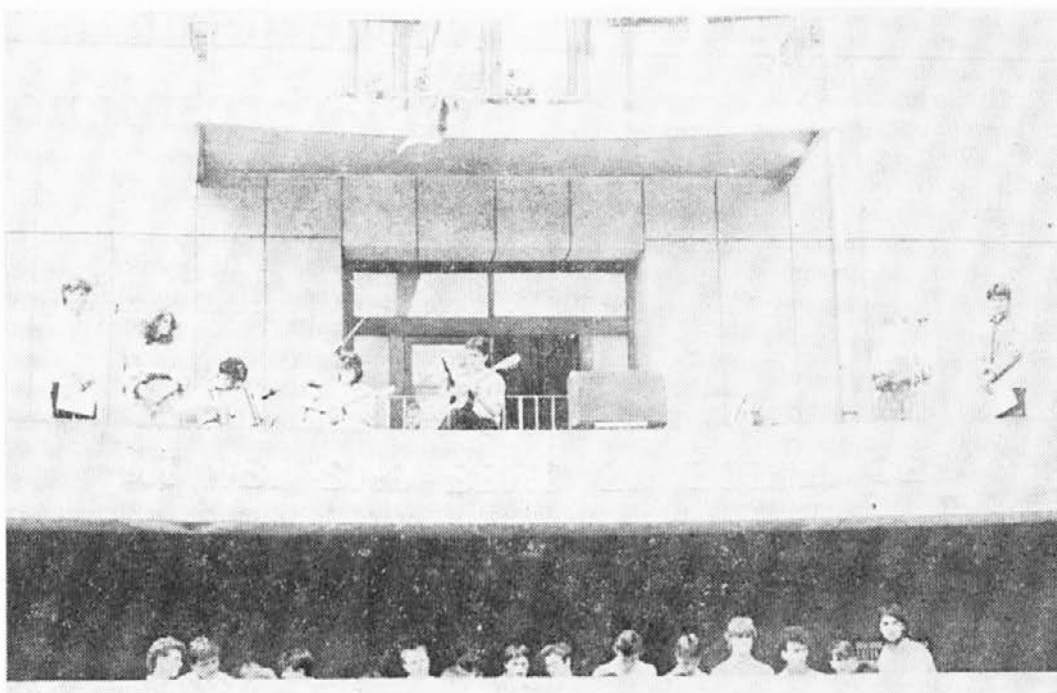
se je spremenil v zapuščeno in zanemarljeno odlagališče odpadkov s polomljenimi in izrvanimi koši za odpadke, z uničenimi klopami — medtem so nekdanje lesene klopi zamenjali z betonskimi, pa so, žal, doživele podobno usodo — in z nevdrževanimi potmi in drevesnimi vrstami. Tega pa nikakor ne bi smeli dovoliti! Tisti redki ljudje, ki še imajo čut za ohranitev našega nekdanj lepega parka, že dalj časa bijejo plat zvona: »Ni še prepozno, da ga rešimo!« V ta pozitivna prizadevanja se je vključilo tudi občinsko društvo prijateljev mladine in v dogovoru z občinskim komitejem za družbene dejavnosti in občo upravo ter občinskim komitejem za varstvo okolja in urejanje prostora začelo težko priča-

kovano akcijo čiščenja, ki pomeni začetek urejanja našega parka. Da bi tudi tiste, ki tej pobudi nočejo priznati dovolj velikega pomena, prepričali o nujnosti te akcije, naj nanizamo nekaj podatkov o preteklosti ravenskega parka.

IZ ZGODOVINE RAVENKEGA PARKA

Zadnji fevdalci na ravenskem gradu so bili grofje Thurni. Že J. V. Valvasor omenja v svojem opisu gradov tudi grad Ravne (Streiteben) in navaja, da so bila na tisti ravnici, kjer je danes park, nekdanj dobra polja. Leta 1863 je ravenski grad prevzel Johann Douglas Thurn in začel grajska polja preurejati in spreminjati v zametek velikega, lepega parka. Uredil je vrt in zasadil veliko večino dreves, predvsem vse velike smreke, bukve in lipe. Te podatke navaja grofica Marija Thurn, povzeti pa so iz pisma sedanjega pliberškega grofa iz leta 1963. Grofica tudi trdi, da je z urejanjem parka nadaljeval njen oče. Ker je bil član dendrološke družbe, je pri tej družbi lahko naročal tudi različna eksotična drevesa in tako zapolnil park tudi z zelo redkimi drevesnimi vrstami in grmičjem. Po razlastitvi je celotna grajska posest prešla pod upravo in lastništvo dežele Koroške, v grajskem poslopju pa je pričela s poukom kmetijska šola. Po osvoboditvi sta prešla celotna posest in grad v last nove Jugoslavije. Ravenski grad je postal prvo zatočišče naše gimnazije, ob njej pa je začela v gradu rasti in zoreti naša študijska knjižnica — sedanja Koroška osrednja knjižnica »Dr. Franc Sušnik«.

Iz poročil grofice Marije Thurn je torej razvidno, da je naš park star okrog 125 let. Nastal je seveda iz istega vzroka kot vsi drugi fevdalni parki. Njegov prvi in edini namen je bil razvedrilo in počitek grajskih ljudi, ki so bili v večini veliki ljubitelji narave in divjadi. Se današnja podoba hudo zanemarljenega parka kaže, kako velik ljubitelj narave je bil grof Johann Douglas Thurn. Od nasaditve pa vse do okupacije je bil park seveda izključno zasebna last, zato je bil ograjen z visokim žičnatim plotom, dokazuje pa nam, da so Thurni imeli dobro razvit smisel za estetiko in naravno ubranost. Celoten park je zasajen zelo naravno, v njem ni nobenih baročnih elementov, ampak je njegov stil preprost. V ljudeh vzbuja občutek sproščenosti in enostavnosti, zato spominja na lepe angleške parke, kjer pustijo, da se narava razbota in razraste po mili volji. Park je torej pravo nasprotje strogo urejenih francoskih parkov, kjer so vsa drevesa in grmičevje porezani, prirezani in pretirano nalepotičeni. Tudi vse poti v parku so bile lepo negovane — živo nasprotje današnji podobi! Ob poteh so bile gredice z lepimi in naravnimi cvetjem, z lepim bazenom z vodomatom, ki je danes skoraj edina povsem urejena površina v našem parku, saj je spremenjen v lepo cvetlično rotundo. Grad je bil obkrožen z različnim sadnim drevjem in obraščan z vinsko trto, marelicami in breskvami. Na današnjem odbojarskem igrišču, ki je sedaj, ko naši odbojkarji uporabljajo igrišče v telovadnici, čisto

Del nastopajočih na osrednji proslavi 40 let srednjega šolstva na Ravnah

zapuščeno, je grajska gospoda igrala tenis, na spodnjem koncu starega nogometnega igrišča pa so imeli prostor za golf. Pravi raj za gospodo! Kdo pa je kriv, da danes ta park ni raj za vse delovne ljudi in občane? Vsak bo pač moral priznati tudi svoj del krivde za takšno žalostno današnjo podobo.

Leta 1945 je ravenski park postal narodna last in — razumljivo — prilagodili so ga novim potrebam in željam. Nastajale so nove poti in stezice; travnik se je spremenil v nogometno igrišče; prenekatero lepo drevo je končalo pod neusmiljeno sekuro. Skoraj celoten grajski park je postal športni objekt z urejenimi telovadnimi elementi (bradlja, drog, krogi ipd.). Starejše in srednje generacije se še spominjajo koroških festivalov, združenih z velikimi telovadnimi mitingi, ki so imeli neprimerno več gledalcev, kot jih danes premorejo športne in še posebej kulturne prireditve v naši dolini. V prid novih namembnosti in v veliko škodo parka pa so seveda morali posekati precej lepih in redkih dreves, druga pa so v teh letih nagrizli neusmiljeni čas in strupeni plini, ki jih proizvaja industrija v naši občini. Tako se je že poslovila velika večina iglavcev, ki so najmanj odporni, listavci pa so v večini ostali in trdovratno kljubujejo strupenemu žveplu in drugim, nič manj strupenim industrijskim plinom, ki povzročajo »kislilni dež«. Večino podatkov za ta sestavek povzemanam iz odlične maturitetne naloge Stanislave Erzeničnik »Park Ravne« (16. 5. 1963), ki je vzorno in s poslušom za vse te nepravilnosti že pred triindvajsetimi leti popisala te nepravilnosti, ki smo jih ljudje s svojim nepremišljenim ravnanjem storili naravi.

O POMENU PARKA IN NEKAJ O NJEGOVEM RASTJU

Kljub vsem tem nepravilnostim, ki smo jih zagrešili ljudje, pa velja park Ravne še vedno za »spomenik oblikovane narave in je edina večja, arhitektonsko oblikovana parkovna površina v Mežiški dolini« (Zavod za spomeniško varstvo Maribor: Občina Ravne. Družbeni in prostorski plan. Varstvo naravne in kulturne dediščine. Strokovne osnove. Maribor 1980.) Skrajni čas je, da so se le našli posamezniki, ki ne zgolj tarnajo nad usodo našega parka, ampak so pričeli z resnimi akcijami za njegovo postopno oživitvev in ohranitev. Skrajni čas je, da postanejo njegove površine spet zelena pljuča našega kraja, naše doline; raj za odrasle in mladino. Čisto na kratko bomo povzeli, kakšne drevesne in grmovne vrste so bile in so še skrite v našem parku. Med **iglavci** so (še danes ali pa so vsaj leta 1963 bili): jelka, macesen, smreka, kanadska smreka, srebrna ameriška bodeča smreka, ameriška duglazija, nutka (aljaška pacipresa), zeleni in črni bor, thuja ali orjaški klek in tisa. Veliko več je **listavcev**: poljski in ameriški javor, beli ali gorski javor, breza, gaber, bukev, rdeča bukev, navadni jesen, divji kostanj, beli in črni oreh, magnolija, tulipovec, topol, trepetlika, rdeči hrast, iva, jerebika, lipa in lipovec, poljski brest. Nič manj številno ni **grmičevje**: tu so navadni češmin,

srobot, glicinija, dren, ognjeni trn, navadna leska, navadni glog, japonska kutina, trdoleska, forcija, nagnoj, kalina, kosteničevje, čremsa, robinija, krljika, šipek, španski bezeg, črni bezeg, brogovita, dobrovita in pamela. Prava zakladnica najrazličnejših domačih in eksotičnih drevesnih vrst in grmičevja! Če bi bil park spet urejen in negovan, bi lahko služil v več namenov. Delovni ljudje in mladina bi ga s pridom in užitek uporabljali za oddih, razvedrilo, sprostitvev in rekreacijo po vsakdanjem delu. Lahko bi ga tudi uredili kot šolsko učno pot, pa kaj, ko to nobenega ne zanima (ali res ne?). Potrebno bi bilo (po končni ureditvi) samo nekaj primernih kašipotov in ustreznih legend za posamezne vrste in park bi služil tudi v vzgojnoizobraževalne namene. Urejen park bi bil tudi dodaten adut k naši turistični ponudbi, ki se je šele v zadnjem času zavedla tudi naših naravnih lepote in mnogih še neizkoriščenih možnosti.

PARKU SE TOREJ LE OBETA LEPŠA PRIHODNOST

Iz vsega napisanega je razvidno, da bi prav vsi morali bolj paziti na našo naravno in kulturno dediščino. Zavest o tej pomembni dejavnosti bi morala v nas vseh biti zmeraj močnejša. Le tako bi si jo mogli spet privzgojiti in trdno zasedrati v našo zavest in v naše vsakdanje navade. Akcija občinske zveze prijateljev mladine je torej prvi spodbudni korak k temu, da bo ravenski park spet postal tisto, čemur lahko v resnici s ponosom rečemo park. Če že ne kaj drugega, naj spet postane vsaj estetski okras našega kraja, priljubljen kraj za vsakodnevni oddih in sprostitvev in lepa, zelena pljuča naše doline, ki jih sodoben razvoj industrije in hlastanje za ekonomskimi učinki razžira vsak dan globlje in vsako uro bolj usodno. Če ne bomo z združenimi močmi storili tega, kar nam velevata naša vest in zavest o pravilnosti take odločitve, potem bo morda že jutri tudi za ravenski park prepozno. Akcija Društva prijateljev mladine, da za začetek očistijo park, je zgled, ki je zares vreden posnemanja. Tega, da bi naš park zares izgubil, pa seveda nikakor ne bomo dovolili, zato jih posnemajmo!

ZINKI ZORKO

doktorici Jezikovnih znanosti

ISKRENO ČESTITAMO

k uspešno opravljeni doktorski disertaciji:

»KOROŠKI GOVORI DRAVSKEGA OBMEJNEGA HRIBOVJA OD OJSTRICE DO DUHA NA OSTREM VRHU«

njeni bivši hvaležni učenci

Hubert Močivnik

Avguštinova lipa Bratu Franciju v spomin

Od nekdanj rasla je mogočna lipa, pod njo je zidan križ imel zavetje, pozimi streho, senco čez poletje, nič več se listje nanjga ne osipa.

Še vedno je košata lipa stala, ko tujčev škorenj zemljo je teptal, Slovenec bil je tu in bo ostal, še vihra vojne mimo je zdvijala.

Rodov že več živelo je pod njo, je od zibelke do groba jih hladila, jih varovala, od njih se poslovila, ko v vejah veter jokal je v slovo.

Prišla je noč, viharja divja sila, se v veje stare lipe je zagnala, poslednjikrat je lipa vztrepetala, izruvana na tla je omahnila.

Prekmalu za njo je omahnil gospodar, izgube lipe ni mogel preboleti, kali boleznj v sebi ne zatreti, prelepe lipe pozabil ni nikdar.

Ob križu spet iz novih korenin ponovno mlada, vitka lipa rase, varuje rod in dom naj dolge čase, vsajena gospodarju je v spomin.

Ajnžik

Še enkrat za čisto okolje

O tem perečem problemu je bilo izlitezga že veliko črnila, izgovorjenih brez števila besed, ki so dajale pobude, nasvete, navodila in tudi grajalje. Brez dvoma je vse to obrodilo določene sadove, vendar naša »ekološka osveščenost« še zdaleč ni na zadovoljivi ravni. O tem se lahko prepričamo v naseljih, kjer na cestišču ali med okrasnim grmičevjem še vedno najdemo razne odpadke! So pa tudi še večji in hujši primeri.

Kmetijska zadruga Prevalje in TOK Gozdarstvo Ravne imata svoje skladiščne prostore tudi na železniški postaji Prevalje. Zato imam občasno opravke na tej vzpetini, s katere je lep razgled na del naselja Prevalje. Nikakor pa ni lep pogled na okolico cerkve, ki ga hudo kazi opuščeno pokopališče. Kaj pomaga, če se posamezni še trudijo in urejajo grobove svojcev, če pa je večina grobov zanemarjenih! Podrtijo bive mrtvašnice prerašča grmovje in druga navlaka! Vse to tik ob božjem hramu, ki je po velikosti in urejenosti ponos faranov! Na nobeno, še tako lepo urejeno mrtvašnico ni pogled preveč razveseljiv, toliko manj na takšno grobljo!

Vendar se da tudi opuščeno pokopališče lepo urediti. Vse priznanje Urbanističnemu biroju Ravne, osebno arhitektu Lodrantu za tako mojstrsko ureditev opuščene pokopališča pri Antonu! Estetsko, skladno in funkcionalno: skupni pomnik je prav posrečen, ostanki pokojnih, ki so prišli na dan pri delih, so v skupni grobnici, ostala površina je park. Prav nič ne motita dve asfaltni stezi, ki sekata to bivšo »božjo nji-vo«, saj služita kot bližnjici in za varnost pešcev.

Morda bodo te vrstice komu v opomin!

Zlatko Škrubej

Nočne slike

Noč temna je, a jaz ne morem spati,
tišina nočna vse je bolj moreča,
za spanec se na sploh ne morem zbrati,
vse mrtvo je kakor ugasla sreča.

Spomini okrog mene kar drvijo,
ustvarjajo pred mano nočne slike,
podrobnosti mi vse uprizorijo,
spominov slike v temi so velike.

Za hip se mi prikažejo ljubezni,
ki davno s časom nekam so se skrile,
to bili so zares trenutki nežni,
a kaj, ko slike so se spremenile.

Prijatelj gre od daleč mi naproti,
gre mimo mene in nato izgine,
mar je resnica to, ali sem v zmoti,
spomin prelepi kar naenkrat mine.

Ostanejo pa tisti, ki morijo,
spomini kruti, čisti kot resnica,
prav ti spomini spanec nam kazijo,
navidezni kot žvrgoleča ptica.

Torej odprimo knjigo bolj na široko. Po-vojna leta. Volitve. Boj za republiko. Adi sodeluje. Opravlja kurirske naloge. Prenša izide volitev iz Javorja, drugič iz Bistre, pa zopet iz Koprivne. Gazi sneg, prenaša mraz brez godrnjanja. Kako zadovoljen je bil, ko je ljudstvo z odločnim »da« potrdilo REPUBLIKO, rojeno v krvi in trpljenju leta 1943. Vsa leta je Adi ta praznik ponosno praznoval, a letos ga ne bo več praznoval z nami.

Dolžni smo še zahvalo za njegovo delo pri vseh akcijah, ki so se zelo bliskovito rojevale na območju kraja Črne in zunaj njega in vedno zaključevale uspešno.

Rušenje starega centra v Črni in gradnja novega je bila ena večjih akcij, kjer so delali starejši krajanji, pretežno pa mladina, in pri tej akciji je imel Adi množico udarniških ur. Sledi gradnja mladinskega doma, planinske kočice na Smrekovcu, razširitev Bogarjeve ride na republiški cesti pri Črni, spravilo in nakladanje lesa v Bistri in na Pudgarskem, gradnja gleda-

Adi Strmčnik

liškega odra pri stari šolski telovadnici, izkop temeljev za hotel Planinka in vrsta drugih akcij — vse je nemogoče naštevati. Črnjanska mladina pa ni samo delala udarniško. Hkrati se je idejnopolitično izobraževala. Ljubiteljem gledališča je predstavila mnoga odrska dela, gostovala po Mežiški in Zgornji Savinjski dolini. Folklor je bila v razcvetu. V vseh dogajanjih se je vrtel tudi Adi. Tudi igral je. Bil je povsod. Le kje je našel čas?

Kadar smo hodili na planine, na mladinske izlete, je bil Adi najbolj urnih nog. Nič ga ni utrujalo. Ko je bil predsednik aktiva in tudi drugače je vedno uspel, da smo obiskovali brigade na Pudgarskem in Smrekovcu s kulturnimi programi. V tistem obdobju Adijevega delovanja je bil mladinski aktiv iz Črne najboljši aktiv v Sloveniji.

Tudi pri delu ni zaostajal. Izučil se je za tapetnika. Našel je čas, da je po šihu mnogim znancem pomagal krpati stare divane ali dajati nove prevleke dotrajanim. Nekaj let je bil zaposlen v Rudniku Mežica v obratu Transport. Od leta 1959/60 pa pri Integralu — TOZD Viator na Preva-

ljah, vse do nastanka neozdravljive bolezni. Povsod so ga imeli radi. Bil je miren in delaven. Krivice ni prenašal.

Časti vredna je tudi njegova športna dejavnost. Kdo ga ni poznal z belih terenov, ob skakalnicah, kot prvega sodnika za skoke v Črni, ob kontrolnih količkih, pri pripravljanju prog. Vsa smučarska mladež in njegovi vrstniki ga bodo imeli v spominu z belih poljan.

Leta 1955 je uspešno končal nižjo partijsko šolo pri CK ZKS v Ljubljani. Z dopolnjenim ideološkim znanjem je še laže in globlje sledil družbenim dogajanjem tistega časa, ki je zahteval od vseh kadrov čut odgovornosti in doslednost pri izpolnjevanju partijskih nalog. Strmčnikov Adi je bil aktivist, kakršne sta takrat mladina in partija potrebovali.

Če se ozremo nekaj let nazaj, ko smo pričeli organizirati srečanja starejših mladinskih aktivistov med in povojnih let v Črni, je bil Adi sila vzradoščen. Spominjam se zadnjega srečanja, ko smo vsi nosili najbolj cenjeno značko »Tito«, kako je bilo Adiju pri srcu prijetno, da mu je kanila solza.

Kadar so Črnjani peli, je vedno rad prisluhnil. Cenil je domače pesmi, rad je poslušal navadno harmoniko. Večkrat mi je omenjal, da so mu najbolj pri srcu pesmi: »Na oknu glej obrazek lep«, »Počiva jezero v tihoti«, »N mav čez izero«, »Tam kjer teče bistra Zila« in »S Smrekovškega veter gorovja«.

Za prvi maj si je rad pripel v gumbnico nagelj rdeč. Vsako leto se je za dan republike s ponosom zazrl na prva in vsa rojstna leta naše mlade republike, za katero se je vse življenje z vsem srcem razdajal. Bil je skromen, a ponosen revolucionar, brez zlatega bogastva, le časti vreden mož dejanj. Ni maral ljudi, ki so bogateli na račun družbe.

Takšen je bil naš aktivist Strmčnikov Adi iz Črne na Koroškem.

Vse, kar lahko v zahvalo ti še damo, je beseda »HVALA«. Šopek rož za praznik bomo na grob ti položili in svečo ti prižgali.

Fotografije so prispevali: Štefan Lednik, (tudi naslovno), Janez Mrdavšič, Milan Vošank (risbi), Srednja šola TNPU, Alojz Germ, Peter Tomazin, Franc Telcer, Rok Gorenšek, Marjan Lačen, Ludvik Mori, Franc Ravšar in Fotoarhiv Koroškega fužinarja.

Izdaja delavski svet Železarne Ravne. Ureja uredniški odbor: Silva Sešel, Jože Kert, Fanika Korošec, Rudi Mlinar, Jože Šater, Mitja Šipek, Maks Večko, Dušan Vodeb in Jože Žunec. Glavni in odgovorni urednik: Jože Šater. Telefon 861 131, interni 497. Lektor Marija Potočnik. Tiska ČGP Večer, Maribor.

V svetu Koroškega fužinarja so poleg članov uredniškega odbora tudi: Stanko Bodner, Jurij Glavica, Ivan Leitinger, Filip Jelen, Marija Kolar, Janez Mrdavšič, Franc Rotar in Ivan Zunko.

Glasilo je po 7. točki prvega odstavka 3. člena zakona o obdavčenju proizvodov storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33/77 in mnenju sekretariata za informacije SF 421/72 prosto plačila prometnega davka.

Franc Pavšer

**Aktivistu Adiju
v slovo**

Šestega avgusta letos se je izteklo življenje Adiju Strmčniku iz Črne na Koroškem. Ta dan bo trajen pomnik, dan, ko nas je zapustil preprost človek, humanist, mladinski aktivist, skojevec, član ZKJ, ZZB NOV, planinskega društva, DPD Svobode, TVD Partizana, Rdečega križa, skratka, predan frontovec izza ranega otroštva do prerane smrti.

Strmčnikov Adi je bil rojen 9. februarja 1931. leta kot četrti otrok v sedemčlanski družini rudarja Ivana Strmčnika.

Njegovi tovariši smo dolžni, da orišemo njegovo prehojeno pot, pot mladinskega aktivista in revolucionarja.

Adiju Strmčniku ni bilo treba dolgo razmišljati, kdo je in komu pripada. Že s trinajstimi leti se je opredelil za pot revolucionarja. Leta 1944 prične kot ilegalec sodelovati z aktivisti OF, trosi letake, prenaša zaupano mu pošto.

Vojna se je končala. Nadaljevala se je bitka za obnovo porušene domovine. Adi postane član ljudske mladine. Zopet napne vse sile in dela neumorno, kljub temu, da je bila v tem času skorja kruha tanka in odmerjena. Udeleži se zveznih in republiških mladinskih delovnih akcij. Z njih se vrača, kot mnogi drugi, večkratni udarnik. Ne preneha. Sprejet je bil v SKOJ in nato se še bolj vneto vključuje v delo, postane predsednik mladinskega aktiva v Črni. Njegove zasluge pri izgradnji domovine vse od leta 1945 dalje niso bile zgolj v mladinski organizaciji, mnogo je postoril in žrtvoval sebe še drugje. Povsod tam, kjer so delovali skojevci in mladinci, je bil Adi, a ne kje zadaj, vedno je bil med prvimi.